РУДОЛФ ЩАЙНЕР

Тайната на смъртта

Същност и значение на Средна Европа и Духовете на европейските народи
Петнадесет лекции, изнесени през 1915 г. в различни градове
С авторско приложение от 1925 г.

GA 159

Рудолф Щайнер
Тайната на смъртта

Превод от немски по: Rudolf Steiner, Das Geheimnis des Todes. Wesen und Bedeutung Mitteleuropas und die europäischen Volksgeister. Gesamtausgabe, GA 159/160, 2. durchgesehene Auflage (fotomechanischer Nachdruck), Rudolf Steiner Verlag, Dornach 1980. Петнадесетте лекции от 1915 г. са издадени по записи, непрегледани от лектора. Бременската лекция е запазена като обобщен запис. Приложението е авторски откъс от глава 35 на автобиографията „Моят жизнен път“ (1925 г.). Четирите рисунки са възстановени от немското печатно издание със запазени оригинални линии и преведени на български надписи. Прекъснатото място в паметните слова е означено с […].

Работен превод, изготвен и проверен с езикови модели; не е редактиран от човек. Версия от 2 ноември 2026 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Четирите платонови добродетели и връзката им с членовете на човешката същност – въздействието на духовните сили във физическия свят 5
Цюрих, 31 януари 1915 г.

Преминаването на човека през портата на смъртта – преобразяване на живота 24
Хановер, 19 февруари 1915 г.

Духовната наука и загадките на смъртта – по-дълбоки връзки в европейската история 48
Бремен, 21 февруари 1915 г.

Съкровеният елемент на средноевропейската култура и средноевропейският стремеж 59
Лайпциг, 7 март 1915 г.

Намесата на Христовия импулс в историческите събития – преодоляването на пропастта между живи и мъртви 88
Нюрнберг, 13 март 1915 г.

Моралните импулси и техните резултати – отношението на европейските народи към техните Духове на народите – културният импулс на евритмията 115
Нюрнберг, 14 март 1915 г.

Космически въздействия върху членовете на същността на човека по време на сън – окултната основа на коледния празник – смисълът на жертвените смърти 138
Виена, 7 май 1915 г.

Войната като болестен процес – Средна Европа и славянският Изток – мъртвите като помощници на човешкия напредък 160
Виена, 9 май 1915 г.

Отношението на човека към природните царства и йерархиите – Духове на времето и Духове на народите – предупреждаващите гласове на мъртвите 184
Прага, 13 май 1915 г.

Значението на положението на Средна Европа между Изтока и Запада – ариманична инспирация и спиритуални импулси – символът на розенкройцерския кръст 212
Прага, 15 май 1915 г.
Христос в отношението му към Луцифер и Ариман – троякото оформяне на съществото 226
Линц, 18 май 1915 г.
Духовната наука като нагласа – етерното тяло като отражение на Вселената 253
Елберфелд, 13 юни 1915 г.
Общност над нас, Христос в нас 273
Дюселдорф, 15 юни 1915 г.
Преживяванията на човека след преминаването през портата на смъртта 292
Дюселдорф, 17 юни 1915 г.
Преодоляване на смъртта чрез познанието – душевни преживявания преди раждането и след смъртта – нашата връзка с мъртвите 316
Кьолн, 19 юни 1915 г.
За записките от лекциите 341
Из автобиографията на Рудолф Щайнер „Моят жизнен път“ (гл. 35, 1925 г.)

Четирите платонови добродетели и връзката им с членовете на човешката същност – въздействието на духовните сили във физическия свят

Цюрих, 31 януари 1915 г.

Нашата духовна наука има задачата да премахне в съзнанието ни, дори в целия ни душевен живот, пропастта, която се открива пред външното човешко съзнание между двата свята: физическия свят, където човек прекарва времето между раждането и смъртта, и духовния свят, където прекарва другото време от своя цялостен живот – времето между смъртта и новото раждане.

За онзи, който с цялата си душа живее с духовната наука, такова изречение е толкова познато, толкова разбиращо се от само себе си. То придобива, може да се каже, особена святост само в миг като този, в който ви говоря тъкмо днес. Съвсем наскоро вследствие на тежките военни събития изгубихме редица скъпи приятели и членове, които напуснаха физическия план, и в известен смисъл се готвим да изпратим двама приятели по последния им земен път. Утре в единадесет часа тук, в Цюрих, ще бъде кремацията на един скъп член, госпожа д-р Колаца, която напусна физическия план тази седмица, а току-що получихме известието, че днес следобед в пет часа нашият скъп приятел Фриц Мичер е напуснал физическия план близо до Давос. В лицето на тези двама членове ни напускат скъпи души тук, на физическия план. Духовната наука обаче ни открива пътя към разбирането, че не губим такива души, а оставаме свързани с тях, и то в много по-висш смисъл, отколкото иначе можехме да разберем.

Откакто работим в нашето движение, вече немалък брой души, които принадлежат към нас, преминаха през портата на смъртта. Преди всичко въз основа на изворите, от които изобщо ни се даряват духовните познания, може да се каже, че според силите си те станаха наши верни сътрудници в духовния свят. И с пълната отговорност, с която се изрича нещо, което трябва да е здраво обосновано върху почвата на духовната наука, мога да кажа: в тях спечелихме опори и стълбове за нашето духовно движение. Мнозина преминаха през портата на смъртта, работят в нашето духовно движение и гледат надолу към онова, с което ги свързва любовта им. През времето между раждането и смъртта те обикнаха онзи вид стремеж, който е представен в нашия кръг. Тук, в нашето Общество, самите те оставиха нещо, което е по пътя между смъртта и новото раждане.

Както природата около нас е свят, към който обръщаме поглед назад, така можем да обръщаме поглед назад към физическия си живот от онзи миг, който може да се сравни с раждането на човека. Непосредствено след смъртта човек преминава през един вид състояние, което може да се сравни със зародишния живот, с живота в майчината утроба, само че този живот след смъртта трае само дни и следователно е много по-кратък от зародишния живот, разглеждан във връзка с физическия живот. После настъпва онова, което можем да наречем пробуждане в духовния свят, да сравним с влизането във физическия свят, с поемането на първия дъх, и да опишем като един вид осъзнаване, че съществата на висшите йерархии приемат волята на душата, преминала през портата на смъртта. Точно както тук, когато човек излезе от майчината утроба и влезе физически във физическия свят, отначало може да поеме външния въздух и после сетивата му постепенно се пробуждат, така след смъртта настъпва онзи миг, когато душата чувства: волята, която през физическия живот беше ограничена в рамките на физическото тяло, сега се излива от мен навън във Вселената. И тогава тази душа усеща как дейността на съществата от най-близката по-висша йерархия, съществата от йерархията на Ангелите, действително приема тази воля. Това е като поемането на първия дъх в духовния свят и постепенното израстване

в духовното обкръжение, защото духовният опит ни показва именно това.

Бих искал да говоря за съдбата на онези, които през годините си отидоха от нас, от физическия план. Бих искал да насоча погледа към онези, които тук обикнаха нашето духовно движение и гледат надолу към него, като знаят, че то предава и на човешките души във физическо тяло онова, в което самите те живеят. Възможността по този начин да установяват връзка в спомена за земния живот е нещо, което още тук, във физическия свят, принадлежи към духовния свят. За онези, които преминаха през портата на смъртта, това е безкрайно ценно, безкрайно значимо. И когато после, както приток се влива в река, тези души изцяло се влеят в потока, който струи нагоре към тях от физическия свят и извира от онова, което те преживяха заедно с нас в нашето движение, когато в него се влеят мислите на онези, които бяха привързани към тях с любов или по силата на естествени връзки, тогава общността е много по-съкровена, отколкото иначе би могла да бъде в нашето материалистично време, защото се основава на духовни връзки. И отново можем да кажем: струва ни се, че някои от онези, които преждевременно преминаха през портата на смъртта в духовния свят, сякаш са сторили това от съкровена любов към нашето духовно движение, за да могат от духовния свят да помагат тук долу с по-мощни сили. Мнозина от онези, които си отидоха от нас, усещат в душите си с удивителна, пределна яснота необходимостта от нашето духовно движение. А за онзи, който може да погледне в духовния свят, всички, които преминаха през портата на смъртта и сега гледат надолу към движението, с което бяха свързани, са сякаш духовни вестители на нашето движение: те носят пред нас духовните ни девизи и непрестанно ни зоват: докато бяхме заедно с вас, бяхме убедени в необходимостта от това движение. Сега обаче, когато влязохме в духовния свят, знаем, че можем да помагаме и как трябва да помагаме във времето, в което това движение е необходимо. Все повече и повече ще усещат това онези, които остават тук, на физическия план, и загубиха скъпи близки и приятели на физическия план; за тях тъкмо казаното може да бъде най-дълбоката утеха: тук имат всичко, което свързва душите с още по-дълбоки

връзки дори когато вече не сме в състояние да бъдем свързани с онези души чрез външни прояви, чрез физически очи и физически думи.

Много, много неща ще трябва да донесе това спиритуално движение, в което ни предстои да участваме. От многообразното, което му предстои да ни донесе, днес бих искал да избера една отделна тема. Във време като нашето, когато външната култура се изгражда изцяло върху материалистичното съзнание въпреки последните отзвуци на старите религии, в основата си и импулсите на нравствения живот могат да се изграждат само с оглед на живота между раждането и смъртта. Сред многообразните неща, които ще дойдат чрез нашето спиритуално движение, ще бъде и едно ново изграждане на целия нравствен живот, на целия добродетелен живот на човечеството. Защото хората ще се научат да разглеждат нравствения живот, живота в добродетел, от една гледна точка, която излиза отвъд раждането и смъртта и отчита, че човешката душа преминава през повторни земни животи, че човешката душа, каквато я носим в живота между физическото раждане и смъртта, е преминала през много животи и трябва с надежда да гледа напред към други животи, през които тепърва ѝ предстои да премине. Когато разширим кръгозора си от един живот към последователните земни животи, от това ще произлезе едно по-всеобхватно, по-правилно разбиране за живота, също и едно по-правилно и по-всеобхватно разбиране за добродетелта и нравствения живот.

Когато говорим за човешките добродетели, отначало можем в общи линии да различим четири такива добродетели, за които, така да се каже, може да се говори на обикновения език между хората. Едната добродетел, както ще посочим по-късно, живее в дълбините на човешката душа, но за нея, както ще видим, по свещени причини трябва да се говори колкото може по-малко. Всички други добродетели, които съществуват в живота и съставляват нравствения живот, могат да се разглеждат като частни случаи на четирите добродетели, които искаме да разгледаме, на онези четири добродетели, за които особено в древността се е говорело много.

Платон, великият философ на древна Гърция, различава тези четири добродетели, защото още е можел да черпи мъдростта си от отзвуците на древните мистерии. Благодарение на отзвуците на древните мистерии Платон е можел да класифицира добродетелите по-сполучливо от по-късните философи или дори от философите на нашето време, когато знанието е толкова отдалечено от мистерийната мъдрост и е станало нещо толкова хаотично.

Първата добродетел, за която трябва да си спомним, когато говорим за нравствен живот в смисъла, произтичащ от едно всеобхватно познание за човешката природа, е добродетелта на мъдростта. Но тази мъдрост трябва да се разбира в малко по-дълбок смисъл и в по-тясна връзка с етичното, с учението за нравствеността, отколкото обикновено се прави. Не можем да кажем, че мъдростта е нещо, което, така да се каже, може просто да долети до човека. Още по-малко мъдростта е нещо, което човек може да научи в обикновения смисъл. Дори не е лесно с няколко думи да се характеризира онова, което трябва да означава за нас мъдростта. Ако изживяваме живота си така, че оставяме онова, което идва към нас в този живот, да ни въздейства; ако, подтикнати от различните събития в живота, се учим от дадено събитие как бихме могли да сме подходили по-правилно към едно или друго и как в едно или друго отношение би трябвало да сме развили силите си, за да действат по-умело и по-мощно; ако обръщаме внимание на всичко, което срещаме в живота, така че при втора среща с нещо подобно да не го оставяме да ни засегне както първия път, а да чувстваме, че сме се поучили; и ако през целия си живот запазим нагласата, че можем да се учим от живота, и нагласата да разглеждаме всичко, което природата и животът ни поднасят, така, че да научаваме нещо, но да се учим не само за да знаем нещо, а така, че да ставаме все по-добри, вътрешно по-ценни, тогава растем в мъдрост, тогава душевният ни живот се развива така, че преживяното не е преминало край нас без полза.

Животът преминава край нас без полза, ако сме преживели десетилетия и в един по-късен момент преценяваме нещо преживяно точно така, както сме го преценявали в по-ранна възраст. Ако прекарваме живота си така, тогава сме най-далеч от мъдростта. Кармата

може да е довела до това в младостта си да сме се гневили, да сме преценявали лошо едно или друго у хората. Ако продължаваме по същия начин, значи сме използвали зле живота си. Използвали сме добре живота си, ако в младостта си сме съдели пренебрежително, а на определена възраст вече съдим не пренебрежително, а с разбиране и готовност да простим, ако се стремим да разберем. Ако сме родени така, че определени неща са ни карали да избухваме, и в старостта вече не избухваме все така, както в младостта, ако избухливостта ни ни е напуснала благодарение на онова, на което ни е научил животът, и сме станали по-меки, тогава сме използвали живота в смисъла на мъдростта. Ако в младостта си сме били материалисти, но после сме оставили да ни въздейства онова, което времето е искало да ни каже като откровения от духовния свят, тогава сме използвали живота в смисъла на мъдростта. Ако се затваряме за откровенията на духовния свят, тогава не сме използвали живота в смисъла на мъдростта.

Да се обогатяваме по този начин, да разширяваме кръгозора си – това можем да наречем използване на живота в смисъла на мъдростта. И онова, което духовната наука иска да ни даде, е подходящо да ни отвори към живота, да ни направи по-мъдри в живота. Мъдростта е нещо, което в най-висша степен противостои на човешкия егоизъм. Мъдростта е нещо, което винаги се съобразява с хода на световните събития. Оставяме хода на световните събития да ни учи, защото по този начин се освобождаваме от тясната преценка, която нашият Аз си съставя. В основата си мъдрият човек не може да преценява егоистично, защото, когато се учим от света, се учим да разбираме света, учим се да оставяме света да поправя преценката ни, така че мъдростта сякаш ни изтръгва от тесния, ограничен кръгозор и ни привежда в съзвучие със себе си. Така биха могли да се посочат още много неща, които постепенно да ни дадат едно описание на мъдростта. Не трябва да се стремим към дефиниция на подобни понятия, а трябва да оставяме сърцето си отворено, така че да можем да ставаме все по-мъдри, включително и по отношение на мъдростта.

Тук, във физическия свят, за всичко, което трябва да преживее в будния живот, човек трябва да си служи с инструментите на външната физическа и етерна природа. Между раждането и смъртта

само когато спим, душевното ни същество, доколкото е Аз и астрално тяло, е извън физическото и етерното ни тяло. Когато сме в съзнателно будно състояние, си служим с инструментите на физическото и етерното си тяло. Доколкото се изпълваме с мъдрост, доколкото се стремим да живеем в смисъла на мъдростта в действията и мисленето си, в чувствата и усещанията си, си служим с онези органи на физическото и етерното си тяло, които, така да се каже, са най-съвършените в земния ни живот – онези органи, за чието завършване е било нужно най-дълго време, които са били подготвени още от Сатурн, Слънцето и Луната, преминали са като наследство в нашия живот и са достигнали известна завършеност.

Бих искал и от друга страна да ви дам представа за онова, което може да се разбира под повече или по-малко съвършени органи. Вземете, от една страна, нашия мозък. Мозъкът още не е най-съвършеният орган, но все пак можем да го наречем по-съвършен от други органи, защото за развитието му е било нужно по-дълго време, отколкото за тези други органи. Нека сравним мозъка със средната част на нашето тяло, с която са свързани ръцете ни. Когато решим да направим нещо с ръцете, имаме мисълта: протягам ръка, вземам вазата, отдръпвам ръката. Какво съм направил при това? Протегнал съм не само физическата ръка, но и етерната, и астралната ръка, и един член на своя Аз, но физическата ръка е последвала движението им.

Когато само мисля, когато имам само мисли, ясновидското съзнание може да види как и от главата се протяга нещо като духовни ръце, но физическият мозък остава вътре в черепната обвивка. Точно както етерната и астралната ми ръка принадлежат към физическата, така и към мозъка принадлежи нещо етерно и астрално. Мозъкът не може да последва движението, но ръцете могат да го последват. В едно по-късно време обаче и ръцете ще станат неподвижни и тогава ще можем да движим само астралната им част. Ръцете са на път да станат онова, което мозъкът вече е днес. В по-ранни времена, през времето на Старото Слънце и Старата Луна, физическият орган все още е съпровождал онова, което днес се протяга от мозъка и е само духовно. Сега само черепната обвивка го е покрила, така че през

земното развитие физическият мозък е прикован неподвижно в нея. Мозъкът е орган, който е преминал през повече стадии на развитие. Ръцете са на път да станат подобни на мозъка, защото целият човек е на път да стане мозък. Следователно има органи, които са по-съвършени, чието развитие е в по-голяма степен завършено, и такива, които са по-малко съвършени. Най-съвършените органи се използват при онова, което извършваме с мъдрост. Обикновеният ни мозък всъщност се използва само като инструмент за най-нисшата форма на мъдростта – за земната съобразителност. Но колкото повече мъдрост придобиваме, толкова по-малко зависим от големия си мозък и толкова повече дейностите се връщат към малкия ни мозък, който е затворен в черепа ни и прилича на дърво; външната анатомия не знае за това връщане на дейностите към малкия мозък. Когато сме станали мъдри, когато сме станали мъдрост, ние, хората, действително се намираме под едно „дърво“, което е малкият ни мозък и което тогава по-специално започва да разгръща дейността си.

Представете си, че един човек, станал особено мъдър, мощно простира навън органите на своята мъдрост като клоните на дърво. Те водят началото си от малкия мозък, който се намира вътре в черепната обвивка, но духовните органи се простират навън и той е под дървото, под дървото Буди – в реалността, в духовната реалност.

Тук обаче виждаме също, че онова, което правим с мъдрост, е най-духовното в нас или поне принадлежи към най-духовното, защото органите вече са в покой. Когато правим нещо с ръка, трябва да изразходваме и част от силите си за движението на ръката. Когато с мъдрост преценяваме нещо, с мъдрост решаваме нещо, органите остават в покой, вече не се изразходва сила за физическия орган и сме по-духовни, а за органите, с които си служим на физическия план, за да живеем в мъдрост, трябва да изразходваме най-малко сила: те, така да се каже, вече са най-съвършените. Ето защо мъдростта е нещо в нравствения човешки живот, което позволява на човека да преживява себе си по духовен начин. С това е свързана способността на човека чрез придобитата мъдрост да извлече възможно най-големи плодове от предишните си инкарнации. Понеже живеем с мъдрост в

духовното, без да напрягаме физическите органи, животът в мъдрост ни дава и най-голяма способност да използваме плодотворно в този живот придобитото в предишни инкарнации, да пренесем от предишни инкарнации тази мъдрост.

За човек, който не иска да стане мъдър, имаме един добър израз на немски. Наричаме го филистер. Филистер е онзи човек, който се противи на помъдряването, който през целия си живот иска да остане такъв, какъвто е, който не иска да стигне до друга преценка. А човек, който иска да стане мъдър, се стреми да пренесе от предишните инкарнации онова, което е извършил и натрупал като работа в тях. Колкото по-мъдри ставаме, толкова повече пренасяме от предишни инкарнации в сегашната, а ако не искаме да станем мъдри и така оставяме неизползвано помъдряването си от предишни инкарнации, тогава идва някой, който го отрязва с трион: Ариман.

Никой не желае повече от Ариман да не ставаме по-мъдри.

Силата я имаме. В предишните инкарнации сме придобили много, много повече, отколкото вярваме, много повече сме придобили през времето, когато сме преминавали през древните ясновидски състояния. Всеки би могъл да стане много по-мъдър, отколкото става. Никой не бива да се оправдава с това, че не е могъл да пренесе много. Да помъдряваме, значи да изявяваме онова, което сме придобили в предишни инкарнации, така че да ни изпълни в тази инкарнация.

Друга добродетел можем да наречем – с една дума, която всъщност трудно се образува – добродетелта на смелостта. Тя е свързана с такава душевна нагласа, при която не оставаме пасивни пред живота, а сме склонни да използваме силите си. Добродетелта на смелостта, както би могло да се каже, идва от сърцето. За онзи, който притежава тази добродетел в обикновения живот, може да се каже: сърцето му е там, където трябва. – И това също е добър израз за онзи случай, когато сме в състояние да не отстъпваме страхливо пред нещата, които животът изисква от нас, а можем да се вземем в ръце и умеем да се намесим там, където е необходимо. Ако сме склонни по този начин да проявяваме активността си, накратко, ако сме храбри – „храбър“ също е добър израз за тази добродетел, – тогава притежаваме тази добродетел – да живеем храбро. Би могло да се каже също, че в

хода на физическия живот тази добродетел, естествено, може да се упражнява само чрез определени органи и че е свързана със здрав душевен живот, който в точния момент поражда мъжество, а липсата на мъжество води до страхливост в живота. Тези органи, към които принадлежат физическото и етерното сърце, не са така завършени като онези, които служат на мъдростта. Тези органи още се променят и в бъдеще също ще се променят.

Между мозъка и сърцето има голяма разлика по отношение на космическото развитие. Да приемем, че един човек преминава през портата на смъртта, преминава през живота между смъртта и новото раждане. Мозъкът му поначало е творение на боговете. Мозъкът е пронизан от сили, които всъщност изцяло си отиват, когато преминем през портата на смъртта, а в следващия живот мозъкът се изгражда напълно наново – наново се изграждат не само материалната му съставка, но и вътрешните му сили. Следователно и силите за него се изграждат наново. При сърцето това не е така. При сърцето не остава физическото сърце, но остават силите, които действат в него. Тези сили се връщат в астралното и в Аза и остават и между смъртта и новото раждане. Същите сили, които туптят в нашето сърце, туптят и следващия път, при новата ни инкарнация. Онова, което действа в мозъка, си отива, то не се появява в една следваща инкарнация. Но силите, които пронизват сърцето, отново са налице и в следващата инкарнация. Когато погледнем в една глава, можем да кажем: в нея действат невидими сили, които изграждат мозъка. Но когато човек е преминал през портата на смъртта, тези сили се предават на космоса. Когато обаче долавяме сърцебиенето на един човек, долавяме духовни сили, които съществуват не само в тази инкарнация, а ще живеят и в една следваща инкарнация, които преминават през смъртта и през новото раждане. Сърцето на народа е предчувствало такива неща по чудесен начин. Затова то отдава толкова голямо значение на долавянето на сърцебиенето – не защото физическото сърцебиене се цени толкова високо, а защото, когато вземаме предвид сърцебиенето на един човек, погледът ни е насочен към нещо много по-вечно. Когато притежаваме добродетелта на смелостта, на храбростта, можем да използваме само част от определени

сили за тази смелост. Другата част трябва да използваме за органите, които служат като инструмент на смелостта. Това са органи, за които все още трябва да изразходваме част от силите. Ако не сме надарени със смелост, не развиваме добродетелта на храбростта, отпускаме се, страхливо отстъпваме от живота, предаваме се на тежестта на собственото си същество, тогава не можем да съживим онези сили, чийто живот трябва да съпътства изживяването на добродетелта на храбростта, на смелостта.

Когато посрещаме живота страхливо, бездейни остават и силите, които трябва да пронизват сърцето ни. Те са посев за Луцифер. Той ги завладява и после в следващия живот не ги притежаваме. Да сме страхливи пред живота, означава да предадем на Луцифер редица сили, които ни липсват, когато в следващата си инкарнация искаме да изградим сърцата си, които всъщност са органите, инструментите на смелостта. Идваме на света с увредени, неразвити органи.

Третата добродетел можем да наречем трезвост; тя разчита на най-несъвършените органи, които едва в бъдеще ще придобият своята форма, а сега съдържат само нейния зародиш. С известен смислов оттенък можем да я наречем и умерен живот. И така, имаме три добродетели: мъдрост, мъжество или храброст, трезвост. И умерността би могла да се нарече трезвост.

Нетрезви можем да бъдем по най-различни начини. Можем да бъдем нетрезви, като преяждаме и препиваме. Това е най-нисшият вид нетрезвост. При него душевното изцяло потъва в телесното влечение и се изживяваме изцяло в тялото си. Но ако овладеем влечението си, ако направо заповядваме на тялото какво му е позволено и какво не му е позволено да прави, тогава сме трезви, може да се каже също: умерени. И чрез такава умереност поддържаме в правилен ред и онези сили, които трябва да съдействат за това в следващата инкарнация да не предадем съответните органи на Луцифер. Защото предаваме на Луцифер силите, които изразходваме, като се отдаваме на страстен живот. Най-лошо е тогава, когато страстите ни привеждат в състояние на опиянение, когато ни е приятно да се унасяме в мечтания и замаяност.

Там, където губим трезвостта си, винаги отдаваме сили на Луцифер. Той взема тези сили, но с това ни отнема и силите, които са ни нужни за дихателните и храносмилателните органи, и тогава се връщаме с лоши дихателни и лоши храносмилателни органи, ако не упражняваме добродетелта на умереността. Онези, които обичат да оставят живота на влеченията си да ги увлича, които се отдават на живота на страстите си, са кандидати да се превърнат в упадъчните хора на бъдещето – онези хора на бъдещето, които ще страдат от всевъзможни недостатъци на физическото си тяло.

Може да се каже, че тази добродетел на трезвостта разчита на най-несъвършените органи на човека, на органите, които са в началния стадий на развитие и трябва още съществено да се преобразят. Ако погледнем храносмилателните си органи и онова, което е свързано с тях, трябва да използваме Аза, астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло, за да ги приведем в движение. Ако преминем към органите, които са инструменти на смелостта, нещата вече стоят другояче. Тогава със своя Аз оставаме повече или по-малко отвън и се движим свободно в Аза си, а само астралното ни и етерното ни навлизат във физическото. А когато стигнем до добродетелите, които мъдростта обхваща, запазваме Аза и астралното тяло свободни отвън. Защото, като ставаме все по-мъдри, организираме астралното тяло, овладяваме астралното тяло. Съществено е, че при помъдряването преобразуваме астралното в Дух-Себе и само етерното се съединява с физическото. В мозъка етерното е съединено само с физическото. И докато в будно състояние по отношение на останалото тяло сме много силно свързани поне с астралния, с физическия орган, за мозъка запазваме в най-голяма степен състоянието, в което сме по време на сън. Затова физическият сън ни е нужен най-много за мозъка. Защото, когато сме будни, с Аза и астралното си тяло сме и извън мозъка и тогава те трябва да се напрягат най-много вътрешно, без да имат опора във външния орган. Така намираме връзка между нашето човешко същество и добродетелите. Можем да наречем мъдростта добродетел, която принадлежи на човека като духовно същество, при която той действа свободно със своя Аз и своето астрално тяло и има само един вид опора във физическия и етерния

орган. Можем да посочим смелостта като добродетел там, където човек е свободен само със своя Аз и има опора в астралното, етерното и физическото си тяло. Накрая можем да говорим за трезвостта там, където ставаме свободни със зародиша на своя Аз, където с Аза си сме обвързани с астралното, етерното и физическото тяло и със своя Аз се освобождаваме от тази обвързаност.

Но има и една добродетел, която е най-духовната. Тази най-духовна добродетел, така да се каже, е в известно отношение свързана с целия човек. Човешкото същество разполага с една способност, която всъщност изгубваме рано и която притежаваме само през първите детски години. Вече неведнъж съм споменавал онова, за което става дума тук. Когато влизаме във физическия план, не заемаме онова положение, което ни е нужно за човешкото ни достойнство: пълзим на четири крака. Обръщал съм внимание, че чак чрез собствената си сила заемаме правилното положение и се изправяме. Също така се развиваме чрез силите, които навлизат в речта. Накратко, през първите години от живота си развиваме сили, които в общи линии – обърнете внимание на израза – ни поставят в положението, което заемаме в света като истински хора. Не идваме на света така, че да сме „правилно“ насочени в него. Пълзим. Но сме правилно поставени в него, когато насочим глава към звездите. Това съответства на вътрешни сили.

В по-късния живот губим тези сили. Те вече не се появяват. Вече не се появява нищо, което по подобен начин да се намесва така енергично в човешкия живот, както научаването да ходим и изправеният стоеж. Все повече и повече се уморяваме да се държим изправени. Когато рано сутрин започнем да живеем с мозъка си, се уморяваме, щом завършим деня, и имаме нужда от сън. Онова, което в детството ни изправя, когато сме уморени, остава доста уморено през целия живот и се отпуска, а в по-късния живот вече не извършваме нещо подобно на изправянето в детството.

А как се насочваме в живота, когато се учим да говорим? И когато се учим да говорим, съдействат сили, които ни насочват. Същите сили, които прилагаме в най-ранното детство, обаче съвсем не се губят за нас в по-късния живот. Те остават у нас, само че са свързани

с една добродетел, с добродетелта, свързана с правилното, с правото, с добродетелта на всеобхватната справедливост, четвъртата добродетел. Същата сила, която използваме като деца, когато от пълзящи същества се изправяме, живее в нас, когато притежаваме добродетелта на справедливостта, четвъртата от посочените от Платон.

Който действително упражнява добродетелта на справедливостта, поставя всяко нещо, всяко същество на правилното му място, излиза от себе си и влиза в другите. Това означава да живееш във всеобхватната справедливост. Да живееш в мъдростта, означава да извличаш най-добрите плодове от силите, които сме натрупали в предишни инкарнации. И щом още при мъдростта трябваше да посочим какво сме получили в предишните инкарнации, когато все още са ни пронизвали божествени сили, при справедливостта трябва още по-силно да подчертаем: произхождаме от космоса. Упражняваме справедливост, когато разгръщаме силите, чрез които сме свързани с целия космос, но в духовно отношение. Справедливостта е мярката за това как човек е свързан с божественото. На практика да сме несправедливи, е равнозначно на това да сме безбожници, да сме изгубили божествения си произход; и когато постъпваме несправедливо към който и да е човек, хулим Бога, Бога, от когото произхождаме.

Така имаме две добродетели – справедливостта и мъдростта, – които ни насочват назад към онова, което сме били в предишни времена, в други инкарнации, във времената, когато самите ние още сме били в лоното на боговете. Имаме и две други добродетели – смелия и трезвия живот, – които ни насочват към по-късни инкарнации. На тези по-късни инкарнации придаваме толкова повече сили, колкото по-малко даваме на Луцифер. Видяхме как смелостта и трезвостта проникват в органите и как по този начин органите се подготвят за следващата инкарнация. По същия начин нравственият живот се простира и върху бъдещия живот, когато се изпълваме с духовност. Две добродетели озаряват отминалите инкарнации: мъдростта и справедливостта. А храбростта и трезвостта озаряват бъдещите инкарнации.

Ще дойде време, когато човек ясно ще съзнава, че се хвърля в пастта на Ариман, ако се затваря за справедливостта и мъдростта.

Чрез онова, което върши в живота си от нетрезвост или страхливост, човек би хвърлил на Луцифер онова, което е било негово в предишни инкарнации, което е принадлежало на божествения свят. Онова, което Луцифер заграбва, се отнема от силите ни за изграждането на тялото ни в следващия живот. Не можем да проявяваме мъдрост и справедливост, без, както вече бе загатнато, да станем безкористни. Само себичният може да бъде несправедлив. Само себичният може да иска да остане без мъдрост. Мъдростта и справедливостта ни извеждат отвъд нашето Себе и ни правят членове на целия организъм на човечеството. Храбростта, или доблестта, или смелостта, и трезвостта в известен смисъл ни правят членове на целия организъм на човечеството. Само като преживяваме смелост и трезвост и живеем с тях, се грижим в бъдеще да се включим в човечеството с по-силна организация. Тогава няма да ни бъде отнето онова, което иначе хвърляме на Луцифер. Егоизмът сам се превръща в безкористност, когато в правилния смисъл се разпростира върху целия хоризонт на живота и човек застава в светлината на четвъртата добродетел. Ето какво ще внесе спиритуалната мъдрост в човешкото бъдеще и какво ще се разпростре върху етиката и нравствения живот. То ще се влее и в педагогиката. Когато мъдростта и справедливостта бъдат схващани така, както загатнах, хората ще искат да се учат през целия живот. Ще разберат, че трябва да се учат истински едва когато младостта вече е зад гърба им, докато сега мислят, че след като младостта е зад гърба им, вече няма нужда да учат нищо. Така се губят дори най-великите и благородни плодове на изкуството, на великите поети на човечеството. Те биха покълнали най-добре в нас, ако в старостта отново се обърнем към техните произведения. Когато хората четат „Ифигения“ на Гьоте или „Тел“ на Шилер, обикновено си мислят: Това вече сме го чели в училище. – Но това не е правилно, защото не бива да се забравя, че тези произведения въздействат най-добре, когато ги четем в старостта, понеже тогава служат на справедливостта и мъдростта.

И от своя страна педагогиката за детската възраст също ще даде особени плодове, когато видим в правилната светлина добродетелта на смелостта и добродетелта на трезвостта. Когато възпитаваме деца,

трябва да се съобразяваме с тези добродетели според индивидуалността на всяко дете, като отново и отново насочваме децата да посрещат живота смело, да не се боят от какво ли не, да не отстъпват пред какво ли не и да възприемат живота с трезвост и умереност, за да се освобождават постепенно от страстите си. С това може да се направи извънредно много за възпитанието на децата. В понататъшния ход на нашите духовнонаучни разглеждания ще трябва все повече да развиваме тези неща.

Така виждаме как духовнонаучните разглеждания разширяват до безкрайност хоризонта на нравствения живот на човечеството там, където иначе има закони само за външния, физическия план, за живота между раждането и смъртта. И тук е така, както с останалите неща в духовната наука. Нали и по отношение на природната наука човечеството трябваше да преживее разширяване на своя хоризонт. Джордано Бруно посочва на хората, че съществува не само Земята, а че навън в световното пространство има и много други светове. Духовната наука посочва на хората, че има не само един земен живот, а много земни животи. Преди Джордано Бруно хората са вярвали, че горе има граница. Джордано Бруно обърна внимание, че там няма граница, че небесната синева не представлява граница. Духовната наука показва, че раждането и смъртта изобщо не съществуват, а че ги внасяме в живота поради ограничеността на нашето разбиране. Така се изгражда мост над пропастта между физическото и духовното. И така стоят нещата в духовната наука за онези, които изграждат действителен, истински монизъм. Онези, които днес често се наричат монисти, подхождат твърде опростено към своя монизъм. Вземат едната част на света и я превръщат в единство, като отхвърлят другата половина на света. Истинският монизъм възниква, когато оставим двете половини да се прелеят една в друга по смислен начин. Това става чрез духовната наука. Но то не само възниква по смислен начин в съзнанието, а трябва да стане действителност и в целия ни живот. Когато поглеждаме навън в света, трябва все повече да достигаме до действителното знание: Около нас, във всичко, което живее и действа, има нещо свръхсетивно – не само в онова, което окото ни вижда, но и в онова, което може да възприеме разсъдъкът,

свързан с мозъка. Навсякъде има духовни сили, зад всяко явление, зад явлението на дъгата, зад движението на ръката и така нататък.

Ако прочетете цикъла лекции, който изнесох в Лайпциг около началото на миналата година, ще откриете как Христовият импулс е действал чрез Мистерията на Голгота, как Христос живее в най-важните дела на човечеството, а не само в онова, което хората са знаели. Например те са се карали за догми. Но докато са се карали, Христовият импулс е продължавал да действа и е осъществявал онова, което е трябвало да се случи.

Да вземем образа на Орлеанската дева. В развитието на Европа се появява простото овчарско момиче. Появата ѝ е забележителна с това, че в душата ѝ живеят не само силите, които човек иначе притежава, а в тази личност действа и Христовият импулс, който я оживява и поддържа със своя могъщ импулс. За своето време тя стана, така да се каже, въплъщение на самия Христов импулс. Това бе възможно само защото Христовият импулс намери място в нея.

Знаете, че празнуваме Рождество по времето, когато слънчевата сила е най-слаба, в най-дълбоката тъмнина на зимата, защото тогава можем да бъдем убедени, че вътрешната светлина, духовната светлина е най-силна.

Стари предания ни разказват, че от Рождество до 6 януари хора са преживявали нещо съвсем особено, защото тогава земният живот и вътрешните сили на Земята са най-съсредоточени. Онези, които имат заложби за това, действително преживяват тогава духовните сили в земните сили. Безброй предания свидетелстват за това. Най-доброто време за това преживяване са тринадесетте дни преди 6 януари.

Орлеанската дева прекара тези тринадесет дни в особено състояние, в състояние, в което сърцето ѝ още не бе възприемчиво за външния свят. Забележително е, че времето, през което майката носеше Орлеанската дева в утробата си, завърши тъкмо по Рождество през 1411 година. Тя се роди на 6 януари, след като прекара последните тринадесет дни в майчината утроба. През тези тринадесет дни, преди да поеме първата си глътка въздух, преди да види физическата светлина с физическото си око, тя преживя земното в съня, който човек преживява, преди да навлезе във физическия свят.

Тук посочвам нещо извънредно значимо, което показва как светът се управлява от спиритуалното, как насочващата сила на духовния свят ръководи онова, което външно се случва във физическия свят, как духовният свят тече под физическото. Така в днешно време чрез духовната наука трябва все по-съзнателно да премахваме пропастта между физическото и духовното. Прилагаме това в една област на живота, когато осъзнаем, че именно в нашето движение присъстват силите на онези, които през земния си живот са свързали душата и тялото си с нашето движение и са преминали през портата на смъртта. Когато поглеждаме към другия бряг на потока, където те действат, и се чувстваме свързани с тях, и насочваме мислите си към тях, правим това с пълно съзнание, със съзнанието, което придобиваме чрез духовната наука. Знаем, че сме в най-жива връзка с онези, които са преминали през портата на смъртта, и знаем, че те са най-добрите сили сред нас. Когато можем да вършим или да мислим това, гледаме на живота като на нива за посев. Сред онова, което сами засаждаме, навсякъде в нея виждаме растенията, които поникват, без сами да сме могли да ги накараме да поникнат. И тогава можем да знаем: Тези растения засаждат онези, на които е отредено да бъдат в света на духа, онези, с които се чувстваме свързани, с които ставаме едно.

Човешко братство и с онези, които вече не носят физическото тяло – това ще бъде характерният белег на това движение и на онези, които се чувстват негови членове и в бъдеще ще се причисляват към него. Други общества, изградени само върху земното, ще премахнат не една преграда между човек и човек. Преградите между живите и мъртвите ще бъдат все повече и повече премахвани чрез движението, което ще обедини хората, желаещи да се обединят под знака на духовната наука. Всички искаме да носим това в душите си и да го приемем като трайно усещане – тъкмо онзи характерен белег, който ни свързва с това духовно движение, станало ни скъпо.

При сегашните ни събирания в нашите клонове първите ни мисли трябва да бъдат насочени към духовете, закрилящи онези, които стоят навън на бойните полета, където сега трябва с кръв и душа да изпълняват големите дългове на времето. Нека отправим молбите

си към духовете, които закрилят тези души, за да може онова, което пораждаме като молеща любов, да засияе навън и да се съедини със силата на духовете, които закрилят тези души на полетата, където се разиграват събитията.

Духове на вашите души, дейни стражи,
нека вашите криле отнесат
молещата любов на нашите души
към земните хора, поверени на вашата закрила,
за да може нашата молба, съединена с вашата мощ,
да засияе в помощ
на душите, които с любов търси.

А за онези, които вече са преминали през портата на смъртта [...]

Духове на вашите души, дейни стражи,
нека вашите криле отнесат
молещата любов на нашите души
към хората в сферите, поверени на вашата закрила,
за да може нашата молба, съединена с вашата мощ,
да засияе в помощ
на душите, които с любов търси.

И Духът, когото търсихме през годините на нашия стремеж, нека направи така, че силата, която е пренесъл през Мистерията на Голгота, да засияе за вас, за да имате сила да извършите онова, което големите дългове на човечеството изискват от вас. Духът, който премина през Мистерията на Голгота, Духът на Христос да бъде с вас!

Преминаването на човека през портата на смъртта – преобразяване на живота

Хановер, 19 февруари 1915 г.

Живеем във време, когато чрез многото смъртни случаи, настъпващи в бърза последователност почти всеки ден, усещаме отблизо връзката на човека с духовния свят – с онзи свят, в който човек навлиза, когато преминава през портата на смъртта. И тези бързо следващи един след друг, почти едновременни смъртни случаи застават пред нас при съвсем особени обстоятелства. Тези обстоятелства са особени, защото през портата на смъртта преминават многобройни земни хора, които при условията, в които според обичайното ни разбиране по същество се намира земният човек, биха могли да живеят на тази Земя още десетилетия. И винаги, когато човек, така да се каже, преждевременно преминава през портата на смъртта, настъпват и необикновени обстоятелства.

Знаем, че когато преминава през портата на смъртта, човек оставя след себе си, предава, така да се каже, на земния елемент онова, което отпада от него като негово физическо тяло. Знаем следното: след това на второ място идва ред на така нареченото етерно тяло, но и то се отделя от индивидуалността, съставена от астралното тяло и Аза, която преминава в духовните области между смъртта и новото раждане; това етерно тяло, така да се каже, продължава да действа, отделено от Аза и астралното тяло. Това етерно тяло сега навлиза в най-близкия до нас духовен свят, който често сме наричали етерен свят; можете да си представите, че това етерно тяло изглежда по един начин у онзи, който рано преминава през портата на смъртта, и по друг начин у онзи, който е живял до дълбока старост. Защото

етерното тяло на преждевременно починалия, което трябва да премине през портата на смъртта, при нормални условия би имало силата да поддържа живота на физическото тяло още много години, дори десетилетия. Ала в духовния свят никоя сила не се губи, също както и във физическия свят. Тази сила, която иначе поддържа живота на физическото тяло, продължава да съществува. Така че можем да кажем: Когато сега почти всеки ден хиляди преминават през портата на смъртта, в елементарния свят навлизат етерни тела, които още са жизнеспособни, които съдържат други сили в сравнение с остарелите етерни тела. Какво става с тези все още жизнеспособни етерни тела?

Вчера в публичната лекция говорих за реалната Душа на народа. Тази Душа на народа е действително същество. Именно в наше време тя се нуждае от съвсем особени сили. Разбира се, тя се нуждае от такива сили и в други времена, но съвсем особено в наше време. Тази Душа на народа приема в себе си тези все още жизнеспособни етерни тела. Самият човек със своя Аз и астрално тяло поема по други пътища – по онези пътища, които след това го подготвят за следващия му земен живот. Но тези етерни тела се отделят от човешките индивидуалности, преминават в същността, в субстанцията на Душите на народите. Така след едно съдбоносно време като това, което сега преживяваме, се отправяме към време, когато Душата на народа ще съдържа в себе си като живи сили етерните тела, предадени ѝ от онези, които са преминали през портата на смъртта в сраженията. Следователно наближава време, когато познавачът на духовната наука ще може да знае, че етерните тела, принесени в жертва на олтара на великите събития на времето, не са изгубени. Наближава време, когато Душата на народа ще излъчва дейна сила към отделните души, от които същевременно ще излиза онова, което многобройни хора са приели тук на Земята през първото, второто, третото десетилетие на младостта си – онова, което биха могли да запазят още много десетилетия, но са предали на Душата на народа. В бъдеще то ще присъства в силите, които Душата на народа влива капка по капка в отделните души; то не е изгубено.

Нека истински го приемем в сърцата си. Нека помислим как съзнанието за връзката с духовния свят може да се оживи в сърцата ни,

ако се придържаме към тази мисъл: в бъдеще ще може да се говори за Душата на народа в смисъл, че плодовете на жертвените смърти присъстват в нея като дейни сили. И това ще бъде особено важно в близко бъдеще. В други времена би било различно, но за близкото бъдеще ще има значение поради една съвсем особена причина.

Живяхме в тежко време на материализъм. Душите, които не можеха да стигнат до духовната наука, бяха сякаш потопени в силна аура на материализъм. Да се бори с тази аура, ще бъде задачата на Душата на народа в близко бъдеще. В Душата на народа ще се влеят сили за борба с материализма благодарение на това, че етерните тела на рано починалите продължават да живеят в нея, продължават да живеят именно като сили. Тези етерни тела, принесени в жертва на олтара на човешкото развитие, ще бъдат най-силните борци срещу материализма. Така трябва да разграничаваме онова, което странства като отделен човек из областите на духовния свят и остава свързано с човешката индивидуалност, от онова, което се отдава на общността косвено, чрез етерното тяло, и в посочения тук смисъл продължава да действа в духовната общност, в субстанцията на Духовете на народите.

Това може да се запечата особено дълбоко в сърцата ни, ако поставим пред душите си два човешки типа с оглед на тази духовна разлика и сравним падналия на бойното поле воин с аскета: воинът преминава през портата на смъртта, напълно отдаден на задачата на своя народ, и така да се каже, трябва също да се реши да погледне смъртта в очите още в мига, когато стъпва на бойното поле, когато още само решава да стъпи на бойното поле. Тъкмо когато разгледаме какво означават силите на етерното тяло в човешкия живот, добиваме представа за разликата между падналия на бойното поле воин и аскета. Аскетът работи върху себе си. Стреми се да работи върху себе си така, че напълно да преодолее физическото в себе си, че още приживе да се освободи от това физическо. Когато аскетът работи по този начин, в етерното му тяло също настъпва значително преобразяване. Той изразходва, така да се каже, в най-голяма степен силите на това етерно тяло, за да ги направи част от своя Аз и от своето астрално тяло. Онова, което освобождава аскета от физическото, е изцяло в

полза на индивидуалността, служи за преобразяването на индивидуалността. Така че подобен човек, който става аскет, може да служи на човечеството само косвено, чрез онова, което прави от себе си. А онзи, който в ранна младост се освобождава от физическото тяло, защото трябва да се подчини на изискванията на войната, предава силите на етерното си тяло на общността, включва ги в общото действие. Трябва да почувстваме тази разлика, тя е значителна разлика. Тя отново ни насочва донякъде към онова, което действа като реалност в човешкия живот. И по отношение на етерното тяло също е важно да насочим поглед именно към преминаването през портата на смъртта.

В мига, когато човек прекрачва портата на смъртта, той още е свързан с етерното си тяло. Често сме описвали какво става с него. Тази свързаност с етерното тяло дава на човека възможност да живее изцяло във всички представи, които последният живот е разпалил в него, да се потопи напълно, като в могъща панорама, във всичко, което последният живот му е дал. Но това е съзерцание, което трае сравнително кратко и угасва с отделянето на етерното тяло от Аза и астралното тяло. Може дори да се каже, че веднага след мига на смъртта започва угасване, все по-силно отслабване на впечатленията, които още произлизат от притежаването на етерното тяло, и тогава се налага онова, което е определящо след физическата смърт. Хората, които искат да си изградят представи за живота след смъртта, само донякъде си представят правилно онова, което тогава е определящо. Дори е трудно да се намерят думи за онези условия, които са съвсем различни от условията, преживявани във физическото тяло. Лесно е да се помисли, че когато премине през портата на смъртта, човек тепърва трябва отново да придобие съзнание. Всъщност не е така. Онова, което човек преживява, когато преминава през портата на смъртта, не е липса на съзнание. Със смъртта не настъпва липса на съзнание, настъпва обратното. Когато смъртта е настъпила, има прекалено много съзнание, има свръхизобилие от съзнание. Живеем и се движим изцяло в съзнанието и както силната слънчева светлина заслепява очите, така в началото сме зашеметени от съзнанието, имаме твърде много съзнание. Това съзнание трябва първо да бъде приглушено, за да можем да се ориентираме в живота, в който сме

навлезли след смъртта. Това трае по-дълго време и става постепенно: след смъртта се появяват все повече моменти, в които съзнанието позволява такава ориентация; душата идва на себе си за кратък отрязък от време – по-дълъг или по-къс – и после отново изпада в нещо като състояние, подобно на сън, както би могло да се нарече. След това такива моменти постепенно стават все по-дълги, душата все повече навлиза в такива условия, докато се постигне пълна ориентация в духовния свят.

Трудно е също да си изградим ясни, отчетливи представи за начина, по който преминалият през портата на смъртта възприема околния свят. През последните седмици изпратихме с кремация една скъпа приятелка антропософка и ми се падна задачата по желание на покойната да извърша погребалния обред за приятелите, събрали се на мястото, където бе настъпила смъртта. Докато говорех и отправях думите си към покойната, тя беше, така да се каже, като заспала. След това подейства топлината, пламъците, така да се каже, обхванаха тялото и в този миг за душата сякаш настъпи миг на съзнание, миг на ориентация; тогава покойната имаше пред себе си цялата картина на погребалния обред и на погребалното слово наведнъж, както имаме пред себе си нещо пространствено. Тогава времето действително се превръща в пространство. Миналото не се вижда така, както в живота го виждаме да протича във времето, а отминалото се вижда пред нас като нещо пространствено. Така онова, което вече бе отминало, което бе станало, да речем, четвърт час по-рано, тогава застана пред душата на покойната като първи миг на проблясване на съзнанието. После отново настъпи състояние на зашеметяване от заливащата светлина на съзнанието, за да се отправи душата в това състояние към онези други състояния, в които постепенно се научава да се ориентира в духовния свят. Ако искаме действително да си изградим добри представи за живота след смъртта, е важно да разгледаме тези съвсем различни понятия за времето и да разберем следното: тогава за времето не може да се каже „То е отминало и си спомняме нещата, които са станали във времето“ – напротив, отминалото стои пред нас. Както масата стои тук и не тръгва с мен, когато отида там, както поглеждам назад към нея, така след смъртта онова, което е

станало и което тук можем само да си припомним, остава да стои там и мъртвият поглежда назад към него, както в тялото поглеждаме назад към пространствените предмети. Много е важно да разгледаме това. Особено важно е също да разгледаме и това, че действително оставаме свързани, че нашият земен живот остава свързан с онова, което след това преживяваме между смъртта и новото раждане; най-малкото остава в тясна връзка до момента, който в последната мистерийна драма бе означен като среднощния час на духовното съществуване.

Все пак не бих искал да пропусна постепенно да дам на нашите приятели представи за тези трудни за описване условия. Душата, която е преминала през смъртта, поглежда назад към онова, което сме преживели като земни хора между раждането и смъртта – но преживяното не просто съществува там: в това по своеобразен начин участват и някои състояния от живота на мъртвия. Състоянието, в което живее мъртвият, не е като състоянието, в което живее човекът между раждането и смъртта. Между раждането и смъртта човек живее така: чувства се затворен в кожата си и чрез сетивата си поглежда навън в света. Щом след смъртта встъпим в духовния свят, се разливаме из целия духовен свят. Чувстваме се така, сякаш постепенно изпълваме целия духовен свят. А онова, което сме преживели през физическото земно съществуване, го усещаме като нещо, което ни остава – естествено, не като физическо тяло, а като онова, което съставлява формата, силите на физическото тяло. То наистина ни остава след смъртта, но го притежаваме така, както сега във физическото тяло притежаваме човешкото око. Както имаме окото, за да виждаме, така тогава имаме самите себе си, земния живот, който сме преживели, като космически сетивен орган, с който да възприемаме света. Каквото е сега окото ни за нашето тяло, това е земният ни живот за нашия духовен живот след смъртта.

Земният ни живот се влага у нас, така да се каже, като око, като сетивен орган. Само постепенно, при по-продължителна медитация, ще разберете колко значимо е всъщност твърдението, че земният ни живот става сетивен орган за живота ни между смъртта и новото раждане. Защото още когато при заспиване човек излиза със своя

Аз и астрално тяло от физическото и етерното си тяло, положението е подобно. Когато настъпи посвещението и човек прогледне в духовния свят извън физическото и етерното си тяло, тогава знае: В духовния свят възприемаш с духовната част на своето физическо тяло като със сетивен орган, а в духовния свят мислиш с етерното си тяло. Всъщност етерното ти тяло е като твоя мозък в духовния свят, а предишното ти физическо тяло е сетивен орган. Самият ти обаче с всичките си жизнени сили си разлят из духовните простори. Разпрострял си се, не се чувстваш притиснат от кожата си на едно място, чувстваш се разлят, разпростян из духовния свят.

Това е съвсем друго съществуване. И с това съществуване е свързано следното: онзи, който сам навлиза в духовния свят, било чрез смъртта, било чрез посвещение, живее в такова единство с другите същества на духовния свят – със същества от висшите йерархии или с човешки души, които живеят между смъртта и новото раждане, – че не ги преживява както земните хора, които срещаме отвън и от които сме пространствено отделени. Напротив, преживява ги заедно със себе си в общо духовно пространство, където взаимно се проникват. Онова, което преживява друга душа, узнаваме не защото тя ни казва нещо, както при земните хора, а като се вживяваме в другата душа и в нейното същество съпреживяваме мислите ѝ. Затова можем да бъдем сигурни, че действително преживяваме в себе си онова, което преживява например един мъртъв, само когато знаем, че в известен смисъл сме вътре в мъртвия и не предаваме само нещо, което долавяме по образеца на някое преживяване на Земята, а долавяме: „Самият мъртъв говори чрез твоето същество."

Бих искал да ви изясня и това с един пример. Неотдавна почина един от нашите членове. Още преди кремацията се почувства, така да се каже, необходимостта да се чуе какво има да каже тази личност след смъртта. Тя имаше да каже нещо благодарение на това, че в известен смисъл още бе свързана с етерното си тяло и чрез него можеше да се изразява, така да се каже, по земен начин, но все пак обобщаваше всичко, което чрез интензивно съпреживяване на антропософския светоглед бе вплетено в душата ѝ. И така, имаме работа с личност, която бе достигнала доста напреднала възраст

и в последния период на живота си се бе вживяла действително интензивно и с всички сили на сърцето си в нашия духовнонаучен светоглед. След това тя премина през портата на смъртта. Следователно още имаше етерното си тяло. Беше още преди кремацията и етерното тяло все още бе налице като средство за изразяване. Това даваше възможност личността още да се изразява със земни думи, защото етерното тяло можеше да ги преживява повторно. А освобождаването от тялото, от земното съществуване, същевременно даваше възможност да се обобщи цялата същност, която чрез сърцето се бе врязала в душата. И около втория ден след настъпването на смъртта ми се разкри как тази личност, преминала през портата на смъртта, искаше да изрази своята същност, и така се оформиха думите, които мога да ви съобщя – думи, които следва да се смятат за преживени от покойната. Така че трябва да си представим следното: тук, на втория ден след смъртта, тази същност на душата, преминала през портата на смъртта, беше изпълнена със силата на тези думи и се изразяваше чрез силата на тези думи. И когато се пренасяхме в тази душа, тази същност на душата, тази същност на покойната се изразяваше чрез нас с тези думи. Затова при погребението не можех да направя нищо по-добро от това да отправя към покойната тъкмо тези думи, защото те бяха думите, които тя, така да се каже, сама казваше на приятелите, застанали около земните ѝ останки. Мога да ви уверя: Не прибавих нищо, нищо към тези думи, а се опитах да ги възприема от същността на покойната. Наистина по-късно настъпва онова, което нарекох зашеметяване на съзнанието, което би могло да се нарече един вид сънно състояние. Тогава покойната вече не би могла да изрази по същия начин тази своя същност, защото сега етерното тяло ѝ липсва като средство за изразяване. След известно време тя отново ще може да го направи, но непосредствено след смъртта това би било невъзможно. Думите гласят:

В световните простори искам да понеса
чувстващото си сърце, за да се стопли
в огъня на свещеното действие на силите;

В мислите на света искам да втъка
собственото си мислене, за да се проясни
в светлината на вечния живот на ставането;

В дълбините на душата искам да потопя
размисъл, изпълнен с отдаденост, за да укрепне
за истинските цели на човешкото действие;

Така се стремя към Божия покой
сред житейски борби и тревоги,
подготвяйки своето Себе за висшето Себе;

Стремя се към мир, изпълнен с радост от труда,
предусещам световното битие в собственото си битие
и бих искала да изпълня човешкия дълг;

Тогава ми е позволено да живея в очакване,
като се насочвам към звездата на моята съдба,
която ми отрежда мястото в духовната област.

Това е, така да се каже, житейският плод на дългогодишното потапяне в духовнонаучния светоглед. Това дългогодишно потапяне в духовнонаучния светоглед е станало същност на самата душа и се е изразило така. Това е конкретен, нагледен пример как се обхващат силите на душата, когато приемаме духовнонаучния светоглед не само на теория, а го превръщаме в жизнени сили в душата. Тогава усещането, тогава чувствата, които идват от духовнонаучния светоглед, излизат отвъд теоретичното и сами стават сили в душата. Защото едно е съвсем сигурно: Никой, който не е преминал през духовнонаучния светоглед, не би обобщил след смъртта собствената си същност в такива думи:

В световните простори искам да понеса
чувстващото си сърце, за да се стопли
в огъня на свещеното действие на силите;

В мислите на света искам да втъка
собственото си мислене, за да се проясни
в светлината на вечния живот на ставането...

Искам да представя това пред душата ви като нагледен пример за тайнствения път, по който човешката душа преминава именно през онзи миг, който разделя живота между раждането и смъртта от живота между смъртта и новото раждане, в който всичко, което в земния живот все още беше външен за нас опит, в известен смисъл става вътрешно богатство на душата и така живее в нас. Тук духовната наука все още се приема като нещо външно. Но веднага след смъртта се вижда как тя живее в душата – нека дори кажем: така, както сега мускулната сила живее във физическото ни тяло. Това трябва да се почувства, ако искаме наистина да схванем вътрешния смисъл, вътрешното значение на онова, което духовната наука може да бъде за човешката душа. Тогава постепенно – за това е нужно търпение – ще придобием понятие за съвсем различните отношения, които съществуват в духовния свят. Ако създаваме думи и понятия въз основа на отношенията в сетивния свят, можем най-много да представим чрез символи онова, което е в духовния свят. Нужно е търпеливо да се стремим към понятия, усещания и чувства, които донякъде правилно и вярно изразяват отношенията в духовния свят. Логиката на земния живот – а тя действително е само логика на земния живот – понякога е доста ненадеждна дори за самия земен живот. И тук вече посочих как с логиката на земния живот можем да се разминем с действителните факти. Често съм давал примера: да приемем, че някой се разхожда край поток. Виждаме, че пада в потока. Притичваме и откриваме, че вече е мъртъв. На мястото, където е паднал в потока, виждаме камък и сега можем да си съставим съвсем логична, но все пак повърхностна преценка. Можем да кажем: човекът се е спънал в камъка, паднал е в потока и се е удавил. Умрял е от удавяне. – Но това може да е съвсем погрешно. Ако случаят се изследва, да речем, чисто външно, анатомично, може да се окаже, че човекът е получил сърдечен удар; затова е паднал във водата. Сърдечният удар е причината за смъртта му. С обичайната

правилна логика правим погрешен извод. Такива изводи – нека това се отбележи само между другото – се правят непрекъснато в човешкия живот и особено в науката. Науката е пълна с такива изводи, в които причината и следствието се разменят.

Но въпросът става важен, когато се отнася до човешката съдба. През есента в Дорнах преживяхме такъв удар на съдбата, който е поучителен в най-дълбок смисъл. Една вечер изчезна малкият седемгодишен син на нашия член – Тео Файс, едно извънредно мило и будно дете. Това беше тъкмо в една вечер, когато имаше лекция. Майката търсеше детето, но то не можеше да бъде намерено. И всъщност чак след края на лекцията се разбра, че майката не намира момчето, и не можехме да си помислим друго, освен че смъртта му е свързана с преобръщането на една кола за превоз на мебели. Една членка на нашето Общество беше поръчала да ѝ изпратят мебелите с такава кола и тази вечер колата се беше преобърнала на мястото, където стоеше. Беше десет и четвърт вечерта и опитахме всичко възможно, за да повдигнем колата. Мобилизирани войници се отзоваха, за да ни помогнат да я повдигнем. Колата беше повдигната и под нея намериха премазаното момче. Помислете само: преди това в тази местност изобщо никога не беше минавала кола за мебели; и след това също. Както по-късно можеше да се установи по всевъзможни обстоятелства, наричани произшествия и случайности, точно по това време – ставаше дума само за минути, дори за един миг – момчето е било там, на мястото, където се е преобърнала колата за мебели. Наистина беше странно, че отначало онези, които бяха на мястото на преобърнатата кола, помислиха само да отведат конете на сигурно място. Никой не подозираше, че колата за мебели е паднала върху малкото момче. И така, детето беше мъртво. Външният материалистичен възглед може да каже: е, случайно в този час колата се е преобърнала там, детето е попаднало под нея и е било премазано. Разбира се, така ще каже материалистичният възглед. За спиритуалния възглед това е пълна безсмислица. Защото тук имаме кармата на детето и тази карма направляваше всички отделни обстоятелства. Тя доведе и колата за мебели там именно в часа, когато детето се нуждаеше от смъртта, защото така искаше кармата му. Кармата

на детето беше приключила. Тук действително е необходимо да обърнем причината и следствието.

Чрез такива отношения и тяхното съзерцаване можем постепенно да се издигнем до действителното разбиране за живота, което ни довежда дотам да обърнем тъкмо онова, което ни представя външната сетивна привидност. Често трябва да го обръщаме. Но въпросът придобива особено голямо значение, когато след това преживеем какво произтича от такъв факт. Душата на едно човешко същество преминава през портата на смъртта. Седем години тази душа беше въплътена във физическо тяло. Погледнато външно, защо малкият Тео не би могъл да доживее и седемдесет, осемдесет, деветдесет години, ако кармата не беше направила това невъзможно? Налице е етерно тяло, което би могло да поддържа живота още десетилетия; етерно тяло, действително изпълнено със сили на вечното, на доброто. Момчето беше прекрасно. Знаете, че след това Азът и астралното тяло – същинската индивидуалност – продължават своя път. Но етерното тяло се отделя – това етерно тяло, в което са вплетени всички нежни, прекрасни сили, развили се в детската възраст, но в което живеят и всички сили, идващи от предишните инкарнации. Помислете какво представлява такова етерно тяло. Индивидуалността идва от предишните инкарнации. В тази инкарнация тя се въплъщава отново; носи със себе си онова, което идва от предишните инкарнации. Животът в тази инкарнация е, така да се каже, плодът – изживяването на онова, което е било причина в един от животите през предишните инкарнации. Тези плодове биха могли да се изживеят през целия живот. Тогава в това етерно тяло би навлязло всичко, което идва от плодовете на предишните инкарнации. Това не се случи. Вместо това в етерното тяло се съдържа всичко, което все още има своите причини в предишните инкарнации. И най-забележителното е следното: който се опита да изследва аурата на нашата сграда в Дорнах, намира в нея етерното тяло на малкия Тео. То е там, носи се около сградата в Дорнах, обгръща я със своя живот. След онзи късен есенен следобед, когато малкият Тео премина през портата на смъртта, всеки, който има или тепърва ще има работа със сградата в Дорнах, знае какво се промени в духовната аура на сградата от това, че към

нея се присъедини онова етерно тяло, което съдържа силите, които иначе биха били използвани още десетилетия за поддържането на едно физическо човешко тяло; това етерно тяло е излято в аурата на сградата.

Толкова тайнствени са пътищата, които мъдростта, разливаща се из света, трябва да извърви със своите творения. Едва когато навлезем в подробностите на тези неща, добиваме правилни представи за начина, по който протича целият човешки живот – към него в най-висша степен принадлежи и животът между смъртта и новото раждане. И понеже нашето антропософско движение действително трябва да бъде нещо, в което участваме с цялото си същество, в което са и онези, които принадлежат към нас, а не нещо абстрактно, можем да говорим и за такива неща. Не се обединяваме само около определена програма, както други общества, а искаме да участваме с цялата си душа в нашето духовнонаучно движение. Искаме да си представяме това духовнонаучно движение като конкретно течение, към което принадлежи всеки, който действително го приема с чувствата си. И така, можем да кажем: тук говорим, както в едно голямо семейство се говори за близките, намиращи се тук или там. Защото тъкмо онова, което ни докосва като нещо, така да се каже, семейно близко, ни дава същевременно най-висшите, най-значимите, най-важните за нас разяснения за духовния свят.

В този дух искам да спомена още една от смъртите на наши приятели, които именно напоследък толкова често ни сполетяват. Безкрайно скъпият на всички ни приятел Фриц Мичер неотдавна премина през портата на смъртта. И тогава почувствах необходимост да облека в думи онова, което собствената ми душа изпитваше, когато се обръщаше към душата, току-що преминала през портата на смъртта. Обърнете внимание на разликата между предишните думи, които ви прочетох, и думите, които искам да ви прочета сега. Думите, прочетени тук преди малко, идват от душата на починалата. Думите, които сега ще ви прочета, се породиха в собствената ми душа при вида на починалия Фриц Мичер, чиято душа още беше съединена с етерното му тяло. И така, в тези думи е предадено впечатлението, което починалият правеше. Може би знаете, че още като млад учител

Фриц Мичер работеше за нашето Антропософско общество на най-различни места, особено в Берлин. А мнозина от нас знаят също как тъкмо той беше готов по такъв прекрасен начин да свърже всичко, което беше успял да усвои от земната наука и земната ученост, с най-благородното, най-прекрасното антропософско съзнание. Това се изразява и след смъртта: онова, което той беше, бе обединено в цялото му същество и сега, след смъртта, се излъчва от освободената от тялото душа, която все още имаше своето етерно тяло. И ми се струва, че онова, което Фриц Мичер беше след смъртта, трябваше да бъде изразено така – с думите, които трябваше да му изпратя при кремацията.

Надежда, която ни изпълва с щастие:
така пристъпи Ти в полето,
където духовните цветя на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият пред изследователското търсене.

Със същността на чистата любов към истината
бе изначално сроден Твоят копнеж;
да твориш от духовната светлина
бе сериозната житейска цел,
към която неуморно се стремеше.

Прекрасните Си дарби развиваше Ти,
за да вървиш със сигурна крачка
по светлия път на познанието на духа
като верен служител на истината,
несмутен от възраженията на света.

Духовните Си органи упражняваше Ти,
за да изтласкват за Теб заблудата
смело и упорито
към двата ръба на пътя
и да Ти създават място за истината.

Да превърнеш за себе си Своето Себе в откровение
на чиста светлина,
тъй че слънчевата сила на душата
мощно да сияе вътре в Теб,
бе Твоя житейска грижа и радост.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата Ти,
защото познанието Ти се явяваше като светлина,
която придава смисъл на съществуването,
като истинската стойност на живота.

Надежда, която ни изпълва с щастие:
така пристъпи Ти в полето,
където духовните цветя на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият пред изследователското търсене.

Загуба, която дълбоко ни боли:
така изчезваш Ти от полето,
където земните зародиши на духа
в лоното на душевното битие
зрееха за Твоя усет за сферите.

Почувствай как с обич гледаме
към висините, които сега Те зоват
към друго творчество.
Протегни към изоставените приятели
силата Си от духовните области.

Чуй молбата на душите ни,
с доверие изпратена след Теб:
за земното дело тук се нуждаем
от мощна сила от земите на духа,
която дължим на мъртвите приятели.

Надежда, която ни изпълва с щастие,
загуба, която дълбоко ни боли:
позволи ни да се надяваме, че далечен и близък,
незагубен за живота ни, сияеш
като душевна звезда в духовната област.

Това са думите, които произлязоха от същността на починалия и бяха изпратени след него. И след като тези думи бяха изречени при кремацията, измина известно време. И от същността на починалия прозвучаха следните думи – още не от добре подреденото съзнание, а сякаш идващи от самото му същество; думи, които сега прозвучаха от починалия към нас през нощта след кремацията.

Да превърна за себе си своето Себе в откровение
на чиста светлина,
тъй че слънчевата сила на душата
мощно да сияе вътре в мен,
бе моя житейска грижа и радост.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата ми,
защото познанието ми се явяваше като светлина,
която придава смисъл на съществуването,
като истинската стойност на живота.

Така думите прозвучаха в отговор. Самият аз едва след това открих, че двете строфи, които са по средата, могат непосредствено да се преобразуват от „ти“ в „аз“ и от „на теб“ в „на мен“. Преди това не го знаех. Защото бях чул строфите така, както ви ги прочетох първоначално. А сега те се върнаха от същността на починалия, изговорени от него:

Да превърна за себе си своето Себе в откровение
на чиста светлина,
тъй че слънчевата сила на душата
мощно да сияе вътре в мен,
бе моя житейска грижа и радост.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата ми,
защото познанието ми се явяваше като светлина,
която придава смисъл на съществуването,
като истинската стойност на живота.

Това показва как думите, прозвучали нагоре към починалия, се връщат дори в живо преобразен вид, нещо повече – в смислено преобразен вид; показва как това става и през времето, когато съзнанието още няма формата, която после, след този период, отново добива от самата душа в цялата област между смъртта и новото раждане. Трябва само да почувстваме как духовнонаучният светоглед действително оживява чрез създаването на връзка между физическия и духовния свят. Защото наистина нещо като тръпка може да премине през душата ни, когато тъкмо в такъв пример почувстваме как думите се отправят към починалия – и той ни ги връща преобразени. Ето как, от една страна, чувстваме, че са стигнали до починалия, защото отново звучат от него, но не само като ехо, а смислено преобразени, пригодени за него.

Това са неща, които и за нашето съвремие ни дават сигурността, увереността, че душите, живеещи тук в земни тела, са във връзка, в общение с духовните сили, които властват и тъкат из света, и че на свой ред човешките земни души, преминали през смъртта, са вплетени в този поток от властващи и тъчащи духовни сили, присъстват в него и там преживяват по-нататъшната си съдба, съдбата си след смъртта. Ако оставим връзката на физическия свят с духовния свят истински да въздейства върху сърцето ни, можем да разгледаме различни неща. Вече веднъж посочих и тук, че при това взаимодействие, при това съвсем конкретно взаимодействие на физическия и духовния свят, особено близък ни става и импулсът на Мистерията на Голгота. Знаем, че всъщност едва сега, чрез духовната наука, започваме да обхващаме напълно смисъла и значението на Мистерията на Голгота и на Христовото същество. Досега хората са правили това с разсъдъка, именно с разсъдъка. И какво се е получило от този разсъдък? Ако дейността на Христос в човешкия земен живот

зависеше от онова, което хората са разбирали от нея, въздействието на Христовия импулс на Земята не би могло да бъде особено голямо. Богословски препирни, всевъзможни спорове – това са разбирали хората от християнството със своя разсъдък. Но Христос е действал благодарение на жива сила.

Навярно и тук вече съм давал примера с битката на Константин срещу Максенций, която решила съдбата на тогавашна Европа. Всъщност едва с нея християнството било признато и след това станало господстваща сила в Европа. Тази битка не била спечелена нито чрез пълководческо изкуство, нито чрез войските на Константин. Максенций трябвало да защитава Рим. Чрез справката в Сибилинските книги и чрез един свой сън той получил внушението да изведе от Рим войската си, пет пъти по-силна от войската на Константин, който настъпвал към Рим; тогава щял да унищожи враговете на Рим. И действително извел войската си от Рим – най-неумелото, което можел да направи от стратегическа гледна точка, защото според стратегията всичко говорело в полза на това да остави войската си в Рим и да изчака приближаването на вражеските войски; но той извел войската си от Рим. И от своя страна Константин, който водел войските си срещу Рим, черпел сила не от съображенията на военната наука – той също имал сън. Сънят му казвал: ако наредиш пред войските ти да носят монограма на Христос, ще победиш Рим. – Чрез победата на Константин с неговата по-слаба войска тогава и за понататък се преобразила цялата карта на Европа. С нея и духовният живот на Европа станал друг. Онова, което хората тогава можели да разберат, не би било достатъчно, за да се осъществят тези постижения. Христовият импулс действал в подсъзнанието на хората, в онова, което живеело в дълбините на душите, за което те можели само да сънуват, което най-много изплувало пред тях в съновидения.

По-късен, изключително значим пример за въздействието на Христовия импулс имаме в лицето на Орлеанската дева. Който действително изучава историята – тоест не така, както често я изучават днес, а като се опитва да познае действителните връзки, – може да знае, че извършеното от Орлеанската дева отново определило изцяло съдбата на Европа за следващите столетия. Не пълководческото

изкуство, не мъдростта на политиците, а извършеното от пастирката от Орлеан било решаващо за съдбата на Европа, особено и за съдбата на Франция. Но в Орлеанската дева действал Христовият импулс чрез своя михаилов представител. Той действал в душата на Орлеанската дева. Душата ѝ била изцяло проникната, изцяло инспирирана от Христовия импулс. Също както тогава, когато била решена битката между Константин и Максенций, Христовият импулс действал, без хората да знаят нещо за това в будното си съзнание, така той действал и когато Орлеанската дева изпращала френските войски срещу английските. Целият континент би станал друг, а и Англия също, ако Франция тогава не беше победила. И Англия не би станала онова, което е станала, ако не беше победена. Но както казах, победата била постигната благодарение на подсъзнателните сили, които се издигали във видения; чрез тях били инспирирани способностите на Орлеанската дева. Така че може да се каже: извършеното от Орлеанската дева е под влиянието на една повече или по-малко несъзнавана инициация. Разбира се, тя е несъзнавана, може да се каже и атавистична инициация. Именно един чист душевен съд, какъвто била Орлеанската дева, трябвало да бъде обхванат по несъзнаван начин – чист съд, чрез който Христовият импулс можел да действа посредством своя михаилов представител.

Нека сега разгледаме въпроса по-внимателно. Ако днес някой съзнателно преминава през инициация – за това има правила. Началните положения са изложени в книгата ми „Как се постигат познания за висшите светове?“. Има правила, чрез които можем постепенно да се издигнем. Разбира се, за такава съзнателна инициация при Орлеанската дева не можело да става дума. Но един дух, който обикновено не е съединен с човешката душа, трябвало да намери място в тази човешка душа, да проникне изцяло в нея. За това трябвало да настъпят особено благоприятни обстоятелства. Един дух от по-висши сфери не може по всяко време да прониква в души, които са способни да го приемат. Трябва да настъпят особено благоприятни обстоятелства, за да може една отделна човешка душа да влезе във връзка с висши светове без инициация, без съзнателна работа върху себе си. Особено благоприятни обстоятелства има по

времето, когато Духът на Земята, така да се каже, особено силно се пробужда: от 25 декември до 6 януари. През лятото, когато Слънцето стои най-високо, когато физическата топлина се излъчва най-силно към Земята, условията за инициация са най-неблагоприятни, защото тогава Духът на Земята спи. Духът на Земята е най-буден в зимната тъмнина, при зимното слънцестоене.

Ето защо разказът в старите легенди не е просто легенда, а съответства на една истина: през тринадесетте нощи, предшестващи 6 януари, някои особено подходящи души са били посвещавани, така че са можели да навлязат в духовния свят и там да преживеят онова, което наричаме Камалока и Девакан. Навярно си спомняте, че тук, в Хановер, веднъж беше представена легендата за Олаф Астезон, който през тринадесетте нощи преминал насън целия път, който може да се измине през Камалока и Девакан. След това Олаф Астезон разказва какво е преживял през тези тринадесет дни.

И така, когато външната физическа тъмнина на Земята е най-силна, условията са най-благоприятни, за да бъде въведена една душа в духовния свят. И така, за души, посвещавани за цялото човечество не чрез непосредствена съзнателна работа, а чрез особено благоприятни обстоятелства, за да извършат такова дело, каквото извърши Орлеанската дева, навярно най-благоприятно би било, ако тя беше могла, да речем, да спи през тринадесетте нощи и насън да бъде свързана с духовния свят; ако следователно беше могла да преживее всичко това в един вид сънно състояние. И действително Орлеанската дева е преминала през такова сънно състояние. Това станало така, че тя прекарала тези тринадесет дни до 6 януари в тялото на майка си, в състояние, в което човек още спи. Защото за физическия живот човек се пробужда едва когато се роди и поеме първия си дъх. При Орлеанската дева последните нощи на сън в зародишното състояние съвпадат с времето на тринадесетте нощи, защото тя е родена на 6 януари. Тук имате една дълбоко значима вътрешна историческа връзка. Тук имате основата на мисията на Орлеанската дева: на тази чиста душа било отредено преди първия ѝ дъх, през последните тринадесет нощи от бременността на майка ѝ, да получи инициацията в това сънно състояние, именно при особено

благоприятните обстоятелства на земния живот. Тук просто календарът ви го показва. Защото, ако отворите календара, ще намерите рождения ден на Орлеанската дева на 6 януари. Така календарът ви показва дълбоката вътрешна връзка между физическия свят и процесите в духовния свят. Разбира се, била необходима душата на Орлеанската дева, подготвена чрез предишните инкарнации. Но тъй като през тринадесетте нощи тази душа се срещнала с онова, което можело да дойде чрез нея, се случило историческото събитие, за да стане възможно тъкмо на това място в развитието на човечеството духовният свят да въздейства във физическия.

И така, духовният свят със своите съставни елементи е винаги тук. Духовният свят е винаги сред нас. И многобройни, и многообразни са пътищата, които духовният свят избира, за да действа във физическия свят. И колкото повече даваме в такива подробности особено дълбок израз на връзките между физическия и духовния свят, като тези връзки живо присъстват в душата ни, толкова по-силно става съзнанието ни за връзката с духовния свят.

От друга страна, трябва да се каже: и онова, което се случва тук, във физическия свят, може да подготвя начина, по който духовният свят се свързва с нашия физически свят. И когато някой е приел онова, което протича през нашата духовна наука, така интензивно, както Фриц Мичер, и е пропил душата си с онова, което чрез нашата духовна наука може да проникне в нея като сила, и в тридесетата година от живота си премине в духовния свят – на 26 февруари щеше да навърши тридесет години, – тогава имаме една могъща индивидуалност, която ще продължи да бъде заедно с нас в духовния свят – помощник с неимоверна мощ. И като помислим колко труден е стремежът към спиритуална наука именно в наше време, в това време, изцяло пропито с материализъм, може би е допустимо да кажем, че онзи, който с всички нишки на живота си е свързан с духовния свят, възлага най-големите си надежди на онези, които могат да станат духовни помощници, които след оставянето на физическото си тяло стават духовни помощници. Разбира се, не е нужно да се казва, че това преминаване през портата на смъртта никога не бива да бъде лично решение, а е допустимо да бъде предизвикано само

от кармата. Тези духовни помощници ни дават утеха и надежда, когато виждаме колко трудно става тъкмо в съвремието да преведем нашето духовнонаучно движение през многобройните препятствия. Но знаем как по-висши духовни сили въздействат в Земята, за да се влее потокът на духовните светове във физическите земни цели. Така неизразходваните сили на човешките души се издигат в духовните светове, за да действат там със своите сили, съединени с други сили. Ето защо наистина от дълбините на сърцето си отправих към нашия Фриц Мичер думите:

Чуй молбата на душите ни,
с доверие изпратена след Теб:
за земното дело тук се нуждаем
от мощна сила от земите на духа,
която дължим на мъртвите приятели.

Тогава, когато честно се опитваме да придвижим нашето духовно движение към неговата цел, осъзнаваме, че в силите, които прилагаме тук, на Земята, действат и онези сили, които нашите приятели вече са отнесли нагоре през портата на смъртта в духовния свят.

Всичко това можем да обединим и за да разберем общото световно положение. Човешките души, които сега преминават през портата на смъртта чрез съдбоносните събития на времето, от една страна, предават етерните си тела на Духовете на народите. От друга страна, те внасят цялата жертвоготовна отдаденост, която са събрали, като именно чрез тези събития на времето са преминали с индивидуалността си през портата на смъртта. И всичко това ще се излее като действена сила в идващата епоха. А от хората, които тогава ще живеят в мир, ще зависи сами да установят връзката с онова, което ще бъде горе. Онези, които днес като майки и бащи, братя и сестри или други роднини преживяват загубата на скъп човек на бойното поле, могат да приемат в съзнанието си факта, че заедно с етерното тяло нещо изключително значимо за бъдещето преминава в общата дейност на земното човечество. Те могат не само да знаят, че укрепнали и засилени чрез смъртната жертва, индивидуалностите вървят към един по-силен бъдещ земен живот, а могат и да знаят: онова, което воинът,

преминал през портата на смъртта, е предал на Душата на народа, живо тъче и съществува. Трябва да се каже, че сега бащи и майки, сестри и братя имат при себе си по два начина онези, които млади са преминали през портата на смъртта – в общата Душа на народа и като индивидуалности. И тази идея ще има голяма стойност едва когато се превърне изцяло в чувство (така че не само ще се говори за безсмъртието, а с чувство ще се знае: починалите са тук, сред нас са), когато тази връзка стане толкова силна, че и за чувствата ни смъртта всъщност ще бъде неистина. Защото починалият може да се прояви дори по-истински, отколкото често във физическото въплъщение, когато може да събере всичко от своето същество и физическото му тяло вече не му пречи. Огромни потоци утеха, потоци от вътрешната сила да утешим сами себе си произлизат от онова, което духовната наука може да даде на душите в живо съзнание и живи усещания. Тогава, когато това се усеща така, особено онези, които приемат духовната наука, могат с утеха да гледат към бъдещето. В тези сегашни тежки, съдбоносни събития те могат да усетят нещо като здрач при прехода между епохите, след който също ще настъпи слънчева епоха на мир. Но важна част от духовната дейност през тази слънчева епоха на мир ще бъде онова, което е извоювано чрез жертвената смърт на толкова много хора. То ще даде плодове тук, на Земята, особено чрез създаването на мост, връзка между живите, между душите, въплътени във физическо тяло тук, на Земята, и душите, които са горе и искат да излъчват надолу онова, което са отнесли със себе си. И тъкмо тук действителното разбиране на духовната наука чука на сърцето ни и ни призовава да направим онова, което можем да направим, подтикнати от придобитото чрез духовната наука съзнание, и което можем да направим с чувство, за да дадат, доколкото зависи от нас, плодове за благото на човечеството големите събития на настоящето, които разтърсват съдбата и изливат болка. Онези, които знаят нещо за духовната наука, могат с чувство да знаят и със знание да чувстват чрез какво се създава мостът нагоре към духовния свят: чрез това, че останалите долу души изпращат нагоре мислите и усещанията, които духовната наука може да запали. За всичко това хоризонтът ще бъде хоризонт на мира. Горе ще бъдат душите, които ще искат да

изпращат надолу духовни лъчи светлина. Долу трябва да има хора, които са се научили да изпращат нагоре от душите си такива мисли и усещания, каквито духовната наука поражда. Тогава, когато действително има души, които със съзнание за духа насочват мисълта си към царството на духовете, мостът ще бъде изграден; тогава ще е дошло времето, когато именно чрез такива съдбоносни събития като онези, които се разиграват в наше време и изливат болка, трябва да се изтъче съкровена връзка между физическия свят и духовния свят, към който се стремим чрез нашата духовна наука.

И така, нека обединим в следните думи онова, което трябва да бъде наше познание и наша задача и което трябва да събужда увереност:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Духовната наука и загадките на смъртта – по-дълбоки връзки в европейската история

Бремен, 21 февруари 1915 г.

Онова, което в духовната наука се нарича загадки на смъртта, ни се явява в нашето време с особено голяма значимост. Всичко е в по-близка или по-далечна връзка с тях. Преди всичко чрез духовната наука придобиваме не само основно убеждение, а и основно познание за света във физическото тяло и за света, в който влизаме през портата на смъртта. Но всъщност този свят е винаги жив и в сетивния живот и ни обкръжава, само че човекът, обвързан със сетивния живот, не може да го познае, защото не му отделя необходимото внимание. Когато през времето преминават такива дълбоко разтърсващи събития, каквито сега ни обкръжават и които изискват от хората толкова разнообразни жертви, трябва с цялата си душа да сме вплетени в тях. Тогава е естествено да изясним някои неща чрез духовната наука.

Нека насочим поглед към области на живота, в които се вижда как материалистичният начин на мислене е довел човечеството до пагубна нелогичност по отношение на онова, което го обкръжава. Например по обичайния днес начин чуваме отделните народи взаимно да се обвиняват: „Не съм искал войната, ти си този, който я предизвика." – Сам по себе си въпросът къде са външните причини, е оправдан и още сега може да получи отговор – защото фактите говорят ясно. Но за онзи, който разглежда нещата от гледна точка на духовната наука, положението е друго. По този въпрос той трябва да е наясно, че войната всъщност е последна фаза в хода на събитията или поне по-късна фаза на неща, които са съществували и преди това. Подобна грешка в преценката се допуска и при

болестните процеси: често още се говори за болестни процеси, докато вече протичат оздравителни процеси, необходими за оздравяването. Външните процеси, които протичат, за да неутрализират болестта и да доведат до оздравяване, са се разиграли по-рано и остават незабелязани. Войната също представлява привиден болестен процес. Тя е усилие на човечеството да преодолее известни процеси, които са съществували преди нея. Заболяването е налице още преди това в действително нездравите отношения между народите. Когато с разсъдъка се изследват външните причини, вътрешните се изпускат от поглед. В областта, където сме струпани като в крепост и обградени в пръстен, трябва да е естествено да се запитаме преди всичко какви са вътрешните причини за това обкръжение или от какво естество е отделната причина, която го е породила. За такова обкръжение се говори във връзка с последните години, с последните десетилетия, но ако разгледаме големите взаимовръзки, то започва много, много по-рано. Звучи странно, но може да се посочи 860 година – не 1860, а 860. Толкова отдавна протича процесът, който сега се изразява по начин, който може да се нарече най-страшната война на човечеството, откакто то обитава Земята.

В по-дълбоките връзки на европейската история откриваме нещо изключително забележително: в Средна Европа е струпана своеобразна духовна субстанция. Ако изследваме тази по-дълбока връзка, виждаме, че тя е струпана там с особена цел. Не става дума за външните определения на кръвта, на расата, а за това, че нещо пронизва света като духовна субстанция. Нещо се спуска от крайния север и се струпва в Средна Европа като в змиевиден пръстен. Две течения се спускат дъгообразно от изток и от запад на юг и отново се срещат, образувайки пръстен. През девети век норманските племена се спускат от едно средоточие; по кръв са сродни с толкова голяма част от по-късното население на Средна Европа. Но те проникват в романския елемент, идващ от Южна Европа; сливат се с него. През 860 година са пред Париж и там романските народи надделяват над норманите. От това възниква западната част на Франция. Норманите донасят обратно от Франция в Англия повече, отколкото англите и саксите са могли да донесат на Британските острови. На изток

норманите се спускат, проникват в славянството от север към Волга и Черно море. По-късно в него навлиза татарският поток. Славянството надделява расово над норманите и им донася християнската религия в нейната източна форма. Те, наричани във Финландия „Рос“, се славянизират; от това не е останало нищо освен името Русия. Това име има германски произход. Същия произход има и името Рюрик.

За тези връзки съществуват доста съмнителни възгледи. В западната част на Европа мнозина говорят, че французите били призвани да възродят древния келтски свят в нещо като ренесанс. Съществува представата, че в Средна Европа живеят предимно германи, а на запад преобладава келтският елемент. Но е обратното: у французите има много повече германска кръв, а в Средна Европа – повече келтска кръв, това е истината. Ето как Майя противостои на истината. Само че жителите на Запада са напълно завладени от романския свят. На изток чуждият расов елемент е надделял над норманския, а с него и над германския елемент. Там и до днес господства религия, съвършено чужда на руската Душа на народа. Така хората в Средна Европа са обкръжени като в котел. Романските народи достигат до Константинопол, а от другата страна славянизираните нормани – също до Константинопол. Ето змията, пръстена.

Ако разгледаме онова, което е струпано там в духовно отношение, у нас се оформя възгледът, че то има особено важна задача. Вчера само загатнах за това, но все пак говорих, че тук трябва да има известно съкровено общуване на Душата на народа с отделната душа и тъкмо чрез него у най-добрите представители на народа да разцъфнат най-прекрасните цветове. Трябвало е да бъде обхванат непосредствено Азът, а не отделните членове на душата, както на запад; то е трябвало да живее непосредствено в Аза. Оттук следва – това би трябвало да е ясно още при екзотеричното разглеждане, – че в Средна Европа всъщност никога не е могла да господства пълна враждебност към идеализма, че винаги се е проявявала известна привързаност към духовния свят, и то с най-голяма сила. Когато започнахме нашето духовно движение, кармата отреди отначало да го направим съвместно с британското движение. Но във външно отношение всичко по-нататък беше само симптом на онова, което

с известна необходимост трябваше да се разиграе вътрешно. Ако разгледаме теософското движение, с което трябваше да се разделим, ще забележим, че там културният живот се е разпаднал на две части. Външният живот върви по чисто материалистичен път, а към него е прикачен спиритуалният елемент. Те винаги се разединяват. Нека сравним с това какво трябва да бъде за нас нашият спиритуален живот. Както в организма главата не може да се мисли без тяло, така нашият спиритуален живот израства от общия културен живот. Достатъчно е да започнем с Таулер, Екхарт, Ангелус Силезиус, после с Хердер, Лесинг – навсякъде това трябва да ни служи за основа да развиваме онова, което следва да стане висша духовна култура. Не можем да прикачим нашия спиритуален възглед – той трябва да бъде за нас организъм, трябва да го издигнем до организъм. Трябва вътрешно да открием, че завръщането на Христос е духовно събитие. Затова не можем да направим и най-малката отстъпка. Можем да се доближим до Христос като образ само с духовното око, с вътрешното преживяване. На запад е трябвало да се материализира, да се догматизира. Хората не са могли да си представят друго, освен че Той ще дойде във физическо тяло. Оттук и гротескната идея Христос да бъде разнасян в тяло върху поднос. Това стана във връзка с онова, което бе обкръжено там.

Затова трябва да подходим обективно към въпроса, който ни засяга: какво трябва да бъде отношението на средноевропейската културна същност към културата на бъдещето? – Истината е всеобща, но как тя възниква – това е нещо друго. В средноевропейската култура се намират изворите за цялата спиритуална култура на бъдещето. Трябва да намерим пътя от германския идеализъм към спиритуалната култура. За това е необходимо тук, в средата, да се основе култура на Аза. В окултната област това може лесно да се види. Човешкият Аз трябва да се възпламени от външния свят, чак тогава се пробужда и вътрешно осъзнава себе си. Така културата на Аза в Средна Европа се разпалва отвън. Достатъчно е да разгледаме последните събития, обединението на германската същност. Характерно е, че през 1871 година Германската империя беше основана на чужда земя. Биха могли да се приведат толкова много неща, които

и във външните събития показват, че в Средна Европа господства култура на Аза.

Естествено възниква въпросът: какво значение имат жертвите на смъртта за спиритуалния свят? – Безброй хора преминават през портата на смъртта в разцвета на младостта си. Най-напред свързаните помежду си Аз, астрално тяло и етерно тяло се отделят от физическото тяло. Привидно физическото тяло се предава на Земята, етерното тяло – на етерния свят, астралното тяло и Азът продължават нататък. Но трябва да обърнем внимание на следното: не е ли положението с етерното тяло, което преминава през портата на смъртта, различно при хората, които умират на обичайната възраст, и при младежите, които сега преминават отвъд? За физическото тяло това се разбира, сега ще се разбере и за етерното. То би могло още десетилетия да поддържа физическото тяло, да работи върху него. С тези неизразходвани сили преминава през портата на смъртта, там се съединява с Душата на народа и в бъдеще работата на Душата на народа ще бъде изцяло проникната от неизразходваните сили на тези етерни тела. От нас ще зависи да проявим разбиране за това. Ще има хора, които ще знаят: Душата на народа е активен елемент. Едва когато се знае, че неизразходваните етерни тела ще действат конкретно като спиритуална сила в духовния свят, ще може да се разбере какво става реално. Важно ще бъде съзнанието за тази конкретна връзка с духовния свят. Чрез това, а именно чрез създаването на такова съзнание за духовния свят, духовната наука ще става все повече нещо живо в сърцата и няма да остане само учение. Човек знае, че се намира в духовна аура, както тук знае, че около него има въздух. Както тук различава свежия от застоялия въздух, така ще усеща добри и зли духове, ще усеща чрез преживяване духовната аура.

Ето това е истинският плод на духовната наука. Виждаме го, когато разглеждаме близки до нас събития, от които можем да се поучим. Едно от тях стана тъкмо на мястото на нашия строеж. В този случай ставаше дума за дете, чието етерно тяло беше неизразходвано. Силите са налице; който ги вижда, който умее да ги вижда, той вижда, че са преминали в аурата на нашия Дорнахски строеж и живеят в нея. Това е пример, зад който заставам. Етерното тяло, което със своите

сили принадлежи повече на общността, действително продължава да действа. Оттогава то се опитва да върши нещо чрез инспирации в близост до строежа. Това са подпомагащи сили.

Такива неща са ни близки, от тях можем да научим колко тайнствени са връзките в духовния свят. Тъкмо напоследък в кармата на нашето Общество преживяхме смъртта на скъпи приятели, които ни напуснаха на физическия план. Онова, което казах във Виенския цикъл за живота между смъртта и новото раждане, се изясни особено добре тъкмо при някои от тези души. Една от тези души истински намери пътя към нашето движение, когато физическото ѝ тяло вече беше станало крехко. Това беше същество, чиято душевност ми се разкриваше още от самото му идване в нашето движение, сякаш през тялото му, станало прозрачно като стъкло. След смъртта образът на душата, който беше налице и преди това, се сплете с образа, в който тя се явяваше след това. Не можех да направя друго, освен да произнеса надгробното слово, което показва, че бях истински заедно с тази душа. Следните думи прозвучаха около три дни след настъпването на смъртта:

Ти пристъпи сред нас.
Раздвижената кротост на твоята същност
говореше от тихата сила на очите ти –
покой, който с душевна пълнота вдъхва живот,
се лееше във вълните,
с които погледите ти
носеха към нещата и към хората
вътрешното ти тъкане; –
и тази същност одушевяваше
гласа ти, който красноречиво разкриваше
онова, което скрито живее в красивата ти душа,
повече чрез начина на изричане на словото,
отколкото в самото слово;
ала то се разкриваше напълно без думи
пред отдадената любов
на съпричастни хора –
тази същност, която възвестяваше
на възприемчивото усещане
благородната, тиха красота
на световното душевно творение.

След смъртта настъпва изпаряване на съзнанието тъкмо защото е налице едно преливащо съзнание. Това става чрез първоначалния поглед назад към смъртта – не при самоубийство, – която е сякаш слънчева точка. Това спада към най-красивото, най-висшето. Оттам се започва, казваш си: „Там ти живя“ – и така се ориентираш в духовния свят.

Нашата приятелка беше преминала стадия на етерния поглед назад, така че се говореше на едно същество, което наистина присъстваше, но не беше в съзнание. Тогава чрез топлината настъпи миг на съзнание и тя видя кремацията. Там времето става пространство. Има съответствие между ставащото във физическия и в духовния свят. В такъв случай един зов не се връща като ехо от духовния свят, а се преобразува в смислово съответстващ отговор от душата, която още не е в съзнание. Такива примери трябва да ни доведат до

преживяване на реалността на духовния свят – примери за чувството, което познава в нас, за нашето познаване на духовния свят чрез чувството. Особено важно е в нашето време да придобием това конкретно чувство, за да може от тежестта на настоящето да израсне благо за цялото човечество във физическо и душевно отношение, защото големите, значими световни събития винаги са били ясен израз, доловим дори за едно повърхностно духовно познание, на това, че в сетивния свят има не само сетивни същества, а в него въздействат и духовните същества.

Трудно е да се пробие завесата, която отделя физическия от духовния свят. Това затруднява себепознанието в най-широк смисъл; често си го представят като нещо прекалено лесно. Дори във външно физическо отношение то понякога е трудно. Гротескен пример за това даде забележителният философ професор Ернст Мах – не Фердинанд Маак, иначе нямаше да говоря за забележителен философ. В едно от своите произведения Мах разказва, че веднъж като младеж забелязал в огледалото на една витрина неприятно, отблъскващо лице, в което веднага след това за свой ужас трябвало да разпознае собственото си лице. По-късно преживял още веднъж нещо подобно. Качвайки се в омнибус, видял мъж с грозно лице, който идвал насреща му от другата страна, и чак след това разбрал, че е видял себе си в огледалото. Човек е още много по-малко наясно каква е същността, какъв е обликът на душата. И през ум не му минава през какво трябва да премине, за да постигне себепознание. В дълбините на душата Майя често заема голямо място. Някой има нагон към жестокост, живее заедно с хора, които от време на време измъчва, и така нататък. Търси външна причина за това, често проявява гениална изобретателност, за да забули устройството на душата си. Аз самият познавах някого, който отново и отново говореше с какви големи жертви е вършил своята дейност. Но трябваше да кажа, че той е задоволявал само душевно сладострастие. Когато говореше така за жертви, зад всичко това стоеше само егоизъм. Истинско себепознание може да се постигне само когато постепенно се напредва в духовната наука, доколкото чрез себе си се преживява онова, което е в света.

По света има бъбривци, които си устройват часове за бъбрене. Казват, че това се срещало дори сред мъжете, които отиват привечер да пийнат по чаша. Ако ги попитат защо бъбрят, тези хора имат всевъзможни важни основания за това. Но когато прокараме ръка по кадифе или коприна, изпитваме удоволствие. При бъбренето етерното тяло непрестанно се удря във въздуха, приведен в движение, и така получава ласки. В това няма нищо лошо. Онова, което става при бъбренето, може да се разбере само ако се знае, че човек има етерно тяло.

Човечеството върви към време, когато все повече и повече ще трябва да се изправя лице в лице с такива неща. Духовната наука трябва все повече и повече да пробужда съзнание за тях. Тогава ще стане така, че хората, които днес в своя материалистичен дух твърдят, че всичко духовно е мечтателство, ще изглеждат като някого, който би искал да каже, че там, където има въздух, изобщо няма нищо. Както се открива, че въздухът е реален, така човечеството ще открие, че духът е нещо реално. Ако разгледаме най-великата мистерия, Мистерията на Голгота, можем да си помислим, че след като е преминал през Мистерията на Голгота, Христос е въздействал върху човечеството предимно чрез учение. Но онова, което хората са знаели за Христос, е най-незначителното. Теолозите са се карали, ала съвсем малцина са разбрали нещо вярно. Само част от ставащото в историята се разиграва в съзнанието. Пример за това е битката между Максенций и Константин при Милвийския мост на 28 октомври 312 година, чийто изход бил решен не от някакви външни обстоятелства, а от въздействия от нефизическо естество. Максенций трябвало да защитава Рим с войска, далеч по-силна от тази на противника му Константин. При допитване до Сибилинските книги му било указано да изведе войските си от Рим; по този начин щял да унищожи враговете на Рим. Един сън допълнително го насърчил да постъпи така. Константин също имал сън: било му възложено да нареди вместо старите бойни знаци пред войниците му да бъдат носени знамена с монограма на Христос. Така и станало и войската на Максенций, която въпреки всички доводи на разума била изведена от Рим, била разбита от по-слабите военни сили на Константин, а

самият Максенций намерил смъртта си при бягството. Тук Христовият импулс е въздействал в подсъзнанието на хората.

Импулсът живее в подсъзнанието така, сякаш по морето плават кораби, а важното се разиграва в подводници. През петнадесети век отново настъпва важен момент. Тогава Орлеанската дева се намесва в хода на историята така, че определя всичко, което става по-късно. Цялата карта на Европа би била друга, а също и духовният живот, ако англичаните бяха победили. Девата беше служител на Михаил. Шилер беше дълбоко трогнат от образа на Орлеанската дева: „Светът обича да очерня сияйното." Шилер въплъти този възвишен образ в своята драма, докато Волтер сипеше срещу нея жлъч и отрова, дори Шекспир не можеше да я разбере, Анатол Франс я принизи, като я представи в материалистична светлина, и всички западни умове не я разбираха.

За да може Орлеанската дева да изпълни своята историческа мисия, беше необходимо да премине през своеобразна несъзнавана инициация. Ставаше дума за посвещение като описаното в легендата за Олаф Астезон. Такива посвещения, за които трябваше да са налице определени кармични предпоставки, можеха да се извършват през тринадесетте нощи между 25 декември и 6 януари. Когато външната светлина е най-слаба, възможността за вътрешно просветление е най-голяма. Така в съня си през тринадесетте нощи Олаф Астезон имаше реални духовни преживявания, за които после разказва пред вратата на църквата, както е представено в „Песен за съня". Орлеанската дева също прекара тринадесетте нощи, така да се каже, в сънно състояние, а именно в тялото на майката. В последния период преди раждането човек е особено възприемчив към несъзнавани влияния от духовния свят. Орлеанската дева се роди на 6 януари. В този ден всички жители на родното ѝ село се стекоха, защото в аурата на селото се усещаше нещо съвсем необикновено. Това беше раждането на Орлеанската дева, в която непосредствено преди да види физическата слънчева светлина, беше вложен Христовият импулс.

Да извоюваме за себе си живата връзка между физическия и духовния свят – това е същинската цел на всичките ни стремежи и онова, на което държим. Ще се разбере, че сумрачното време на тази

война бележи прелом в историята. Хората трябва да знаят, че душите на онези, които са се пожертвали, продължават да действат и че задачата на тази война е да сложи край на материалистичната епоха.

Необходимо е да има души, които изпращат нагоре към духовния свят мисли като протегнати към него ръце и свалят надолу съзнанието за духовния свят, души, съзнаващи духа. Колкото повече такива съзнаващи духа души изпращат мислите си нагоре, толкова повече могат да узреят плодовете от жертвите на смъртта – много зависи от това духовната ни атмосфера да бъде пронизана от такива мисли. Така обобщаваме нашето разглеждане с думите:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Съкровеният елемент на средноевропейската култура и средноевропейският стремеж

Лайпциг, 7 март 1915 г.

Живеем в тежки, съдбовни дни. И все още твърде малко души гледат с пълно доверие към онова, което тези съдбовни дни ще донесат на нас, земните хора, а преди всичко значението на онова, което се изразява чрез събитията на тези дни, не звучи с пълна сила в душите. Но тъкмо онези, които като човешки души се опитват все повече и повече да се вживеят в тези импулси, би трябвало с най-дълбокото си усещане, с най-дълбокото си чувство да знаят, че са свързани с онова, което се разиграва около душите ни – от една страна, толкова велико и мощно, а от друга страна, толкова болезнено, толкова печално; духовната наука изисква тези импулси да се вложат в човешкото културно развитие, в духовното културно развитие. Онова, което се извършва, всъщност е безпримерно в съзнателната история на човешкото развитие не само по вид, но и по степен; то прониква дълбоко и дълбоко се врязва в целия живот на земното развитие. И достатъчно е само да си представим какво означава да сме сред толкова значими събития, докато те се разгръщат – а днес сред тези събития е всеки човек от населението на Европа и на много други части на Земята, – за да почувстваме, че тъкмо това време не само е в най-висока степен подходящо за това, но и във висока степен го изисква: душата да се освободи и все повече да се освобождава от живота единствено в собственото Себе, в собствения Аз, и да се опита да съпреживява онова, което преминава през човечеството като обща съдба. Много ще може да научи душата в нашето настояще, ако умее по правилния начин да се свърже с потока на събитията. И ще може

да се освободи от много тесногръдие и егоизъм, ако умее да направи това. Та нали стават толкова велики, толкова мощни неща, че в това наше време почти всяко мислене за себе си трябва да изглежда като грабеж, който душата ни извършва за сметка на съпреживяването на общите съдбини.

Особено населението на Средна Европа – какви огромни въпроси трябва да си поставя то за неща, които всъщност може да научи едва сега! Човекът от Средна Европа може да забележи колко неразбран е всъщност, дори колко мразен е. И тези недоразумения, тази омраза съвсем не са избухнали чак от началото на войната, само са станали забележими от началото на войната. Затова началото на войната и нейният ход могат, така да се каже, само да покажат на средноевропейските души как в известно отношение трябва да се чувстват повече или по-малко самотни пред чувствата и усещанията на хората, които обкръжават това средноевропейско население и чиито усещания и чувства наистина не изразяват разбиране към него. Де да можеше – толкова желателно би било, особено сега – в душите, които се посвещават на духовната наука, да се разпали по-дълбок интерес към големите събития на живота, които извеждат душата отвъд хоризонта на нейния Аз към големия хоризонт на човешките и земните събития! Тъкмо защото душите са приели в себе си духовната наука, де да можехме да насочим погледа им, цялата им нагласа към по-задълбочено познаване на всеобхватните сили и да ги откъснем от интереса към по-тесните сили, които се занимават само с отделния човек! Защото наистина, когато днес слушаме как говори светът, особено светът около нас, средноевропейците, когато четем какви странни неща се говорят за импулсите, които уж са довели до тази война, имаме чувството, че в нашето материалистично време човечеството всъщност е изгубило до твърде, твърде голяма степен съзнанието за дълга си да съди от по-широки гледни точки – изгубило го е дотолкова, че понякога се създава впечатлението, сякаш хората изобщо нищо не са научили, а за тях историята всъщност започва чак на 25 юли 1914 година. Сякаш хората не знаят нищо за онова, което се е разиграло във взаимодействието на силите сред земното население и което от това взаимодействие е довело

до тежките усложнения, най-сетне възпламенили се и лумнали в пламъка на войната. Почти не се говори за онова, което се нарича обкръжение, извършено от предишния английски крал, който обедини европейските сили около Средна Европа, така че това обединение на околните човешки сили в края на краищата не можеше да породи друго освен онова, което възникна. Връщат се едва няколко години, най-много десетилетия назад и оттам искат да си съставят представи как е възникнало онова, което сега толкова съдбовно и болезнено ни обкръжава.

Но нещата се коренят още много, много по-дълбоко. Когато се говори за обкръжение, трябва да се каже: онова, което напоследък се извърши в обкръжението на средноевропейските сили, беше последният етап, последната стъпка от едно обкръжение на Средна Европа, започнало преди много, много време, започнало още през 860 година. Тогава, когато от северната част на Европа се спуснаха норманите, които през 860 година бяха пред Париж, част от силата, която трябваше да се разгърне в Европа, навлезе в романското течение на запад в Европа – течението, заляло Западна Европа от юг. Имаме поток от човешки сили, който се разлива от Рим през Италия и Сицилия, през днешна Испания и през днешна Франция. И норманското население, което се спуска от север и през 860 година е пред Париж, бива залято от онова, което идва от древността като романско течение, и се претопява в това романско течение. Силата, която има в това течение, произтича от претопяването на норманското население в него. А онова чуждо на средноевропейската култура, което възниква на запад, произтича от влелия се романски поток. Този романски поток съвсем не е спрял в днешна Франция, а с догматично рационалистичния си характер, със склонността си към материалистичен начин на мислене е проявил такава сила, че е залял не само Франция: по-късно, когато норманите отново протегнали ръка към днешните англосаксонски страни, там решаващо било, че към ангълския и саксонския елемент се прибавило онова, което норманите не са донесли от север на юг, а са приели от юг. И в британския елемент тъкмо романският елемент е този, който поради това всъщност се отнася без разбиране към средноевропейската същност. А този норманski елемент, пронизан

от романския елемент, после продължил своя поход надолу покрай гръцките брегове чак до Константинопол. Така виждаме поток от норманско-романска култура да се спуска от европейския север към запад, да обгръща змиевидно Средна Европа и да протяга пипалата си чак до Константинопол. Виждаме как другото движение, което се спуска от север, тече на изток и прониква в славянския елемент. Първите нормански походи били наречени „Рос“ от финското население, разпространено тогава върху обширни територии в днешна Русия; оттук идва името руснаци, което следователно напомня названието, дадено от фините на норманското население. Виждаме как тези северни народи навлизат в славянския елемент и проникват все по-навътре в славянския елемент; същевременно виждаме как норманският елемент потъва в славянския поток и от другата страна се спуска отвъд Киев чак до Константинопол – в същия момент, когато през 860 година норманите са пред Париж и там започва тяхното романизиране. И кръгът е затворен! От север норманските сили се спускат от едната страна на запад и се романизират, а от другата страна на изток и се славянизират, и се срещат от изток и от запад в Константинопол. А в Средна Европа онова, което е останало в първоначалния германски свят, оплоден от древната келтска култура, е затворено като в културен басейн; после съвсем отчетливо присъства като елемент с най-различни оттенъци в германското, холандското и скандинавското население. Така виждаме колко древно е това обкръжение.

В тази Средна Европа сега се подготвя онова, което можем да наречем вътрешно задълбочена култура, култура, която никога не е могла да се развива така, както културата на Запад или културата на Изток, а е трябвало да се развива съвсем другояче. Ако сравним културата, която се е развила в Средна Европа, с онова, което се е развило на Запад, трябва да кажем: на Запад се е развила една култура, чийто основен характер може да се проследи от Британските острови през Франция, Испания чак до Сицилия, навътре в Италия и чак до Константинопол – и това може да се види както в най-дребната, така и в най-значителната черта на тази култура. Там като основна черта на културата се развива известен догматизъм,

рационализъм, копнеж всичко, което се придобива като познание, да се облича в прости рационалистични формули. Развива се стремеж нещата да се виждат така, както разсъдъкът и сетивността трябва да ги виждат. Развива се стремеж всичко да се опростява. Да вземем един пример, който може да ни е близък като привърженици на духовната наука: разчленяването на човешката ни душа на три члена – сетивна душа, разсъдъчна или сърдечна душа и съзнаваща душа. Човешката душа в действителност може да бъде разбрана само ако се знае, че се състои от тези три члена. Също както не можем да разберем светлината, без да знаем как цветовите нюанси произлизат от нея и без да знаем, че тя се разчленява на различните цветови нюанси, които виждаме в дъгата – от едната страна червените, жълтите лъчи, от другата – синьо, зелено, виолетово, – и както без това знание не можем като физици да изучаваме светлината, така не можем да изучаваме и човешката душа, което е безкрайно по-важно; защото всеки трябва да бъде човек и всеки трябва да знае за душата. Който не чувства в собствената си душа, че тя се изживява в трите члена: сетивна душа, разсъдъчна или сърдечна душа, съзнаваща душа, той смесва всичко в душата. Виждаме как съвременните университетски психолози смесват всичко в душата, също както могат просто да се смесят цветовите нюанси на светлината; и в огромната си надменност, в научното си високомерие те се смятат за особено учени, когато смесват всичко в душевния живот, докато действително можем да познаем душата само ако сме в състояние действително да познаваме нейната тричленност. Макар сетивната душа отначало, така да се каже, да проявява в живота нагоните, импулсите, свързани повече с усещанията, тоест по-скоро онова в сегашното земно съществуване, което можем да наречем по-сетивното у човека, същевременно в подълбоките си части тя съдържа вечните движещи сили на човешката природа, онези сили, които преминават през раждането и смъртта. Разсъдъчната или сърдечната душа съдържа наполовина временното, наполовина вечното. Съзнаващата душа, каквато е сега, съдържа предимно насочеността на човека към временното. Затова е разбираемо, че според едно много хубаво изказване на Гьоте британският народ, който развива своята Душа на народа чрез съзнаващата душа,

няма нищо общо със задълбочения размисъл, а е насочен към практическото, към външната конкурентна борба. Може би съвсем не е зле да си припомним такива неща, защото онези, които са участвали в германския духовен живот, не са били слепи за тях, а винаги са се изказвали много ясно по този въпрос. Така, когато веднъж в разговор с Екерман станало дума за философите Хегел, Фихте, Кант, а също и за някои други, Гьоте казал следното (това било отдавна, но от казаното може да се види, че великите германци винаги са виждали нещата в истинската им светлина): Наистина, наистина, докато германците се измъчват, за да решат най-дълбоките философски проблеми, англичаните са насочени предимно към практическото и само към него. Липсва им всякакъв усет за размисъла. И дори когато – така казал Гьоте – произнасят гръмки речи за моралността на освобождаването на робите, трябва да се запитаме: какъв е „реалният обект“ тук? – А при друг повод Гьоте написал нещо много показателно: повече от цели томове говорело това, че дори Уолтър Скот веднъж признал, че макар англичаните да са участвали в борбите срещу Наполеон, за тях все пак било по-важно „да виждат пред себе си един британски обект“, отколкото всяко освобождаване на народите, за което тогава се говорело. Един германски филолог успял да открие в деветте дебели тома на биографията на Наполеон от Уолтър Скот мястото, за което Гьоте тогава намекнал – а какво ли не успява да постигне усърдието на германските филолози – и там самият Уолтър Скот действително признава, че британците наистина са участвали в борбите срещу Наполеон, но зад това стои желанието да извлекат изгода за Британия, тоест, както се изразява той, „да се осигури британският обект“, „да се обезпечи британският обект“. – Това съвсем определено е изказване на самия англичанин, трябвало е само да бъде намерено. Тези неща са интересни, за да разширим днес малко кръгозора си.

И така, казах, трябва да се знае, че човешката душа се състои от тези три члена, или по-добре казано, че човешкото Себе действа чрез тези три душевни нюанса, както светлината – чрез различните цветови нюанси, предимно в трите царства: минерално, растително, животинско. Тогава ще разберем: понеже притежава тези три душевни нюанса, човек може да отреди на всеки от тях един велик идеал

и в хода на човешкия напредък трябва да го отреди; идеалът на тези душевни нюанси е велик идеал, но всеки от тези идеали е предназначен именно за един от душевните нюанси, а не за цялата душа. И само тогава, когато хората позволят на духовната наука да ги доведе дотам да признаят съответния идеал за всеки отделен душевен член, ще се осъществи онова, което може да бъде истинският идеал за благото на човечеството и за хармоничното съжителство на хората на Земята. Защото човек трябва да се стреми да има един душевен идеал за онова, което е свързано предимно със сетивната му душа, за онова, което, така да се каже, изживява в пределите на физическия план; друг – за онова, което изживява чрез разсъдъчната или сърдечната душа; и отново друг идеал – за онова, което изживява чрез съзнаващата душа. Чрез единия от тези идеали се облагородява единият душевен член, чрез другия се облагородява другият душевен член. Ако единият душевен член се развива особено чрез братството между хората на Земята, другият трябва да се развива чрез свободата, третият – чрез равенството. Всеки от тези три идеала се отнася до един душевен член. На Запад в Европа всичко това е било разбъркано и опростено от рационалистите, от този рационализъм, който иска да има всичко в гладки формули, в гладки догми, който иска всичко да е ясно за разсъдъка. Чрез този догматизъм цялата човешка душа просто била взета като едно цяло и се заговорило за свобода, братство, равенство. В това виждаме един основен нерв на рационализирането на културата на Запад. И бихме могли да проследим това до подробностите. Например тъкмо французи с изтънчено образование могат да възразят, когато, да речем, в моите мистерийни драми езикът е подбран така, че се използват дори петстъпни ямби, но никакви рими. Френският дух не може да разбере, че на тази степен вътрешната движеща сила на езика не може да използва римата. Той се стреми към систематизиране, към онова, което създава външна рамка, и казва: Та нали стихове без рима не могат да се пишат!

Но така е и с външния живот, така е с всичко. На Запад трябва да се разчленява, да се систематизира, всичко трябва да се подрежда хубаво в кутийки. Помислете само колко ужасно беше в началото на нашия духовнонаучен стремеж: понеже много от приятелите ни все

още бяха под влиянието на английското теософско направление, в който и клон да отидеше човек, отново и отново можеше да намери всевъзможни системи, записани върху карти, табла и така нататък – най-отгоре, хубаво подредени, Атма, Будхи, Манас, после всевъзможни неща надлъж и нашир, систематизирани така и затворени в кутийки. Помислете как хората се бяха превили под игото на този догматизъм и колко трудно беше този догматизъм да бъде заменен с методите на вътрешно развитие, каквито трябва да имаме в Средна Европа: едното да произлиза от другото, понятията да напредват във вътрешното преживяване! Не ни върши работа систематизирането, тези мисловни подпори, които свеждат всичко до съвсем определени формули. Колко усилия струваше да се покаже, че става дума за преминаване на едното в другото, за последователно разчленяване и напредване, за живо органично оформяне! Бих могъл да разширя това описание така, че да обхване всички области на живота, но тогава би трябвало да останем заедно дни наред.

И така, това намираме на Запад като едната част от течението, обкръжило Средна Европа. А ако преминем на Изток, трябва да кажем: там имаме работа с копнеж, в който се проявява тъкмо противоположното, с копнежа и днес да се оставя всичко да изчезне в мъгла от неясноти, в примитивна, елементарна мистика, в нещо, което не понася непосредственото, действително изразяване с ясни идеи и ясни думи. Действително имаме две змии – символът е напълно точен, – едната се простира от север на югоизток, другата – от север на югозапад, и те се оплитат една в друга към Константинопол. А помежду им е затворено онова, което можем да наречем вътрешно задълбоченото средноевропейско духовно течение – това средноевропейско духовно течение, в чиято най-самобитна проява главата никога не може да бъде отделена от сърцето, мисленето – от чувстването. В нашата духовна наука това и днес още не се забелязва напълно, защото все пак трябва да се стремим към понятия за развитието, макар и не към понятийна систематика. Още не се забелязва, че всичко, към което се стремим тук, не е само виждане с главата, а че сърцето и цялата душа навсякъде са свързани с всичко; че сърцето винаги е пронизано от всичко това, като главата

например описва преходите от Сатурн към Слънцето, от Слънцето към Луната, от Луната към Земята и така нататък; че навсякъде в описанието участва сърцето и можем да бъдем най-дълбоко развълнувани; че с цялото сърдечно чувство се издигаме до най-високите висини, потапяме се в най-дълбоките дълбини и можем отново да се издигнем. Днес още не се забелязва, че онова, което само привидно е описано с понятия, същевременно трябва да бъде написано с кръвта на сърцето, ако иска да съответства на средноевропейския духовен живот. За този вътрешно задълбочен елемент на средноевропейската култура спиритуалното е немислимо без идейното, а идейното вече е немислимо без спиритуалното. Да се познае духът, за да встъпи душата същевременно в един вид съкровено бракосъчетание с духа – този момент характеризира най-силно средноевропейската същност. Затова тази средноевропейска същност може да използва онова, което слиза до най-дълбоките дълбини на сетивното съзерцание и сетивното усещане, за да го превърне в символ на най-висшето. И дълбоко показателно е, че след като през целия си живот е оставял живота на Фауст – живота не само на типичния германец, а на типичния човек – да преминава пред душата си, Гьоте завършва творбата си с думите:

Всичко преходно
Е само подобие,

а като последни думи има:

Вечно женственото
ни тегли нагоре.

Тук една космическа тайна е изразена чрез сетивен образ и тъкмо в този сетивен образ се изразява вътрешно задълбоченият характер на средноевропейската култура, този чудно съкровен характер – нежен и същевременно духовно извисяващ се до най-висшето, – който например намираме така хубаво изразен тъкмо у Новалис. Потърсете преводите, които тук и там са били правени на това последно изречение: „Вечно женственото / ни тегли нагоре“, особено френските преводи, и ще видите какво е станало с това изречение! Наистина французи често са го обяснявали по съвсем нехубав начин,

но тези французи не се вземат предвид, когато става дума за разбиране на „Фауст“.

Вътрешна съкровеност на спиритуалния живот – ето към какво се стреми средноевропейската същност в най-висша степен и ето какво е обградено от Мидгардската змия на Изток и на Запад. И дотам трябва да стигнем, за да се почувстваме изцяло свързани с онова, което всъщност се случва! Тогава тъкмо от тази средноевропейска същност ще придобием обективност, за да можем да заемем позиция по отношение на великите събития на нашето съвремие, водени не от същите импулси, от които се изхожда при преценката на нещата на Изток и на Запад, а от истински наднационалните човешки импулси. Тогава ще разберем донякъде защо средноевропейското население е толкова неразбрано, дори мразено от онези, които го заобикалят. Разбира се, трябва да можем да разглеждаме с пълно смирение мисията, която Средна Европа има за цялото човечество. Трябва да можем да стигнем до душевна нагласа, която не се възгордява, но трябва да си осигурим и свободния поглед към онова, което трябва да бъде извършено в Средна Европа.

Средноевропейското население е извървяло пътя си под действието на една сила на Душата на народа, която винаги го е подмладявала. То е достигнало висота в идеалите на Лесинг, Шелинг, Хегел, Фихте, Гьоте, Грим. Но всичко, което вече е живяло там, е живяло повече в стремежа към идеализъм. Сега то трябва да придобие още живот, по-конкретен живот. Дълбоките идеи на германския идеализъм трябва да получат съдържание чрез онова, което може да дойде от спиритуалното; чрез него те тепърва ще бъдат издигнати от просто идеи до живи същества на духовния свят и чрез тези същества после сами ще можем да намерим пътя си в този духовен свят. Сега германските сърца трябва да се въодушевяват от величието на средноевропейската задача и от съзнанието какво трябва да се защитава във всички посоки – към онези страни, където Мидгардската змия държи кръга плътно затворен. Особено на нас, които стоим на почвата на духовната наука, подобава да разглеждаме в такъв повисш смисъл онова, което днес действително се извършва. А и не можем да приемем достатъчно сериозно най-вътрешния импулс на

нашата духовна наука, ако не намерим път към такова безлично разбиране на духовнонаучния стремеж, ако не почувстваме как този духовнонаучен стремеж у всеки отделен човек е свързан с целия средноевропейски стремеж, как трябва да бъде свързан с цялата субстанциалност на този средноевропейски стремеж. Трябва да сме наясно, че някои от нещата, които трябва да стоят пред погледа ни, съществуват още само в зародиш, но че тъкмо средноевропейската култура е призвана да остави зародишите да се разгърнат в цветове и плодове.

Нека дадем само един пример за това. Когато човек се опитва постепенно да напредне чрез медитацията и концентрацията си, чрез съкровената работа върху развитието на душата си, тогава всички душевни сили приемат друга форма, различна от тази, която имат в обикновения живот. Тогава душевните сили, така да се каже, стават нещо друго. Когато човек действително работи усърдно върху развитието си чрез концентрация на мислите и по други начини, както е представено в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“, стига дотам да разбере, живо да разбере, бих искал да кажа, живо да обхване, че в мига, когато се приближава до действителния духовен свят, вече не мисли така, както трябва да се мисли в обикновения живот. В обикновения живот се мисли така, че мислите започват да живеят в човека. Когато сме изправени пред сетивния свят, знаем: това съм аз и Азът има мислите. Свързваме една мисъл с друга и така си съставяме съждение, събираме мислите и ги оставяме да се разделят. В съчинението си, озаглавено „На прага на духовния свят“, сравних развиването на мислите с пъхането на главата в свят от живи същества. Мислите започват вътрешно да шават и пъплят, стават, ако мога така да се изразя, живи същества и вече не сме ние онези, които доближават една мисъл до друга: те сами отиват една към друга, едната хваща другата и се отделя от нея, мисловният живот започва да оживява. Едва когато мислите започнат, така да се каже, да стават обвивки и вместилища, които се свиват в малко пространство и после отново се разширяват като големи торби, съществата от висшите йерархии могат да се вмъкнат в нашите мисли – едва тогава! И така, собственият ни живот, цялото мислене се

променя, когато се вживяваме в духовния свят. Тогава започваме да възприемаме как на другите планети живеят не хора като на Земята, а други същества, как другите планети са населени с други същества. Тези други същества на другите планети проникват, така да се каже, в оживялото ни мислене и вече не мислим за съществата на другите светове и световни сфери, а те живеят в нас, живеят в единство с нашето Себе. И така, мисленето е станало съвсем друга душевна сила; от точката, на която е стояло, то се е развило в друга душевна сила, в онази сила, която действа и израства отвъд самите нас и става тъждествена със света, който е духовният свят.

Ето един пример за онова, което трябва да се открие пред човечеството, ако за земното бъдеще то трябва да се развие от сегашното си състояние до едно по-висше състояние. Общо достояние трябва наистина да стане разбирането, че такова мислене е възможно и че само чрез такова мислене човек може да се запознае с духовния свят. За целта не е нужно всеки човек да стане духовен изследовател, също както не е нужно всеки, който иска да разбере постиженията на химията, да стане химик. Но макар духовните изследователи да могат да бъдат само малцина, всеки може чрез непредубедено мислене да прозре и разбере истинността на онова, което духовният изследовател казва. Трябва обаче да стане ясно, че в човека има душевни сили, които през живота остават незабелязани и които, когато той премине през портата на смъртта, от само себе си стават същото, каквото стават у един посветен. Когато човек премине през портата на смъртта, мисленето става съвсем друга душевна сила: тя прониква в съществото. Това е непрекъснато протягане на пипала и висшите светове са вътре в тези пипала и човек сам ги преживява.

Имало е един влиятелен дух на деветнадесетото столетие, който тъкмо с находчивия си ум – защото е имал находчив ум – е допринесъл за обосноваването на материалистичния светоглед: Лудвиг Фойербах. Той е написал книгата „Мисли за смъртта и безсмъртието“ и е интересно на едно място в тази книга да се прочете следното. Там Фойербах казва приблизително: Най-висшето, което човек може да развие у себе си, са неговите мисли. По-висши душевни сили от мислите той не може да развие. Ако можеше да развие по-висши

душевни сили от мислите, тогава в главата му би могло да проникне онова, което живее у обитателите на звездните светове, и вместо мислите в главата му биха били въздействията и делата на съществата, които са на планетите. – Това се струва на този Лудвиг Фойербах толкова абсурдно, че той, разбира се, смята за душевноболен всеки, който изобщо говори за подобно нещо. Помислете колко е интересно, че един човек, който става материалист тъкмо защото отхвърля повисшите душевни сили, стига до разбирането каква е душевната сила, която представлява по-висшето развитие на мисленето. Той дори я описва, но изпитва такъв неимоверен страх, такъв неимоверен ужас пред това развитие, че обявява тази душевна сила за невъзможна, за фантазия тъкмо защото развитието би трябвало да е такова, каквото той го предусеща.

Толкова близо е духовното развитие през деветнадесетото столетие до онова, към което трябва да се стремим, но същевременно е толкова далеч, защото, макар отвътре да е, така да се каже, подтиквано към онова, към което трябва да се стремим, не може да навлезе в по-дълбокото, понеже трябва да го смята за абсурдно, понеже действително се страхува от него, страхува се извънредно много. Щом само му се мярне онова, което предстои да дойде, то се страхува. Средноевропейският духовен живот трябва да дойде на себе си; тогава ще постигнем това: тъкмо от този средноевропейски духовен живот да се развие онова, което преодолява страха. Твърде силно е станало онова, което иска да потисне тази средноевропейска духовна светлина.

Нека и за това посочим няколко примера. Хегел, германският философ, напразно е издигал глас срещу надценяването на Нютон. Ако днес чуете да говори някой физик – можете да прочетете онова, което казвам, в много популярни трудове, – ще чуете: Нютон е великото име, задало тона в учението за гравитацията, едно учение, чрез което космосът уж за пръв път станал обясним. – Хегел е казал: Какво всъщност е направил Нютон? – Той е облякъл в математически формули онова, което е изразил германският астроном Кеплер. Защото в трудовете на Нютон не се съдържа нищо, което Кеплер вече да не е казал. Кеплер е творил въз основа на онова съзерцание, при

което, така да се каже, действа цялата душа, а не само главата. Нютон обаче е вкарал всичко това в система и така е допуснал всевъзможни грешки, например учението за въздействие на Слънцето от разстояние, което не е приложимо за преценката на планетарното движение. При Нютон действително е така, сякаш Слънцето има физически ръце, протяга ги и привлича планетите. – Но германският философ напразно е предупреждавал за опасността британската култура да залее средноевропейската култура в тази област.

Да споменем и друг пример: Гьоте е създал учение за цветовете, възникнало изцяло от средноевропейското мислене, и то ще бъде разбрано едва когато връзките между физическото и духовното бъдат донякъде познати. Светът не е приел Гьотевото учение за цветовете, а Нютоновото учение за цветовете. – Гьоте е създал учение за еволюцията. Светът не го е разбрал, а е приел чак онова, което е било представено по популярен и материалистичен начин в дарвинизма като учение за еволюцията, като учение за развитието. Можем да кажем: важното е да осъзнаем силите, които притежава средноевропейският човек, обкръжен от Мидгардската змия, да не се прекланяме пред рационализма и емпиризма, които се внасят отвън!

Виждате огромната задача, която предстои, виждате величието на идеала. Когато средноевропейската същност се прояви, това изобщо не се забелязва, защото то още, бих искал да кажа, се размива в потока на явленията. Не знам колцина са забелязали следното. Когато нашето духовнонаучно движение трябваше да се освободи от специфично британското направление на Теософското общество по причините, които бяха споменати и във вчерашната публична лекция, и когато още отдавна в духовната област, така да се каже, предварително се случи онова, което сега се извършва във войната – и с основание беше станало по-рано, беше се случило предварително, – тогава обсъдих и обясних всичко това, като посочих някои симптоми. Има глупави хора, които искат да съдят какво е нашето духовнонаучно движение и често са казвали: Е, и това средноевропейско духовнонаучно движение също е тръгнало от онова, което е получило от британското теософско движение. – Тук все пак бих искал да припомня, че съм разказвал как още преди да имам каквато и да било външна връзка

с британското теософско движение, съм изнасял в Берлин лекции, които после бяха отпечатани в съчинението ми „Мистиката в зората на новия духовен живот“; казвам това не по лични причини, а защото чрез един симптом то характеризира положението, самата сърцевина на въпроса. В това съчинение никой няма да намери каквото и да било влияние от Запада, а всичко в него е развито чисто от средноевропейския духовен живот, от спиритуалното, мистичното движение от Майстер Екхарт до Ангелус Силезиус. И когато за първи път отидох в Лондон, тогава господин Мийд, един от водещите представители на Теософското общество, каза, че всъщност цялата теософия се съдържала в тази книга – той беше прочел книгата, много от главите на която веднага бяха преведени на английски. – Доколкото хората признаваха, че могат да вървят с нас, дотолкова, разбира се, можехме да се обединим с цялото това начинание; но нищо друго не е било правено.

Ето кое е важното: да осъзнаваме задачите си в средноевропейската духовна култура и никога да не се отклоняваме от тях! От една или друга страна са връщали на англичаните ордените, дипломите и подобни неща. Това може би все пак е по-маловажното. Важното тепърва ще бъде да се върнат нютоновото учение, дарвинизмът с английска окраска, тоест средноевропейският духовен живот да се освободи от тях. А за това може да се научи нещо от начина, по който – свободен от всякакви други влияния – средноевропейският духовен живот се е проявил именно като духовна наука. Но трябва да го осъзнаем, да насочим поглед към съществено и да стоим твърдо на тази почва. Много е своеобразно колко тайнствено всъщност действат нещата.

Помислете само за следния случай: през целия си живот Ернст Хекел всъщност се е стремил да насочи германския светоглед по пътища, изцяло повлияни от британското мислене, от британската същност. В съчиненията на Ернст Хекел изцяло тече британското мислене, британският емпиризъм. А сега той най-много се нахвърля срещу Англия. Това са процеси, които се извършват в подсъзнаваното на душата на средноевропейския човек; това са и неща, които в такава душа са тясно свързани с кармата. Помислете какво означава

следното: Хекел застава пред света и казва, че сам е извършил първото велико дело на великия изследовател Хъксли, като е формулирал твърдението за приликата между човешката кост и животинската кост; после той, Хекел, е посочил големия обрат във възгледа за произхода на човека и не е включил в учението за еволюцията нищо освен онова, което е дошло от Запада – и после виждаме как сега е тласкан да се нахвърля срещу онова, което е изградило целия му духовен живот. Това е най-трагичното събитие на съвремието за една такава душа, което изобщо можем да си представим. То е духовен динамит, защото всъщност взривява всички основни стълбове, върху които стои такава душа.

И така поглеждаме в дълбините на онова, което всъщност се извършва сега, но и в ужасното, за което трябва да бъдем нащрек. Само ако действително разглеждаме нещата по този начин, ще можем да ги погледнем отвъд тесния хоризонт, до който днес често се ограничава погледът към тях. Преди всичко ще можем да извлечем една велика поука – и това ще бъде най-хубавата, същевременно най-смиряващата и най-възвишената поука: поуката за предназначението, което Духът на света – властващ, действащ и присъстващ същностно – е отредил на средноевропейския човек, който сега, обвит от Мидгардската змия, е затворен като в крепост, отвсякъде заобиколен от врагове. Едва когато онова, което се случва, стане за нас велик символ на най-дълбокото тъкане и най-дълбоката същност на света, ще се освободим от себичното разбиране на тежките, съдбовни събития на съвремието. И едва тогава ще почувстваме как трябва да станем достойни за онова, което например Фихте е изрекъл в „Речи към германската нация“, също във време, когато Германия е преживявала съдбовни дни; в тези речи той е искал да говори, както сам се изразява, „за германците просто като германци, от германци просто като германци“ и е говорил в онази насока, в която тогава е трябвало германецът просто като германец да говори на германеца просто като германец. Но както тогава Фихте е говорил за всичко, което съставлява германската мисия, кръга на германските задължения, така трябва да преживеем като изгрев на средноевропейското съзнание тежкото, което днес преживяваме в обкръжението на мразещи

врагове. Действително едни думи, които се намират в края на речите на Фихте, днес могат да бъдат преобразувани така: За благото на човечеството спиритуалният светоглед трябва да се влее в душите. И към онези, които живеят в Средна Европа, към тях гледа Духът на света, за да станат изразител на онова, което той има да каже и да донесе на човечеството в непрестанно откровение.

И така, без надменност, без възгордяване, без национален егоизъм можем да погледнем онова, което с тяло, кръв и душа синовете на Германия и изобщо на Средна Европа трябва да защитават. Но трябва и да го осъзнаем. Само тогава от огромните жертви, които трябва да бъдат принесени, от страданията, които се леят, може да последва онова, което е за благото на човечеството. Защото стоим на важен праг, на значителен праг, и този праг в развитието на човечеството би могъл да се характеризира така: В бъдеще трябва да се прокара мост над пропастта между физическото и духовното, между физически живото и духовно живото, между земното и онова, което се намира отвъд земната смърт. Трябва, така да се каже, да настъпи време, когато не само ще са живи за нас душите, които се движат във физическо тяло, но и ще се чувстваме включени в онзи по-голям свят, към който принадлежат и душите, които между смъртта и новото раждане живеят без тяло в света, който в широк смисъл наричаме свой. Погледът на хората трябва да се насочи отвъд онова, което може да се види само със сетивно-физическите очи. Действително стоим на прага на това ново преживяване, на това ново съзнание. И онова, което ви казах за разширяването на съзнанието, за развитието му до по-висока степен, трябва да стане общоприет възглед. Средноевропейската култура е подготвена да направи това общоприет възглед; тя действително е подготвена за това.

Показах ви как и най-добрите умове на деветнадесетото столетие и днес още се страхуват да допуснат в съзнанието си онова, което душата има в своите дълбини; само че чрез земните си душевни сили тя още не може да насочи вниманието си към него. Нали съществува онова мислене, в което навлизат свръхсетивните сили и свръхсетивните същества, и това мислене веднага се отваря, когато човек премине през портата на смъртта. Материалистите се страхуват

да признаят пред себе си, че човешкото съзнание може да се разшири така, че действително да падне преградата между физическото и духовното преживяване, между онова, което е отсам смъртта, и онова, което е отвъд смъртта. И понеже се страхуват, го отхвърлят като фантазия, като мечтателство, дори като проява на душевно заболяване. Но ще стане ясно, че когато човек премине през портата на смъртта, развива само силите, които има и сега между раждането и смъртта. Само че те действат в такива дълбини, че той сам не ги вижда. Те предизвикват в него неща, които наистина се извършват в него, но към които в обикновения живот вниманието не се насочва. Физическият земен живот не би могъл да протича само със силите, за които човек знае – с тези сили на мисленето, чувстването и волята. Ако човек можеше само да мисли, да чувства и да проявява воля така, както може сега, никога не би бил в състояние например да оформи пластично тялото си така, че мозъкът да съответства на неговите заложби. За това е трябвало да се намесят пластично формиращи сили. Но тези сили вече принадлежат към онова, което душата изобщо вече не възприема във физическото преживяване и което принадлежи на съзнание, по-всеобхватно от онзи сектор на съзнанието, с който разполагаме в обикновения живот.

Когато човек премине през портата на смъртта, съзнанието не му липсва, а отначало той живее в съзнание, което е много по-богато и по-съдържателно от съзнанието тук, във физическия живот. Защото тялото изрязва част от едно по-всеобхватно съзнание и показва всичко, което може да бъде показано, при това всичко само в огледало. Но онова, което се намира в тялото и което човек пренася през портата на смъртта, действително носи в себе си всеобхватно съзнание. И когато човек премине през портата на смъртта, той се намира в това всеобхватно съзнание. Когато минава през портата на смъртта, съзнанието му не е твърде оскъдно, а напротив – твърде изобилно, твърде богато. За това говорих във Виенския си цикъл по Великден през 1914 г. След смъртта човек има по-богато съзнание и ако за известно време изпадне в нещо като сън, след като приключи онзи често описван ретроспективен преглед, предизвикан от етерното тяло, то този привиден сън не е истинско състояние

на сън, а е породен от това, че човек пребивава в съзнание, по-богато от тукашното. И както прекомерната светлина, изобилието от светлина заслепява очите ни, така човек е заслепен от изобилието на съзнанието и трябва първо да се научи да се ориентира. Привидният сън се състои само в това човек да се ориентира в това изобилие на съзнанието така, че после да може да го приглуши до онова, което вече е способен да понесе според резултатите от своя живот. Това е съществено. Имаме не твърде малко, а твърде много съзнание и се пробуждаме, когато сведем способността си за ориентиране до онова равнище, което можем да понесем. Следователно след смъртта настъпва приглушаване на изобилието на съзнанието до поносима степен. Такива неща трябва да си изясните чрез подробностите от Виенския цикъл.

Днес искам само да онагледя това с два близки до нас примера. Бих могъл да приведа много такива примери, защото напоследък, а и порано, мнозина от кръга на нашите приятели преминаха през портата на смъртта. Но поради особеното естество на обстоятелствата, тъкмо защото става дума за скорошни смъртни случаи, тези размишления са ни, така да се каже, по-близки и бих искал да тръгна от такива примери, за да ви говоря за онова, което може да ни засегне толкова дълбоко, защото се е случило в собствените ни среди, в кръга на нашето духовнонаучно движение.

Неотдавна загубихме една скъпа приятелка, която напусна физическия план, и моя задача беше при кремацията да произнеса слова за душата, преминала през портата на смъртта. Тогава импулсите на духовния свят, които в такъв случай говорят достатъчно ясно, сякаш от само себе си породиха у мен необходимостта да охарактеризирам душевните особености на тази близка душа. И така, предстоеше ни – това беше в Цюрих – кремацията на скъп член на нашето духовнонаучно движение. През онова малко по-дълго време между настъпването на смъртта в сряда вечер и кремацията в понеделник сутрин наистина изпитах, без да съм го искал, идващата от духовния свят необходимост да започна и да завърша словото, което трябваше да произнеса пред ковчега, с думи, които да охарактеризират вътрешната същност на тази душа – разбираемо е, че

ретроспективният преглед чрез етерното тяло вече беше приключил. Вътрешната същност на приятелката, отишла си в средата на живота, действително беше такава, че трябваше да се вглъбиш в нея и чрез отъждествяване с нея да я пресъздадеш вътрешно в духа, тоест да оставиш мисленето да се потопи в душата на починалата и да оставиш онова, което тъчеше в душата ѝ, да се влее в собствените ти мисли. Тогава, като насочеше, така да се каже, поглед към тази душа, получаваше възможност да кажеш каква е била тя приживе и каква е още сега, след смъртта. И от само себе си това се облече в следните думи. В началото и в края на кремацията трябваше да кажа следните думи:

Ти пристъпи сред нас.
Раздвижената кротост на твоята същност
говореше от тихата сила на очите ти –
покой, който с душевна пълнота вдъхва живот,
се лееше във вълните,
с които погледите ти
носеха към нещата и към хората
вътрешното ти тъкане; –
и тази същност одушевяваше
гласа ти, който красноречиво разкриваше
онова, което скрито живее в красивата ти душа,
повече чрез начина на изричане на словото,
отколкото в самото слово;
ала то се разкриваше напълно без думи
пред отдадената любов
на съпричастни хора –
тази същност, която възвестяваше
на възприемчивото усещане
благородната, тиха красота
на световното душевно творение.

Така чрез отъждествяването с душата в дните преди кремацията, след като ретроспективният преглед чрез етерното тяло беше приключил, се разкри същността на тази душа. Тя още не беше

намерила възможност да се ориентира в изобилието на съзнанието. Следователно, когато на тялото му предстоеше кремация, тя, така да се каже, спеше. Погребалното слово беше произнесено – с тези думи в началото и в края. После пламъкът – онова, което прилича на пламък, но не е пламък – обхвана тялото и докато тялото беше обхванато от това, което прилича на пламък, но е само издигащата се топлина и горещина, за душата настъпи сякаш миг на пробуждане. И сега можеше да се види как душата поглежда назад към цялата сцена, разиграла се сред хората, присъстващи на кремацията. Тази душа погледна назад особено към онова, което беше изговорено, после отново започна естественото потъване в изобилието на съзнанието, може да се каже: в безсъзнание. По-късно можеше да се забележи миг, когато отново имаше такъв поглед назад. Това продължава все по-дълго, докато най-сетне стане възможно пълно ориентиране в изобилието на съзнанието. Но оттук може да се види нещо важно. Оказа се именно, че думите, изречени при кремацията и дошли от собствената душа на починалата, тъкмо затова възпламениха в самата нея погледа назад и че в тях имаше нещо пробуждащо за нея. И оттук можем да научим, че едно от най-важните неща след смъртта е да обхванем с поглед собственото си преживяване. След смъртта трябва, така да се каже, да започнем със самопознанието. Тук, в земния живот, можем да минем без самопознание, можем до такава степен да минем без него, че да е вярно онова, което не някой обикновен човек, нито някой обикновен писател, а прочутият професор по философия д-р Ернст Мах – не Фердинанд Маак, него не бих споменал – признава в своя „Анализ на усещанията“, един много прочут труд, приблизително с думите: Като млад веднъж вървях по улицата и изведнъж видях в едно огледало човек, който идваше насреща ми. Помислих си: Какво несимпатично, отблъскващо лице. Колко се учудих, когато открих, че съм видял собственото си лице в профил. – Значи беше видял собственото си лице, което познаваше толкова малко, че можеше да направи такава преценка. И същият професор разказва, че по-късно, когато вече бил прочут професор по философия, му се случило след дълго пътуване да се качи много уморен в един омнибус, а от другата страна също се качил някакъв

мъж – отсреща висяло голямо огледало, – и съвсем откровено признава мислите си с думите, че си помислил: Що за западнал, несимпатичен даскал се качва там? – И отново разпознал самия себе си, и добавя: Значи познавах родовия облик по-добре от собствения си. – Това е хубав пример колко малко познава човек себе си в живота дори по външния си облик, ако не е тъкмо някоя кокетна жена, която често се оглежда в огледалото. – Но много, много по-малко познаваме душевните си особености. Много повече ги пренебрегваме. Можеш да станеш прочут съвременен философ и без самопознание. Но човек се нуждае от това самопознание, когато премине през портата на смъртта.

Следователно човек трябва да погледне назад именно към онази точка от своето развитие, от която е преминал през смъртта, и там да познае себе си. Колкото е невъзможно за човека във физическия живот някога да види собственото си раждане, когато поглежда назад с обикновените сили на живота, колкото е невъзможно това раждане някога да застане пред обикновените сили на душата – защото няма човек, който с обикновените душевни сили да може да погледне назад към физическото си раждане, – толкова е необходимо във всеки миг да е пред нас моментът на смъртта, към който поглеждаме назад. Смъртта винаги стои пред очите като последното значително събитие. Тази смърт, гледана от другата страна, отвъд смъртта, е нещо съвсем различно от онова, което виждаме откъм физическата страна. Тя е най-прекрасното преживяване, което изобщо може да се види от другата страна, откъм живота между смъртта и новото раждане. Тя е онова, което се явява като славния образ на вечната победа на духовното над физическото. И понеже се явява като такъв образ, тя непрестанно пробужда най-висшите сили на човешката природа, когато тази човешка природа се намира в духовното преживяване между смъртта и новото раждане. Затова, когато душата поглежда назад, когато се стреми да погледне назад, тя трябва отначало да погледне към самата себе си. Тъкмо при тези случаи, които преживяхме напоследък, беше толкова ясно какво породи подтика да дам и специална характеристика на тази душа, за да откликна на този неин порив: при погледа назад да вижда пред себе си самата себе

си в самопознание. Така така нареченото живо взаимодейства с така нареченото мъртво. И все повече и повече ще се осъществява такова общуване от така наречените живи към така наречените мъртви.

Друг случай, който преживяхме напоследък, е този на скъпия ни приятел Фриц Мичер. Макар Фриц Мичер да е по-малко познат на тукашните приятели, той все пак работеше сред много други антропософи чрез своите лекции, чрез онова, което по чудесен начин постигаше в общуването между приятели, чрез начина, по който се приобщи към антропософския живот, така че тъкмо този негов начин трябва да бъде наречен образцов, достоен за подражание – достоен за подражание, защото се стремеше да обхване със съкровения си душевен живот всичко, което според своите заложби се стараеше да събере чрез учеността, а после да го включи в своя духовнонаучен светоглед, като душевните му сили бяха насочени към това да получи научно образование и да го усвои. От този начин на работа особено се нуждаем в желанието си да пренесем плодотворно в бъдещето духовнонаучните идеали. Нуждаем се от хора, които се опитват с разбиране да проникнат в образоваността на епохата, за да я потопят в потока на спиритуалната образованост; които, така да се каже, принасят жертвата да потопят образоваността на епохата в потока на спиритуалното. И тук – а говоря само за неща, които по необходимост са се породили от кармата – кармата доведе дотам да трябва да говоря при кремацията. И тук от вътрешна необходимост се получи така, че отново охарактеризирах същността на скъпия ни приятел в началото и в края на погребалното слово. И трябваше да охарактеризирам тази същност така:

Надежда, която ни дарява щастие:
така пристъпи ти в полето,
където духовните цветове на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият пред изследването.

Със същността на чистата любов към истината
твоят копнеж бе изначално сроден;
да твориш от светлината на духа
бе сериозната житейска цел,
към която неуморно се стремеше.

Развиваше прекрасните си дарби,
за да крачиш с уверена стъпка
по светлия път на познанието на духа,
неразколебан от противодействието на света,
като верен служител на истината.

Упражняваше духовните си органи,
та смело и упорито да изтласкват за теб заблудата
до двата ръба на пътя
и да ти отварят място за истината.

Да изградиш своето Себе за себе си като откровение
на чиста светлина,
та слънчевата сила на душата
мощно да сияе вътре в теб,
бе твоя житейска грижа и радост.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата ти,
защото познанието ти се явяваше като светлина,
която придава смисъл на битието,
като истинската стойност на живота.

Надежда, която ни дарява щастие:
така пристъпи ти в полето,
където духовните цветове на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият пред изследването.

Загуба, която дълбоко ни боли:
така изчезваш ти от полето,
където земните зародиши на духа
в лоното на душевното битие
зреeха за твоя усет за сферите.

Почувствай как с любов поглеждаме
към висините, които сега те зоват
към друго творчество.
Подай на изоставените приятели
силата си от духовните области.

Чуй молбата на душите ни,
с доверие изпратена след теб:
за земното дело тук се нуждаем
от мощна сила от земите на духа,
която дължим на мъртвите приятели.

Надежда, която ни дарява щастие,
загуба, която дълбоко ни боли:
нека се надяваме, че ти, далечен и близък,
ще светиш за живота ни, незагубен,
като душевна звезда в духовната област.

През следващата нощ душата, която иначе още съвсем не беше успяла да се ориентира, сама изпрати обратно нещо, подобно на отговор и свързано със стиховете, отправени към съществото ѝ при кремацията. Такива думи се изричат така, че собствената душа наистина ги записва, без да може да прибави много от себе си. Те са написани с другата душа като ориентир и произхождат от самата нея. И съвсем не съзнавах, абсолютно не съзнавах, че две строфи са изградени по съвсем особен начин, докато не чух от приятелската душа, преминала през портата на смъртта, думите:

Да изградя своето Себе за себе си като откровение
на чиста светлина,
та слънчевата сила на душата
мощно да сияе вътре в мен,
бе моя житейска грижа и радост.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата ми,
защото познанието ми се явяваше като светлина,
която придава смисъл на битието,
като истинската стойност на живота.

Едва сега можех да знам защо тези строфи са изградени така; изговорих ги точно така, че да гласят:

Да изградиш своето Себе за себе си като откровение
на чиста светлина,
та слънчевата сила на душата
мощно да сияе вътре в теб,
бе твоя житейска грижа и радост.

Но всяко „теб“ се върна като „мен“, всяко „твой“ – като „мой“; така преобразени, тоест изговорени от душата за собствената ѝ същност, строфите се върнаха.

Това е пример как се осъществява общуването, как във времето след смъртта вече съществува взаимната връзка между тукашния и тамошния свят. Смисълът на нашето духовнонаучно движение е свързан с проникването на това осъзнаване в човешките души. Благодарение на духовната наука и светът на онези, които живеят между смъртта и новото раждане, ще стане за нас свят, в който съзнаваме, че се намираме заедно с тях, и така тя ще разшири за човечеството света отвъд тясната област на действителността, в която човек засега се намира. А това е тясно свързано с онова, което трябва да съществува в Средна Европа. И който е слушал внимателно, ще намери тъкмо в думите, отправени към душата на Фриц Мичер, онова, което е дълбоко свързано с този смисъл на нашето духовнонаучно

движение, защото от дълбока вътрешна необходимост бяха изречени думите:

Чуй молбата на душите ни,
с доверие изпратена след теб:

За земното дело тук се нуждаем
от мощна сила от земите на духа,
която дължим на мъртвите приятели.

Понякога можем да се усъмним – макар и не въз основа на действителността, а все пак въз основа на преходните времена – дали душите, въплътени в плът тук, на тази Земя, действително ще направят достатъчно за благото на човечеството и Земята от онова, което действително е необходимо да се направи за духовното разбиране на света. Но който пълноценно и живо участва в духовно-научното движение, не може да се отчае и поради това, че знае: в потока, в който се намираме в тялото, действат силите на онези, които са се издигнали в духовните светове, след като тук са се почувствали по-силни, понеже са приели в себе си духовната наука. И сякаш се разбираме с приятелска душа, преминала през портата на смъртта, когато отправим след нея думите за онова, което можем да получим за едно духовно движение благодарение на силата на приятеля; когато можем, така да се каже, да се разберем с нея, за да останем съединени със силите ѝ, така че винаги да я имаме сред нас, така че тя винаги да продължава да действа сред нас. В духовната наука не става дума само да приемаме идеи, понятия и представи, не става дума само за това, а да създадем тук, на Земята, едно движение, едно духовно движение, в което действително да внесем спиритуалните сили.

Тъкмо в този миг усещанията, които може би одушевяват тукашните ни приятели, ни подтикват да насочим мислите си към душата на онзи, който винаги посвещаваше силите си на този клон. За да изразим желанието си да се чувстваме свързани и с него, да съзнаваме, че сме съединени със силите му, след като той премина през портата на смъртта, ставаме от местата си. Всички лайпцигски

приятели знаят за коя близка душа говоря и несъмнено с развълнувани сърца отправиха мислите си към тази душа.

Това бяха представите, които имах задачата да направя близки на сърцата ви днес, когато ни беше позволено да бъдем заедно. Тези думи бяха одушевени от съзнанието, че тежките, съдбовни дни, в които живеем, трябва отново да бъдат сменени от дни, които ще преминават мирно над Земята и в които ще действат силите на мира. Но предвид начина, по който много, много неща ще бъдат силно преобразени от онова, което сега се случва в земния живот на човечеството – нещо повече, трябва да бъдат преобразени, – ние, които изповядваме духовната наука, трябва особено да помним колко голямо значение има следното: онова, което може да се осъществи чрез хората, чиито души могат да бъдат озарени от уверените в бъдещето мисли на духовната наука, трябва да се осъществи върху почвата, за която се пролива толкова кръв, за която сега толкова често души минават през портата на смъртта и върху която скърбят толкова много бащи и майки, братя и сестри, синове и дъщери.

Наистина от земната почва към духовните висини ще трябва да се издигнат мислите, които идват от съзнанието за живата връзка на човешката душа с духовния свят. Сега в тези духовни светове ще влязат души и ще има духовни сили, породени тъкмо от тежките ни съдбовни дни. Помислете колко много хора в разцвета на годините си през това време минават през портата на смъртта! Помислете, че етерните тела на тези хора, които минават през портата на смъртта между двадесетата и тридесетата, между тридесетата и четиридесетата си година, са етерни тела, които още десетилетия наред биха могли да поддържат тялото тук, във физическия живот. Тези етерни тела се отделят от физическите тела, но още запазват в себе си силите да действат тук, за физическия свят. Тези сили ще продължат да действат в духовните светове, отделени от етерните тела, които са преминали неизразходвани през портата на смъртта. От неизразходваните етерни тела на героичните бойци ще дойде сияйно светла духовност за спиритуалното благо и напредъка на човечеството. Но онова, което се стича оттам надолу, ще трябва да се срещне с мислите, които могат да се излъчат от душите, способни

благодарение на духовната наука да носят тези мисли с духовно съзнание. Затова можем да обобщим в няколко думи мислите, които днес представихме пред душата си: тези думи показват връзката на съзнанието, носено от духовнонаучните мисли, с днешните събития и изразяват как пространството за идващото мирно време ще трябва да се изпълни с мисли, издигащи се в духовните светове от души – от души, преминали през духовната наука. Тогава онова, което в нашето време се извоюва, постига с толкова големи жертви, с кръв и смърт, ще може да разцъфти и да даде плод в правилния смисъл, ако се намерят души, които с духовно съзнание насочват мисълта си нагоре, към царството на духовете. Затова, мислейки за днешните толкова тежки, съдбовни дни, можем да кажем:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете!

Намесата на Христовия импулс в историческите събития – преодоляването на пропастта между живи и мъртви

Нюрнберг, 13 март 1915 г.

Ако духовната наука иска преди всичко да бъде един вид жизнена сила за душите ни и може да бъде такава, то, от друга страна, в толкова значителни времена като нашите, когато се подготвят толкова много неща, духовната наука трябва да покаже и мощта, и способността си да разшири духовния поглед на душите, отдали се на духовната наука. Така случващото се се вижда в малко по-широка светлина, отколкото днес в много случаи още е способен да го види стесненият от материализма поглед на останалите съвременници. В онова, за което се полагаха грижи през годините в нашето духовнонаучно движение, можеше да се види, че една от целите беше и да се разшири начинът, по който душата усеща, така че човек да се освободи от това да мисли само за своето по-тясно Себе и за онова, което обкръжава това по-тясно Себе, и действително да може поне малко да погледне към големите импулси, големите проявления на сили, които преминават през цялото развитие на земното човечество. И ако така сме се постарали, така да се каже, да разширим размаха на чувствата и усещанията си, то трябва да можем да подготвим и придобитите чрез духовната наука сили за това: тъкмо в такива времена, които, от една страна, връхлитат душата с вълните си и ѝ носят толкова дълбока болка, а от друга страна, я издигат до съвсем особена висота, защото крият в лоното си толкова значителни неща – в такива времена трябва вече да можем поне малко да следваме

онова, което не е така видимо отвън в събитията, което обикновеният разсъдък не може да съзре в тях. Трябва особено да можем да си поставим въпроса: Онова, което, запалено като такава страшна факла на войната, гори над главите ни, има ли нещо пророческо за цялото земно развитие?

Само онзи ще се ориентира правилно в сегашните събития, който ги вижда в светлината на възможно най-голямото им значение. Приятелите в нашите редици често навярно са се питали защо през последните години в нашия кръг понякога се говореше, че в десетилетията на двадесетия век ще дойдат времена, към които трябва да гледаме напред с особено внимание, защото децата и внуците на живеещите сега ще трябва да преживеят важни и могъщи, но и трагични и болезнени събития. Онези, чиято задача днес е да дадат нещо за из път, което да крепи душите на децата и внуците пред онова, което ще сполети човечеството през двадесетия век, трябва да съзнават, че този дар за из път трябва да бъде силна вътрешна духовна сила. Много, много повече, отколкото днес можем да си представим в обикновения живот, потомците ни през двадесетия век ще се нуждаят от силни вътрешни сили, които да поддържат душата, за да пренесат нататък благата на човечеството, натрупвани в човешкото развитие векове и векове наред. И на още съвсем други житейски бури ще бъдат изложени потомците на живеещото сега земно човечество. Казах, че понякога са могли да се учудят, когато в нашите редици се говореше така. Но може би сега може да се породи усещане за това, ако помислим, че се намираме сред най-големите военни събития, най-ужасните военни събития, сполетявали някога хората, откакто човечеството има съзнателна история на тази Земя.

Би било съвсем неправилно да не се проникнем възможно най-дълбоко, възможно най-силно от значението на мига и да не си зададем въпроса: Какво всъщност общо има онова, към което се стремим, водени от вътрешните копнежи на душата си, какво общо има духовното познание с онова, което трябва да навлезе в развитието на човечеството? Не виждаме ли дори при повърхностен поглед как над новата образованост и култура на Европа се разразява заплашителна буря, която отдавна се е надигнала откъм изток? И трябва поне да

знаем, че в лоното на този изток живеят съвсем могъщи сили, за които вече може да се види, че така, както сега се проявяват, по същество водят към разкъсване, към унищожаване на европейската култура. В каква степен е така, сега можем само да предчувстваме.

Що се отнася до онова, което наричаме европейска култура и цивилизация, се намираме в петия следатлантски културен период. Това е културата на съзнаващата душа, в която сред нас има души, които имат да дадат нещо на човечеството. Когато погледнем назад към гръко-латинската култура, тя в същността си, макар и в съвсем друга форма, ни се разкрива като отзвук, като повторение на по-висока степен на онова, което е живяло още в древната Атлантида. Макар там то да е живяло още по друг начин, в четвъртия следатлантски културен период е настъпило нещо като негово повторение. Петият следатлантски културен период, в който се намираме, е ново образувание, нещо напълно ново, прибавило се към досегашния ход на човешкото развитие. Такива неща трябва да схващаме с най-дълбокото и най-силното човешко чувство за отговорност, а не само като абстрактна истина, като теория, и трябва също ясно да съзнаваме, че ще трябва да мине още много време в земното развитие, докато от сърцата и душите на хората излезе всичко онова, което божественият световен ред има да даде на земното човечество чрез петия следатлантски културен период.

През четвъртия културен период като най-значително събитие в цялото земно развитие изгря импулсът на Мистерията на Голгота. През петия следатлантски културен период тази Мистерия на Голгота няма просто да продължи да действа така, както е действала през четвъртия културен период. Задачата на този пети културен период е постепенно да се приближи към Мистерията на Голгота с пълно познание на духа, с пълно разбиране, с всички познавателни сили на душата; не само със силите на разсъдъка, със силите на благочестието, основано единствено на чувства; постепенно, чрез всичко, което душата може да породи от самата себе си като познания и сили за разбиране, да схване Христос, преминал през Мистерията на Голгота. Така че думите на Павел, макар и по нов начин, да са верни: „Не аз, а Христос в мен." И в основата си всичко, което постигаме в

духовната наука, ни подготвя накрая да схванем с всички вътрешни познавателни сили на душата какво всъщност е този Христос. Това е значителна, велика задача на петия културен период.

Нека сега малко се вживеем в онова, което всъщност се казва, когато от петия културен период се очаква подобно нещо. Нека представим пред душите си начина, по който Христовият импулс е действал в човечеството от Мистерията на Голгота насам. Ако Христовият импулс можеше да действа само чрез онова, което хората са разбрали за него в течение на вековете, откакто се е извършила Мистерията на Голгота, тогава той би могъл да действа само в малка степен сред хората. Но той не е такъв импулс, който се е обръщал към човешкото разбиране или към разбирането чрез чувства само на езика на понятията, а е реален импулс, влял се с живи сили в самия ход на историята. Онова, чийто външен символ е течащата на Голгота кръв, е тъкмо онова, от което в човешката история се влива жива сила.

Нека се опитаме чрез едно историческо събитие да си изясним как е действал този Христов импулс, без хората все още да са го разбирали; как е действал като жива движеща сила в развитието на човечеството. Петата следатлантска културна епоха е призвана да внесе в съзнанието цялата вътрешна природа и същност на Христовия импулс. Но той вече е действал като жива сила в подсъзнаваните душевни сили, преди да може да се пробуди напълно в съзнанието на човечеството. И например Орлеанската дева е една от личностите, които Христовият импулс си е избрал, за да действа чрез тях, да извърши нещо значително – биха могли да се посочат и други. Ако проследим историята на Европа назад до събитието, свързано с личността на Орлеанската дева, дори да разглеждаме историята само външно, ще трябва да кажем: едва онова, което тя извърши тогава, когато се издигна сред френския народ и отблъсна английските сили – тя в действителност го направи, – даде на картата на Европа облика, който тя постепенно придоби. И всяко друго разглеждане на историята през последните столетия, доколкото засяга разпределението на европейските народи и държави, всъщност е приказка: при него не се осъзнава, че Христовият импулс е бил с Орлеанската дева и тогава като жив импулс е осъществил разпределението на

европейските народи и народностни сили. И бихме искали да кажем: докато учените спореха за какво ли не, вече започваха да спорят дали причастието трябва да се приема в една, или в друга форма, дали едно или друго се тълкува чрез една или друга формула, и докато така учените показваха, че със съзнателното си разбиране още не са схванали какво представлява Христовият импулс, този импулс действаше чрез простото селско момиче, чрез Орлеанската дева, действаше, като придаваше облик на европейската история. Защото въздействието на Христовия импулс не зависи от разбирането, с което го посрещаме. Чрез своя михаилов представител Христовият импулс действаше в Орлеанската дева. Но за целта Орлеанската дева трябваше да премине през нещо подобно на инициация. Днес говорим за посвещението, за инициацията, и за тази цел излагаме пред човешкото съзнание правилата, които сме събрали в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“. Но при Орлеанската дева, разбира се, не можеше да става дума за такова посвещение. При нея може да се говори само за посвещение, което, така да се каже, е било остатък от по-старото посвещение, извършвало се повече в подсъзнаваните душевни сили на хората. Тъкмо тези стари посвещения са се предавали като стихийни сили чак до по-ново време. В старите сказания, приказки и легенди се разказва много за това как на един или друг човек му се случило едно или друго, чрез което се пробудила вътрешната му душевна сила и той видял едно или друго от духовния свят. Такива неща трябва само да подскажат как без човешка намеса, чрез въздействието на божествено-духовни сили, които пронизват света, определени хора, пригодени за това чрез кармата си, са посветени по естествен път благодарение на мястото, на което ги поставя кармата на човечеството и където тази карма на човечеството се слива със собствената им карма. Един много красив отзвук от такова природно посвещение, както бихме искали да го наречем, ни дава едно стихотворение, което разказва как „слънчевият син“ Олаф Астезон прекарал в състояние, подобно на сън, тринадесетте нощи и дни от Рождество Христово до явяването на Христос, до 6 януари. Олаф Астезон: още в името се загатва, че в него се съдържат подсъзнавани познавателни сили, предадени му

по наследство, защото Олаф Астезон всъщност означава: онзи, през когото тече кръвта на предците му. От първия ден на Рождество до 6 януари, празника Богоявление, слънчевият син Олаф Астезон спи и сънува през тринадесетте нощи, които са най-тъмните през земната година или поне съдържат в себе си най-голямата сила на годишния земен мрак. Онова, което в такива сказания и легенди се свързва с тези нощи, съвсем не е само суеверно човешко мъдруване. Защото в действителност има два годишни сезона, които в космическо отношение, така да се каже, представляват два противоположни полюса за живота на човешката душа в тялото. Ако вземем времето около летния празник на Йоан, то е особено подходящо човешката душа да се разтвори в космоса с всичките си страстни импулси, да се съедини с космоса чрез външната физическа слънчева сила, която тогава достига най-голямата си енергия. Затова в древността празникът на Йоан е бил предназначен да влага в човешката душа божествено-духовните сили, които на вълни пронизват и изпълват космоса, когато на този празник хората забравяли себе си и се разтваряли във външните мощни физически сили на космоса. А когато слънчевата сила достига най-слабото си физическо проявление, в средата на зимата, тогава пък най-голяма мощ достигат духовните сили, които действат в мрака. И с право, може да се каже, съобразно с космическите закони, празникът на раждането на Исус от Назарет се пада по това време. Когато външното физическо е най-тъмно, душата може да преживее най-могъщото, ако се чувства съединена със силите, които духовно пронизват аурата на Земята. Ето защо именно през тези дни Олаф Астезон спи и спи и преживява всичко онова, което наричаме Камалока, после онова, което наричаме душевен свят, и накрая онова, което наричаме царството на духовете. И норвежката легенда ни разказва как Олаф Астезон, събудил се отново след тринадесетте нощи, може да разкаже какво е преживял, как е срещнал душите в душевния свят и в царството на духовете. Всичко това са образи, които наистина съответстват на имагинативно познание, но сочат действителните живи възможности на човешките души, когато тези души през онова време на физически мрак, което обаче е време на спиритуално просветление, се чувстват пренесени, когато се чувстват

пренесени към онова, което се вълнува и тъче в аурата на Земята. И в края на легендата виждаме как силите на Христовия импулс мощно обхващат разбирането на Олаф Астезон, което обаче е подсъзнавано. В такива легенди се говори сякаш за природни посвещения, които в древни времена още са били възможни, за вглеждане в духовния свят. По това време аурата на Земята действително притежава сила, каквато няма през други периоди, когато, така да се каже, е залята и засенчена от блясъка на физическата слънчева сила. И тъй като от Мистерията на Голгота насам Христос е съединен с аурата на Земята, през тези дни силата на Христовия импулс също може да въздейства особено силно върху душите, ако те са възприемчиви за нея.

Ето защо, преди да се изследва каквото и да било исторически, би могло да се предположи, че и при такава личност като Орлеанската дева Христовият импулс е въздействал подсъзнавано върху душата ѝ в продължение на тринадесет дни; че и тя, така да се каже, е преживяла в подсъзнаваните душевни сили нещо като просветление чрез Христовия импулс – онова, през което Олаф Астезон е преминал в състояние на сън през тринадесетте дни и нощи. Но тогава Орлеанската дева би трябвало някога през тринадесетте дни от 25 декември до 6 януари да е била в състояние, подобно на сън, и на 6 януари, след като душата ѝ е била в такова състояние, Христовият импулс би трябвало да е обхванал тази душа. Онова, което така може да се предположи, действително е било налице по своеобразен начин, само че в съвсем особен момент, когато човек наистина може да бъде в състояние, подобно на сън. А именно човек прекарва известно време в истински сън още докато се изгражда – преди да поеме първата глътка въздух в земния живот, преди да се роди от тялото на майка си и да приеме първия земен физически лъч светлина. И както вечер заспиваме и сънуваме, така и в тялото на майката сме в сън, подобен на сънуване. А дните, през които този подобен на сънуването сън е най-възприемчив за несъзнаваните влияния на духовния свят, са именно последните дни, които човек прекарва в тялото на майка си. И така, напълно възможно би било точно тези дни при Орлеанската дева да са били използвани, за да ѝ се вложи Христовият импулс, преди с физическите си очи да види физическата слънчева

светлина и да поеме първата глътка въздух извън тялото на майка си. Именно така е било, защото Орлеанската дева е родена на 6 януари. На 6 януари цялото село се стекло, защото в аурата му имало нещо неопределено. Това е исторически факт. Хората не знаели какво е станало: родила се Орлеанската дева. Зад такива неща се крие много. И едва когато човечеството се научи да вижда този тайнствен факт в правилната светлина, ще има и разбиране за онова, което действително става под повърхността на външния сетивен свят в развитието на човека. Божествените сили избират най-разнообразни пътища, за да проникнат в онова, което е човешка душа. Разбира се, кармата на Орлеанската дева е трябвало да бъде подходяща, за да може да се случи нещо такова. Но съвпадението на кармата на Орлеанската дева с факта, че е родена на 6 януари, е дало в историята онова, което е позволило Христовият импулс да въздейства особено силно върху тази историческа личност и да придаде нов облик на Европа. Това са неща, които могат да се проверят, ако наблюдаваме хода на историята с известно разбиране. Това са нещата, от които в бъдеще ще изхожда духовното разбиране, когато тази пета следатлантска културна епоха действително извлече всички познавателни сили от душите. Тогава душата все по-съзнателно и по-съзнателно ще преживява съществуването на Христовия импулс. Но ще го преживява така само ако човечеството стане способно да разглежда духовната наука вече не като обикновена теория, а да я чувства като живия живот, да я изпитва вътрешно. Тогава духовната наука ще може да осъществи онова, което всъщност е нейната мисия в хода на развитието на човечеството.

В такова време като нашето трябва особено ясно да осъзнаваме, че е необходимо да се прехвърли мост над пропастта, която през една материалистична епоха се разтваря все повече и повече между човешките души, живеещи тук заедно, въплътени във физическо тяло, и онези, които вече са преминали през портата на смъртта. И все повече ще се научаваме да виждаме, че към цялото човечество принадлежат както душите, които се намират в живота между смъртта и новото раждане, така и онези, които са във физическия живот между раждането и смъртта. Все по-силно, все по-интензивно трябва

да става това съзнание – съзнанието, че всички сме обединени на земното кълбо, включително и онези, които преди нас са преминали в свръхсетивните царства и действат сред нас само с други сили, различни от силите, с които действаме ние, живеещите в тяло. Но за целта е необходимо разбиране на силите, които действат духовно. За целта е необходимо да се научим да разглеждаме връзките между земните явления в онази нова светлина, която духовната наука може да даде.

Само защото духовната наука трябва да вълнува сърцата ни, като същевременно води душите ни напред в познанието, искам да ви говоря за нещо, с което се срещнахме през последните седмици; искам да изясня някои неща за пътя, който същевременно е свързан с някои от нещата, които ни занимаваха през последните седмици в по-широкия кръг на нашето духовнонаучно познавателно течение. Със сигурност бих могъл да избера и други случаи, но тези случаи са непосредствено свързани с нашата карма, така че тъкмо днес мога отново да говоря за тях. И можете да отнесете казаното и към други хора в нашето духовнонаучно движение и извън него, при които връзката между съдбата им и смъртта им е подобна на тази в случаите, за които искам да говоря. Миналата есен в Дорнах, в близост до нашата сграда, преживяхме един покъртителен случай. Скъпи приятели се бяха преместили с децата си в Дорнах, бяха се заселили близо до сградата, за да се грижат за градината. И най-голямото, седемгодишно дете, момче с безкрайно буден дух, което обаче и по сърдечните си качества беше нещо съвсем особено, действително беше като слънчево дете. Човек изпитваше най-сърдечно съпричастие към душата на това дете дори ако можеше само да го зърне от време на време тук или там. Когато после бащата постъпи в армията, за да изпълни на бойното поле дълга си като германски гражданин, седемгодишното момче вече беше, бих искал да кажа, толкова съпричастно към цялата житейска ситуация, че особено много се стараеше да замества бащата, доколкото можеше, за да помага на майката, като вършеше всевъзможни поръчки. То отиваше в града, пазаруваше – седемгодишното момче съвсем само. Една вечер се установи, че момчето го няма. Тъкмо имаше лекция. Около

десет часа дойде един наш приятел и каза, че момчето е изчезнало. И накрая не можеше да остане никакво съмнение, че изчезването на момчето има нещо общо с преобръщането на една кола за превоз на мебели, която се беше преобърнала близо до сградата на място, през което преди това вероятно едва ли някога бе минавала кола за мебели, не е минавала и оттогава и вероятно още дълго няма да мине нито една. Колата беше паднала от малък склон в една ливада така, че коларите казаха: и дума не може да става да се вдигне колата още същата вечер. Разпрегнаха конете, за които много се тревожеха, и спокойно оставиха колата да лежи, за да я вдигнат на следващия ден, защото смятаха, че ще е нужен цял ден, за да може да се вдигне тежката кола. Вече беше десет часът вечерта. Трябваше да свържем изчезването на момчето с преобръщането на тази кола. Донесоха се всякакви инструменти и всички, които можеха да работят, работеха, а след два часа колата беше вдигната. В полунощ намерихме мъртвото момче под колата за мебели.

Ако проследим и разгледаме само външно как още много преди случилото се всичко се е подреждало така, че момчето, което иначе винаги минаваше по малко по-различен път и би минало отдясно на колата, тогава обаче мина отляво, където колата трябваше да падне точно върху него; ако помислим, че с най-добри намерения то е било малко задържано, така че е тръгнало с около четвърт час по-късно – беше взело нещо за вечеря от така наречената столова, – така че е тръгнало по-късно, отколкото всъщност е искало; ако помислим, че всичко се е разиграло така, че в действителност са били решаващи няколко, дори едва няколко минути, за да бъде момчето точно на мястото, където колата се е преобърнала, и че всичко е останало незабелязано – съвсем наблизо хора са гледали как колата се преобръща, но никой не е видял момчето, – ако помислим за всичко това, още от външна гледна точка ще признаем, че този случай е в най-висша степен пример за логическа заблуда, в която човек лесно може да изпадне. Често съм показвал нагледно, включително и пред вас, как още във външния живот човек може да изпадне в заблуди, при които направо разменя причината и следствието. Казвал съм: да предположим, че отдалеч виждаме човек да върви по брега на река.

Виждаме как внезапно се олюлява и пада в реката. Не след дълго го изваждат мъртъв. Съдейки по всички външни признаци, имаме право да приемем, че човекът е паднал във водата и се е удавил. И ако не предприемем нищо друго, човешката преценка ще остане такава. В този случай е необходимо само едно външно средство, за да се убедим може би в обратното. На мястото, където човекът е паднал в реката, е намерен и камък, и това затвърждава преценката. Ако се направи аутопсия, ще се установи, че човекът е получил удар, вследствие на което е паднал в реката, и че е намерил смъртта си не защото е паднал в реката, а че е паднал в нея, защото е бил мъртъв. Значи причината и следствието са напълно разменени. Но за онзи, който прозира нещата, това се случва на много места преди всичко в науката. В нашия случай, при който момчето намери смъртта си, трябва да кажем: кармата на това момче е поръчала колата за мебели, неговата карма е довела колата точно на това място. Погрешна е преценката, че тук е имало случайност. В този случай на момчето е било отредено да достигне само седмата година от живота си в тази инкарнация. И бих искал да кажа, че всичко е било устроено за тази цел. Тук трябва напълно да свикнем да разменяме причината и следствието в сравнение с начина, по който ги виждаме в обикновения живот.

Но ако насочим погледа на ясновидеца към живота на тази душа, ще може да ни се разкрие нещо значително, което несъмнено ще ни разтърси, ще ни разтърси с огромна сила, но същевременно ще осветли божествено-духовните тайни на света. Не мина много време след смъртта на момчето и цялата аура на сградата в Дорнах се промени. И с тези думи ви казвам нещо, свързано с моя опит. Когато сам работиш за сградата на Антропософското общество в Дорнах, когато трябва да ръководиш онова, което предстои да се извърши там, знаеш какво дължиш на помощните сили, които въздействат върху душата от такава аура. От онези дни с аурата на сградата в Дорнах действително е свързано, истински е свързано онова, което беше още неизразходваното етерно тяло на момчето. Защото именно етерното тяло е онова, което човек отхвърля. Индивидуалността, съставена от Аза и астралното тяло, продължава нататък, това е нещо

друго. Но когато етерното тяло бъде отхвърлено в толкова крехка детска възраст, то съдържа сили, които още десетилетия биха могли да поддържат физическото тяло и физическия живот. Тези сили преминаха неизразходвани през портата на смъртта. След няколко дни те се отхвърлят. И сега тези сили взаимодействат именно с аурата на сградата. Следователно за тази индивидуалност не може да се каже, че с аурата на сградата действа самата душа; действа неизразходваното етерно тяло. И в духовния свят нищо не се губи. Физикът знае, че от физическите сили нищо не се губи, че силите само се преобразуват. И в духовния свят трябва да търсим преобразувани сили, неизразходвани етерни сили, които се издигат в духовния свят от хора, починали рано. Приближаваме се до тези неща, когато ги наблюдаваме в конкретни случаи. И само по тази причина днес ви говоря за такива конкретни случаи. Преди седмици в Цюрих почина една скъпа приятелка антропософка след живот, донесъл ѝ не едно изпитание, и кармата на нашето движение наложи да говоря при кремацията. Времето между смъртта и кремацията беше от сряда, шест часа вечерта, когато настъпи смъртта, до понеделник, единадесет часа преди обяд. Следователно малко повече време от обикновено. Ето защо по време на кремацията отделянето на индивидуалността от етерното тяло вече беше настъпило. Особеното беше, че в дните между смъртта и кремацията, когато душата вече се беше отделила от етерното тяло, пред мен възникна необходимостта: трябва да изговориш определени думи преди словото при кремацията и след него. Начинът, по който бяха формулирани тези думи, действително имаше твърде малко общо със собственото умение, със собственото формулиране на думи; напротив, отъждествяването с душата на личността, преминала през портата на смъртта, породи необходимостта да се характеризира тази душа, но да се характеризира така, че характеристиката да дойде като вдъхновение, като просветление от самата душа. Душата сякаш казваше: намери думи, чрез които в звучащи слова да се яви онова, което характеризира душата ми. – Но в душата още имаше неосъзнатост. Думите идваха от душата не съзнателно, а от същността на тази душа. Трябваше да я характеризирам – тя не искаше да се оглежда сама в себе си по егоистичен начин – така, както

се явяваше на самата себе си, когато друга душа я съзерцаваше. И тази друга душа трябваше да изговори следното в началото на онова, което би могло да се нарече надгробно слово, като тази необходимост се простираше чак до формулирането на отделните думи. Като обръщение към душата, преминала през портата на смъртта, трябваше да бъдат изговорени следните думи:

Ти пристъпи сред нас.
Раздвижената кротост на твоята същност
говореше от тихата сила на очите ти –
покой, който с душевна пълнота вдъхва живот,
се лееше във вълните,
с които погледите ти
носеха към нещата и към хората
вътрешното ти тъкане; –
и тази същност одушевяваше
гласа ти, който красноречиво разкриваше
онова, което скрито живее в красивата ти душа,
повече чрез начина на изричане на словото,
отколкото в самото слово;
ала то се разкриваше напълно без думи
пред отдадената любов
на съпричастни хора –
тази същност, която възвестяваше
на възприемчивото усещане
благородната, тиха красота
на световното душевно творение.

Както казах, тези думи трябваше да бъдат изговорени в началото и в края на погребението. През цялото събитие, по време на погребалната церемония, тази душа действително беше, така да се каже, като заспала. Последва кремацията. И се случи нещо забележително: първият проблясък на съзнание в душата настъпи в мига, когато топлината – не може да се каже пламъкът – обхвана трупа; след това съзнанието отново угасна. Тогава можеше да се каже: тази душа е преминала през портата на смъртта, отхвърлила е етерното си тяло и

сега се разкри как една такава душа поглежда назад. Пред тази душа, докато поглеждаше назад, стоеше цялата погребална церемония, тоест онова, което бе изговорено; към него насочваше поглед. И тук би могло да се види тайната на действието на времето за душата, след като е преминала през портата на смъртта. Това винаги би могло да се види в подобен случай. Когато тук, във физическото тяло, погледнем нещо, което се намира в пространството, и после се отдалечим от него, този предмет не си отива, а остава на мястото си и винаги можем да се обърнем – виждаме, че той остава на мястото си. Но не е така с онова, което преживяваме във времето през физическия живот; от него имаме само картина на спомените за събитията. Напротив, когато след смъртта погледнем назад към минали събития, те остават на мястото си; гледаме към събитията сякаш през пространството. Така беше останало на мястото си онова, което бе изговорено, душата поглеждаше назад към него през хода на времето като към пространствено образувание. Това е насочване на погледа към образуванията на Акаша-хрониката. После отново настъпи състояние, подобно на сън. Но особено в този случай съвсем ясно се показа колко неоснователен е страхът на материалистичната душа, че съзнанието може да намалее, когато душата премине през портата на смъртта. След смъртта, когато потъваме в състояние, подобно на сън, до по-късното пробуждане не сме без съзнание или с твърде малко съзнание, а имаме твърде много съзнание. Когато сме отхвърлили етерното тяло, когато панорамата на живота е отхвърлена, първоначално сме толкова изпълнени със съзнание – говорих по-подробно за това в цикъла „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и новото раждане“, изнесен във Виена, – че съзнанието отначало заслепява и човек първо трябва да се ориентира. И се ориентира, като поглежда назад към собствения си земен живот и към своя характер през този земен живот. Трябва да се ориентира чрез самопознанието: в него трябва да започне да действа силата за ориентация и тогава от него онова, което представлява твърде много съзнание, се приглушава, така да се каже, дотолкова, че човек може да го понесе според онова, през което е преминал в последната инкарнация. Следователно всъщност се приглушава съществуването

свръхизобилие на съзнание до степента, която човек може да понесе. Но това може да настъпва на етапи. И под впечатлението от това как топлината, горещината обхващаше тялото, в душата на тази наша приятелка се появи първи проблясък на действително съзнание.

А в друг случай ми се показа особено ясно, че след преминаването си през портата на смъртта душата се стреми да събере в едно онова, което се намира в нея. Казах, че тези неща могат да се преживеят при всяка смърт, но ви привеждам характерни примери от най-скорошно време. Това ми се показа с особена яснота в друг случай, когато една наша приятелка премина през портата на смъртта, след като беше достигнала напреднала възраст. През последните години, които преживя на Земята, тя беше отдадена с всичките си чувства и усещания на онова, което може да се нарече импулсите на духовната наука, и тази отдаденост беше рядко срещана. Беше ѝ присъщо по-скоро да чувства всяко отделно нещо в духовната наука, отколкото да го схваща с разсъдъка, и да свързва душата си с онзи вид усещане и чувстване, който се поражда от едно не теоретично, а съобразено с истината на живота разбиране на духовната наука. Съвсем скоро след часа на смъртта, докато тази личност с етерното тяло се вживяваше в панорамата на живота, от душата ѝ сякаш струеше онова, което тя, след като беше отхвърлила тялото, сега се опитваше да схване като свое Себе; с тази душа тогава се отъждествявах. И съвсем скоро след смъртта, когато душата още беше съединена с етерното тяло, трябваше да си запиша думи, които отново не бях съчинил чрез човешкото си знание, а които са само предаване на онова, което душата изработваше вътрешно в себе си, за да събере, така да се каже, в нещо като обобщение онова, което беше могла да получи от духовната наука, и да достигне вътрешно пълно самосъзнание. Тогава в душата прозвучаха думите, които после, следвайки едно вдъхновение, трябваше да изговоря преди и след погребалното слово. Веднага ще забележите голямата разлика между целия тон на тези думи и думите, които преди това приведох за другата личност.

В световните простори искам да понеса
сърцето си, което чувства, за да се стопли
в огъня на святото действие на силите;

В мислите на света искам да втъка
собственото мислене, за да се избистри
в светлината на вечния живот в развитие;

В дълбините на душата искам да потопя
отдадения си размисъл, за да укрепне
за истинските цели на човешката дейност;

Така към Божия покой се стремя
с житейските борби и с грижите,
като подготвям своето Себе за висшето Себе;

Към покой, изпълнен с радост от труда, устремена,
предусещайки световното битие в собственото си битие,
бих искала да изпълня човешкия дълг;
тогава ми е позволено да живея в очакване,
като се насочвам към звездата на моята съдба,
която ми отрежда мястото в духовната област.

Самохарактеристика на душата в Аз-форма! В предишните думи ясно се откроява това, че съзерцаващата душа трябва да характеризира другата душа във взаимно духовно общуване с нея. Тук съзерцаващата душа нямаше друга задача, освен изцяло да се пренесе в душата, която още със силите на етерното тяло се опитваше да схване себе си в своята обогатена от духовната наука същност, за да си изясни, така да се каже, как трябва сега да се ориентира в духовния свят.

Това отново са случаи, в които става съвсем ясно как човек, след като е преминал през портата на смъртта, трябва чрез самопознание да погледне назад към своето Себе. И можеше ясно да се види как починалият получава известна помощ, когато онзи, който още живее във физическото тяло, му помага да формулира, да облече в думи онова, което действа и тъче в него. Разбира се, по-късно настъпват

периодите, когато в душевния свят човек вижда своите слабости и грешки, своите грехове. Но трябва да запомним това: колкото и понякога да се страхуват от смъртта онези, които още живеят в тялото, смъртта изглежда съвсем различно, когато от другата страна се погледне назад към нея. Тук, във физическия живот, никой човек с обикновените човешки сили не може да погледне назад до часа на своето раждане. Всъщност за никой човек, който няма ясновидски сили, не съществува възможност да съзерцава навлизането си в света; чак по-късно настъпва моментът, до който можем да погледнем назад. Тъкмо обратното е при онова раждане за духовния свят, което наричаме смърт. Към този момент човек непрестанно поглежда през живота между смъртта и новото раждане. Но този миг е сред най-прекрасното, най-величественото, най-красивото, което изобщо може да се види в духовния свят. Гледана от другата страна, смъртта винаги непосредствено доказва, че духът непрестанно празнува победата си над телесността. И всеки преживява това в самия себе си. Оттам и този стремеж: онова, което човек може да бъде, действително да се преживее в душата след смъртта. Ето защо, след като е преминала през портата на смъртта, душата получава помощ, когато една живееща в тялото душа облече в думи онова, към което починалата се стреми, за да застане ясно пред собствения ѝ духовен поглед онова, което тя е, с всичко най-добро, което притежава. Именно в този случай можеше съвсем ясно да се види как с вътрешна необходимост идват такива думи, отнасящи се до Себето на съответната душа, когато трябва да говориш при погребението и говориш не по свое усмотрение, а се подчиняваш на божествения глас, който ти повелява да вършиш онова, което трябва да вършиш.

В още един случай това ми се показа чрез кармичния ход на събитията от последно време, когато един наш приятел почина съвсем млад, приятел, който даваше големи надежди тъкмо за нашето движение. Той почина в тридесетата година от живота си. На 26 февруари щеше да навърши тридесет години, малко преди това почина. И именно този приятел, нашият скъп Фриц Мичер, който имаше заложби на учен, с безкрайна самопожертвователна отдаденост обобщаваше духовнонаучно всички научни знания, които можеше

да събере, и така пред него действително стоеше нещо толкова необходимо за нашето движение: да усвоим нашата наука в целия ѝ обхват така, че да проникнем духовнонаучно в нея и да я предадем духовнонаучно, така че да стоим изцяло на почвата на съвременната наука. Той беше добре подготвен за това. Дори когато кармата се развива така, че подобни души рано преминават през портата на смъртта, това има своето значение в целия световен ход. И както беше при другите случаи – защото именно кармата ме подтикна да говоря при погребението, – така и тук трябваше да изговоря в началото и в края на погребалното слово думи, които отново трябваше да бъдат изговорени по същия начин, чрез вживяване в същността на душата, така че думите отново не бяха съчинени по свое усмотрение, а бяха намерени в живо общуване с душата, преминала през смъртта. Тогава трябваше да кажа:

Надежда, която ни ощастливяваше:
така навлезе ти в полето,
където духовните цветове на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият пред изследването.

На същността на чистата любов към истината

Бе сроден изначално твоят копнеж;
Да твориш от духовната светлина,
Бе сериозната житейска цел,
Към която неуморно се стремеше.

Прекрасните си дарби развиваше,
За да крачиш с уверена стъпка
По светлия път на духовното познание,
Несмутен от противоречието на света,
Като верен служител на истината.

Духовните си органи упражняваше,
За да ти изтласкват заблудата
Смело и упорито
Към двата ръба на пътя
И да ти освобождават място за истината.

Да превърнеш за себе си своето Себе в откровение

На чиста светлина,
Та слънчевата сила на душата
Мощно да сияе в теб,
Бе житейската ти грижа и радост.

Други грижи, други радости
Едва докосваха душата ти,
Защото познанието ти се явяваше
Като светлина, която дава смисъл на битието,
Като истинската стойност на живота.

Като надежда, която ни носи щастие:
Така пристъпи в полето,
Където духовните цветове на Земята
Чрез силата на душевното битие
Биха искали да се разкрият пред изследването.

Като загуба, която дълбоко ни боли,
Така изчезваш от полето,
Където земните зародиши на духа
В лоното на душевното битие
Зрееха за твоя усет за сферите.

Почувствай как с любов поглеждаме
Към висините, които сега те зоват
Към друго творчество,
Подай на изоставените приятели
Своята сила от духовните области.

Чуй молбата на душите ни,
С доверие изпратена след теб:
За земното дело тук се нуждаем
От мощна сила от земите на духа,
Която дължим на мъртвите приятели.

Надежда, която ни носи щастие,
Загуба, която дълбоко ни боли:
Нека се надяваме, че далечен и близък,
Незагубен за живота ни, ще светиш
Като душевна звезда в духовната област.

Още през следващата нощ можах да преживея как от тази душа долетяха от духовната област следните слова:

Да превърна за себе си своето Себе в откровение

На чиста светлина,
Та слънчевата сила на душата
Мощно да сияе в мен,
Бе житейската ми грижа и радост.

Други грижи, други радости
Едва докосваха душата ми,
Защото познанието ми се явяваше
Като светлина, която дава смисъл на битието,
Като истинската стойност на живота.

Мога да ви уверя, че когато написах тези стихове, не си помислих и през ум не ми мина, че двете строфи са тъкмо такива, че всяко „ти“ може да се превърне в „ми“, всяко „твой“ – в „мой“. Забелязах това чак когато през следващата нощ двете строфи долетяха обратно до мен от другата душа като отговор. Така строфите можеха да останат съвсем същите, само че бяха прехвърлени от второ в първо лице.

Споменавам това, защото чрез него в сърцата ни може да се зароди разбиране за това как в бъдещото развитие на човечеството ще се запази възможността душа да говори на душа дори когато устата вече не служи като инструмент. Защото, както тук, във всекидневния

живот, получаваме чрез устата отговор от другата душа, така и в този пример отговорът на душата идваше дори още от несъзнаваното в нейното същество, сякаш тя казваше: Разбрах, защото наистина така беше за мен в живота; сега, след като съм оставила тялото, разбирам към какво съм се стремила в живота.

Наистина става дума не само да възприемаме понятия, идеи и представи за духовните светове, а в хода на един определен живот да се вживеем като хора в един определен начин на живот – като хора от петата следатлантска културна епоха, които вървят към шестата и седмата културна епоха. Става дума действително да се прокара мост над пропастта, която разделя живите от така наречените мъртви, и човечеството все повече и повече да се обединява не само доколкото е инкарнирано в тялото, но и доколкото е приело онези форми на съществуване, които човек преживява между смъртта и новото раждане. Духовната наука съществува съвсем не само за да донесе това на човечеството, а представлява първия, бих искал да кажа, още пелтечещ опит, насочен към онзи живот, от който Земята се нуждае през останалата част от това следатлантско развитие, защото онова, което може да се даде в духовната наука, сега по същество е още само пелтечене в сравнение с онова, което бъдещите поколения на човечеството ще преживеят като духовна наука.

Днес чрез това описание исках да ви насоча към тази устременост на духовната наука към живота – описанието се опитва със силата на сърцето да направи разбираемо онова, което можем да мислим за отношенията между живота и смъртта, – за да ви стане ясно чрез едно друго разбиране – чрез разбирането със сърцето, различно от разбирането с главата, – какво всъщност търсим по жив начин чрез духовнонаучното задълбочаване, тоест каква е задачата на петата следатлантска културна епоха. След нея ще дойде шестата, след нея ще дойде седмата. Но едва тогава наистина разбираме какво трябва да се защитава със средноевропейската култура, когато чувстваме именно тази средноевропейска култура тясно свързана с онова, което трябва да се извоюва за човечеството в петата културна епоха. И тогава може да започне нещо от онова, което назовах в началото на

днешното разглеждане: разширяване на погледа към онова, което носят в лоното си нашите съдбовни времена.

На Изток се подготвя един вид човешки живот, който ще има значение за бъдещето. Достатъчно е да прочетете за това в цикъла за „Мисията на Душите на народите“, изнесен някога в Кристиания. Но дори душевният характер на източноевропееца, да не говорим за по-далечния Ориент, е коренно различен от душевния характер, присъщ именно на средноевропееца – коренно различен. И чрез онова, което духовната наука трябва да бъде за нас, трябва да стигнем дотам да изградим у себе си духовно око, отворено за такива неща. Често се разказва, че някога руско-славянското население повикало варягите и им казало: Имаме хубава земя, но нямаме ред, елате при нас и ни въведете ред! Устройте ни някаква държава! – Онова, което се разказва така задушевно като изходна точка на руската история, не е нищо повече от легенда без никаква историческа основа. Никога не се е случвало така. В действителност тези варяги са потеглили като завоеватели и наистина не са били повикани. И все пак онова, което се разказва така в историята, означава дори повече, отколкото би означавало, ако отговаряше на една историческа истина. Защото означава нещо пророческо, нещо действително пророческо, нещо, което още не се е случило, но ще се случи в бъдеще. Онова, което трябва да се развие на Изток, ще трябва да се развие именно така: способностите на източните народи да послужат за това тези народи да приемат онова, което е създала културата на Запада, след това да го преработят по-нататък в себе си и да се оставят да бъдат оплодени с онова, което се създава на Запад. Някога в бъдеще това ще бъде задачата на източните народи. С кратък израз може да се характеризира същността именно на руския народ като народ на Изтока. Ако разглеждаме действителния народ – не онази лъжлива общност, която сега управлява руския народ, – трябва да сме наясно, че надареността на руската душа има необятен обхват, че руската душа, така да се каже, е надарена за всичко; но тъкмо чрез все по-голямото разгръщане на нейната мисия в развитието на света и човечеството ще стане ясно, че в човечеството може да съществува нещо, което можем да наречем: надареност без творческа

сила. Надареността ще се увеличава все повече, ще става все по-голяма. Но онова, което например така отличава средноевропееца – това, че е съединил надареността си с духовната сила, че създава онова, което се изразява с думите „Който винаги се стреми и полага усилия...“, и живее в съкровена близост със своя Дух на народа; че иска същевременно да създаде онова, което иска да разбере (нещо толкова величествено във философията на Фихте, където Азът, за да разбере себе си, иска непрестанно да създава себе си; едва по-късно ще се види какво величие има тази философия), – тъкмо онова, което така отличава Средна Европа, има своята полярна противоположност в Русия, в Източна Европа. Тези руски души са изцяло възприемащи: те имат най-голямата надареност за възприемане и ако говорим за творческа способност при тях, се заблуждаваме. Те са призвани да развият надареност без творческа способност. Днес дори понятието е трудно за схващане, защото такова нещо още не е съществувало в развитието, а трябва тепърва постепенно да се развие. И в бъдеще ще се стигне дотам, че от Изток към Запада ще прозвучи зовът: Имаме хубава земя, но нямаме ред – защото безредието ще става все по-голямо, – елате и въведете ред! – Средна Европа е призвана да внесе на Изток творческата способност на духа. А онова, което става сега, е неразумна съпротива срещу онова, което въпреки всичко трябва да стане в бъдеще. Искат да стъпчат онова, при което един ден ще трябва да отидат, за да кажат: Елате при нас и въведете ред! – Така е в историята на човешкото развитие: най-много се отблъсква, най-много се отхвърля онова, за което накрая ще трябва най-силно да се копнее и което най-силно ще трябва да се желае. Ако Източна Европа, ако Русия извоюваше победа в тези събития, най-голямото нещастие, което би могло да настъпи, съвсем не би било най-голямо нещастие за Средна Европа, а за самата Русия – най-голямото нещастие, разгледано от вътрешна гледна точка, защото тази победа би трябвало отново да бъде отменена; тази победа и въздействията ѝ не биха могли да се запазят. Така се изправяме пред трагичния миг в историята на човешкото развитие, когато Изтокът се съпротивлява срещу нещо, за което в бъдеще ще копнее, ще копнее с всички сили. Защото би изпаднал в пълен упадък, ако не

се остави да бъде оплоден от духовния живот на онова, което за него е Западът, непосредствено граничещият с него Запад. И в понататъшния ход на своята култура този Запад трябва да създаде онова, което е жив духовен живот, не само идеализъм, а жив духовен живот. Този жив духовен живот ще бъде като духовно слънце, което ще се движи от запад на изток, в посока, обратна на хода на външното слънце. И външният руски човек все повече ще разбира колко малко може сам, че му е необходимо действително да се включи в целия процес на развитие на човечеството; че извършва най-големия грях, като посяга на културата, която за него е западноевропейска. Бих искал да кажа, че бихме могли да усетим странни предварителни проблясъци на това. Нали на този Изток отново се появи нещо, което на Запад бе невъзможно: така нареченият светоглед на босяците, един вид философия на босяците, която бързо се разпространи сред широки кръгове, след като само допреди няколко години изобщо не съществуваше. Босячество! Светогледът на онези, които превръщат абсолютното неверие в хората и човечеството във философия, понеже не могат да повярват, че човекът действително е нещо друго освен онова, което броди тук между раждането и смъртта, броди сред мъки и ужаси, броди така, че думите свобода, братство, милосърдие, състрадание и любов са празни фрази и че мъдър е само онзи, който като странник обикаля света с боси крака, бос, който усеща цялата култура, цялата прогнила западноевропейска култура – както казва босякът – като голяма измама и който смята дрипавите дрехи, задушната стая и широкия път за онова, през което човек се тътри, когато с усилие е достигнал до светогледа на босяците. И когато един поет кара някой от героите си да изрази този светоглед на босяците с характерни думи, това трябва да ни засегне по съвсем особен начин – нас, които се опитваме винаги да откриваме в средноевропейския светоглед онова, което може да разпали за хората светлината на бъдещето. Как ни въздейства, когато един поет кара герой да изрече онова, което по същество може да бъде един вид равносметка на светогледа на босяците и тяхната философия?

„Е, какво е той за теб, този човек? Разбираш ли? Хваща те за яката, смачква те под нокътя си като бълха! Тогава може и да ти дожалее за

него!... Точно така! Тогава може и да му разкриеш цялата си глупост. За твоето милосърдие ще те подложи на седем мъчения, ще навие червата ти около ръката си и ще изтръгне всички жили от тялото ти, по един цол на час... Ах, ти... Милосърдие! Моли се на Бога просто да те пребият без никакво милосърдие и толкова!... Милосърдие!... Пфу!“ А Горки, за когото навярно вече сте чували не едно нещо, казва за такива думи: „Жестоко, но вярно“ – и при това вече не предава само светогледа на литературен герой така, както го изказва поетът, а изказва собствения си светоглед, който за него се оформя като възглед за света. Това е светогледът на един босяк, светоглед, за който може да се говори също както за други съществуващи сега светогледи. Това е светогледът, който е изгубил възможността да излезе извън себе си, да стигне извън себе си до нещо, което изпраща светлина в живота; който трябва да чака, докато бъде оплоден от тази светлина, и тогава ще може да изпълни мисията си в еволюцията на човечеството; който обаче сега се бунтува срещу онова, което тъкмо трябва да направи. В света сме могли да чуем много празни фрази, но го казвам с най-трагичното чувство: такива фрази, каквито най-различни партии изговориха през август 1914 г. на военното заседание на руската Дума, – такова множество фрази надминава върха на всяко празнословие. Подобно нещо се говори само когато е изчерпана цялата жива творческа сила на душата. В действителност Изтокът е в навечерието на онова, което тепърва трябва да стане, и разгръща сила, насочена обратно на онова, което един ден ще направи този Изток велик. А ние в Средна Европа трябва да си кажем: Този Изток всъщност чака спиритуалната мъдрост, която трябва да изгрее в средата на Европа. Скъпи приятели, опитайте се да превърнете в усещания онова, което така загатнах с тежки усещания, бих искал да кажа, като го охарактеризирах с отделни думи, – загатнах ви го така, че да може да осветли онова, което като познавачи на духовната наука обхващаме с разширени усещания и в което трябва да се ориентираме, за да разберем истинската необходимост от духовнонаучния светоглед, също и необходимостта от него в съвременната история. Тогава ще се изпълним с мисли, които с разбиране ще се издигат от душите ни в световните простори. Мисли, които след това ще се срещнат с онова,

което в близкото бъдеще, когато отново може да се възцари мир над земните простори, ще въздейства надолу от тези духовни светове.

Днес ви показах как действат етерните тела на онези души, които биха могли още години, още десетилетия да действат тук във физическото тяло за физическия живот – етерните тела, които се отделят неизразходвани от тези души. Трябва да осъзнаем в мисълта си колко много такива неизразходвани части от етерни тела се издигат в духовния свят – освен онова, което хората, минаващи през портата на смъртта на бойните полета, отнасят чрез своята индивидуалност в духовния свят. Но тези етерни тела ще бъдат голямо множество духовни сили, онези духовни сили, които трябва да съдействат от духовните сфери за изграждането на духовен светоглед, който все повече и повече трябва да обхваща човечеството. Но за да могат да въздействат надолу от духовните сфери, тези сили, издигнали се в неизразходваните етерни тела, трябва да срещнат мисли, които на свой ред се издигат от земните хора в духовните сфери – такива мисли, които проявяват разбиране към тайната дейност на духовния свят, в която ще бъдат вплетени силите на тези неизразходвани етерни тела. А това трябва да ни насърчи да се изпълним с великите истини на духовната наука. Защото тези истини ще събудят в нас мисли, които после ще действат все по-надалеч и в други хора. И в зависимост от онова, което се разгръща като съдбовно съдържание на нашите дни, ще дойдат мирни дни, когато ще се издигне онова, което душите са посадили в себе си от духовната наука. То ще се срещне със силите, които са се натрупали и се стичат надолу от етерните тела на онези, които са преминали през портата на смъртта на бойните полета на събитията. И тогава ще настъпи онова, което бих искал да обобщя в няколко думи като равносметка, произтичаща от духовнонаучното разглеждане. Ако умеем правилно да включим плодовете на духовната наука в развитието на нашето време, тогава ще настъпи онова, което бих искал да изразя с думите:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Моралните импулси и техните резултати – отношението на европейските народи към техните Духове на народите – културният импулс на евритмията

Нюрнберг, 14 март 1915 г.

На пръв поглед би могло да изглежда – а на много хора и изглежда така, – че във всекидневния живот човек изобщо не притежава онова, което в истинския смисъл на думата наричаме ясновидски сили, чрез които могат да се познават съществата и процесите в духовните светове, съответно че във всекидневния живот изобщо не развива в душата си никакви такива сили. Но това не е така. Ясновидските сили не са сили, които биха били напълно непознати, напълно чужди на човека, какъвто живее във всекидневието. Това не е така, а още в обикновения човешки живот, в определена душевна дейност, съществува онова, което развиваме, за да погледнем в духовните светове, което трябва да извлечем от дълбоките недра на душата, за да намерим пътя към духовните светове. То съществува в онова, което наричаме морални импулси на човека. Едно действително морално дело, един действително морален импулс произтича от същите способности на душата, които чрез съответно обучение водят до ясновидските способности. В обикновения живот нещата наистина стоят така, че всичко, което човек върши, може да идва от онова, което се намира в неговата телесност или което през живота си е усвоил за своята телесност и чрез нея. Когато човек развива влечения, когато прави едно или друго, към което го насочват възпитанието му или другите обстоятелства в живота му, тогава телесното е онова, от

което идва импулсът за това. Но в човешкия живот действително има импулси, които не идват от телесното и които човек поражда действително само с дейността на душата: това са моралните импулси. При едно действително морално дело наистина се прибягва до помощта на тялото, за да се добие представа за моралното дело, но импулсът, подтикът към моралното дело се намира в духовно-душевното, което действително е независимо от телесното. Само с философия никога няма да може да се даде определение на моралното и тъкмо философията, доколкото иска да бъде морална философия, се характеризира с това, че не стига до правилно, задоволително определение на моралното, ако не изхожда от това, че човек може да преживява в себе си своето духовно-душевно независимо от тялото. Защото друго действително определение на моралното не е възможно освен това: Морално е онова, което човек решава, което човек върши чрез сили, независими от тялото му.

Знаем, че човешкият живот се състои от морални, по-малко морални и неморални действия и импулси. Разликата между морални и неморални действия се разкрива в истинската си светлина едва пред окултното разглеждане. В най-малкия цикъл на живота си, в онзи период от двадесет и четири часа, човек навлиза в състоянието на сън. Това състояние на сън се състои в това, че Азът и астралното тяло в общи линии излизат от физическото и етерното тяло и след това живеят извън това физическо и етерно тяло. Но съвсем не сме казали всичко, ако отбележим, че Азът и астралното тяло излизат от физическото и етерното тяло. Трябва също да сме наясно, че като излизат от етерното и физическото тяло, Азът и астралното тяло биват приети в духовните светове, които властват свръхсетивно около нас. Със своя Аз и астралното си тяло навлизаме в свръхсетивните светове. Ако през деня, в будното си състояние, сме имали морален импулс, извършили сме морално дело, става следното: Нашият Аз и астралното ни тяло трябва да бъдат приети от Духовете на непосредствено по-висшите йерархии, от Духовете, които причисляваме към йерархията на Ангелите, на Архангелите и така нататък. Те трябва да ни приемат, в тях, така да се каже, навлизаме в състоянието на сън. Както през деня живеем в тялото, така в състоянието на сън живеем в

съществата на висшите йерархии. И така, нека сме наясно с това. Ако сме извършили морално дело, имали сме морален импулс, според спиритуалните космически закони съществата на непосредствено по-висшите йерархии могат да приемат нашия Аз и астралното ни тяло с нашите морални импулси, съответно с онова, което е останало в душата ни от моралните ни импулси. Ако сме извършили неморално действие или сме имали неморален импулс, по време на сън не можем да навлезем в съществата на висшите йерархии с него, с остатъка, с онова, което се е образувало в нас чрез неморалния импулс. Онова, което е неморално в нас, действително остава назад, отблъсква се, отново се оттласква надолу в телесността. Последицата е, че всичко, което в състоянието на сън отнасяме в духовните светове като последействие на моралното, не действа във физическото и етерното ни тяло, защото се отнема от тях. А неморалните мисли, неморалните импулси, неморалните действия се превръщат в нещо, което се оттласква обратно в етерното и физическото тяло и действа в тях. Така в състоянието на сън резултатите от неморалните действия на човека могат да работят във физическото и етерното му тяло, докато той се намира в състоянието между заспиването и събуждането. В това отношение наистина е лесно да разберем онова, което неведнъж съм подчертавал и в лекции: че езикът притежава чуден гений, че действа с величествена гениалност. Когато говорим за вина, тъкмо немската дума за нея – „шулд“ – означава безкрайно точно онова, за което става дума. С моралните си действия изплащаме онова, което дължим на духовния свят, но оставаме длъжници на духовния свят с онова, което трябва да оставим в тялото – неморалните си мисли, неморалните си импулси, неморалните си действия.

А сега помислете за следното: Ако прекарвахме живота си така, че само да възприемаме нещата от външния свят и да мислим за тях, самите процеси във физическото ни тяло щяха да бъдат съвсем различни от действителните – те са такива, каквито са, понеже не само мислим и възприемаме, но и си спомняме онова, което сме мислили, възприели и преживели. Онова, което мислим, представяме си, усещаме, прониква надолу до етерното ни тяло, но етерното тяло на свой ред го запечатва във физическото тяло и онова, което етерното тяло

създава като отпечатъци във физическото тяло, е споменът. Когато по-късно в живота си спомняме нещо, преживяно по-рано, това означава: С астралното тяло, което тогава се съединява с етерното тяло, се натъкваме на онова, което е останало във физическото ни тяло като нещо запечатано, като отпечатък от печат. Детинска е оформилата се материалистическа представа, сякаш един спомен се намира на едно място в мозъка, друг – на друго, сякаш е прибран в някаква кутийка. Това не е вярно, а всеки спомен има отпечатък, който по същество съответства на цялата глава и на още някои други части от човешката фигура, и спомените се намират един в друг, а не един до друг, както допуска една детинска материалистическа представа. Значи тази дейност на спомнянето се основава на това, че астралното и етерното ни тяло могат да създават отпечатъци във физическото ни тяло. Това действително е същата дейност, която после се проявява външно, когато си записваме нещо. Защото, когато погледнем записките, онова, което имаме в душата си, естествено, няма ни най-малка прилика със знаците, които имаме на хартията. На хартията има знаци с някаква форма, но чрез онова, което после правим от тях, протича духовен процес, като получаваме подтик отново да съживим в душата записаното. Така е и със спомена. Онова, което остава в нас, действително по принцип няма повече прилика с онова, което се появява в душата при спомнянето, отколкото написаното на хартията има с онова, което се появява в душата, когато го прочетем отново.

Погледнато ясновидски, нещата стоят така: Нека приемем, че някой си спомня нещо, през което е преминал по-рано. Онова, което тогава проблясва във физическото му тяло, е знак, който по някакъв начин дори наподобява горната част на човешката фигура – главата и областта малко под нея. Това са знаци. Всеки от тях, който изплува в спомена, е различен, но те са знаци. А онова, което преживяваме, когато си спомняме, душата тепърва създава от знаците. Онова, което се появява като спомен, действително е подсъзнателно четене. Когато природната наука напредне още малко и изследва физическите процеси, тя ще се яви тъкмо като помощник на духовната наука, като покаже, че душата действително тепърва трябва да подложи онова,

което остава в тялото, на процес, който по принцип е подобен на четенето в душата. Споменът е действително подсъзнателно четене. Това спомняне е нормална дейност на човешката душа.

Но когато при заспиване изпращаме надолу в тялото си резултатите от неморални импулси, мисли или действия, не извеждаме от физическото си тяло онова, което сме имали като неморални импулси. Така става нещо подобно на онова, което иначе редовно става при спомнянето. Работата върху физическото тяло се запечатва в него и когато човек иска да заспи, а Азът и астралното му тяло искат да излязат от физическото и етерното му тяло, започва този процес. Онова, което трябва да остави там, се запечатва, както се запечатват спомените, и тогава се появяват угризенията на съвестта. Това е действителният процес на угризенията на съвестта. Така те се отразяват обратно от отпечатъците, които тези неща оставят във физическото ни тяло, а също и в етерното тяло. После това остава. И понеже това остава като нормалните спомени, тези угризения на съвестта могат да останат и да набират сила, а през целия живот оттам нататък се появяват като самоупреци. Важното е действително да стигнем дотам да разберем, че моралното действие е реален процес, че то не е просто нещо абстрактно, а че това морално действие е отнасяне нагоре в духовните светове на онова, което вършим тук, на Земята. И тъй като предаваме резултатите от моралното си поведение на висшите йерархии, те в известно отношение остават в тези висши йерархии. Но онова, което не можем да вземем със себе си, което после работи във физическото и етерното тяло, остава тук, на Земята, то участва в земния процес. Когато човек е преминал през портата на смъртта, трябва непрестанно да поглежда назад към оставеното на Земята и чрез това непрестанно поглеждане назад към него у човека трябва да възникне импулсът да го отстрани от земния процес. Върху това се основава изработването на кармата между смъртта и новото раждане.

Наистина вземаме със себе си в своята карма резултатите от моралните си импулси, но като ги отнасяме по време на сън нагоре в духовните светове, те оставят там и отпечатък. Можем да кажем, че Ангелите, Архангелите, също и Духовете на личността вече

притежават онова, което им отнасяме нагоре като морални импулси. И какво правят с него? В хода на земното развитие тези морални импулси, които вече се намират в духовния свят, са истинските оплодяващи зародиши за по-късните земни периоди. Не само запазваме тези резултати в кармата си, но и отнасяме отпечатъците нагоре, а през идните земни епохи Духовете на висшите йерархии отново ги свалят надолу и тогава в по-късните земни епохи тези резултати от моралните импулси образуват оплодяващите зародиши за човешкото изобретателно мислене, за човешкото мислене изобщо. Нека си представим, че една епоха в земното развитие е изцяло неморална, така че в духовните светове не се отнасят никакви отпечатъци от морални импулси. Тогава в хода на земното развитие би трябвало да последва епоха, в която на хората ще им хрумват малко неща за земния живот, в която хората ще имат малко идеи и понятия, в която ще цари бедност в онова, което трябва да пронизва и раздвижва живота с душевно съдържание.

Така с моралните си импулси участваме в един реален процес на космоса. И така, духовната наука, която ни показва подобно нещо, е способна да засили отговорността ни, да зареди отговорността ни с енергия, защото едва чрез това забелязваме какво означава да сме морални или неморални в човешкия живот. Да сме неморални, означава да отнемаме на Земята нейните жизнени зародиши, да ги включваме във физическия земен процес, в който те после се превръщат в зародиши на разрушение за следващите земни епохи, защото, разбира се, и там те се запазват, понеже нищо не се губи. После те заличават онова, което трябва да живее като живо душевно съдържание. Нека приемем, че голямо множество хора решат в определена епоха да живеят неморално. Тогава това би довело до една по-късна епоха, бедна на мисли, и душите биха слезли на Земята и биха заварили на Земята бедност на мислите, биха заживели безрадостно.

И така, имаме възможност да включим в познанието си не само съдържанието на моралното. Ако не включим съдържанието на моралното в действеното си познание, опустошаваме Земята. Но имаме нужда, а имаме и възможност да включим в душевното си развитие и

нещо друго – знанието за свръхсетивното. Всъщност Земята никога не е била съвсем без знание за свръхсетивното. Знаем, че в древни времена човечеството е получило известно наследство – ясновидска способност, ясновидски способности, а чрез тях и ясновидско знание. И съвсем не е толкова далечно времето, когато на Земята още са съществували отзвуците на това ясновидско знание. Знаем също, че живеем във времето, когато това ясновидско знание от векове върви към пълно изчерпване, но след това трябва да бъде заменено с ясновидско знание, което трябва да се извоюва съзнателно. В това важно време живеем. И вчера си представихме как петата културна епоха и онези, които са нейни носители, са призвани съзнателно да извоюват отново ясновидско знание за душите. И петата културна епоха няма да завърши, преди известна съвкупност от ясновидско знание да обхване сравнително голяма част от човечеството. Верни са думите на Хердер, че просветлението ще премине по Земята. Докато спим, също не можем така безусловно да пренесем в духовния свят цялото знание, което придобиваме само за сетивния външен свят, и всички мисли, които имаме само като подобия на сетивния външен свят. Вярно е, че мислите, представите, които имаме, навлизат до известна степен в съществата на висшите йерархии – именно с изключение на неморалните импулси; все пак това, което придобиваме като образи на външния свят, навлиза до известна степен в духовния свят. Но то не се издига много високо; преди всичко не стига чак до сферата на Архангелите. Така че, ако се изпълва само с представи, които идват от сетивния свят, човекът не може да внесе много навътре в духовните светове онова, което придобива само като представи за сетивния свят. Онова обаче, което преживяваме в себе си като свръхсетивни представи, се внася далеч навътре в духовните светове и тъкмо съществата, които принадлежат към йерархията на Архангелите, получават, така да се каже, отпечатъците от него и го пренасят в по-късни времена. И това, което по този начин се издига като свръхсетивно знание в духовните светове чрез Аза и астралното тяло на хората, по-късно отново се използва в процеса на земното развитие. За разлика от моралните импулси, сега то образува не оплождащите зародиши, онова, което раздвижва, а зародишите на

онова, което наричаме земен напредък. И отхвърлянето на свръхсетивните представи от една епоха означава осъждане на една бъдеща епоха да не напредва в земното развитие. Който отхвърля свръхсетивните представи, възпира напредъка на бъдещите епохи, доколкото това зависи от него. Ако някой народ стане изцяло материалистичен, този материализъм на цял един народ би осъдил Земята на застой в развитието ѝ през една бъдеща епоха – разбира се, до известна степен, защото не би било необходимо другите народи да отхвърлят свръхсетивните представи. И така, и тук отново виждаме как придобиването на свръхсетивни представи има значение в самия земен процес. Така са свързани причините и следствията в целия земен процес. Хората, които в нашето съвремие са, така да се каже, съзнателни материалисти, всъщност са същества, съблазнени от Ариман, същества, съблазнени от ариманичните духове, защото Ариман има голям интерес да възпира правилния напредък. Отново виждаме как духовната наука е способна да засили чувството за отговорност на отделната човешка душа към света в неговата цялост. Виждаме как духовната наука ни откъсва от Себето и ни прави участници в цялостния процес на човечеството, как по своята същност духовната наука е проява на безкористна дейност на човешката душа.

В известно отношение целият живот в свръхсетивни представи е изграден по подобие на моралния живот. Затова нищо не пречи на познанията за свръхсетивните светове повече от изпълването на човешката душа с неморални импулси. Всъщност тъкмо от това виждаме колко дълбоко е обосновано изискването като подготовка за ясновидско развитие човекът да има начин на мислене, който може да се нарече морален в най-висшия смисъл на думата. На петата епоха действително е възложено да се погрижи духовното познание да изпълни хората по съзнателен начин, за да не бъде възпрян напредъкът на човечеството през оставащата част от следатлантската епоха, за да може действително да има напредък в човечеството. И ако след всичко, което обсъдихме през последните дни, трябва да припишем тъкмо на средноевропейските народи способността за духовно познание в най-висша степен, тогава трябва ясно да

съзнаваме какво значение има продължаващото съществуване, безпрепятственото развитие на средноевропейската култура.

Ако с оглед на споменатото обхванем с поглед донякъде хоризонта – може би само този на европейския живот, – какво се разкрива пред нас? С живота на народите е свързан животът на висшите йерархии. Достатъчно е да изучите цикъла за развитието на Душите на народите, който някога беше изнесен в Кристиания и е особено важен в днешно време, достатъчно е да си го представите и ще видите как архангелските същества се намесват в живота на народите; как изобщо този живот на народите протича във взаимодействието на висшите йерархии с онова, което става тук, на Земята. Когато разглеждаме отделния човек, знаем, че неговото Аз-развитие се осъществява бавно и постепенно. Разбира се, съзнанието за Аза започва в нежната детска възраст, от момента, до който можем да се върнем в спомените си. Но този Аз става все по-зрял и по-зрял, напредва в развитието си. В нашето време вече съществуват доста големи заблуди относно това Аз-развитие. Прекалено слабо се съзнава, че такова Аз-развитие протича в живота. И затова днес може да се види как хора в най-зелената си младост се смятат за зрели да съдят за всичко, защото не знаят, че първо трябва да достигнат определена възраст, за да съдят за определени неща, тъй като едва тогава Азът е достигнал определена зрялост.

Както е в живота на отделния човек, така е и с живота на народите. Само че трябва да имаме предвид следното, ако искаме да разберем живота на народите в отношението му към живота на отделния човек на физическия план. Отделният човек съзрява по отношение на Аз-развитието; като става все по-зрял и по-зрял, той се научава и по-добре да обхваща с поглед външния свят. Какво знаем за външния свят на двадесет, двадесет и пет години и какво можем да знаем десет години по-късно, ако прекараме живота си както трябва! Тъкмо познавачът на духовната наука трябва да развие усет за такива неща. Тук става дума за отношението на Аза към външния свят, за отношението му към онова, което го заобикаля.

При съществата на висшите йерархии е друго. Тези същества на висшите йерархии от своя страна се намират в такова отношение към

нашия Аз, в каквото сме ние към нещата от външния свят. За нас предметите и същества от минералното, растителното и животинското царство са обект. За същества на висшите йерархии обект са например нашите Азове. Само че отношението на същества на висшите йерархии към нашите Азове не е отношение на възприятие, каквото имаме към външния свят, а е по-скоро пронизване на нашия Аз с лъчите на волята на висшите йерархии, въздействие на волята на висшите йерархии.

Онези архангелски същества, които имат задачата да ръководят народите, действително се отнасят към Азовете, към отделните хора от народите, така, както чрез способността си за възприятие се отнасяме към нещата от външния свят. За тези архангелски същества сме обектите. Каквото за нас е външният свят, това сме ние като хора за Архангелите, само че при нас това е по-скоро процес на възприятие, а при Архангелите – по-скоро волеви процес. Но по отношение на този волеви процес Архангелът също преминава през развитие. Душата на този Архангел също съзрява – тук не по отношение на неговия Аз, а по отношение на по-дълбоки сили на душата му. Той преминава през развитие, чрез което постепенно придобива друго отношение към отделните хора от своя народ; както с един по-зрял Аз придобиваме друго отношение към заобикалящия ни свят.

Да вземем например архангелското същество, на което в хода на историята е поверено ръководството на онова, което познаваме като италиански народ. Дълго време това архангелско същество е имало такова отношение към италианския народ, че всъщност с волята си е въздействало главно върху по-висшите части на душевното. Но в по-нататъшния си развой това архангелско същество е въздействало не само върху висшето душевно, а и върху по-нисшето в душата, върху страстите, върху импулсите на душата, които още са свързани с телесното. Така продължава развитието на архангелското същество: отначало то въздейства повече върху същинското душевно, в по-нататъшния развой става все по-могъщо и въздейства върху душевното, което е по-тясно свързано с телесното. И за италианския народ можем направо да посочим как около 1530 година Архангелът е преминал в развитието си през степента, която може да се характеризира

така: по-рано той е въздействал повече върху душевното, сега започва с волята си повече да насища душевното, доколкото то прониква в телесното. И едва сега италианският народ всъщност започва да се изявява без задръжки във външните си прояви, истински да развива своя национален характер. Изучете историята на италианския народ преди посочения период – около средата на XVI век, – тогава ще видите, че сред хората на Италианския полуостров Архангелът още е въздействал върху вътрешните качества на душата; че обаче едва след това в най-висша степен се е оформил външният национален характер, какъвто го познаваме днес. Преди този момент – а такъв момент има за всеки народ – целият душевен живот на един народ още е жив. Тогава все още е възможно душевният живот на народа да придобие едно или друго качество. Качествата още не са така силно изразени. След този момент, когато Архангелът е развил волевите си отношения към по-дълбоките качества на душевното, народният характер се втвърдява и прониква чак до телесните качества; започва времето, когато едва ли вече може по някакъв начин да се достигне до народа с нещо, което не съответства на националния характер, и когато той веднага се изнервя, ако се появи нещо, което не съответства съвсем на националната линия или течение.

За френския народ този момент в историческото развитие също действително може да се определи правилно. Всичко това, разбира се, е само приблизително, само ориентировъчно, но за френския народ може да се посочи около 1600 година, в началото на XVII век, а за английския народ – средата на XVII век, около 1650 година.

Ако се върнете преди това време, във времето на Средновековието, ще видите колко много общо още имат народите на Европа и как при отделните народи оформянето на националния характер започва в моментите, които посочих. Архангелът преминава през развитие, за което може да се каже: преди неговите сили още са били по-слаби, така че е можел да въздейства само върху душевните членове, върху вътрешното. След това силите стават по-мощни, той може да ги разпростре чак до физическото. Чрез това той поражда рязко изразения национален характер. Дори отделни явления ще ви се сторят доста разбираеми, ако при разглеждането на историята разполагате

с такива познания. Помислете, че по времето, когато английският народ е имал своя Шекспир, националният характер още не е бил обхванат по този начин, така че причината тъкмо английският народ вече да не може да разбира Шекспир, е именно в това, че Архангелът е стиснал народа в хватката на ясно диференцирания национален характер. В бъдеще ще има действително разглеждане на историята едва когато при разглеждането ѝ вече не се изхожда от това, че в нея действат идеи, както толкова често се прави през XIX век. Един човек може да има идеи, но идеите не могат да действат като сили в историята. Ангелите, Архангелите и Първичните сили също могат да имат идеи, но идеите винаги трябва да изхождат от същества; онова, което действа, трябва да бъдат същества. Цялото разглеждане на историята през XIX век, доколкото говори за идеи в историята, е призрак, защото почива на вярата, че идеите могат да се развиват, да се движат свободно в непрестанния поток на времето.

Сега можем да поставим въпроса: а как стои това при германския народ? Настъпил ли е и там някога момент, когато Архангелът е достигнал определена степен? – Такъв момент действително е настъпил. Но тъкмо между германския народ и другите народи съществува известна разлика. Знаем, че човешката душа се състои от сетивна душа, разсъдъчна или сърдечна душа и съзнаваща душа. И от лекциите за Душите на народите можете да разберете, че Архангелът се стреми според силата си да въздейства при италианския народ предимно върху сетивната душа, при френския народ – върху разсъдъчната или сърдечната душа, при британския народ – върху съзнаващата душа, а при германския народ – върху Аза, който простира властта си над трите душевни члена. Затова отношението на Архангела към отделните Азове на германския народ е различно от онова при западните народи. Действително настъпи момент, когато Архангелът на германския народ се намеси и във физическия живот или в нисшия душевен живот, доколкото той обхваща физическото. Това е приблизително времето между 1750 и може да се каже, 1830 година. Когато тези неща започнат да се изучават напълно разумно, ще се получат съвсем удивителни разяснения за хода на развитието на народите. И ако някой само се заеме да разгледа

действително огромната, грандиозна разлика, която съществува в германския живот между хората на XIX и XX век и хората, живели двеста години по-рано, тогава би видял колко огромна е тази разлика. Тогава Архангелът се намеси в националния характер на германския народ, както Архангелите се бяха намесили при другите народи в моментите, които посочих. Но бихме искали да кажем, той отново се отдръпна, не преобрази физическата природа така енергично, така основно, както стана при другите народи. И само поради това втората половина на XIX век протече така, че германският народ несъзнателно възприе действително всичко възможно от другите народи. В наши дни това вече доведе до много трагични конфликти. Помислете само за такъв факт: в целия си светоглед, доколкото го е изградил върху науката, Ернст Хекел е същински англичанин, изцяло се е поанглича нчил, възприел е английски мисловни форми. Всичко, което мисли, е повлияно, изпитало е влиянието на английската същност. Той изхожда от Дарвин, от Хъксли. Смята Спенсър за свой философски бог. И докато една Хегелова книга или книга от нашата духовна наука в действителност не може да се преведе на английски, Хекел, разбира се, може много лесно да се преведе на английски. Ще се учудите, че казвам това, защото знаете, че духовнонаучни книги са преведени на английски. Но съдържанието на книгите може да присъства само приблизително в английския превод; то всъщност изобщо не присъства в него, а само приблизително. Например никога не може действително да се преведе на английски изречението, което е изконно немско, което е свързано с усещането на Майстер Екхарт и с всичко, развило се в германската същност под въздействието на Майстер Екхарт. Това изречение действително не може да се преведе на английски: „В сърцето живее искрицата, в която световната душа се открива в човешката душа." Невъзможно е то действително да се преведе на английски, защото за онова, което се преживява в думата „Gemüt", няма превод. Също така е невъзможно да се преведе на английски изконно Хегеловата мисъл, която е направо основен нерв на немската философия: „Битие и небитие се съединяват във висше единство в ставането." Разбира се, всичко може да се преведе,

но онова, което се преживява при такова изречение, не може да се предаде на този език.

Немският език има и тази особена черта, че все още допуска известна подвижност. Помислете колко безкрайно лесно е, когато нещо се превежда на английски или френски, да се каже: това е неправилно, така не се казва! – Ние, германците, изобщо не бива да развиваме лошия навик да казваме, че нещо е неправилно, а трябва да поддържаме езика си подвижен – това, разбира се, е казано радикално. И прегледайте нашите цикли, тогава ще видите как се води борба за все нови словообразувания, също и за словообразувания, които оформят думите отвътре навън. Това идва например оттам, че Архангелът на германския народ отново се е отказал от рязкото оформяне. В продължение на непълен век той сякаш само е направил един опит да оформи националния характер, а след това отново е освободил народа. Безкрайно много се съдържа в онова, което имам предвид с това. Но така и трябва да бъде, защото германският народ е призван да преобрази своя идеализъм в живо познание на духа. Фихте, Шелинг, Хегел, срещу които днес така се воюва, създадоха мислене, което наистина още не е спиритуализъм, не е духовна наука, но е зародишът на духовната наука и така да се каже, действително води към духовната наука, ако се медитира върху него докрай. За това обаче германският национален характер трябва още да остане подвижен, действително трябва да позволява да се каже: човек е италианец! Човек е французин! Човек е англичанин! Но германец винаги се става! При германския народ Архангелът само положи началото на оформянето на националния характер. И за германеца би било неистина да бъде национално настроен по същия начин като западноевропейските народи, да речем, шовинистично; той изобщо не може да бъде такъв – разбира се, човек може всичко, но тогава това не съответства на същинската природа на германеца.

При руския народ има нещо съвсем друго. При руския народ преди всичко трябва ясно да се разбере как Архангелът изобщо се отнася към отделните Азове на народа по начин, съвсем различен от този при западните и средноевропейските народи. При западноевропейските народи Архангелът въздейства с волевите си лъчи, при

италианския народ – върху сетивната душа, при френския народ – върху разсъдъчната или сърдечната душа, при британския народ – върху съзнаващата душа, при германския народ – върху Аза. Но при руския народ Духът на народа изобщо не въздейства вътре в душите. Той сякаш витае над народа като облак и душата може само смътно да го предусеща високо горе и да копнее за него. Той все още е останал, така да се каже, групов дух. Тук няма тясно взаимодействие между Духа на народа и отделните човешки Азове. Едва ли може да се добие по-трагично, по-сериозно впечатление, отколкото когато се присъства на руско православно богослужение, на онова богослужение, в което човешкият Аз на вярващите участници е почти напълно изключен. Всичко е пронизано от нещо безлично, общо, което изобщо не обхваща отделната личност. В това богослужение действа нещо, което не се обръща навътре към човешката природа. Това е непосредствен израз на обстоятелството, че руската душа още съвсем не се е пробудила за онова оживяване, което произтича от общуването на отделния Аз с Духа на народа. Във всичко има нещо сковано, шаблонно, сякаш духовното достига тук от непознати светове и успява да постигне само скована шаблонност както в обредните действия, така и в иконописта. Тук сме изправени пред нещо съвсем различно от онова в Западна Европа. Тук сме изправени пред това, че Архангелът изобщо още не е започнал да се намесва в националното. Затова за руснака националното още е душевна мечта. Разбира се, руснакът винаги говори за „истински руския човек“ и руските писатели говорят за него, но това е душевна мечта, която се подчертава особено тъкмо защото Духът на народа не е въплътен в човека, а руснакът копнее за един надличен Дух на народа.

Трябва да се вгледаме в тези дълбоки тайни, тогава ще разберем как европейските културни области стоят една срещу друга. Разбира се, никога не би ми хрумнало да виждам пряко в това противопоставяне на културните области причината за сегашните събития. Но косвено все пак трябва да го направим. Особено трябва ясно да съзнаваме, че сегашният факел на войната е могъщ знак, който ни

подтиква да се запознаем с онова, което властва, тъче и съществува в духовния живот на Европа.

Поглеждаме нагоре към съществата на висшите йерархии, виждаме и тези същества на висшите йерархии в развитие. Докато като отделни хора развиваме своя Аз, виждаме как те се развиват така, че придобиват все по-голяма и по-голяма власт да проникват в Аза с волята. Отначало те, така да се каже, още се държат далеч от този Аз, осеняват го отгоре, както при руския народ. После има едно по-тясно осеняване и същевременно съвместен живот, както е при германския народ. А след това има едно стегнато, сковано вграждане на националния характер в отделните човешки индивиди, както е при трите характеризирани западноевропейски народа. И от това виждате също какъв изобщо е този живот на човешкото развитие през Новото време. Разгледайте само средноевропейската история и ще откриете – ако оставите настрана Русия, където отношенията са съвсем други, – ще откриете колко сходен е животът особено на западноевропейските народи, а в известно отношение и на средноевропейските народи, как цари европейски интернационализъм. И след това виждаме как приблизително от XIV век за отделните народи настъпва ново време. Виждаме как с настъпването на това ново време народите биват обхванати от ясно изразен национален характер. Виждаме как на границата между XVIII и XIX век на германския народ е даден точно толкова национален характер, че германецът, така да се каже, усеща какво е национален характер, но не получава толкова, че някога да трябва да бъде погълнат изцяло от втвърдения национален характер. Ще открием, че дълбоко в германската същност е заложено германецът да няма нужда да бъде погълнат изцяло от националния характер; че действително има дълбок смисъл в думите на Фихте: всичко, което желае свобода за човешкото душевно същество, всичко, което се стреми към най-общочовешкото, е от нашите.

В това се съдържа възможност за свободно развитие на средноевропейския, на германския характер. Но в него е дадено и онова, което води непосредствено към разбирането, че западноевропейските народи действително трябва да се съобразяват с този национален характер – или подвижен национален характер – на германския народ.

Казвам, че нещо като подвижния национален характер на германеца тъкмо в нашето време може да доведе до трагични последици. Нека още веднъж си спомним Ернст Хекел. Видяхме как през втората половина на XIX век той е могъл да изпита толкова силно английско влияние – защото развитието на националния характер, така да се каже, отново е било освободено. А сега идват нашите дни. Човекът, който всъщност носи в себе си цялата английска природа, изрече най-силните думи на омраза срещу английския народ – самият Ернст Хекел. Той стоеше начело на онези, които върнаха всички английски дипломи, ордени и отличия. Колко по-важно би било да се върнат материалистичният дарвинизъм, материалистичният нютонизъм, всичко, което е произлязло от тях. В това отношение действително трябва да се научим да разбираме правилно и самите себе си, трябва да можем да се научим да виждаме нещата обективно, без национална омраза.

Всъщност беше един вид духовна прелюдия, когато преди няколко години трябваше да настъпи разделението между нашето антропософско движение и теософското движение с индийско-английски облик. То трябваше да настъпи. Онези, които са призвани да развиват спиритуалното, не могат да се присъединят към материализма на един въплътен в плът Христос и в нашите редици трябваше да се разкрие, че завръщането на Христос в действителност ще бъде завръщането на един етерен Христос. Това е казвано и друг път и се чува от устата на Теодора и в първата ми мистерийна драма. Сега обаче в едно английско теософско списание четем – наистина не ви разказвам приказки и при това го заявява самата председателка на тамошното Общество, – че начинът, по който германците сега водят войната, показвал какво всъщност стояло зад тогавашното германско теософско начинание, защото сега се виждало, че всъщност в областта на теософията сме били приели с неприязън това, че председателката Ани Безант винаги се била застъпвала за княза на мира, който бил имал толкова добри намерения към Европа – Едуард VII. Били сме гледали на това с огромно отвращение и затова сме били изпратили свои агенти в Англия, които да излагат там теософията според нашите разбирания, за да поставим теософите

под свой контрол. Председателката разказва в английското теософско списание: ако тогава сме били успели да проникнем дотам, че да вземем в ръцете си целия, както тя казва, „богат управленски апарат“ на индийско-английската теософия – разбира се, никога не сме искали това, – тогава щяло да се осъществи намерението ни да разнесем отровата на нашите възгледи чак до Индия и оттам да добием влияние върху британското правителство, така че щяло да се осъществи намерението ни по този път да накараме британския народ да признае германското върховенство над Англия! – Такова е изложението, което сега се поднася на тамошните теософи в английските теософски списания.

А сега вижте истината! Трябва да я осъзнаем, защото не може да мислим за тези неща като насън. Истината е, че например всичко, което написах в книгата си „Мистиката в зората на новия духовен живот“, е само писмен израз на начина, по който спиритуализмът живее в средноевропейското културно течение. Книгата веднага беше преведена на английски и тогава там ни казаха – поне на мен, – че в тази книга се съдържала цялата теософия. Бихме могли да кажем: е, добре, ако хората в Лондон смятат, че в книгата се съдържа цялата теософия, то могат да вървят с нас. – Но не направихме нито една крачка, която да беше нещо друго освен израз на развиващия се средноевропейски спиритуализъм. И още няколко месеца преди избухването на войната ми направи особено впечатление – днес мога да го спомена, – че някои от нашите дами, които се занимават с евритмия, отидоха в Лондон, за да проведат там курс. Евритмията се хареса. Това е много добре, тя трябва да се харесва на хората. Но не се забелязва, че тази евритмия е духовното – противоположният полюс на материалистичния спорт; че от едната страна е онова, което залива Европа и изцяло принадлежи на материализма, и че материализмът се внася чак в движенията на хората чрез изцяло материалистичния спорт, който служи на забавлението на хората, на страстния им стремеж да станат здрави, докато при нас всяко движение е израз на духовното и съответства точно на онова, което е средноевропейска духовност. Винаги става дума да се работи на тази почва и да се прави така, че от тази почва да израстват плодовете на духовното

развитие. Какво влияние оказа тъкмо спортът и в Германия през втората половина на XIX век! Как след това се намесиха и по-фини спортни дейности – един такъв метод, струва ми се, беше по-специално този на Далкроз, – как се намесиха тези неща! Сега няма да го харесват особено, защото и той е сред онези, които така страшно хулят „германското варварство“. Но онова, което принадлежи на германската същност, е евритмичното: чрез него в движенията на външното физическо тяло намира израз духовното, което е дадено в движенията на етерното тяло, което е естествено за етерното тяло, което действа в свръхсетивния човек.

Тази евритмия почива на следните принципи: имаме орган, чрез който етерното тяло непосредствено влиза в действие, така че физическото става отражение на етерното. Това става, когато говорим. Но отражение на етерното става не цялото физическо, а въздухът. Звучащото слово във въздуха, начинът, по който въздухът трепти, е непосредствен израз на етерното. Когато обхванем онова, което живее в звука, в словото, и го разпростремвърху цялото етерно тяло, а след това оставим ръцете и краката и всичко в човека да се движат така, както при говоренето и пеенето въздухът съвсем естествено се движи в етерното тяло, тогава имаме евритмията. Защото евритмията е говорене на целия човек, така че на помощ се привлича не само движещият се въздух, а и човешките органи.

По подобно нещо виждате колко универсално, колко всеобхватно е замислено навлизането на духовната наука в съвременната култура. За да разберем сърцевината на въпроса, току-що чухме някои неща, за които днес дори не се мисли; и ако с тези две лекции, които сега изнесох пред този малък, по-тесен кръг, наистина не постигна нищо друго освен да събудя у вас усещането, че трябва да се вглеждаме още повече в онова, което духовната наука цели в универсален план за целия човешки живот, това вече е достатъчно. Защото задачата на духовната наука действително не се изпълнява с усвояването на отделни теоретични понятия. Задачата на духовната наука се изпълнява, когато тя навлезе в целия, целия живот и одухотвори този живот, спиритуализира този живот. И в нашата пета културна епоха е необходимо тези неща да бъдат разбрани сред

онзи народ, на който особено се пада задачата да осъществи спиритуализирането; необходимо е да се породи чувство за отговорност към развитието. Да се критикува развитието на човечеството, е лесно, твърде лесно. Но въпросът не е в това, защото нещата, които се случват, се случват по необходимост дори когато противоречат на онова, което добрият напредък, така да се каже, иска за хората. В известно отношение трябва да имаме в нашата култура нещо, което всъщност противоречи на този добър напредък, и да го оставяме в нея. Към тези различни неща спада например обстоятелството, че поради сегашното културно равнище на нашето време, както се казва, в името на напредъка всъщност започваме да измъчваме децата си от най-крехка възраст. Не го знаем, но ги измъчваме. Защото всъщност няма нищо по-противоречащо на човешката природа от това да караме децата още от седмата им година да започват да учат учебните предмети и да ги обучаваме по училищния начин, както се прави понастоящем. За някого наистина би могло да бъде особено щастие да израсне съвсем другояче и да получи чак през деветата или десетата година онова, което се поднася на хората още през седмата година. Но забележете добре: това съвсем не се казва с намерението да не се провежда подобно обучение, защото общият културен напредък го изисква; така трябва да бъде. Но трябва да се създаде противоположният полюс. И докато, от една страна, с определени видове училищно обучение ужасно измъчваме особено етерните тела на децата, защото им внушаваме нещо, за което през тези години те изобщо не са пригодни, чрез въвеждането на евритмията трябва да създадем противоположен полюс и да поднесем на децата именно евритмията, за да намери етерното тяло равновесие в тези свои вродени движения. Евритмията ще стане нещо общоразпространено, защото развитието постига целта си чрез напредване в противоположности, а не чрез едностранчиво напредване. Винаги трябва да създаваме противоположния полюс, да му даваме възможност да действа. Развитието се движи в противоположности. И трябва да се създаде противоположен полюс на измъчването на етерното тяло чрез днешното училищно обучение – като етерното тяло се прави гъвкаво и се привежда в движение, съответстващо на

природата му, както се опитваме да го направим с първите стъпки на нашата евритмия. Така нещо, което мнозина днес може би все още наричат „нашата евритмия“, действително е свързано с онова, което трябва да нарека универсалния характер на нашето духовно движение.

Когато, от една страна, виждаме как това прониква в разклоненията на външния живот, а от друга страна, можем да бъдем дълбоко проникнати от съзнанието, че дълбините на Христовия импулс се свързват с онова, което събираме в духовната наука, тогава пред нас стои универсалният характер на духовната наука, от най-висшето знание до най-нисшето. И много повече от някои други неща е важно да добием усещане за този универсален характер на духовната наука. И трябва да кажа: засега едно от най-тежките усещания и чувства е, че сегашните съдбоносни събития не се усещат като по-значителни, че не правят по-силно впечатление на нашите съвременници. Защото, независимо от всичко, което може да се забележи външно, тези съдбоносни събития са предупредителен знак, предупреждение да не оставаме при материализма, който последните столетия внесоха в човечеството, предупреждение, че е нужен обрат в пътя на човешкото развитие. И онова, което се преживява в кръв и смърт, би трябвало да се усеща така, сякаш боговете са го изпратили на Земята, за да ни научи колко необходима е спиритуалността за по-нататъшното развитие на човечеството. Наистина е жалко например, когато в тези времена виждаме как хора изнасят лекции, пишат и статии, в които казват: Дано само скоро отново настъпи времето, когато свободното общуване между народите ще се осъществява както преди, иначе германците биха могли да изпаднат в заблудата да се върнат към метафизиката на Фихте и Хегел, отново да развият метафизични стремежи. – Дори в тези съдбоносни дни като нещо страшно се представя възможността в човешките копнежи отново да проникне нещо от метафизичните стремежи! Това трябва да направят тъкмо тези месеци: отново да пробудят метафизичните стремежи! Защото в колко много случаи виждаме – сред скръбното страдание на майки, бащи, синове, дъщери, сестри, братя и по-далечни близки, – че една несъзнавана вяра в значението на свръхсетивното преминава

като вълшебен полъх през нашия свят. Хиляди и хиляди трябва с готовност за саможертва да преминат през смъртта, а нима след това, когато на нашата Земя отново настъпи мир, на хората трябва да бъде позволено да продължават да проповядват, че човешкият живот е затворен между раждането и смъртта? Тогава жертвените смърти биха били напразни, защото тези жертвени смърти произтичат – макар за мнозина това да не е ясно – от твърдата вяра, че тези смърти са зората на една нова епоха. Който посреща смъртта на бойното поле, той наистина иска със смъртта си да утвърди нещо друго освен това: Тук свършва моето тяло. – Какво безсмислие би било европейската земя да се изпълва с трупове в наше време, ако материалистичният светоглед имаше дори искрица правота. Преди всичко това трябва да запишем в душата си. Онези, които ще преживеят това време, които ще живеят във времето, когато отново ще цари мир, ще бъдат предатели спрямо загиналите, ако не работят за спиритуализирането на човешкото развитие. Защото всъщност да не се работи по този начин за спиритуализирането на човечеството, означава само да се каже на онези, които са преминали през кръв и смърт: Умряхте напразно! – Защото, ако материализмът е верен, всички те са умрели напразно.

Особено познавачът на духовната наука трябва изцяло да се проникне от това усещане. Тъкмо през тези дни отново прочетох, че днес има хора – а през 19. век тези хора ставаха все по-многобройни и по-многобройни, – които твърдят: Било предразсъдък на Павел да каже, че ако Христос не е възкръснал, напразни биха били нашите думи и нашата вяра. Но тези думи на Павел са верни! Защото само чрез случилото се в Мистерията на Голгота човешката душа отново бе призвана да притежава сили, които да я въведат в духовния свят. Говорихме за тези сили. Но нашето време ни зове с ясни думи: Напразна би била смъртта на толкова хора, ако материализмът беше верен! Ако материализмът беше верен, всички те биха умрели напразно. Когато се проникнем от такива мисли, тогава мислите, които се издигат от нашите души, ще укрепят силите, които хората, умрели в разцвета на живота, предоставиха със смъртта си на великия напредък на човечеството. Когато човешките души насочат към

духа спиритуалните мисли и усещания, които могат да имат, тогава събиращите се сили отгоре – неизразходваните етерни сили – ще се срещнат с човешките спиритуални мисли и ще доведат до настъпването на една нова епоха, както казах и вчера в края. Затова нека и днес завършим с думите, които през тези дни все пак ни дадоха смисъла, усетения и почувстван смисъл на нашето присъствие в това време като познавачи на духовната наука:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Космически въздействия върху членовете на същността на човека по време на сън – окултната основа на коледния празник – смисълът на жертвените смърти

Виена, 7 май 1915 г.

През тези дни намерението ми трябва да бъде да доближа до душите ни нещо от онова, което от гледна точка на духовната наука може да хвърли известна светлина върху великите събития на нашето време. И затова следващата неделя моята задача ще бъде да насоча нашите усещания към определени гледни точки, които могат да хвърлят известна светлина тъкмо върху онова, което сега трябва да вълнува сърцата и душите ни в най-дълбок смисъл. Но днес бих искал да подготвя, така да се каже, основа за това, като насоча душата ви към определени могъщества и сили: те действат в историческото съществуване на хората, могат да бъдат познати само чрез онези прозрения, които духовната наука е в състояние да даде, и не са непосредствено възприемаеми от всекидневното съзнание. Днес бих искал да посоча факти от развитието на човешкия живот, проявяващи се в историческия му ход, повече или по-малко подсъзнателни факти. Но нека изходим от следното: онова, което скрито се извършва с всеки човек, се познава в последователни степени на свръхсетивното познание – в така наречения имагинативно познание, в инспирираното познание и в интуитивното познание, както знаете от изложението в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“. Още вчера в публичната лекция подчертах, че винаги трябва да помним: когато познавачът на духовната наука казва нещо за духовните светове чрез

своето познание за имагинативните, инспирираните и интуитивните възприятия, той не добавя нищо, което и без неговото познание да не съществува в духовните области, в които живее всяка човешка душа. Познавачът на духовната наука само обръща внимание на онова, което винаги живее и се движи в света, и на това как отделната човешка душа е поставена в него. Така че това знание е важно за всяка човешка душа, а не само за онзи, който има намерението да навлезе в потока на окултните преживявания: знанието за онова, което при всички обстоятелства е вътрешна действителност за душата, но не може да бъде познато чрез обикновеното възприемане на живота.

И така, бих искал да изходя от някои факти на имагинативното възприятие за човешката природа изобщо. Всекидневно наблюдаваме как едно загадъчно събитие, поне загадъчно за външната наука, навлиза в живота ни с ритмично редуване: будуването и сънят. Отдавна знаем, че в будно състояние принадлежим на физическия земен свят с нашите четири човешки члена: физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло и Аза. Знаем, че в състоянието на сън, тоест от заспиването до събуждането, сме във физическия свят само с физическото си тяло и с етерното си тяло, че с астралното си тяло и с Аза, така да се каже, се оттегляме в чисто духовния свят. Онова, което се разкрива пред духовното съзерцание на духовния изследовател, можем да охарактеризираме така: Духовният изследовател наблюдава например какво непрестанно се извършва с човека, когато при заспиването той напуска физическото и етерното си тяло и с астралното си тяло и Аза се отправя в областта на висшия свят. Духовният изследовател просто наблюдава онова, което става тогава с човека – с всеки човек при всяко заспиване. Така че можем да кажем: Духовният изследовател наблюдава само онова, което би се разкрило пред всяка човешка душа, ако в състояние на пълен сън, а не на сънуване, тя можеше да погледне надолу към света така, че сред нещата в него да намери физическото и етерното си тяло като нещо извън нея, тоест извън спящата душа.

Но не бива да си представяме, че тогава от гледната точка на съня виждаме онова, което сме напуснали и в което сме оставили физическото и етерното си тяло, така, както с физическите си очи

виждаме онова, което ни заобикаля във физическия свят. За да виждаме заобикалящото ни така, както го виждаме от събуждането до заспиването, е необходимо да си служим с физическите си очи, с физическите си сетивни органи. Не си служим с тях, когато сме извън физическото тяло и етерното тяло. Ако в състоянието на сън внезапно станехме ясновиждащи, никой от нас не би възприемал нищо от онова, което виждаме по време на будуването, във вида, в който го виждаме, когато сме будни. Там съвсем не възприемаме и физическото и етерното си тяло така, както възприемаме физическото тяло, когато погледнем в огледало. Напълно погрешно е да се вярва, че гледаме физическото и етерното тяло тъй, сякаш с астралното си тяло и с Аза се навеждаме над физическото и етерното тяло. Това не е така. Пред имагинативното познание – нека помним добре: имагинативното познание – се разкрива следното: накрая всичко онова, което сме свикнали да виждаме в будно състояние, изчезва за нас, действително изчезва за момента. И когато виждаме физическото и етерното си тяло, те не са такива, каквито са в будно състояние, а действително физическото и етерното ни тяло ни се явяват сякаш разширени до цял свят; явяват ни се свързани с целия земен свят. Насочваме поглед натам; съзнаваме, че гледаме физическото и етерното тяло. Но ги виждаме така, че отначало те в известен смисъл са единственият свят за нас. Както в будно състояние имаме около себе си планини, реки и облаци, слънце и звезди и така нататък и ги гледаме като свое обкръжение, така, когато сме извън физическото и етерното си тяло и гледаме обкръжението си, виждаме тези свои физическо тяло и етерно тяло сякаш разширени до цял свят. Не виждаме абсолютно нищо друго. Гледаме ги така, както иначе гледаме различните неща на нашата Земя. Гледаме собствената си телесност като цял един свят.

И забележителното е, че при преминаването към заспиването усещаме този свят, към който гледаме, така, както усещаме Земята през пролетта, когато, освободена от зимната снежна покривка, тя ражда отделните зелени кълнове, когато отново се готви за растежа, за вегетацията на онова, което се образува върху нея, когато всичко отново започва да покълва и избуява. Когато при заспиването гледаме физическото и етерното тяло, разширени до цял свят, ги

виждаме така, че можем да ги усетим като планета, пробуждаща се през пролетта. И това продължава през цялото състояние на сън. Онова, което виждаме там в могъщи образи, които действително ни се явяват с размерите на планета, се готви да посрещне своето лято, както Земята се готви да посрещне своето лято, когато пролетта е към края си. И така преминаваме през състоянието на сън, когато го преминаваме както трябва. В състоянието на сън стигаме, така да се каже, до точката, в която усещаме: Физическото и етерното ни тяло довеждат покълващото и избуяващото до цъфтеж, дори до образуване на плодове; навсякъде всичко расте и се развива. Ако трябва да се изразя по-подробно, ще трябва да кажа следното: за имагинативния поглед разкриващото се по този начин наистина е парадоксално – когато наблюдаваме отвън случващото се с тялото ни и го сравняваме с растителния свят, изглежда, сякаш корените проникват отгоре, а растенията израстват с цветовете си навътре в нашето тяло, докато с физическото си съзерцание усещаме, така да се каже, повърхността на нашата Земя и съзнаваме как върху нея нещата избуяват отдолу нагоре, растат и се развиват. Следователно усещаме един напълно обърнат свят, а плодовете се потапят навътре. Тогава узнаваме, че това потапяне на плодовете навътре действително изразява онова, което после съзнаваме като укрепващото действие на съня. И от това знаем, че физическото и етерното ни тяло действително получават силите от целия космос, когато преминаваме в състоянието на сън – защото всичко, което съзерцаваме така в имагинацията, са сили. Наблюдаваме как от космоса идват сили, изразяващи се в образуването на растения, които израстват от света навътре. Виждаме как космосът тласка цяла растителност навътре в нашата телесност. И тогава добиваме сигурното знание, че при заспиването напускаме тялото си, защото от събуждането до заспиването с Аза и астралното тяло лишаваме физическото си тяло и етерното тяло от въздействията на космическите сили. Като сами излизаме, освобождаваме физическото си тяло и етерното тяло за въздействията на целия космос, който изпраща в нас онези свои сили, които има в елементарен, а не във физически вид и които се изразяват за нас в описаните имагинации. Така всеки път, когато заспим, се установява

връзка на физическото тяло и етерното тяло с целия космос. Докато в будно състояние живеем във физическия свят, по време на съня физическото и етерното ни тяло действително живеят в онова, което наричаме елементарен свят, света, състоящ се само от сили, които ни се представят в описаните имагинации. А самите ние къде сме с нашия Аз и с астралното тяло? Често сме го описвали и то е изложено в различни съчинения: с Аза и астралното си тяло сме в света, описан като света на висшите йерархии, сред същества, които наричаме Ангели, Архангели, Архаи и така нататък. В тези същества и в техния свят се потапят Азът и астралното тяло. Както, когато сме будни, знаем за същества на животинския, растителния, минералния свят и като хора, така да се каже, стоим над този свят, като го приемаме в мислите си, така самите ние биваме приемани като мисли от същества на висшите йерархии. И значителното е, че можем да кажем: Докато тук долу физическото и етерното ни тяло влизат във връзка със силите на целия космос, от заспиването до събуждането самите ние сме мислени, сякаш сме истински същества, изтъкани от мисли и от същността на волята; същества на висшите йерархии ни мислят. – Както мислим природата, така същества на висшите йерархии мислят нас. Затова, строго погледнато, съвсем не е правилно да се казва, че когато излезем от физическото тяло, мислим света. Всъщност е правилно да се каже, че преживяваме как светът на висшите йерархии ни мисли. Както мисълта би трябвало да се усеща по време на будния живот, ако имаше съзнание, така би трябвало да преживяваме себе си като мислите на висшите същества, когато сме извън физическото си тяло.

А как преживяваме повторното събуждане в това наше имагинативно познание? Когато постепенно трябва да се подготвим за събуждането, действително го преживяваме така, както преживяваме във външната природа настъпването на зимата с всичко разрушително, сковаващо и унищожително, което тя носи за покълващия и избуяващ летен живот – отново можем да сравним имагинацията с външната природа. И както зимата донася на Земята мраза и студа и унищожението на лятното великолепие, така самите ние се потапяме във физическото тяло и етерното тяло. Със събуждането

подготвяме гибелта на силите, които действително са навлезли от елементарния свят на космоса във физическото ни тяло и етерното тяло като растителност, дори като животински свят, както зимата подготвя гибелта на лятното великолепие. И докато сме будни, с присъствието си във физическото и етерното си тяло действително ги привеждаме в състояние, подобно на онова, в което космическите условия привеждат Земята, когато е зима. Разпростираме зимата върху собствената си физическа и етерна същност, като навлизаме в нея. Оттук същевременно виждате как онова, което често се използва като сравнение от физическа гледна точка, не е вярно за духовното съзерцание. Разбира се, по силата на чувството си човекът вече съзнава, че е свързан с целия космос и че преживяното от него е, така да се каже, микрокосмическо отражение на макрокосмоса. Но когато действително иска да сравни нещо от микрокосмическия си живот с макрокосмическия живот, е склонен да каже: Събуждането е като настъпването на пролетта в нашия живот, а будният живот е като лятото. И есента е като вечерната умора, животът в сън е като зимата. – Действителността е тъкмо обратната. Летният живот е животът в сън, а зимният живот е будният живот. Това е истината. Но когато действително изследва тези отношения, духовният изследовател установява следното: докато неговият Аз и астралното му тяло се издигат така в областите на висшите йерархии и висшите същества, така да се каже, ги мислят, във физическото му тяло и етерното тяло действа не само онова, което е в елементарния свят; в тях действат и определени същества от висшите йерархии. Във физическото и етерното ни тяло действа не само елементарният свят, състоящ се от сили; в тях действат и действителни същества, същества от висшите йерархии. И тогава се разкрива забележителното: можем да забележим как в мига на заспиването влизаме в съвсем други отношения от онези, в които сме по време на будуването. Както казах, всичко, което може да се изрече по този начин, се основава на това, че духовното изследване ни позволява да наблюдаваме как стоят нещата със заспиването и събуждането. И пред него се разкрива, че от събуждането до заспиването върху физическото и етерното ни тяло действа и онова същество от висшите йерархии, което трябва да усещаме като Духа

на народа, като Душата на народа, към която принадлежим. Когато се събужда, човекът се потапя не само във физическото и етерното си тяло, но и в процесите, които се извършват в тях чрез онова, което върши неговият Дух на народа. Разкрива се нещо особено: при заспиването човекът се потапя не само в онези същества от висшите йерархии, които съответстват на индивидуалното му развитие, но и в такива духовни същества, които трябва да разглеждаме като Духове на народите – моля да го забележите добре, защото на нас, които искаме да проникнем в духовната наука, подобава да разглеждаме световната взаимовръзка по-дълбоко, отколкото външното възприятие може да я разглежда. А именно от заспиването до събуждането човекът се потапя във взаимовръзката на всички останали Духове на народите, само не и на онзи, който е неговият собствен.

И така, нека добре запомним това: По време на будуването живеем потопени в духовните факти, които собственият Дух на народа осъществява във физическото и етерното ни тяло. От събуждането до заспиването живеем, така да се каже, заедно със собствения Дух на народа. Но наред с нашия Дух на народа в света съществуват и всички останали Духове на народите, принадлежащи на другите народи. При заспиването се потапяме във взаимовръзката на другите Духове на народите, не в един отделен друг Дух на народа – придържайте се строго към това, – а в онова, което те вършат заедно, което вършат, така да се каже, обединени, като общност. През нощта от тази взаимовръзка е изключен само собственият Дух на народа. Не можем да избегнем връзката и с всички онези Духове на народите, които принадлежат на другите народи, сред които в дадена инкарнация не сме инкарнирани. Защото, докато при дневното будуване принадлежим на своя Дух на народа, в състоянието на сън принадлежим на другите Духове на народите, но само на тяхното съзвучие; докато в будно състояние принадлежим на намеренията на отделния Дух на народа, в чиято област сме родени в дадена инкарнация.

Но има начин и по време на състоянието на сън да се потопим, така да се каже, в същността на един отделен друг Дух на народа. Докато в нормално състояние, будни, живеем в собствения си Дух на народа, съответно в неговата дейност, а в съня – в съзвучието на

другите Духове на народите, можем по време на сън да се потопим в един отделен Дух на народа, ако в живота развием наистина пламенна омраза към онова, което този друг Дух на народа върши. И колкото и гротескно да звучи, това все пак е вярно – а в нашето движение трябва да можем спокойно да понесем такива истини –: когато човекът наистина изпитва пламенна омраза към областта на един народ и тази омраза произтича от най-вътрешната му същност, той сам се осъжда през нощта, докато спи, да бъде с Духа на народа от тази народностна област, да бъде заедно с него.

Тук се докосваме до истини, които ни дават възможност да видим, че животът зад онази завеса, скриваща духовните светове от всекидневното наблюдение, започва да придобива дълбока сериозност и че в известно отношение вече е неудобно да бъдеш последовател на духовната наука. Защото от определени отправни точки духовната наука започва да се отнася с най-дълбока сериозност към отношения, които в живота се смятат за неудобни и от които по милост действително сме пощадени, тъй като животът в обикновения смисъл не ни разкрива истината. Макар, разбира се, във външния живот да трябва изцяло да се съобразяваме с изискванията на този външен живот, трябва да приемем напълно сериозно един такъв принцип, когато в областта на духовната наука се издигаме до онези области, където започват други особености на живота. В книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“ се казва, че онова удобно единство на човешкото същество, в което живеем във физическия свят, престава да съществува в мига, когато човек се издигне в духовния свят – а всеки човек е в духовния свят, тук става дума само да се познае онова, което винаги е налице. Човешкото същество претърпява разделения; освен онези разделения, които са споменати там и които можем да наблюдаваме след срещата с Пазача на прага, настъпват и някои други разделения, например онова, което трябва да има дълбоко значение за целия ни сърдечен живот. Трябва да признаем, че народността, към която принадлежим, е част от цялостния процес на развитието на Земята, като същевременно в дадена инкарнация сме длъжни да изпълним изцяло дълга си към нея и да ѝ отдадем изцяло любовта си. Трябва да сме наясно, че като същества, които в Аза и

астралното тяло са и духовни, действително принадлежим на цялото човечество и в своите импулси трябва да сме съпричастни към чувствата на цялото човечество. Духовната наука не ни позволява да живеем в нея едностранчиво; напротив, трябва да можем да приведем тези две страни на нашето същество в пълно съзвучие.

Трябва да сме наясно, че с чувството си към собствената народност трябва да съгласуваме онова, което ни събира с цялото човечество, макар като хора в настоящата си инкарнация, дори и като познавачи на духовната наука, да можем да обичаме своята народност така, както който и да било може да обича народността си. И именно духовната наука е издигането до това събиране с цялото човечество, защото ни разкрива, че в Аза и астралното си тяло сме свързани с цялото човечество. Да се постига хармония между противоположности – това духовната наука все повече и повече изисква от онзи, който навлиза в нея със сериозност и достойнство. И е пагубно истинската духовна наука да се смесва с онази неясна мистична суетня, която все иска да преплита потребностите на външния, физическия живот с онова, до което трябва да се издигнем, когато се потапяме в духовния свят. Защото неясната мистика – онази, която навсякъде иска да внася във всекидневния живот онова, което се показва в правилната светлина едва чрез духовната наука, – тази неясна мистика например никога няма да може да съгласува любовта към собствената народност с любовта към цялото човечество и ще доведе до размит мистичен космополитизъм. Можем да го сравним, както вече съм правил, с онова, което неясните теософи непрестанно говорят за равенството и равноценността на всички религии на Земята. Разбира се, абстрактно можем да кажем: Всички религии на Земята съдържат истината. Но това е точно същото като да кажем: На масата има черен пипер, сол, червен пипер и какво ли още не и всичко това са добавки към храната. Захар, черен пипер, сол и червен пипер – всичко е едно и също; затова ще сложа червен пипер в кафето и захар в супата, защото всичко е добавки към храната. Точно на същото логическо равнище стоят онези, които в неясна мистика само бръщолевят за единното ядро на всички религии, вместо да се задълбочат в действителната същност на всяко отделно нещо, което

се явява в нашето земно развитие. Не е важно само непрекъснато да подчертаваме: Всички народи в известен смисъл са само израз на общочовешкото, а да познаем именно специфичните задачи, които са дадени на отделните народи чрез техните Души на народите. И опорна точка за това дава лекционният цикъл „Мисията на отделните Души на народите във връзка със северно-германската митология“, който отдавна е отпечатан, който бе изнесен няколко години преди избухването на войната, който не възникна под влиянието на войната и към който затова не може да се отправи упрекът, че е възникнал под въздействието на впечатленията от войната.

Тъкмо в наше време е важно да се замислим за такива сериозни неща, за да може човекът да намери хармонията между всеобщата любов към хората и любовта към народа. Няма нужда да се боим да охарактеризираме особеностите на отделните народи, на всеки отделен народ, доколкото той е народ – отделният човек винаги се издига над своя народ. Само че, както личи още от направените от мен бележки, това, разбира се, трябва да става без омраза. Както не можем да познаем действителната същност на отделното растение, ако мразим растението и описваме онова, което изпитваме като омраза, така не можем да познаем особеностите на един народ, ако описваме онова, което мразим у народа, или ако включваме в описанието онова, което идва от чувства на омраза.

И така, онзи, който може да се издигне до гледните точки на духовната наука, трябва винаги да се стреми да вижда същността на света в хармонията на множеството, а не в еднообразното единство. И човекът трябва да намери възможност да изпитва цялата възможна топлота към своята народност – цялата топлота, без в това да е нужно да отстъпва на никого, който не се стреми към духовната наука, – и от друга страна, да съчетае тази топлота с онова, което отново ни събира с цялото човечество като с едно велико, цялостно същество, доколкото принадлежим на цялото човечество.

Както казах, вдругиден ще продължим с тези неща. Сега обаче искам да отбележа следното: когато преминаваме от будното си състояние в състоянието на сън и по този начин съществата на висшите йерархии ни приемат в себе си, всъщност същевременно

отхвърляме онова, което чрез физическото и етерното ни тяло ни свързва с отделната инкарнация. Следователно в съня отхвърляме и националната си същност. Чрез съня ставаме само хора, хора с всички особености, които трябва да имаме благодарение на онова, което сме придобили като хора. Но когато като духовни изследователи съзерцаваме какво става с човека както в будно състояние, така и по време на сън, същевременно възприемаме, че докато спи, човекът живее със своя Аз и своето астрално тяло в духовния свят, също както физическото и етерното му тяло по това време принадлежат на големия свят; че този наш собствен живот, който протича, така да се каже, вътре в кожата ни, престава; и че разширяваме своето Себе до голямото Себе. А помислете, че всъщност в рамките на всеки двадесет и четири часа преминаваме през едно лятно и едно зимно състояние. През това лятно и зимно състояние преминава и Земята, но тя го прави в течение на годината. Защо Земята преминава през тези състояния в течение на годината? Защото Земята е същество като нас самите, само че на друго стъпало на йерархиите. Когато разглеждаме цялата Земя физически, такава, каквато е около нас, тя е само тялото на Земята; и както носим в себе си своето духовно-душевно, така и Земята има своето духовно-душевно. Разликата е само в това, че будуваме и спим в рамките на двадесет и четири часа, а Земята будува и спи в течение на годината. Тя будува от есента до пролетта и спи през лятото. Така че, когато живеем през лятото, всъщност винаги можем да кажем: Живеем потопени в спящата Земя. – А когато живеем през зимата: Живеем потопени в будуващата Земя. – Не е така, че Земята будува през лятото и спи през зимата, както можем да кажем с едно банално сравнение, взето от обикновения живот. Напротив, вярното е, че с идването на есента Земята се пробужда като душевно-духовно същество и е най-будна в средата на зимата. Духът на Земята мисли най-много в средата на зимата и започва постепенно да преустановява мисленето си с приближаването на пролетта; и спи, когато външният живот покълва и избуява; през лятото Духът на Земята спи.

Но като хора сме свързани не само с тялото на Земята чрез физическото си тяло, а и с Духа на Земята. От различните лекции

знаем, че чрез Мистерията на Голгота с Духа на Земята се е съединил духът, който наричаме Духа на Христос. От Мистерията на Голгота насам в онова, което е Духът на Земята, живее Христовият дух. Затова, ако хората искат да честват празник, който да изразява за тях присъствието на Христовия дух в Духа на Земята, за кое време трябва да определят този празник? Трябва да определят този празник за зимата, за средата на зимата, а не за лятото. Това е празникът Рождество Христово. По тази причина празникът Рождество Христово и онова, което се развива от него, се определят за зимата. Това произлиза от правилното познание на онези, които някога са установили християнския празничен календар. Празникът Рождество Христово е определен въз основа на окултните истини, а не на исторически факти. Защото наистина при сегашното състояние на човечеството през зимата човекът е свързан с най-будното състояние на земното битие, потопен със своето духовно-душевно в духовно-душевното на Земята. Тогава живее в будуващата Земя.

А какво ли са правили древните народи, за които знаем, че са изградили своето служене на света и своето познание за света върху един вид съновидно ясновидство? Те трябва да са се опирали предимно на онова, което живее в спящия Дух на Земята, когато Духът на Земята спи най-дълбоко, когато се е оттеглил най-дълбоко в своето спящо състояние. Тогава – за разлика от по-новото човечество – трябва да са се издигали до онова, което по несъзнаван начин им е вдъхвало истината такава, каквато е трябвало да бъде за тях. Затова в средата на лятото намираме Еньовден, празнуването на Еньовден, летния празник у народите, чийто култ е черпел познанието си от едно по-скоро сънно, съновидно състояние – в противоположност на празника Рождество Христово, който подхожда на по-новото човечество.

Онова, което така е установено външно и което нашата материалистична епоха вече изобщо не разбира, наистина има своите дълбоки основания в духовната действителност. И сега живеем в епоха, когато хората отново трябва да започнат да мислят, да чувстват и да усещат по съвсем различен начин от този през изтеклия период. Изтеклият период е имал задачата да доближи до хората царството

на материалистичното мислене и усещане. И тъкмо последните столетия, през които са преминали човешките души, е трябвало да доближат до хората материалистичното мислене и усещане. Нещата стоят така, че земното развитие е трябвало да премине през материалистичния период. Не постъпваме добре, ако отправяме към материализма само остра критика. Той е трябвало някога да навлезе в земното развитие. Но сега живеем в епоха, когато материализмът отново трябва да бъде преодолян, когато в човешките души отново трябва да навлезе спиритуално съзерцание. И всички онези, които в собствената си душа се чувстват привлечени към нашите духовнонаучни стремежи, към нашия духовнонаучен светоглед, имат повече или по-малко ясно или смътно усещане за това: усещат, че сега е настъпило времето човекът съзнателно да приеме в себе си духовния свят, докато по-рано е трябвало да го вижда съновидно. И за това съществува духовната наука.

И така, изтеклият период е бил периодът на материализма. И понеже човечеството е трябвало, така да се каже, да се потопи в материализма, силният импулс, който отново го извежда нагоре, е трябвало да действа именно през епохата на материализма. Това е Христовият импулс. И когато Христовият импулс навлиза в земното развитие, тогава вече започва и подготовката. Тя се разгръща истински чак през XIV, XV век. Но когато той идва, вече се подготвя потапянето на човечеството в материализма. Христовият импулс съществува като обективен факт в световното развитие, но тъкмо през времето, когато той присъства, хората са най-малко подготвени да го разберат. Сега живеем в епохата, когато трябва да започне и действителното разбиране на онова, което е съществувало.

Какво виждаме следователно? В досегашното развитие виждаме един забележителен ход на Христовия импулс. Виждаме, че когато чрез Мистерията на Голгота този Христов импулс навлиза в развитието на човечеството, хората изобщо не го разбират. Защото нека се опитаме да си съставим представа какво са правили хората с умността си. Тъкмо през първите и следващите столетия след навлизането на Христовия импулс виждаме как се създават всевъзможни богословски системи, как хората спорят как трябва да си представят

Троицата и така нататък. В течение на столетия виждаме безкрайни богословски разпри и вероятно бихме избрали най-лошия път, ако днес се опитаме, да речем, от тези богословски разпри да разберем как Христовият импулс е действал през онези столетия. И хората, които тогава са се препирали как да го разбират, също не са разбирали нищо от начина, по който Христовият импулс присъства в еволюцията.

Нека се опитаме да си изясним как той действително е действал. За тази цел искам да приведа отделни факти. Нека вземем събитието от IV век, от 28 октомври 312 година, което изцяло определя покъсната карта на Европа: Константин, наречен „Велики“, синът на Констанций Хлор, потегля срещу Максенций, владетеля на Рим, и удържа победа над него, с което тогава и християнството удържа победа във външен план в западния свят. След това Константин издига християнството в държавна религия и така нататък. Но благодарение на своята умност ли прави това? На умност ли се дължи онова, което става тогава? Не можем да кажем това. Какво всъщност се случва? Когато Максенций, владетелят на Рим, научава, че Константин настъпва, най-напред се допитва до Сибилинските книги. Следователно той се заема да разбере световните явления по съновиден начин. И от тези книги получава указанието: Правилното дело ще извърши онзи, който като владетел на Рим напусне града и даде сражение извън Рим. Това е почти най-необичайното, което е можело да се помисли. Защото Константин има много по-малка войска от Максенций и без съмнение не би могъл да постигне нищо, ако Максенций беше останал в Рим. Но по съвета на Сибилинските книги Максенций излиза от Рим. Обаче и във войската на Константин победата не се дължи на пълководците. Напротив, Константин сънува сън, в който му се явява символът на Христос. Вследствие на този сън той нарежда пред войските му да носят кръста като символ на Христос. Той поставя поведението си в зависимост от онова, което му разкрива сънят. Тази битка, която тогава определя картата на Европа, е решена от сънища и пророчества, а не от умността на хората; не пълководците я водят. Всичко в Европа би се развило по друг начин, ако тогава събитията се бяха определяли от съзнанието на хората, а не

от въздействието, идващо от дълбините на подсъзнаваното – именно от онова, за което хората не са знаели.

Богословите спорят какво е Христос, дали е роден във вечността с Отца, дали е роден във времето, дали е равностоен на Отца и така нататък. Онова, в което проникват с мислите си, не съдържа нищо от Христовия импулс. Но той действа вътре в хората, в подсъзнаваното. Действа чрез астралните тела, а не чрез Азовете. Христовият импулс е реалност, действителност и действа, без да е нужно хората да го разбират. Това е важното, съществено. Начинът, по който Христос е действал, е толкова независим от разбирането на хората за него, колкото протичането на една гръмотевична буря е независимо от онова, което хората са научили при работа с електростатичната машина или по друг начин във физическата лаборатория. Сега е времето съзнателно да се вглъбим в действието на Христовия импулс. Но във всичко, което се е случвало в историята, Христос винаги е действал като сила.

Нека от този пример преминем към друг от по-късно време. Тук обаче трябва да си припомним онова, което ви изложих. За епохата, в която се надига материализмът, е важно да знаем следното: ако човекът иска да се вглъби в духовния свят, най-добре е да прави това през зимата. Затова през тази епоха навсякъде възниква възгледът, че в посочените нощи в средата на зимата особено надарени хора биват удостоявани с инспирации от духовния свят. Навсякъде сред народите има легенди и предания за особено надарени хора, които не преминават през посвещение, а са удостоени да получават инспирации по силата на самата си природа, чрез действащите в тях елементарни сили; тези легенди и предания ни разказват как хората получават инспирации през нощите от Бъдни вечер до Богоявление, през тринадесетте зимни нощи. Има една много красива легенда, открита в Норвегия не много отдавна – легендата за Олаф Астезон, който на Бъдни вечер отива до църквата и заспива. Той спи до 6 януари; и когато се пробужда, умее да разказва чрез имагинации за онова, което се е случило в царството на душите, в царството на духовете, както го наричаме. Изразява го в образи, но го е преживял през тези тринадесет нощи. И такива легенди се срещат навсякъде. Те съвсем

не са онова, което днес се нарича легенди. В действителност винаги е имало хора, удостоени с тази благодат, които чрез действащите в тях елементарни сили са преминавали, така да се каже, през природно посвещение – онова посвещение, през което човекът може да премине чрез волята си, ако вярно следва предписанията на пътя на посвещението. Така че можем да кажем: В епохата на материализма винаги е можело да има хора, които в средата на зимата, когато Духът на Земята е най-буден, са можели да се съединят с Духа на Земята и да получат инспирации. Това е било и времето, когато Христовият импулс, съединил се със Земята, не е можел да действа вътре в човека чрез съзнанието. Нека си представим особено надарени с тази благодат души, възприемчиви за духовния свят. За тях е трябвало да стане ясно, че именно през тези тринадесет нощи до 6 януари ще получат подтиците за онова, което им предстои да извършат с духовния свят като отправна точка. Това е трябвало да проличи и отново и отново е проличавало от малки и големи примери: в хода на историята е имало хора с такава спиритуална нагласа, че през някоя зима, когато за тях е настъпвал подходящият момент да преживеят онези тринадесет нощи, в тях е навлизал духовният импулс – а в тази епоха особено Христовият импулс. Природните посвещения, тоест посвещенията, които не са се извършвали чрез съзнателната работа на човека, в епохата на материализма винаги ще да са се извършвали най-лесно през тези тринадесет нощи. И можем да узнаем, че където са настъпвали такива посвещения, те са се извършвали през тези тринадесет нощи.

И ето един доказуем факт: през XV век в хода на историята навлизат спиритуални сили чрез една дева, Орлеанската дева; това ще признаят дори онези, които проявяват само малко добра воля да признаят духовния свят (днес твърде малко хора имат тази добра воля). И исторически може да се докаже, че цялата карта на Европа отново е била променена благодарение на това, че тогава Орлеанската дева помага на французите срещу англичаните. И който се замисли, може да установи: всичко би се развило по друг начин, съобразно онова, което хората са способни да направят, ако не се беше намесило момичето пастирка – а в това момиче пастирка именно силите от

спиритуалния свят. За онова, което е било постигнато тогава, Орлеанската дева е била само инструментът. В нея е действал Христовият импулс.

За тази цел обаче тя е трябвало да получи природно посвещение – а това природно посвещение би могло най-добре да се осъществи през тринадесетте нощи до 6 януари. Следователно Орлеанската дева е трябвало някога в периода от 24 декември до 6 януари да изпадне в един вид сънно състояние, в което би била особено възприемчива за спиритуалното влияние, което може да присъства тъкмо по това време. Така че би трябвало да предположим, че Орлеанската дева е преживяла времето от 24 декември до 6 януари в състояние на непълно съзнание – и при това е получила Христовия импулс. – И Орлеанската дева преминава през това състояние по съвсем очевиден начин! Не може да се премине през него по-очевидно, отколкото когато човекът все още е в онова сънно състояние преди раждането си, в което като дете прекарва последния период в тялото на майката, преди да се роди. Тогава външното съзнание, разбира се, не е способно да възприеме нищо. Налице е сънно състояние и ако престоят в майчината утроба е към края си, тогава сънят в майчината утроба е в най-зрялото си състояние. И Орлеанската дева действително е родена на 6 януари. Това е голямата тайна на Орлеанската дева: през тринадесетте дни, предшествали раждането ѝ, тя е преминала през състояние на природно посвещение. Затова на онзи 6 януари, когато се ражда Орлеанската дева, особено чувствителни хора се стичат в селото и казват, че трябва да е станало нещо съвсем особено. Чувствали са, че в селото е навлязло нещо особено. Родила се е Орлеанската дева. И тя е преминала през природно посвещение в онова значимо за нея сънно състояние, което е преживяла в тялото на майка си през последното време преди раждането. Тук виждаме как духовните същества, намиращи се под прага на съзнанието, наистина винаги действат зад прага на онова, което преживява човешкото съзнание.

Тук виждаме какво може да означава една история, която се съобразява само с даденото в документите и външните сведения. Боговете преминават през историята по друг начин. Боговете действат с други средства и по други пътища. Те въвеждат в съществуването

една Орлеанска дева, която благодарение на особената си карма е подходяща за инкарнация, в която да приеме Христовия импулс и да действа с него. И оставят този Христов импулс да се влее в подходящото време. Разбира се, и двете неща са били подходящи за това: към тях е трябвало да се прибави особената индивидуална карма именно на Орлеанската дева. Не всяко дете, родено на 6 януари, би могло да извърши същото.

Така действително можем да кажем: Христовият импулс е действал в хората чрез онези сили, които те не са осъзнавали. Едва днес живеем в епохата, когато трябва съзнателно да приемем онова, което в течение на столетия е търсило друг път, различен от съзнателния, за да действа в историята.

Исках да събудя в душите ви усещане как конкретно действат подсъзнаваните сили. Как онова, което е външна история и може да се изучава по документи и външни свидетелства, е нещо външно. Добре е особено в нашето време да се предприема такова изучаване. Нали тъкмо в наше време виждаме, от една страна, да се разиграва нещо велико, нещо могъщо, нещо героично, съчетано с жертвени дела. Но виждаме как великото, което се извършва в наше време, действително е съпровождано от следствието на крайния материализъм – от онова следствие, при което се прави опит всичко, извършващо се в наше време, да се обясни само с външни обстоятелства. Това се изразява в обстоятелството, че един народ прехвърля на друг вината за сегашните събития и по този начин се иска всичко да бъде преценявано външно, като у другия се търси вината за онова, което става. И за нашето време основанията и причините за ставащото лежат дълбоко долу в подсъзнаваните събития. За това ще поговорим вдругиден.

Тъкмо нашето време ще е подходящо да отправи към хората предупреждението да се насочат към спиритуални импулси на познанието – включително и чрез онова, което се извършва с толкова кръвопролития. Когато някога мирът отново се разпростре над воюващите днес страни, ще бъде направено едно откритие: откритието, че толкова могъщи войни в световната история не могат да бъдат обяснени с външни причини! Ще бъде открито, че не могат да бъдат

обяснени. Днес хората, особено умните, все още казват: Не е уместно да се говори за всичко, което е причинило тази война, за него ще говори историята! – И за особено умни се смятат онези, които казват: Едва след петдесет, след сто години историята ще се произнесе правилно за това!

Онова, което днес се нарича история, никога няма да обясни причините за днешните събития; но ще се види, че причините не могат да бъдат разкрити чрез историческото разглеждане. Обаче ще има други средства, които да помогнат. Именно това показва окултното наблюдение на нашето съвремие.

Кой е един от най-поразителните факти в това съдбоносно време? О, един от най-поразителните факти без съмнение е този, че неизбройимо много хора в младежка възраст преминават през портата на смъртта. Знаем какво става с човека, когато премине през портата на смъртта. Знаем, че най-напред той излиза от физическото тяло с етерното тяло, астралното тяло и Аза и че след сравнително кратко време отхвърля това етерно тяло и продължава по-нататъшното си странстване с извлека от него. Но не можете ли да си представите, че трябва да има разлика между едно етерно тяло, отхвърлено между двадесетата и тридесетата година от живота, което още десетилетия би могло да поддържа функциите на човешкия живот, и едно етерно тяло, отхвърлено в по-късна възраст? Наистина има голяма разлика. Когато човек умира от старост или от болест, етерното тяло е изпълнило своята задача. Но при един млад човек – а сега безброй млади хора преминават през портата на смъртта – етерното тяло все още не е могло да изпълни всичко, което би могло да изпълни.

И така, бих искал с конкретен пример да ви покажа какво става с такива етерни тела, които сякаш насилствено биват откъснати от физическото тяло. Разбира се, биха могли да се приведат много примери. Но днес искам да ви дам за пример онова, което самите ние преживяхме през есента в Дорнах. Преживяхме го на мястото на строежа. Едно семейство, което живее близо до строежа, имаше седемгодишно момченце – семейство, което принадлежи към нашия антропософски кръг. То беше мило седемгодишно момче, наистина съвсем чудесно момче. Беше толкова послушно, че когато баща му

замина на война, малкият седемгодишен Тео каза на майка си: Сега трябва да съм особено старателен, защото трябва да ти помагам и там, където ти помагаше татко! – Една вечер след лекция дойде човек от нашия кръг и съобщи, че малкият Тео е изчезнал същата вечер. Не можеше да се помисли нищо друго, освен че е претърпял злополука. Поради онова, което във външния живот се нарича случайност, през онази вечер една кола за превоз на мебели беше минала през място, където със сигурност не беше минавала такава кола от години и където оттогава насам също не е минавала друга. На това място колата се беше преобърнала. Малкият Тео беше в онази къщичка, която се нарича столова, защото там се осигурява храна на нашите приятели, работещи на строежа. Колкото и странно да е, някой го беше задържал – иначе щеше да си тръгне по-рано, – и макар да искаше да излезе през една врата, от която би тръгнал по определен път, този път трябваше да мине през друга врата и така мина покрай колата за мебели точно когато тя се преобърна. Колата падна върху него. Това е един от онези примери, в които толкова ясно виждаме как действа кармата.

Често съм използвал едно просто сравнение, за да покажа колко често причина и следствие се разменят напълно: Виждаме човек да върви край една река. Изведнъж виждаме как пада в реката. Отиваме там и на мястото, където човекът е паднал, намираме камък. Изваждат човека от водата. Той вече е мъртъв. Ако случаят не се изследва по-нататък, ще го разкажем така с най-спокойна съвест от гледна точка на външните обстоятелства: Човекът се е спънал в камъка, паднал е в реката и се е удавил. – Достатъчно би било само да се изследва случаят и би се установило, че смъртта не е настъпила, защото човекът е паднал във водата, а че човекът е паднал във водата, защото е бил мъртъв; получил е удар. Следователно случаят е обратен на онова, което би трябвало да предположим. Така се вижда колко лесно навсякъде в живота се разменят причина и следствие. В обикновената наука наистина навсякъде се случва да се разменят причини и следствия.

Разбира се, и тук е така: тъкмо този Тео е предизвикал това; той е бил причината колата да мине по това време, той я е насочил към

себе си. Тъкмо това трябва да имаме предвид като истинската тайна на случая. Но ето и следното: едно човешко дете, загинало наистина в самото начало на разцвета на живота си! Ако цялата строителна работа в Дорнах ти е присърце и същевременно имаш възможността да наблюдаваш онова, което действа в този строеж, тогава можеш да кажеш: това етерно тяло, насилствено отделено по този начин от малкия Тео, сега е в атмосферата на строежа; и за онова, което се създава там, черпиш най-прекрасните сили на инспирацията, като съединиш собствената си душа с онова, което живее в атмосферата на строежа – уголемено, разширено сякаш до един малък свят. И никога няма да се поколебая да призная безрезервно: много от онова, до което успях да достигна през онова време в работата по нашата сграда, дължа на това, че насочвах собствената си душа към етерното тяло на малкия Тео, действащо в атмосферата на строежа. Такива са връзките в света. Същинската индивидуалност на това човешко същество продължава по-нататък, но етерното тяло, което още много десетилетия би могло да поддържа един човешки живот, остава.

Представете си броя на неизразходваните етерни тела, които се носят в духовната атмосфера над нас и над онези, които ще живеят и след нас! Онези етерни тела, които са останали от хората, преминали през портата на смъртта в ранна възраст поради нашето съдбоносно време. Тук не говорим за пътя, който изминават индивидуалностите, а говорим за това, че чрез тези останали етерни тела се създава особена духовна атмосфера. Хората, които ще живеят тогава, ще живеят в тази атмосфера. Ще бъдат потопени в една духовна атмосфера, изпълнена с тези етерни тела, пожертвали живота си, защото в нашето време човечеството може да върви напред именно чрез тези събития. Но ще е необходимо да се усеща онова, което искат тези етерни тела, които ще бъдат най-добрите инспиратори на бъдещото човечество. Ще може да настъпи една прекрасна епоха на спиритуализма, ако хората проявят разбиране, вътрешно сърдечно разбиране към онова, което тези етерни тела ще искат да им кажат. Всички тези етерни тела ще бъдат помощници за спиритуалния подем на бъдещето. Затова е толкова важно да има души, които ще бъдат в

състояние да почувстват онова, което чрез тези етерни тела навлиза в атмосферата на бъдещето.

Научавате нещо за природата на етерните тела не само с това, че можете да кажете: „Човекът се състои от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз“, а и с това, че познавате такава тайна на тяхната действена духовност, каквато ще съществува в бъдеще.

Онези, които още сега имат склонност да изповядват духовната наука, ще трябва да се подготвят да бъдат възприемчиви за онова, което тези етерни тела искат да кажат. Затова, ако насочим душите си към духовния свят, ще подготвим себе си и онези, които ще дойдат след нас, да усетим какво искат от бъдещото човечество завещанията, етерните завещания на мъртвите. Когато духовната наука така подбуди човешките души, че да могат да насочат духовния си усет към духовните светове, тогава със сигурност като резултат от кръвта, от смелостта, от страданията и от жертвите ще израсне нещо велико и могъщо. Затова в края на днешното ни разглеждане бих искал в няколко думи да обобщя онова, което сега може да ни въодушевява, да ни оживява, когато като последователи на духовната наука насочим мисълта си към великите, съдбоносни събития на нашето време.

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Войната като болестен процес – Средна Европа и славянският Изток – мъртвите като помощници на човешкия напредък

Виена, 9 май 1915 г.

Нашият духовнонаучен светоглед може не само да бъде насочен към развитието и издигането на отделните души, но трябва също така и преди всичко действително да ни помага да достигаме до по-широки гледни точки, от които да съзерцаваме живота. И в нашето време трябва особено силно да ни вълнува придобиването на такива по-широки гледни точки за преценката на живота. Разбира се, голяма, а и значима задача за отделния човек е да напредва чрез онова, което може да придобие като плод на духовнонаучното самовъзпитание. И само като действително напредват, отделните хора могат да сътрудничат за развитието на човечеството изобщо. Но вниманието ни не бива да се насочва само към това; като привърженици на антропософския светоглед трябва действително да сме способни да усещаме и големите събития на времето от висока гледна точка, от действително духовна гледна точка. Трябва действително да можем да заемем по-висока позиция, когато преценяваме случващото се. И днес нека посочим някои гледни точки именно във връзка с големите събития на нашето време, защото сегашната ни среща се провежда в това съдбоносно време.

Нека тръгнем от нещо, което може да ни е близко като хора. В определени моменти хората биват сполетени от болести. Обикновено болестите се разглеждат като нещо, което увреждa организма ни, което прониква като враг в организма ни. Но такава обща

гледна точка съвсем невинаги е оправдана. Разбира се, има болестни явления, които трябва да се преценяват от тази гледна точка, при които болестта, така да се каже, прониква като враг в организма ни. Но невинаги е така. Дори в повечето случаи не е така, а болестта в повечето случаи е нещо съвсем друго. В повечето случаи болестта не е врагът, а тъкмо приятелят на организма. В повечето случаи врагът на организма предшества болестта, развива се в човека, преди външно видимата болест да се е проявила. В организма има сили, които си противодействат, и болестта, която избухва в даден момент, е опитът на организма да се спаси от противодействащите си сили, останали незабелязани преди това. Болестта често е началото на работата на организма за постигане именно на изцеление. Болестта е онова, което организмът предприема, за да се бори с враждебните влияния, предшестващи болестта. Болестта е последната форма на процеса, но тя означава борбата на добрите сокове на организма с онова, което дебне там долу. Тя съществува, за да прогони от човека онова, което дебне там долу. Само когато разглеждаме по този начин преобладаващата част от болестите, ще стигнем до правилно разбиране на болестния процес. Следователно болестта показва, че преди избухването ѝ се е случило нещо, което трябва да излезе от организма именно чрез болестта. Когато някои явления на живота се видят в правилната светлина, съвсем лесно се стига до току-що казаното. Причините могат да се намират в най-различни области. Важното е онова, което току-що загатнах: да разглеждаме болестите като самозащита на организма срещу нещата, които трябва да бъдат прогонени.

Не вярвам някое сравнение действително да може да бъде толкова уместно, колкото сравнението на тази съвкупност от значими, дълбоко въздействащи събития, които от началото на август 1914 г. насам преживяваме в голяма част от Земята, с болестен процес в развитието на човечеството. Именно това трябва да ни направи впечатление: че тези военни събития действително са болестен процес. Но би било погрешно да вярваме, че сме разбрали този болестен процес, ако просто го схванем в онзи неправилен смисъл, в който се схваща не един болестен процес: сякаш е врагът на организма. Онова,

което е причината, предшества болестния процес. Тъкмо в нашето време може особено силно да ни прави впечатление колко малко са склонни днешните хора да се съобразяват с истини, които трябва да са непосредствено ясни за онзи, който приема духовнонаучния светоглед не само с разсъдъка, но и с усещането си.

Особено през последните, да речем, девет месеца трябваше да преживеем безкрайно много болезнени неща – болезнени неща във връзка със способността на хората да преценяват. Когато се чете онова, което в края на краищата се разпространява чрез най-четената литература от най-различни страни на Земята, не изглежда ли всъщност така, сякаш хората, които преценяват днешните събития, приемат, че историята е започнала през юли 1914 г.? Наред с всички други болезнени преживявания най-тъжното, което трябваше да преживеем, беше това: оказа се, че тъкмо хората, които задават тона, или по-скоро хората, които го задават чрез статиите си и създават общественото мнение, по същество нищо не знаят за възникването и развитието на събитията и гледат само непосредствено пред себе си. Оттук възникнаха безкрайните дискусии, тези съвсем несъстоятелни дискусии. Къде е причината за сегашните военни конфликти? Отново и отново се питаше: Този ли е виновен? Онзи ли е виновен? – и така нататък. Почти никога не се връщаха по-назад от юли, най-много юни 1914 г. Споменавам това, защото казаното действително е характерно за нашето материалистично време. Обикновено се смята, че материализмът поражда само материалистичен начин на мислене, материалистичен светоглед. Не е така. Материализмът поражда не само тях, а и късогледство; материализмът поражда мисловна леност, поражда липса на разбиране. Материалистичният начин на мислене води дотам, че в крайна сметка всичко може да бъде доказано и във всичко може да се вярва. И действително самовъзпитанието, което трябва да ни даде антропософията, разбирана в истинския ѝ смисъл, включва това прозрение: ако се остава само в областта на материализма, всичко може да бъде доказано и във всичко може да се вярва.

Нека вземем един прост пример. През последните години често можеше да се чуе следното, когато тук или там се излагаше

духовнонаучният светоглед и някой смяташе, че трябва да му противопостави мнението си: Но Кант вече доказа чрез философията си, че човешкото познание има граници и че в познанието не може да се стигне дотам, докъдето иска да стигне духовнонаучният светоглед. – Тогава се привеждаха несъмнено твърде интересните неща, с които Кант уж доказал, че с човешкото познание не може да се проникне в духовния свят. Ако въпреки това някой застъпваше духовната наука, идваха хора, които си мислеха: Та той отрича всичко, което Кант е доказал! И разбира се, в това се криеше нещо като твърдението: значи той трябва да е особено глупав човек, защото отрича строго доказаното. Съвсем не е така. Познавачът на духовната наука съвсем не отрича, че доказаното от Кант е абсолютно правилно; напротив, ясно е, че то е съвсем добре доказано. Но представете си, че във времето, когато микроскопът още не е бил открит, някой е доказал строго, че в растението има най-дребни клетки, но те никога не могат да бъдат открити, защото човешките очи не са устроени за това. То би могло да бъде строго доказано и доказателството би било абсолютно правилно, защото човешкото око, така както е устроено, никога не може да проникне в организма на растението чак до тези най-дребни клетки. Едно абсолютно правилно доказателство, което никога не може да бъде оборено. Животът обаче се развил така, че беше открит микроскопът като допълнение към човешкото око и въпреки строгото доказателство хората стигнаха до познание за най-дребните клетки. Едва когато се разбере, че за постигането на истината доказателствата са съвсем без стойност, че те могат да са правилни, но по същество нямат особено значение за напредъка в познаването на истината, едва тогава ще стъпим на правилна почва. Тогава ще се знае: доказателствата, разбира се, могат да са добри, но доказателствата изобщо нямат задачата действително да водят към истината. Помислете само за сравнението, което дадох, и ще видите, че както може абсолютно строго да се докаже, че човешкото зрение не достига до клетката, така може строго да се докаже и че както казва Кант, човешкото познание не може да достигне до свръхсетивни светове. Доказателствата бяха абсолютно правилни, но животът отива отвъд доказателствата. Защото и това се дава на

човека по пътя на духовното изследване: като разширява кръгозора си, той действително стига дотам да се обърне към нещо друго освен към човешкия разсъдък и неговите доказателства. А онзи, който се ограничава до материалистични представи, действително стига до необуздана вяра в доказателствата. Има ли доказателство в джоба си, той вече е убеден в истината. Именно духовното изследване ще ни покаже, че по същество и едното, и другото може да се докаже съвсем добре, но че доказателствата на разсъдъка нямат значение за постигането на действителната истина. И така, съпътстващо явление на нашето материалистично време е, че хората изпадат в разсъдъчно късогледство. А когато това разсъдъчно късогледство се проникне и от страстите, възниква онова, което днес виждаме не само при въоръжените сражения на европейските народи, а и при взаимните им нападки, когато едните изтъкват всевъзможни неща за другите и по същество няма никаква надежда едните някога – не само по време на войната – да убедят другите. А който вярва, че една неутрална държава би могла някога да избере между твърденията на две враждуващи държави, би имал наивна вяра. Разбира се, онова, което се казва от едната страна, може да се защитава също толкова добре, дори да се подкрепя с всевъзможни доказателства, колкото и онова, което се казва от другата страна. Разбиране се придобива само ако се навлезе в по-дълбоките основи на цялото човешко развитие.

Чрез цикъла за отделните Души на народите и въздействието им върху отделните хора в различните европейски области още няколко години преди избухването на тази война се опитах да хвърля малко светлина върху това как отделните нации се изправят една срещу друга и върху факта, че у различните народи действително господстват различни сили. Днес искаме да допълним казаното там с още няколко други гледни точки.

Нашето материалистично време мисли твърде абстрактно. Преди всичко в нашето материалистично време изобщо не се взема предвид, че в живота има действително развитие, че човек трябва да остави онова, което е в него, да узрява, за да добие то постепенно зрелостта, нужна за действителна преценка. Човекът преминава през развитие – знаем това, а и то е изложено достатъчно подробно

във „Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука“, – при което приблизително през първите седем години особено се развива физическото му тяло, от седмата до четиринадесетата година – етерното тяло, и така нататък. Ако дори този напредък в развитието на отделния човек се взема малко предвид, то успоредното явление, съответното явление, се взема предвид още много по-малко. Процесите в живота на отделните народи се направляват и ръководят – всички вече знаем това от духовната наука – от същества на висшите йерархии. В истинския смисъл на думата говорим за Души на народите, за Духове на народите. И знаем, че например Духът на италианския народ инспирира онова, което наричаме сетивна душа; че френският Дух на народа инспирира онова, което наричаме разсъдъчна или сърдечна душа; че жителите на британския остров се инспирират чрез съзнаващата душа; в Средна Европа се инспирира онова, което наричаме човешкия Аз. Но с това не се дава оценка на отделните нации, а само се казва, че е така. Че например инспирацията на народа, който обитава британския остров, се състои в това, че като нация той внася в света всичко онова, което Духът на народа поражда чрез инспирацията на съзнаващата душа. Странно е колко нервни стават хората тъкмо в тази област. Когато по време на военните събития тук или там отново подчертах онова, което, както казах, бях изразил още по-рано в посочения цикъл, имаше хора, които направо приеха като някаква ругатня към британския народ твърдението, че британците имат задачата да инспирират съзнаващата душа, докато германската Душа на народа трябва да инспирира човешкия Аз. Това беше също както ако се приеме за ругатня да се каже: Солта е бяла, червеният пипер е червен. – То е проста характеристика, представяне на една истина, която съществува, и отначало трябва да бъде прието като такава истина. Много по-добре ще се ориентираме в онова, което действа между отделните членове на човечеството, ако се вгледаме в особеностите на отделните народи, отколкото ако смесваме всичко, както прави днешният материалистичен възглед. Разбира се, отделният човек се издига над онова, което получава чрез своята Душа на народа, и тъкмо това е задачата на нашето Антропософско общество: да издигне отделния човек над груповата душевност, да го издигне

до общочовешкото. Но при това все пак остава в сила, че доколкото принадлежи към една народност, отделният човек се инспирира от нея в следната посока: например италианският Дух на народа говори на сетивната душа, френският Дух на народа – на разсъдъчната или сърдечната душа, британският Дух на народа – на съзнаващата душа. Следователно трябва да си представим, че над онова, което предприемат отделните хора в отделните нации, сякаш се носи Духът на народа. Но както при човека виждаме развитие, както за отделния човек можем да кажем: Азът се развива по определен начин и се развива особено през определен период от живота, – така и за Душата на народа в отношението ѝ към нейния народ можем да говорим за развитие, действително за развитие. Само че това развитие е малко по-различно от развитието на отделния човек.

Нека вземем за пример италианския народ. И така, имаме този народ, а след това и Душата на народа, която му принадлежи. Душата на народа е същество от свръхсетивния свят, принадлежи към света на висшите йерархии. Тя инспирира сетивната душа и прави това постоянно, докато живее народът – италианският народ, защото за него говорим, – но през различните периоди инспирира сетивната душа по най-различен начин. Има периоди, през които Душите на народите инспирират представителите на отделните нации така, че инспирацията е, така да се каже, душевна. Тогава Душата на народа се носи във висши области на духа и инспирацията ѝ се осъществява така, че тя инспирира само душевни качества. След това има периоди, през които Душите на народите се спускат по-ниско и обхващат по-силно отделните представители на нациите; инспирират ги толкова силно, че въздействието им не се ограничава до душевните качества на човека, а е толкова силно, че той става зависим от Душите на народите чак до телесните си качества. Докато един народ е под такова влияние на Душата на народа, че тя инспирира само душевно-духовните му качества, типът на народа още не е така изразен. Тогава силите на Душата на народа не действат така, че да бъде обхванат целият човек чак до кръвта му. След това идва време, когато, така да се каже, още по начина, по който човекът гледа с очите си, по чертите на лицето му може да се разбере как Духът на

народа въздейства върху него. В това се изразява дълбокото спускане на Душата на народа; тя силно и интензивно обхваща целия човек.

При италианския народ моментът, за който говорих, настъпва приблизително в средата на шестнадесети век, около 1550 г.: тогава Духът на народа се спуска дълбоко и въздейства така, че у отделните хора може да се намери отпечатъкът му. След това Душата на народа отново, така да се каже, се оттегля и от този момент нататък това се предава по наследство на потомците. Следователно може да се каже: най-интензивното единение на италианския народ с неговата Душа на народа е било около 1550 г. Тогава италианската Душа на народа се е спуснала най-дълбоко, тогава този народ на Апенинския полуостров е получил най-отчетливия си характер. Ако се върнем във времето преди 1550 г., ще видим, че характерните черти съвсем не са толкова изразени, че да изпъкват така силно, както след 1550 г. Всъщност едва тогава започват да се проявяват характерните особености, които познаваме като италианска народност. Едва тогава, така да се каже, се сключва същинският брак между италианската Душа на народа и сетивната душа на отделния човек, принадлежащ към италианския народ. За френския народ подобен момент настъпва приблизително около 1600 г., в началото на седемнадесети век: тогава Духът на народа се спуска най-дълбоко и прониква целия народ – говоря, значи, не за отделния човек, който може да се издигне над народността. Тогава Духът на народа изцяло обхваща разсъдъчната или сърдечната душа.

За британския народ този момент настъпва в средата на седемнадесети век, приблизително около 1650 г. Едва тогава британският народ придобива своя външен британски облик.

Ако знаете такива неща, някои неща ще ви станат обясними, защото сега например можете да попитате по съвсем друг начин: А Шекспир в Англия? – Шекспир е творил в Англия, преди британският Дух на народа да е въздействал най-интензивно върху английския народ. Затова в Англия не го разбират както трябва. Както е известно, там има издания, в които е заличено всичко, което не е съвсем по вкуса на гувернантките. Много често Шекспир е преработван в най-краен морализаторски дух. А знаем, че най-дълбокото разбиране за

Шекспир е постигнато не в Англия, а в духовното развитие на Средна Европа.

И така, ще поставите въпроса: А кога е бил този досег на Духа на народа с представителите на средноевропейския народ? – Тук положението наистина е следното: понеже в Средна Европа определящ е Азът, действително настъпва един вид спускане на Духа на народа, после отново оттегляне, после отново спускане, отново оттегляне, настъпват повторения. И така, приблизително във времето, когато възниква чудният свят на сказанията за Парцифал, за Граала, имаме такова слизане на Духа на народа, съединяване с отделните души, ново оттегляне и следващо спускане приблизително между 1750 и 1830 г. Тогава онова, което живее в Средна Европа, бива обхванато най-дълбоко от средноевропейския Дух на народа. Оттогава Духът на народа отново се оттегля. Така виждате: всъщност е напълно разбираемо, че да речем, Якоб Бьоме е живял във време, когато е можел да получи особено малко от германския Дух на народа. Това не е било времето, в което Духът на народа се е свързвал с отделните души на народа. Затова, макар да го наричат „Тевтонският философ“, Якоб Бьоме е независим от своя Дух на народа, що се отнася до времето, в което живее; той присъства в своето време, така да се каже, като изтръгнато от корените си явление, като вечно явление. Ако вземем Лесинг, Шилер, Гьоте, те също са германски философи, които изцяло се коренят в германския Дух на народа. И тъкмо характерното е, че тези философи, живели между 1750 и 1830 г., изцяло се коренят в Духа на народа. И така, виждате, че е важно не само да се знае: при италианския народ Духът на народа действа чрез сетивната душа, при френския народ Духът на народа действа чрез разсъдъчната душа, при британския народ Духът на народа действа чрез съзнаващата душа, при средноевропейския народ Духът на народа действа чрез Аза, – но е необходимо и да се знае, че това става в определени моменти. И събитията, които се разиграват, стават исторически обясними само когато действително се знаят такива неща. Историческите изследователи представят за наука онази безсмислица, при която се вземат документите, събитията се изброяват едно след друго и се казва, че едното трябва да се изведе от другото; тази безсмислица

наистина не води до действителна история, до разбиране на развитието на човечеството, а само, може да се каже, до изопачаване на онова, което действа и се проявява в човешката история.

И когато видим как силата, която движи отделните народи, им въздейства по съвсем различен начин – биха могли да се характеризират и други народи, – тогава ще видим съществуващите противоположности. И ще видим, че онова, което става днес, действително не е настъпило едва през последните години, а се е подготвяло през вековете.

Нека погледнем на изток, към областта, която е носител на руската култура. Съвсем своеобразното в руската култура е, че тя ще може да се разгърне едва когато настъпи моментът, в който руската Душа на народа се свърже с Духа-Себе – това също вече е казано в споменатия цикъл. Тоест трябва да настъпи един по-късен период, в който тепърва ще се изрази онова, което може да бъде характерно за тази особеност на европейския Изток. И тогава то ще бъде съвсем различно от онова, което се развива в Западна или в Средна Европа. Засега обаче е напълно обяснимо, че онова, което е отредено на руската култура, още изобщо не е налице, а руската култура – както отделният човек – се отнася към Духа-Себе така, че винаги се обръща нагоре. Отделният представител на руския народ и дори дълбокомислените руски философи не говорят така, както в Средна Европа се изказва тъкмо най-великото, а говорят по съвсем друг начин.

Тук намираме нещо извънредно характерно. Коя е една от най-характерните особености на този средноевропейски духовен живот? Всички знаете, че е имало време на големите мистици, в което са действали Майстер Екхарт, Йоханес Таулер и други. Всички те са търсили в човешкото сърце божественото, което се съдържа в самото човешко сърце. Стремили са се да намерят Бога в собствената си гръд, в собствената си душа, „искрицата в сърцето“, както се изразява Екхарт. Там вътре, казвали те, трябва да има нещо, в което божеството непосредствено присъства. И така възниква онзи стремеж на Аза да се съедини вътре в себе си със своето божество. Стремежът е бил това божество да бъде извоювано; в развитието да бъде извоювано

божеството. Това е черта, която преминава през цялата средноевропейска същност. Ангелус Силезиус стои, бих искал да кажа, като съвсем интернационална личност на почвата на средноевропейската култура и на средноевропейския духовен живот; помислете каква безкрайна сърдечна дълбочина има в следните негови думи от една от прекрасните му сентенции в „Херувимският странник“: Когато умра, не аз умирам, а Бог умира в мен. – Помислете колко безкрайно дълбоко е това! Защото онзи, който го казва, живо е схванал идеята за безсмъртието, защото е усещал: когато у отделния човек настъпва смърт, това е така, защото човекът е проникнат от божеството; това явление – смъртта – не е човешко явление, а Божие; и тъй като Бог не може да умре, смъртта може да бъде само измама. Следователно смъртта не може да бъде унищожение на живота. Който казва: Когато умра, не аз умирам, а Бог умира в мен, – той знае, че съществува безсмъртна душа. – Необикновено дълбоко усещане живее у Ангелус Силезиус. И то е изцяло следствие от обстоятелството, че тук инспирацията се осъществява в Аза. Когато инспирацията се осъществява в сетивната душа, може да настъпи онова, което е настъпило например при Джордано Бруно. Монахът с цялата си страст се вживява в откритото от Коперник, усеща целия свят оживен. Прочетете един ред у Джордано Бруно и ще намерите потвърждение, че доколкото е израснал от италианската народност, той представлява тъкмо доказателството, че тук Душата на народа инспирира сетивната душа.

Картезий, Декарт, е роден точно в характеризирания момент от френското развитие, когато френският Дух на народа действително се съединява с френския народ. Прочетете една страница у Картезий, френския философ, и ще установите, че на всяка страница той потвърждава установеното от духовната наука: че тук инспирацията на Духа на народа въздейства върху разсъдъчната душа.

Прочетете Лок или Хюм, или някой друг английски философ, чак до Мил и Спенсър – навсякъде инспирация на съзнаващата душа.

Прочетете Фихте там, където се бори в самия Аз, и ще откриете инспирацията на Аза чрез Душата на народа. Тъкмо това е своеобразното: тази средноевропейска Душа на народа се преживява в Аза и затова всъщност Азът е този, който се стреми – Азът, бих искал да

кажа, с цялата си сила и с всичките си заблуди, с всичките си лутания, а и с всички свои актове на преодоляване. Ако този средноевропейски човек трябва да намери пътя към Христос, той иска да Го роди в собствената си душа.

Опитайте се само да потърсите по някакъв начин в руския духовен живот идеята за вътрешно преживяване на Христос или на един бог – ако тя не е заимствана отвън от западноевропейската култура. Не можете да я намерите. Там навсякъде се очаква онова, което навлиза в историята, действително да навлезе така, че както казва Соловьов, да се появи като „чудо“. Руският духовен живот е твърде склонен да съзерцава Възкресението на Христос в свръхсетивното и външно да почита намесата на една инспирираща сила, но тази сила говори така, сякаш човекът е под нея, сякаш инспириращото се движи като облак над човечеството, а не сякаш навлиза в човешкия Аз. Само в Средна Европа може да се намери това съкровено единение на Аза с неговия Бог или също, когато става дума за Христос, с Христос – този копнеж Христос да бъде роден в собственото сърце. И когато един ден източноевропейската култура достигне подобаващото ѝ развитие, това ще се прояви в основаването на онази култура, която сякаш се носи над хората и отново представлява един вид групова душевност, само че на по-висока степен от старата групова душевност. Засега трябва да намираме за напълно естествено, че дори руският философ навсякъде говори за нещо, което като духовния свят се носи над човешкия свят, но до което никога не можем да се приближим така съкровено, както средноевропейският човек иска с Аза си да се приближи до божественото, до онова, което като божествено струи и тъче из света. И когато често съм говорил, че божеството струи, тъче и се вълнува из света, думите ми идват от света на усещанията на средноевропейския човек и никоя друга народност в Европа изобщо не би могла да ги разбере така, както може да ги приеме средноевропейското сърце. Това е характерното, своеобразното за средноевропейския народ.

Това са силите, които живеят в отделните народи и се изправят едни срещу други и затова отново и отново трябва да влизат в

съперничество, трябва бурно да се разреждат, както облаците се разреждат и пораждат мълнии и гръмотевични бури.

Но сега би могло да се каже: нима не виждаме как в Източна Европа прозвуча едно слово, което беше, така да се каже, боен вик и целеше да въздейства така, сякаш културата на Източна Европа може би сега щеше да започне да се разпростира над не особено ценната Западна Европа, да я залее? Нима не виждаме как се появиха славянофилите и панславистите, как се появи панславизмът – особено и у мислители като Достоевски и подобни на него, – как панславизмът се появи с отделните точки на програмата си, как се казваше: Всички вие, западноевропейци, имате една прогнила култура, тя трябва да бъде заменена от Източна Европа. – След това беше изградена цяла теория, теория, която преди всичко достигаше своя връх в твърдението: На Запад всичко е прогнило, то трябва да бъде заменено от свежите сили на Изтока. Ние имаме истински православната религия, с която не се борим, а сме я приели тъкмо като облака на Духа на народа, който се носи над хората, и така нататък. И тогава бяха изградени остроумни теории, съвсем остроумни теории за това какви биха могли да бъдат още сега принципите, намеренията на старото славянство, как истината трябва още сега да се разпростре от Изтока над Средна и Западна Европа.

Казах, че отделният човек може да се издигне над своята народност. Такъв отделен човек в определена област беше и Соловьов, големият руски философ. Макар и при него във всеки ред да се забелязва, че пише като руснак, той все пак стои над своята народност. В ранния период на живота си Соловьов беше панславист. Но той се зае по-подробно с онова, което панславистите и славянофилите бяха изложили като един вид философия на народите, светоглед за народите. И какво намери Соловьов, руснакът? Той се запита: Действително ли онова, което е руската народност, вече е налице в настоящето? Дали то може би вече се съдържа у онези, които застъпват панславизма, които застъпват славянофилството? – И ето, той не се успокои, докато не стигна до вярното. Какво намери? Той провери твърдението на славянофилите, към които преди това сам беше принадлежал, подложи славянофилите на критика и установи,

че голяма част от мисловните форми, от твърденията, от намеренията са взети от благосклонния към йезуитите френски философ дьо Местр, че дьо Местр е големият учител на славянофилите в областта на светогледа. Самият Соловьов доказа, че славянофилството не е израснало на собствена почва, а произхожда от дьо Местр. И доказа още нещо. Той издири една отдавна забравена немска книга от XIX век, която никой в Германия не познава. Цели части от нея славянофилите са преписали в своята литература. Какво своеобразно явление е настъпило тук? Смята се, че от Изтока идва нещо, което уж е възникнало на Изток, а то е чисто западен внос. Дошло е от Запада и след това е изпратено обратно на западните хора. Западните хора биват запознавани със собствените си мисловни форми, защото собствените мисловни форми на Изтока още не съществуват.

Тъкмо когато нещата се проучат внимателно, навсякъде се потвърждава онова, което духовната наука има да каже. Така че още в онова, което напира да дойде насам от Изтока, имаме работа с нещо все още елементарно, с нещо, което тепърва ще се развие, когато приеме с толкова любов онова, което се е развило в Средна Европа, с колкото любов тази Средна Европа някога е приела гръцката и латинската същност от Юг. Защото човечеството се развива така, че по-късното приема по-ранното. А когато е казал следното, Гьоте е усещал като фаустовски стремеж онова, което в публичната лекция можах да характеризирам като фаустовския начин на мислене на Средна Европа с думите „Имало е една година – 1770-а“:

Изучих вече, ах, философия,
право и медицина
и за жалост също богословие,
открай докрай с пламенно усърдие.
И ето ме сега, бедния глупак,
и съм все тъй умен, както и преди!

Тогава се разгърна необикновено богат германски духовен живот, а в германския духовен живот се пробуди необикновено интензивен, богат стремеж. Но ако Гьоте беше написал своя „Фауст“ четиридесет години по-късно, със сигурност нямаше да започне така: „Изучих

вече, ах, философия…“ и така нататък, „и сега станах мъдрец за всички времена“, – а щеше да напише своя „Фауст“ точно така, както през 1770 г. Този жив стремеж произтича именно от инспирацията, която Душата на народа влива в Аза, от онова съкровено единение на Аза с Духа на народа. Това е основна особеност на средноевропейската духовна култура. И с нея източноевропейската култура трябва да се свърже с любов, трябва да я приеме. Онова, което трябваше да се влее в Средна Европа, някога беше получено, прието от южната култура. Но сега, когато от изток се надига елементарната вълна на развитието, положението е същото, както когато ученикът се гневи на своя учител, защото трябва да научи нещо от него, и затова иска да го набие. Сравнението е донякъде тривиално, но все пак предава съвсем точно същината на нещата. В Европа съжителстват човешки маси със съвсем различни вътрешни сили на развитие. Тези различни сили на развитие трябва да започнат да действат в съперничество помежду си, трябва да се утвърдят по различен начин. Противоборстващите сили, силите, които влизат в противодействие, са се развивали дълго, дълго. И тъкмо когато се вгледаме в тънкостите, откриваме как навсякъде в тях се изразява онова, което духовната наука има да каже. Не е ли това изразено толкова чудесно, не се ли сгъстява вълната на европейското развитие така, че пред цялото човечество сякаш символично се разкрива как в Средна Европа трябва да се усеща съкровеният съвместен живот на Аза с духовния свят; как Бог трябва да се преживява в „искрицата в сърцето“, как Христос трябва да се преживява в „искрицата в сърцето“! Самият Христос трябва да оживее и да действа в човешкия Аз. Затова цялото развитие в Средна Европа постепенно води към назоваването на Аза по такъв начин, какъвто не се среща в никой друг европейски език. А Азът е „Ich“, „I-C-H“. В Средна Европа това стои като мощен символ на съкровеното взаимодействие между онова, което може да бъде най-свято за сърцето, и самото сърце: Ich = I-CH – Jesus Christus! Исус Христос и същевременно човешкият Аз. Така действа Духът на народа, като инспирира народа, за да изрази в характерни думи фактите, залегнали в основата. Добре знам, че хората се смеят, когато се казва подобно нещо; когато се изрича, че

Духът на народа е работил столетия наред, за да възникне названието „Ich“, което е толкова символично показателно. Но нека хората се смеят! Само още няколко десетилетия и те вече няма да се смеят, а тогава ще нарекат това много по-значимо от онова, което днес хората наричат природни закони. Онова, което действаше така като вълна на развитието, действаше твърде характерно. Понякога съзнанието изрича само съвсем малка част от истината; но онова, което действа в подсъзнателните дълбини, се изразява много, много по-вярно. Например говорим за германи. Думите се образуват чрез действието на езиковия гений. Част от жителите на Средна Европа се наричат „германци“. Но когато говорят за германи, причисляват към тях жителите на Германия, Австрия и Холандия, скандинавските народи, а също и жителите на британския остров. Те разпростират думата „германи“ върху обширна област. Но жителят на британския остров отхвърля това. Той нарича „German“ = германин само германеца. За себе си не употребява думата „германин“. С тази дума немският език обхваща много по-широк кръг. Самият немски език е склонен да поставя думата в служба на безкористността; германецът не нарича само себе си германин, а включва и другите. Другият, британецът, отхвърля това. Вникнете в чудесното, което се проявява в езикотворческия гений, и ще видите, че в него действително има нещо чудесно. По отношение на онова, което хората имат в съзнанието си, възниква Майя, голямата заблуда. Онова, което властва в подсъзнателните дълбини, действа много, много по-вярно. В него се изразява нещо необикновено значимо и дълбоко.

А сега сравнете проникновения начин, по който трябва да се подхожда, за да се разбере взаимодействието на силите в Европа, сравнете този проникновен начин с грубия начин, по който днес се разглеждат отношенията между европейските народи, и едва тогава ще можете да разберете какво опустошение е причинила материалистичната епоха в човешката способност за преценка. Най-лошото дори не е, че хората са започнали да мислят, че материята носи и крепи всичко; истински лошото е, че са станали късогледи, че не могат да видят главното, че не правят дори и една крачка зад завесата, изтъкана като Майя над истината.

Материализмът добре е подготвил онова, което е искал. И тук е действал геният, само че геният, който като върховен предводител е предизвикал материализма, е Ариман. През последните столетия той е имал мощно влияние, твърде мощно влияние. И бих искал накратко да посоча още един въпрос, за който днес може би не обичат да говорят. Когато това стане, го смятат за особено безумие. На човека най-лесно може да се въздейства, ако още докато е млад, капка по капка в способността му да си представя, и в сърцето му се влива онова, което после трябва да израсне в него. По-късно в живота наистина на малцина все още може да се преподаде нещо задълбочено. Затова всъщност Ариман никога не би имал по-добри изгледи да подготви душите наистина материалистично, отколкото ако още в младежките, в детските души влива капка по капка онова, което после само продължава да действа в подсъзнателното. Ако материалистичните мисловни форми се приемат още в периода, когато човекът още не размишлява със силите на разсъдъка, тогава хората ще се научат да мислят изцяло материалистично, ако материализмът бъде посаден още в детските сърца! Ариман е направил това, като е инспирирал един писател от материалистичната епоха с идеята за „Робинзон Крузо“. Защото онзи, чийто дух действително вижда и който остави „Робинзон“ да му въздейства, ще види в него как материалистичните представи въздействат в дълбочина. На пръв поглед не е така, но всичко в „Робинзон“ много добре подготвя детското сърце за материалистично мислене: и начинът, по който е изграден, и това как в този приключенски живот външните преживявания тласкат героя във всичко, докато накрая дори самата религия израства като зелки по нивите. И като се има предвид, че през определен период – през XVI, XVII, XVIII век – е имало чешки Робинзон, португалски Робинзон, унгарски Робинзон и така нататък като подражания на „Робинзон Крузо“, трябва да се каже: работата е била извършена задълбочено и приносът на четенето на „Робинзон“ за изграждането на материализма е нещо огромно.

Във връзка с подобни явления трябва да се посочи, че има и нещо друго, което децата трябва да приемат и да разбират чак до късните години на живота: това са приказките, които живеят

в Средна Европа, и особено приказките, събрани от братя Грим. Това е много по-добра литература за децата от „Робинзон“. И ако в наше време разберем като призив онова, което се случва между европейските народи по такъв страшен, такъв тежък, съдбоносен начин – призив да се вгледаме малко по-внимателно как в дълбините на събитията се е развило онова, което продължава и до настоящето, – тогава преди всичко ще осъзнаем, че в крайна сметка наистина не е решаващо дали няколко германски учени изпращат обратно в Англия своите ордени и дипломи! Ако призивът на времето се окаже толкова силен, че се осъзнае значението на материалистично инспирираната съзнаваща душа на британския народ, тогава ще се прозре и значението на четенето на „Робинзон“ и някой ден „Робинзон“ ще бъде премахнат изцяло. Ще трябва да се действа много по-основно, много по-радикално, ако някога станем способни да се вслушаме правилно в призивите на днешното време. Изминаха вече тридесет и пет години, откакто започнах да тълкувам Гьоте именно в неговата духовнонаучна задача. Опитах се да покажа как в Гьотевото учение за развитието е дадено едно действително велико учение за развитието, съобразено с духа. Трябва да дойде времето, когато това ще бъде осъзнато в по-широки кръгове. Защото Гьоте е дал велико, могъщо учение за развитието, което е съобразено с духа. За хората беше трудно да разберат това. Тогава в материалистичната епоха Дарвин можа да въздейства по-добре, като даде в огрубен, материалистичен вид онова, което Гьоте даде по фин, духовен начин като учение за развитието. Средна Европа беше обхваната от дълбоко англизиране. А сега си представете какъв трагизъм всъщност има в това: най-английският природоизследовател в Германия, Ернст Хекел, който изцяло се кълнеше в Дарвин, трябваше да изрази яростната си омраза към всичко английско и когато избухна тази война, беше един от първите, изпратили обратно в Англия получените ордени и дипломи. Но за да изпрати обратно дарвинизма с неговата английска окраска, навярно вече е бил твърде стар, а тъкмо това би било същественото, по-важното.

Нещата, за които става дума, са необикновено дълбоки, необикновено значими и са свързани с необходимото духовно задълбочаване

на нашето време. Едва когато се разбере колко безкрайно по-дълбоко е Гьотевото учение за цветовете от Нютоновото учение за цветовете, колко безкрайно по-дълбоко е Гьотевото учение за развитието от Дарвиновото учение за развитието, ще се осъзнае какво крие средноевропейският духовен живот и по отношение на такива най-висши области.

С всичко това искам само да пробудя в душите ви усещане за това какъв призив трябва да бъдат за нас днешните тежки, съдбоносни събития. Призив за работа, който трябва да ни доведе до размисъл за онова, което се крие в средноевропейския духовен живот и което в известен смисъл сме задължени да извадим и изявим. Това имах предвид и когато вчера в публичната лекция казах, че този средноевропейски духовен живот съдържа зародиши, които трябва да дадат цветове и плодове. И когато отново и отново, и отново заявяваме: съзнателният душевен живот протича на повърхността, но под нея лежи всичко онова, за което говорихме през тези дни, тогава можем да насочим мислите си и към това, че и днес в импулсите на многобройни хора живее нещо съвсем различно от онова, което те съзнават. Да не вярваме, че хората на запад и на изток, които имат да защитават голямата средноевропейска крепост, се борят само за онова, което съзнават в горното съзнание. Нека преди всичко насочим поглед към импулсите, които мнозина от преминаващите днес през кръв и смърт не съзнават; но тези импулси са тук, те съществуват, и като поглеждаме на изток и на запад, би трябвало да можем да почерпим от духовната наука следното усещане: в импулсите на онези, които принасят там жертви, живее онова, което бъдещето тепърва трябва да роди за външното преживяване и за което може би дори самите сражаващи се едва ли имат представа в съзнанието си. Едва когато го разглеждаме така, онова, което се случва, се изпълва за нас с правилното чувство, с правилното усещане.

Но нека помислим колко души преминават през кръв и смърт в тези събития, с чиято военна грандиозност не може да се сравни нищо, съществувало някога в съзнателната история на човечеството, нека помислим колко души преминават през кръв и смърт и нека помислим, че тези души ще поглеждат надолу към смъртта, която

големите събития на времето са им отредили. Нека помислим, че в смисъла на казаното завчера младежките етерни тела пронизват духовната атмосфера. Нека помислим, че в духовния свят ще бъдат не само душите, индивидуалностите, а и нещо полезно от младежките етерни тела ще пронизва духовната атмосфера. Нека, като изходим от това, се опитаме да видим призивите, които трябва да получат хората, оставащи тук, на Земята. Нещо повече, отделният човек, преминал през портата на смъртта, напомня за големите задачи, които трябва да бъдат изпълнени в европейската култура. И тези призиви трябва да бъдат чути. И хората трябва да добият готовност да черпят от дълбините на духовния живот усещания, познавателни усещания за това какво всъщност е онова, в което живеем. Ще сме го разбрали правилно, когато започнем да усещаме следното: с всеки, който днес остава там, на бойното поле, в разцвета на годините си, в европейската култура застава човек, който напомня, човек, който зове за одухотворяване на човечеството. И бихме искали от места като онова, на което се намираме, да изхожда не само абстрактно познание: човекът се състои от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз, човекът преминава през много инкарнации, човекът има карма и така нататък. А бихме искали душите, които участват в нашия духовнонаучен живот, да бъдат разтърсени в най-съкровените си дълбини и пробудени за току-що загатнатия живот на усещанията, за съпреживяването на онова, което в близкото бъдеще ще прозвучи като призиви на преждевременно починалите. Най-прекрасното, което можем да придобием като последователи на духовната наука, е живият живот, който като полъх трябва да премине през редиците на онези, които се причисляват към нас. Не само знанието, не само познанието, а този живот, осъществяването на този живот.

Напоследък няколко наши членове си отидоха от физическия план. Също и един млад сътрудник, нашият скъп Фриц Мичер. И имах задачата, обусловена и от кармата, да говоря при кремацията в Базел. Трябваше да изпратя с определени думи отлитащата душа. Наред с различни други неща в думите си към душата изразих и съзнанието ни, че тя ще остане сътрудник и след преминаването си през портата на смъртта. Трябваше да го кажа, воден от съзнанието,

че онова, което оживява всички ни, не стои пред нас само като теория, а че онова, което изричаме като теория, трябва да изпълни цялата душа с пълнокръвен живот. Но тогава към онези, които са преминали през портата на смъртта, трябва да се отнасяме като към онези, които още са тук, в живота. Нещо повече, не бива да се колебаем да си кажем: най-разнообразни обстоятелства пречат на живеещите във физическо тяло да изживеят пълноценно духовния живот. Какви ли не препятствия можем да забележим у хората в този физически земен живот, когато става дума да познаят действително големите задачи на развитието – и след това и да ги изпълнят! Но често можем да разчитаме по-добре на мъртвите. Това усещане, че те са в нашите редици, това възлагане на особена мисия ме накараха да произнеса по съответния начин надгробното слово за нашия приятел Фриц Мичер, преминал преждевременно през портата на смъртта. И онова, което е казано за него, се отнася и за много други, преминали през портата на смъртта. Виждаме в тях най-важните си сътрудници и няма да бъда разбран погрешно, ако кажа: в духовната си работа можем да разчитаме много повече на мъртвите, отколкото на живите.

Но за да можем изобщо да изречем подобно нещо, трябва да живеем напълно в онова, което нашето спиритуално движение може да ни даде. Разчитам, че преминалите през портата на смъртта в нашето изпълнено с тежка съдба време са най-важните сътрудници за одухотворяването на човешката култура на бъдещето тъкмо и във външната област на живота. Защото тази смърт, към която поглеждат назад преминалите през портата на смъртта, ще бъде велик наставник. А днес не един се нуждае от по-силен учител, отколкото може да му даде животът. Това може да се види от най-различни примери.

Бих искал да приведа един пример – биха могли да бъдат приведени и някои други: преди няколко години в „Хохланд“, списание, което излиза в Южна Германия, се появи сензационна статия против духовната наука, която представям. Тази статия предизвика много голям интерес. Тя се стори убедителна на мнозина, защото беше написана от много прочут философ. Издателят на списание „Хохланд“ беше приел тази статия. Тоест той всъщност беше разпространил един такъв възглед за тази заплетена духовна наука, който сам

смята за твърде съществен. – Виждате ли, наистина не е важно да се защитаваме от това с външни средства. Напълно разбираемо е, че много умните хора на съвремието намират духовната наука за глупава. Но след избухването на войната се случи нещо друго. Издателят на споменатото списание е добър германец, човек, който се чувства германец. Човекът, чиято статия той беше приел тогава, сега му беше написал писма и издателят вече беше отпечатал и тях в „Зюддойче Монатсхефте“ – е, да кажем, в своята особено благословена „невинност“. Опитайте се да ги прочетете и ще видите как същият този философ пише на издателя на „Хохланд“ с толкова отрова и жлъч срещу средноевропейската духовна култура, че онзи, тоест издателят, се чувства принуден да каже: в Средна Европа човек, който мисли подобно нещо, би могъл да се намери само в лудниците. – Представете си каква безкрайно значима критика! Има един издател на южногерманско списание. Този издател приема статия, която смята за определяща за унищожаването на духовната наука и за която казва: ето най-после една добра статия за духовната наука от прочут философ! – След известно време издателят получава писма от същия човек, които после определя като написани от човек, чието място е в лудницата. Не би ли трябвало тогава, като следваме логиката на живота, да продължим и да кажем: ако човекът сега е безумец, то и по-рано е бил безумец, а добрият издател тогава само не е разпознал, че си има работа с безумец, когато той е писал срещу духовната наука. – Това е логиката на живота. Понякога не можем да дочакаме такава житейска логика да подейства, но тя все пак властва в живота ни и така понякога можем да преживеем нещо по тази рецепта. Появилата се тогава статия беше насочена тъкмо срещу моята духовна наука. Прочетоха я. Казаха си: това е прочут философ и платоник, следователно е особено умен. – Издателят си каза: когато някой толкова умен пише за духовната наука, това е значима статия. – Минава време и същият издател казва: този човек е безумец. – Но най-напред трябваше да получи доказателството по току-що посочения начин. Ето така стоят нещата при живите. Хора като онзи издател на южногерманското списание, с толкова несигурна почва под краката си, наистина имат нужда да бъдат поучени от събитията,

които духовният свят поднася чрез живота от последно време, и то в много по-дълбок смисъл, отколкото им е приятно.

И така ще разберете, когато се върна към казаното преди малко: в нашето време е имало много противоборстващи сили и ако наречем войната болест – можем да го направим, – то това е болест, предизвикана от нещо, разиграващо се дълго преди нея, и тя служи за оздравяване, за да бъдат отстранени някои неща, които постепенно трябваше да навредят на живота на цялата култура. Ако в този смисъл я наричаме болест, но разглеждаме болестта като оказване на съпротива, тогава разбираме тази война и съдбоносните събития на настоящето, разбираме я и по отношение на нейните значими знаци и напомняния. Тогава я преживяваме с всички вътрешни сили на душата си и така можем да обърнем наистина голямо внимание на преминалите през портата на смъртта: те гледат към близкото бъдеще и действително ще са научили онова, което после ще могат чрез инспирация да влеят в душите, искащи да ги чуят, – че в тези души трябва да навлезе спиритуално задълбочаване, необходимо за благото и напредъка на човечеството в близкото бъдеще.

И ако душите ви могат по правилния начин да приемат онова, което бих искал да кажа с тези думи, едва тогава сте в пълния, правилния смисъл последователи на нашия духовнонаучен светоглед. Ако душите ви могат да вземат решението да станат такива души, които ще насочат вниманието си към онова, което им нашепват отгоре преминалите през портата на смъртта поради нашите съдбоносни събития.

Именно за близкото бъдеще чрез духовната наука трябва да се изгради свързващ мост между живите и мъртвите, свързваща линия, по която инспириращите елементарни сили на онези, които са принесли големите жертви в нашето време, ще могат да намерят пътя насам.

Затова през тези дни, като говорех на душите ви и ги учех, исках да пробудя усещания. Тези усещания трябва да бъдат като усещания, изпълнени с очакване на онова, което се казва на душите чрез въздействията на нашето изпълнено с тежка съдба време.

В този смисъл нека и днес отново завършим с думите, които изрекох тук още завчера и които трябва да действат в душите ни като мантра, за да започнат душите ни да очакват, да очакват инспирацията, която ще дойде от мъртвите, които обаче стават изключително живи в духа:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Отношението на човека към природните царства и йерархиите – Духове на времето и Духове на народите – предупреждаващите гласове на мъртвите

Прага, 13 май 1915 г.

Живеем в тежко време: от една страна, време на смели дела, които оказват въздействие, и на големи жертви; от друга страна, време на тежки, сурови изпитания за човешките души. В края на тези разглеждания нека моята задача бъде да пробудя някои усещания тъкмо с оглед на нашето съдбоносно време. Щом ни е дадено да бъдем заедно в такова време, искаме в края на разглежданията си усещанията ни също да достигнат своя връх в съзвучие с това време. Но искаме да изходим от нещо, което може да хвърли светлина тъкмо върху някои неща, които трябва да кажат много на душите ни в наше време.

Откакто започнахме да разглеждаме света духовнонаучно, назоваваме четирите члена на човешката си природа: физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз. И знаем, че най-младият, но и най-значимият за нас член на човешката същност е Азът – или поточно онова в човешката същност, което наричаме Аз и чрез което изразяваме Аза. Защото, ако след сатурновото, слънчевото и лунното време, преминали едно след друго, човекът се състоеше само от физическо тяло, етерно тяло и астрално тяло, тогава нямаше да бъде човек. Човекът е човек благодарение на това, че през земното време е получил своя Аз чрез Духовете на висшите йерархии и че сега през земното време продължава да развива този Аз в хода на последователните инкарнации, в които преминава през различни човешки общности, през народи и периоди, докато Земята достигне

целта на своето развитие и докато и човекът постигне земната си цел благодарение на това, че е развил напълно своя Аз. Но знаем също, че има висши духовни същества – употребяваме за тях думата „висши“, – които принадлежат към висшите йерархии и стоят, така да се каже, над човека. Говорим за йерархията на Ангелите, Ангелои, за йерархията на Архангелите, Архангелои, на Архаите, или Духовете на времето, и така нататък във възходящ ред. Обозначаваме ги с тези имена, също толкова добре бихме могли да употребим и други имена, но тези имена вече са въведени на Запад.

Нека сега си представим как всъщност можем да мислим за тези духовни същества на висшите йерархии във връзката им с онова, което човекът е тук, на Земята. Изхождаме от онова, което човекът има около себе си тук, на Земята. Знаем, че това са минералното царство, растителното царство и животинското царство, а човекът трябва да разглежда самото човешко царство като най-висшето царство според всичко, което може да наблюдава, и според онова, което установява за себе си. Така че можем да кажем: ако говорим за видимите царства тук, на Земята, това са минералното царство, растителното царство, животинското царство и човешкото царство. Над тези царства, сякаш като продължение нагоре, се явява царството на Ангелите, на Архангелите, на Архаите и така нататък. Можем просто да си представим, че царствата не завършват с човешкото царство, а продължават и нагоре, само че висшите царства не могат да се видят с външните сетива.

Но би могло да се стори странно, че когато се издигаме от минералното, растителното и животинското царство до човешкото царство, изведнъж над човешкото царство започва невидимото. Това обаче ще бъде странно само докато не се има предвид, че животните не виждат човека така, както един човек вижда друг – нещо съвсем ясно за онзи, който може напълно да се вживее в способността на животното да съзерцава. Ако животните можеха да говорят, щяха да говорят за видими царства само като за минерално, растително и животинско царство; щяха да смятат самите себе си за най-висшето видимо царство. Че животните виждат човека така, както един човек вижда друг, е само предразсъдък. За животните ние, хората,

действително имаме свръхсетивно, призрачно съществуване; и ако животните имаха само такива възприятия, каквито имаме ние, те нямаше да виждат хората, а хората щяха да бъдат за тях толкова невидими, колкото за хората е царството на Ангелите. Само защото имат известен вид съновидно ясновидство, животните виждат човека като призрак, като свръхсетивно същество. Човекът като такъв не може непосредствено да си състави представа за образа, който едно животно има за човека. За сметка на това обаче животните виждат нещо и в посока надолу, или по-точно възприемат в тази посока нещо, което човекът вече не възприема там. А именно животните не само възприемат така, както човекът възприема минералния свят, но възприемат и нещо съвсем друго – особено силно това е при нисшите животни. Когато едно животно, искам да кажа, един охлюв пълзи по земята, той възприема цялото своеобразие на почвата. Човекът би бил непрекъснато смущаван, ако, докато върви по земята, я възприемаше така, както я възприема един охлюв или дори една костенурка. При висшите животни, които имат топла кръв, нещата стоят по-другояче, но именно нисшите животни действително възприемат цялото своеобразие на почвата, по която пълзят. Те възприемат цялото своеобразие на въздуха, възприемат всичко около себе си по съвсем друг начин от човека. Животното знае дали се движи по блатиста, или по песъчлива почва, защото възприема в себе си цялото своеобразие на почвата. И това е подобно на начина, по който чуваме нещата около нас. Целият минерален свят е пронизан от фино трептене на сили, които човекът не възприема. Животното възприема това фино трептене, тези сили така, че едно му е приятно, а друго – не. Когато например животното се обръща от един вид почва към друг, то не го прави, защото вижда като човека, а защото нещо му причинява болка, защото финитe движения отекват в него, защото се чувства сякаш част от тях. Това е един вид инстинктивно чуване, сякаш чува и онова, което става в почвата, или е като помирисване. Така че можем да кажем: животното възприема едно елементарно царство и за него още с човека започва една висша йерархия. – Следователно сме поставени сред два свята: света, който познаваме като външния сетивен свят, като външните царства на сетивния свят,

и света на висшите йерархии. Нисшите видими йерархии наричаме природни царства, а невидимите наричаме висши йерархии.

Но знаем също, че едно такова същество на висшите йерархии, например един Ангел, някога също е преминало през човешката степен. Това е било, докато Земята е преминавала през старото лунно време. Тогава човекът още не е бил човек; защото не е имал Аз; бил е още само на подготвителната степен за човечеството и най-висшият член на неговата същност е бил астралното тяло. Съществата, които принадлежат към йерархията на Ангелите, са преминали през своята човешка степен през старото лунно време. А Духовете, към които се обръщаме като към закрилящите Духове на отделния човек, са тези същества от йерархията на Ангелите, на всяко от които сякаш е поверен по един човек. Непосредствено над човека в йерархията стоят „Духовете на вашите души“; те действително, символично казано, оставят закрилящите си крила да въздействат върху хората, и то да въздействат върху отделния човешки индивид.

След това стигаме до йерархията на Архангелите. Те също някога са били хора. През старото слънчево време съществата, които днес наричаме Архангели, са били на човешката степен. Те не са били устроени като днешните хора – разбира се, че не, – били са устроени съвсем различно, но тогава са били на своята човешка степен. Не бива да си представяме, че през старото слънчево време Архангелите са изглеждали като днешните хора, но по отношение на развитието си тогава са били на своята човешка степен. И също така Духовете на личността, или Духовете на времето, са били на своята човешка степен през старото сатурново време.

Нека сега вземем по-специално тези Духове, които обозначаваме като Архангели. Като Архангели имаме такива Духове, които през старото слънчево време са преминали през своята човешка степен, през лунното време са се издигнали до степента на Ангелите и днес са се издигнали до степента на Архангелите. Нека засега, така да се каже, тези духовни същества, които стоят две степени над нас, останат пред душевния ни поглед; по-късно ще се върнем към това. След това имаме духовните същества, които през старото сатурново време са били хора; днес те са Духове на времето, стоят три степени над нас.

Нека и те останат пред душевния ни поглед. А сега нека разгледаме отношението си тъкмо към тези два вида духовни същества.

Нека приемем, че днес живеем в една инкарнация в земните си тела; когато човекът преминава през една инкарнация, тогава над нас стоят Духове, които причисляваме към йерархията на Ангелите, след това Духове, които причисляваме към йерархията на Архангелите, и такива, които причисляваме към йерархията на Архаите, Духовете на времето, или Духовете на личността. Но от своя страна и те преминават през развитие. Нека вземем по-специално Архаите, Духовете на личността, или Духовете на времето. И така, преминаваме през своята инкарнация, след това преминаваме през портата на смъртта, след смъртта влизаме в един духовен свят, между смъртта и новото раждане преминаваме през определено чисто духовно развитие и след това чрез ново раждане отново влизаме в земно съществуване. И така, можем да попитаме: от какво зависи дали след определен брой години отново ще се спуснем на Земята? Този въпрос често се повдига в публични лекции. Тогава от определени гледни точки все пак може да се даде отговор, но когато говорим в тесния кръг на нашите клонове, можем да дадем отговор, който по-точно съответства на нещата и насочва повече към реалното.

Докато живеем тук във физическо тяло, Духът на времето е на съвсем определена степен на развитие. Той върши нещо, свързано с развитието на хората на Земята, и от своя страна преминава през развитие. В известен смисъл сме узрели да слезем в земна инкарнация тогава, когато в хода на едно развитие този Дух на времето е напреднал дотам, че всички сме позволили онова, през което той от своя страна преминава, през което е преминал там горе, да се влее от него в нас. И когато той от своя страна отново е напреднал с една степен, а ние в развитието си през духовните светове сме достигнали определена степен, можем отново да встъпим в земно развитие. Нека се разберем добре в това отношение. Нека най-напред оставим настрана собственото си развитие. Нека видим как Духът на времето преминава през своето развитие в един много дълъг период.

Искам да кажа следното: ако разгледаме развитието на земното човечество, като се върнем до основаването на древния Рим, около

осемстотин години преди Мистерията на Голгота – тоест ако се върнем до основаването на Рим, – ще открием, че тогава един определен Дух на времето е започнал своето развитие. Преди това друг Дух на времето е ръководил и направлявал съдбините на Земята. А този Дух на времето, който тогава, така да се каже, е поел като Дух на времето ръководството на Земята в нейното духовно развитие, я е ръководил чак до шестнадесетото столетие. Толкова дълго един Дух на времето направлява съдбините на Земята. Оттогава, значи, от шестнадесетото столетие, действа друг Дух на времето. Следователно тук имаме работа с два Духа на времето. Човекът, който например през третото столетие преди Мистерията на Голгота е бил на Земята в някоя инкарнация, е преживял онова, което този Дух на времето е извършил за Земята. Ако този човек е умрял през третото или пък през второто столетие, отначало след смъртта му Духът на времето не може да му даде нищо. Онова, което е могъл да му даде, му го е дал. Сега на свой ред Духът на времето трябва първо отново да изживее редица години, преди да може да даде на човека нещо ново. Тогава този човек, който между смъртта и раждането е бил в един духовен свят, отново слиза на Земята, когато Духът може да му даде нещо ново. Наистина нещата са устроени така, че обикновено човекът всъщност идва неколкократно, защото поради несъвършенството на хората Духът на времето не е в състояние винаги да даде на човека всичко, което би могъл да му даде. Затова човекът идва неколкократно през времето, в което се развива един Дух на времето. Но в общи линии това все пак зависи от обстоятелството, че Духовете на времето уреждат последователните инкарнации на хората. А от своя страна Духовете на времето уреждат целия този ход на човешките съдбини, като имат, така да се каже, подчинени. Това са Архангелите. Такива Архангели управляват, така да се каже, като подчинени, и то много по-кратко време от Духовете на времето. Духовете, които причисляваме към йерархията на Архангелите, управляват само около три до четири столетия, докато Духовете на времето управляват толкова дълго, колкото посочих преди малко – можем да приемем, че един Дух на времето управлява от основаването на Рим до шестнадесетото столетие. Те се сменят така, че докато управлява един Дух на времето,

един след друг се изреждат около шест или седем. Така по времето, когато се извършва Мистерията на Голгота, в духовното развитие имаме най-напред управлението на онзи Архангел, когото наричаме с името Орифиил. След това идва управлението на Анаил, после управлението на Захариил, на Рафаил, на Самаил, на Гавриил; а сега, от 1879 година насам, имаме управлението на онзи Архангел, когото наричаме Михаил. Значи, когато съзерцаваме духовните светове, имаме, така да се каже, висшето управление на Духовете на времето, а под него, последователно във времето – управленията на Архангелите. Понеже човекът не може да приеме всичко, което Духът на времето би му дал, той го приема не направо от ръката на Духа на времето, а от ръката на Архангела, на по-нисшата сила. И така, нека запомним: непосредствените ни лични закрилници принадлежат към йерархията на Ангелои. Над тях стоят онези, които направляват хората повече във връзките им с другите хора. А над тях стоят Архаите, или Духовете на личността, или Духовете на времето.

Когато говоря така, винаги става дума за онези същества, които действително са преминали правилно през своето развитие. Но не всички духове преминават правилно през развитието си. Действително има духовни същества, които още през сатурновото време са били Архаи, но са изостанали на степента на Архаите, тоест на тогавашната степен. Значи сега, през земното развитие, те не са напреднали отвъд своята сатурнова степен. В действителност не са се издигнали до степента на правилното развитие. Запазили са своя човешки характер и от една страна, са свръхсетивни сатурнови същества, но стоят на човешката степен. Също така има същества от йерархията на Архаите, които на Слънцето са останали на човешката степен и сега в свръхсетивния свят все още са хора. Тези изостанали същества наричаме с едно общо название луциферични същества или пък ариманични същества. Днес не можем да се спираме на разликата между луциферичните и ариманичните същества. Това са изостанали духове.

И така, трябва да си отговорим на въпроса: как човекът, който е тук, в своята земна инкарнация, приема влиянието на духовете, напреднали правилно в развитието си – на Духовете на времето,

Архаите, и на Архангелоите, които са техни служители? Тези същества са свръхсетивни – човекът не може да влезе с тях в такива отношения, в каквито влиза със сетивния свят. Затова, ако се опира само на сетивния свят, човекът обикновено не знае, че се намира в развитие, направлявано от стоящите над него Архаи и Архангелои. Не го знае; но тези свръхсетивни същества се намесват във всичко, което съставлява неговото същество. А онези духовни същества, които наричаме Духове на народите, които следователно направляват цели народи, също принадлежат към редицата на Архангелоите, на Архангелите. И доколкото дължим онова, което сме, на народа, към който принадлежим, трябва да разглеждаме онова, което ни дава народното същество, като дар от съответното същество от йерархията на Архангелоите. Това е инспирацията на Архангелоите, която получаваме, защото сме поставени в един народ. Нужно е само да помислим какво означава за човека обстоятелството, че е поставен в един народ. Заедно с народността в човека се вливат духовни качества, но и навици; влива се едно съвсем определено устройство на неговото същество. Изобщо не можем да си представим, че бихме станали онова, което сме в една инкарнация, по друг начин, освен чрез дара на Духа на народа – тоест в действителност чрез дара на едно архангелско същество.

Освен че принадлежим към една народност и затова чрез инспирацията на едно архангелско същество получаваме определено устройство на цялото си битие, участваме и в развитието на цялото човечество. И тук сме подвластни на интуициите, към които ни води Духът на времето от йерархията на Архаите. При това трябва да имате предвид, че днес в сегашната си духовна култура получаваме нещо, което отново надхвърля всички народностни различия; нещо, което имаме, защото живеем на прехода от деветнадесетото към двадесетото столетие, и което нямаше да имаме, ако бяхме живели през римската или гръцката епоха. Дължим го на Духа на времето. И можем да разграничим съвсем точно дара на Духа на времето от дара на Духа на народа. Но ако имаше само правилно развитие на човека, правилно развитие на Ангелоса, на Архангелоса, правилно развитие на Духа на времето, тогава всеки от нас винаги щеше да

получава дара на своя Дух на времето и на съответния Дух на народа и щеше да се развива, като приема този дар. Хората на Земята щяха да се развиват едни до други. Всички представители на различните народи по Земята щяха да приемат дара на Духовете на народите на Земята така, сякаш в една зала висяха пет съвсем различни картини, които изобразяваха различни неща, но едната картина ни най-малко не пречеше на другата. Така отделните хора щяха да приемат на Земята, едни до други, дара на своите Духове на народите. Нямаше да си пречат, ако цялото развитие бе протекло правилно. Но има изостанали същества. Сред направляващите архангелски същества има такива, които правилно са започнали развитието си на Слънцето и до земното време са станали истински Архангелои, но и такива, които са останали на слънчевата степен и всъщност са още само на степента на хората. Следователно тези същества стоят на същата степен като Духовете на народите и все пак са изостанали от тях, притежават още само качествата на невидими свръхсетивни хора, а не на Архангелои. Изостанали са тези същества. По определен начин те предявяват към света същите претенции като Архангелоите, но не са достигнали степента на Архангелоите на Земята. Затова в известен смисъл трябва да действат със същите сили, с които са действали на Слънцето. Вследствие на това завладяват човека като хора, вместо като Архангелои – като невидими хора, които се вселяват в човешката природа, които не направляват човека отгоре, а се вселяват в човешката природа. И тези духове, които, значи, в известен смисъл се съревновават с действително ръководещите Духове на народите, са причината народите да враждуват помежду си, да не живеят в мир едни с други на Земята. Човекът изобщо не би бил изкушен да отъждествява своята личност, човешкото в себе си със своята народност, а би разглеждал народността като нещо, което го храни духовно. Но не би влизал в разпри в защита на своята народност, не би отъждествявал личността си с нея. Не би казвал: принадлежа към тази или онази националност, а: националността съществува и понеже съм се родил в нея, трябва по обиколния път през тази националност да получавам своята духовна храна. – Но докато Архангелът го подтиква да мисли така, идва другият, който всъщност стои на

човешката степен и по същество е луциферичен дух, и го въвлича в националността. А последицата е, че архангелското не слиза към човека като дар, а човекът се отъждествява с народността като с нещо съвсем лично и от това възникват тези разпри между националностите на Земята. Трябва да сме напълно наясно: отъждествяваме се с националността по начина, по който го правим на Земята, защото се поставяме, така да се каже, не само под влиянието на ръководещия Архангел, а и под влиянието на спрелия, на изостаналия Архангел. Да чувстваме в духа на духовната наука, означава именно да умеем като хора да се издигаме над чисто националното, за да получим достъп до общочовешкото. Тогава можем в най-висшия смисъл да имаме национален характер. Както един човек може да се занимава с едно изкуство, а друг – с друго, и не е нужно единият да бъде противник на другия, като се занимава със своето изкуство, така и в национално отношение нямаше да е нужно единият да бъде противник на другия, ако не съществуваха архангелски същества, изостанали в развитието си, които предизвикват това отъждествяване. Непременно трябва да изхождаме от това, ако изобщо искаме да говорим за онова, което стои в основата на човешкото развитие по отношение на националните или други различия.

Ако разгледаме следното, ще разберете по-подробно как по отношение на Духа на времето луциферичният елемент се намесва в правилно развиващия се елемент. Един Дух на времето действа в продължение на определено време. От шестнадесетото столетие действа нов Дух на времето. Този Дух на времето има съвсем определена задача. Неговата задача е да прибави към предишните импулси на развитието всички материалистични умения и цялото материалистично разбиране за света. Ето защо материалистичното в света е постигнало толкова голям напредък от шестнадесетото столетие насам. Затова не е нужно да смятаме материалистичното разбиране за нещо по-малоценно от предишния начин на разбиране, стига само да не се отъждествяваме едностранчиво с него. Какво ще каже за управлението на различните Духове на времето онзи, който разглежда нещата по този начин? Ще каже: сега ни управлява определен Дух на времето; преди ни е управлявал друг Дух на

времето и тогава хората са имали други представи, други импулси. И ако човекът допускаше да му влияят само Духовете на времето, които напредват правилно в развитието си, би казал: сега трябва да се приспособим именно към този Дух на времето, като проникнем по-дълбоко в законите на развоя на света, на материалистичното мислене. После, след известно време, отново ще дойде друг Дух на времето; той ще внесе друг дух в човешкото мислене.

Неведнъж съм подчертавал, че именно като последователи на духовната наука трябва да кажем: днес възвестяваме духовната наука със съвсем определени думи, представи и понятия, но съвсем не вярваме, че онова, което казваме днес, важи за цялото земно бъдеще, а то ще се променя. Когато изминат още две хиляди години, и онова, което днес наричаме познание на духовната наука, ще се възвестява с други думи, както днес говорим различно от хората през гръцката епоха; нищо няма да остане от начина ни на изразяване. Не градим върху нещо, което остава непроменено във външната си форма, а знаем, че един Дух на времето сменя друг и че всички стоят равноправни един до друг.

Но онзи, който е под влиянието на действащите в него изостанали Духове на времето от Сатурн и затова се отъждествява с тяхното влияние, казва: тогава всички други хора са били глупави, това е била детската стая на човечеството. Днес сме напреднали толкова прекрасно; днес сме намерили напълно валидни истини за цялото бъдеще! – В областта на духовната наука ставаме по-смирени, по-скромни. Който се отъждествява с Духа на времето, казва: ето че Коперник най-сетне е открил истината; преди се е вярвало в друго. Сега хората завинаги ще казват: Земята и планетите се движат по елипса около Слънцето. Слънцето стои в средата! – Още днес духовната наука знае, че това е едностранчиво учение. В нашата материалистична епоха то ни служи много добре, за да си представяме света, но като абсолютна истина е погрешно. Изобщо не е вярно, че Слънцето стои в единия фокус на елипсата, а Земята се движи около него. В действителност всичко това е привидно движение, изчислено материалистично. В действителност самото Слънце се движи, а Земята и другите планети го следват с винтообразно движение. И

понеже при това винтообразно обикаляне се получават определени положения, Земята стои веднъж така, друг път иначе. Оттук възниква привидната елипса. В действителност линията е друга. Ще дойде време, когато и външната наука ще знае това. Ставаме по-скромни, когато знаем, че истините, изказани в определена форма, важат само за определени периоди. И като истински последователи на духовната наука никога няма да твърдим: отсега нататък, през цялото бъдеще, всички хора ще казват, че човекът се състои от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз; а в бъдеще отново ще се говори съвсем различно. Важно е всичко да се развива; идеите от вчера да са също толкова основателни, колкото идеите от днес; да не допускаме да ни управлява само един Дух на времето, който ни мами, че всичко предишно е било само лъжа и измама, а ние сме напреднали толкова прекрасно. По отношение на Духа на времето виждате обсебеността от луциферичния дух у хората, които казват: колко прекрасно сме напреднали! Колко несъвършено е било всичко, което преди са мислели и казвали за света! Но онова, което сега сме открили, ще остане. Като вечни истини ще остане онова, което е открито от шестнадесетото столетие насам.

И така, онова, което обикновено наричаме Дух на народа, всъщност вече е едно сложно същество. Това е правилно развиващият се Дух на народа, който, така да се каже, се носи над нас; ако следвахме само него, щяхме да го следваме, като приемаме даровете му, защото сме поставени в неговата сфера. Но неговият луциферичен спътник непрестанно възпрепятства дейността му, като се вселява в нас и ни кара като отделни хора да се отъждествяваме с цялата народност. Отделният човек обаче прави това по различен начин; и тук е изключително важно действително да разберем, че в средата на Европа трябва да се развие една народност, която да се отнася към цялото същество на своя Дух на народа по различен начин от народността в периферията на Европа. Това разбиране непременно трябва да усвоим. Изключително голямо значение има онова, което се извършва под повърхността на човешкото съзнание и действително зависи от духовните същества на висшите йерархии. Днес материалистично мислещият човек все още ще обяви за безумие твърдението, че от

духовните същества идват такива импулси, каквито току-що назовах – например импулсът, който без знанието на хората е подтиквал народа в Средна Европа да усеща божественото или – понеже в Средна Европа действа Христос – християнското по следния начин: средноевропейският човек се учи да усеща Христос като Онзи, Който говори на най-съкровеното в душата. Никъде другаде не е било така, както в Средна Европа. Например още през римската епоха на християнското развитие Христос несъмнено е бил разбиран като същество, дошло на Земята и действало за хората. Несъмнено по-напредналите са усещали онова, което е мислел Павел: „Не аз, а Христос в мен!“; отчасти са го усещали и онези, които изобщо още тогава са мислели така, както мислим днес ние, които разполагаме с духовната наука. Но все пак това усещане се различава от онова, което откриваме у Майстер Екхарт, у Таулер, у Ангелус Силезиус и други подобни духове. Как са приели тези духове Мистерията на Голгота! Нужно е само да попитаме Ангелус Силезиус и той ще ни отговори с прекрасното изречение:

И хиляда пъти Христос във Витлеем да се роди,
а в теб – не, пак навеки изгубен би бил ти!

Важно е да съпреживеем Мистерията на Голгота в собствената си душа. Тези средноевропейски хора са се стремели вътрешно да преживеят нещо, което е вътрешен образ, вътрешен израз на Мистерията на Голгота. И колко прекрасно е, когато Ангелус Силезиус се изказва за смъртта и казва: всъщност всичко, което става в мен, в крайна сметка става, защото Бог е в мен и извършва нещата в мен. И когато умирам, не умирам аз, а всъщност Бог умира в мен! – Помислете каква чудесно съкровена идея за безсмъртието се съдържа още в думите: Бог умира в мен! – Защото Бог, разбира се, е безсмъртен. Ако Бог умира в мен, тогава смъртта е само привидна; тогава усещаме онова, което усеща Ангелус Силезиус: че Бог умира в нас само привидно, защото Бог не може да умре. Следователно умирането не е такова, каквото изглежда отвън; то е само един факт, присъщ на живото. И понеже Бог не може да умре – но все пак умира в нас, – още в това усещаме безсмъртието. Това вътрешно,

най-съкровено съединение с Бога, независимо дали го усещаме като божествено, или като християнско, се е подготвяло дълго в хода на средноевропейското развитие. И средноевропейските Духове на народите са действали така, че то е намерило външен символичен израз, реален символичен израз. Никъде освен в Средна Европа не се казва „Ich“, когато се има предвид собственият Аз, собственото същество. Духът на народа, който се проявява като Дух на езика, е направлявал цялата еволюция така, че постепенно се е стигнало до изразяване на собственото същество с думата „Ich“. Но „Ich“, „I-Ch“, е Исус Христос! То се съдържа в Исус Христос. С произнасянето на началните букви на „Jesus Christus“ в „Ich“ символично се изразява онова, което е заложено в средноевропейската духовна същност: нейната съкровена свързаност с най-вътрешното преживяване. Всеки път, когато се изговаря „Ich“, се изговарят началните букви на „Jesus Christus“. Ако само насочехме духовните си очи към такива неща, които днес действително все още се смятат за фантастични, щяхме да открием как несъзнавано духовете от висшите йерархии непрестанно въздействат върху човешкото развитие и тогава щяхме да открием значимото в нещата, които днес просто приемаме за даденост.

Искам да спомена само един действително значим факт. Една определена група европейски хора се нарича германи. И когато в Средна Европа се говори за германи, се имат предвид Англия, Холандия, Норвегия, Швеция, а също и други. Понятието за германите се разпростира широко. Не говоря за агитация, а за онова, което е дадено в езика. Когато говорят, англичаните не наричат себе си германи, защото наричат само германците „Germans“. Германецът нарича себе си „германец“ и когато говори за германи, обхваща една по-голяма група хора. Англичанинът прилага названието германи, „Germans“, само към германците, към онези, които не са „той“. Това е един изключително значим факт. В най-дълбок смисъл този факт показва как Духът на народа действа от едната и от другата страна: в Средна Европа той действа, за да обхване по-голямото цяло, а Духът на английския народ се стреми да отдалечи от себе си названието, което обхваща по-широк кръг, и да го отнася само към другия.

Изобщо онова, на което ни учи езикът и което е израз на действащата народна духовност, постепенно действително ще се разкрие по чудесен начин пред хората. Днес все още среща малко разбиране онзи, който говори за различните европейски народи така, както се опитах да говоря години преди тази война – съвсем не подтикнат от тази война – в цикъла „Мисията на отделните Души на народите във връзка със северно-германската митология“. Това се възприема така, сякаш искаме да даваме някакви оценки. Но не искаме да даваме оценки, а само характеристика. И можем да характеризираме именно западноевропейските народи, като изразим точно и прецизно онова, което изразих в този лекционен цикъл.

Знаем, че човешката душа се състои от сетивна душа, разсъдъчна, или сърдечна душа, и съзнаваща душа и че Азът действа в тези три душевни оттенъка. Ако разгледаме италианския народ с неговата Душа на народа, откриваме особеното обстоятелство, че тук Душата на народа инспирира сетивната душа. И тъкмо това е характерно за италианската народност: Душата на народа въздейства инспиращо върху сетивната душа. А ако нещо е обсебено от луциферичния Дух на народа, това е и Душата на народа. И сега помислете, че от една страна, величието на италианския народ се състои в това, че сетивната душа бива инспирирана. Помислете за Данте, за всички велики италиански творци! Но помислете също и за отъждествяването – така да се каже, за изостаналото в развитието си луциферично свръхчовешко начало във всички страстни импулси на развитието, възникващи в италианския народ! С това не се дава оценка, а само характеристика.

При френския народ навсякъде можем да видим как Душата на народа инспирира разсъдъчната, или сърдечната душа, именно разсъдъчната, или сърдечната душа.

При британския народ това е съзнаващата душа. За сегашния цикъл на човечеството съзнаващата душа е онова, което най-много свързва човека с външния физически свят. Затова на онази народност, която се инспирира от съзнаващата душа, е възложена преди всичко мисията да подпомага и развива материалистичната култура. С това отново не се дава оценка, а само характеристика: именно

британската нация е призвана да даде възможност съзнаващата душа да бъде инспирирана. Доколкото отделният човек принадлежи на своя народ, тоест доколкото се инспирира от луциферичния Дух на народа, той се отъждествява с чисто материалистичната култура на съвремието. Действително откриваме това в британската култура. Начинът, по който отделният човек заема мястото си в британската нация, разкрива тъкмо материалистичния дух на британската нация – този своеобразен дух, който от 1856 до 1900 година е водил тридесет и четири завоевателни войни и е превърнал петдесет и седем милиона жители на Земята в нови британски поданици, а после, в наше време, се преструва, че защитава свободата на отделни човешки групи. Когато разглеждаме време като нашето, трябва да сме напълно наясно, че именно нашето време във висша степен ще научи хората да усещат като предупреждение онова, което днес се представя като противоположност между отделните групи народи на Европа или изобщо на голяма част от Земята. Представителите на тридесет и четири националности воюват помежду си, ако изобщо не броим малките племенни различия. Това би трябвало да се приема като предупреждение, което ни подтиква действително да оставим настрана онова, което досега сме наричали история. Но именно в наше време този начин на разглеждане засега все още се довежда до безсмислица. Наистина виждаме как се стига до безсмислица във всичко, за което отделните европейски нации се обвиняват днес, как се претеглят отделните външни факти, за да се открият причините за страшната война на съвремието. Но именно тази война ще научи хората, че във външните ѝ причини не се открива нищо, а най-много външни симптоми на онова, което съществува дълбоко скрито в човешките групи под ръководството на напреднали и изостанали духовни същества. И именно онова, което днешното време поднася като изпитания, в известен смисъл ще ни принуди да се обърнем към спиритуалните дълбини, в които са причините за онова, което днес става външно в света.

От най-различни страни може да се покаже как в дълбините на съзнанието действа онова, което се проявява външно. Макар повечето приятели вече да познават този пример, искам още веднъж

да посоча как цялата карта на Европа в края на Средновековието е била определена от намесата на Орлеанската дева във войната между Англия и Франция. Всеки, който разглежда с разбиране външната ни история, трябва да признае, че картата на Европа би се оформила съвсем различно, ако тогава Англия не беше победена от Франция благодарение на намесата на Орлеанската дева в борбата. Но Орлеанската дева не е била обучен стратег, не е била човек, достигнал върха на образованието на своето време. Била е едно обикновено човешко същество – селско момиче. Но чрез нея духовете от висшите йерархии са действали по начина, по който е трябвало да действат през тази епоха. Чак до наше време е било напълно необходимо тези духове да действат в подсъзнателното, защото хората още не са можели да разбират онова, което сега трябва да се разбира духовнонаучно. В легендите често се изразява прекрасно как висши духовни същества се намесват в подсъзнателното. И с право се придава особено значение на времето, когато външният свят е отстъпил най-много на заден план през годината – на времето от Рождество до шести януари: не от суеверие, а защото това действително съответства на фактите. През тези тринадесет нощи е можело да се получи инспирация, ако духовните познания са се търсели по по-елементарен начин, а не както ги търсим днес – по пътя, посочен в „Как се постигат познания за висшите светове?“. Това например е изразено много красиво в норвежката легенда за Олаф Астезон. В тази легенда се загатва как преди настъпването на Рождество Олаф Астезон отива на църква; как пред църквата изпада в сън и спи през тринадесетте нощи; как после се събужда на празника на Трите царе и действително може да разкаже какво е преживял. А онова, което разказва образно, нагледно, но по примитивен начин, съответства на онова, което наричаме преминаване през душевния свят и преминаване през царството на духовете. Олаф Астезон е преживял всичко това през времето, в което с право е поставен празникът Рождество. Това трябва да ни подскаже, че ясновидството на непосредствените и близки до природата хора е можело да се развие най-добре през тези тринадесет нощи от Рождество до празника на Трите царе.

А понеже Орлеанската дева е била такъв непосредствен и близък до природата човек, би могло да се предположи, че през тези тринадесет нощи е преживяла в един вид съновидно състояние света, за който е говорела, когато е водела френската войска срещу англичаните – че през тези тринадесет нощи е била инспирирана. Това е станало по един своеобразен начин. Именно в тялото на майката, преди да зърне светлината на физическия земен свят, всеки човек преминава през едно състояние на сън, през състояние, в което сетивата още не говорят. Това действително все още е един вид състояние на сън, което, разбира се, е най-зряло през последните тринадесет дни преди раждането. Ето кое е великото, могъщото, което изпълва душата ни с такова удивление: Орлеанската дева е родена на шести януари. Значи тя действително е получила инспирацията през тринадесетте нощи, но преди да отвори очи за земната светлина. Затова и в нашия календар умишлено е отбелязано, че шести януари е рожденият ден на Орлеанската дева. Трябва да разберем това в широкия му световно-исторически контекст; защото то може да ни каже колко тайнствени са връзките в света и как в света действат тайнствени сили. Така са действали тайнствени сили тогава, на шести януари, когато сутринта хората от малкото селце, където се е родила Орлеанската дева, са се стекли заедно; когато самите животни са се държали толкова чудно. На този шести януари една инспирация е можела да достигне своя завършек. През тринадесетте нощи е можело да бъде инспирирано едно същество, предразположено към това чрез собствената си карма. Разбира се – не всеки, който е роден на шести януари, е предразположен към това, а кармата трябва да съвпадне с другите условия.

Исках да приведа този пример с Орлеанската дева, който особено ясно ни показва как сили, действащи под повърхността, се намесват във възникването и развитието на историческите събития. Разбира се, след това е дошло материалистичното развитие на следващите столетия. Напълно разбираемо е, че то е трябвало да разглежда като безумие едно такова насочване към дълбините на историята. Това не вреди; както изобщо не вреди, че днес хората извън нашите среди все още разглеждат тази духовна наука като безумие. Тази духовна наука ще си пробие път.

Но такива значими събития като онези, сред които живеят съвременните хора и в които действително са се инкарнирали, за да участват в тях под една или друга форма, невинаги означават едно и също в историческото развитие. Днес тези съдбоносни събития са предупреждение към хората. Написаната за тази война литература наистина вече е същински потоп, но във всички излезли книги, брошури и тъй нататък все още не намираме онова, което всъщност трябва да очакваме да бъде открито и което също трябва постепенно да бъде открито. Често се чува: за причините всъщност не може да се говори, може би след войната, може би чак след десетилетия хората ще открият в документите истинските причини за тази война и ще узнаят кой всъщност е бил виновен за нея. – Можете да прочетете това във всеки трети вестник. Но въпросът не е в това, а в това, че именно благодарение на днешното време ще стигнем до разбирането: в тези външни поводи всъщност не се откриват действителните причини, а причината трябва да се търси в духовния свят. Ще се открие, че тази война действително е била поставена в хода на историята като значимата карма на материализма, през която трябва да се премине, за да възприемат хората редица убеждения, които от материализма отново водят към спиритуализма. Човечеството непременно трябва да премине през това изпитание.

Какво всъщност става днес около нас, което ни разтърсва толкова силно? – Знаем, че когато човек премине през портата на смъртта, най-напред оставя физическото си тяло във физическия свят. Първоначално навлиза в духовния свят с етерното си тяло, астралното си тяло и Аза си. Скоро отхвърля етерното тяло; то се предава на останалия свят. След това продължава с астралното тяло и Аза през царството на душите, през царството на духовете. Но нека сега помислим, че днес голям брой хора преминават през портата на смъртта за сравнително кратко време и с определено съзнание; че отхвърлят едно етерно тяло, което, така да се каже, би могло още десетилетия да поддържа нормално един човешки живот. Когато човек умре между двадесетата и тридесетата си година, отхвърля етерно тяло, което би могло да поддържа физическото му тяло още шестдесет до седемдесет години. Силите са в етерното тяло, защото

и в духовното нищо не се губи. Всички хора, които днес преминават през портата на смъртта в разцвета на годините си, предават на света едно етерно тяло, което би могло да поддържа този живот още толкова време, колкото трае един дълъг живот. Всички тези сили сега са в духовния свят. Как присъстват там тези сили? – Бих искал да ви покажа значението на подобно явление с един нагледен пример, взет от самия наш кръг.

Миналата есен едно семейство от нашия антропософски кръг загуби седемгодишното си синче, едно мило момче. Външните обстоятелства бяха наистина извънредно трагични. Бащата беше заминал на война като германски гражданин; тъкмо се беше разболял и беше във военна болница. Една вечер, точно когато в Дорнах, където се строи нашата сграда, се изнасяше лекция, ни съобщиха, че малкото седемгодишно момче е изчезнало. От вечерта не се беше прибирало у дома. Не бива да забравя да спомена, че градинарското семейство се е установило в Дорнах. Малко преди това сам бях пристигнал от Германия в Швейцария. Момчето ме беше посрещнало още пред сградата и ми беше подало ръка; то беше слънчево, много мило дете. И така, онази вечер ни уведомиха, че момчето го няма. Не можеше да се предположи нищо друго, освен че една кола за мебели, докарала мебели за членове и преобърнала се близо до сградата, е паднала върху детето. Освен всичко това трябва да имате предвид, че безброй години преди това оттам не беше минавала кола за мебели, а и оттогава не е минавала. Освен това трябва да помислите: момчето живееше при майка си, която се грижи за градинарското стопанство. То беше толкова мило момче, че когато бащата трябваше да замине, каза на майка си, че сега ще ѝ помага много усърдно, защото бащата вече няма да е там. Онази вечер го бяха изпратили до така наречената столова, за да донесе нещо за майка си. Тя съвсем не беше далеч – пътят от столовата до жилището на майката е съвсем кратък. По този кратък път има кръстовище, така че колата за мебели трябваше да завие. Всъщност момчето искаше да тръгне десет минути по-рано, но го задържа някой, който искаше да тръгне с него. Ако беше тръгнало по-рано и през друга врата, през която обикновено излизаше, щеше да мине покрай колата по-рано и от лявата ѝ страна, докато сега мина

отдясно. Понеже момчето тръгна по-късно, излезе през друга врата и мина отдясно на колата за мебели, при преобръщането си колата падна право върху него. Хората бяха видели това, включително онези, които бяха при конете. Никой не подозираше, че момчето е попаднало под колата. Тогава казаха: колата е прекалено тежка, за да я вдигнем още тази вечер, ще го направим утре. – Това беше станало между пет и шест часа. А около десет и петнадесет вече се оказа, че непременно трябва да вдигнем колата. До дванадесет часа я бяхме вдигнали; и извадихме мъртвото дете.

Първото, което бих искал да спомена, е, че тъкмо подобен пример е особено подходящ да покаже как хората мислят погрешно и за живота. И бих искал още веднъж да приведа едно вече често използвано сравнение за това погрешно мислене. Да предположим, че на известно разстояние виждате човек, който върви по брега на река. Изведнъж виждате, че човекът пада в реката. Затичвате се натам и на същото място намирате камък. Разбира се, казвате, че човекът се е спънал в камъка, паднал е във водата и така е намерил смъртта си. Но нещата могат да стоят съвсем другояче, могат да бъдат тъкмо обратни. Човекът може да е получил сърдечен удар. Паднал е във водата, защото преди това е бил мъртъв; а не е намерил смъртта си, защото е паднал във водата. Тази грешка се допуска всеки миг, особено в природознанието. Разбира се, тя не се забелязва, когато е умело прикрита.

Така беше и с това дете. Кармата на това дете беше приключила. Колата за мебели беше минала оттам заради детето. Духовните същества, които действат зад тази тайна, подредиха нещата така, че детето да може да намери смъртта си. Момчето беше на седем години. Етерното тяло беше съвсем младо и би могло да поддържа живота още много десетилетия – силите бяха налице. Винаги ще свидетелствам за значението на това, че от известно време насам нашата сграда в Дорнах е обгърната от уголеменото етерно тяло на малкия Теодор Файс. Етерното тяло действително е уголемено – то се уголемява след смъртта, – и оттогава етерното тяло на малкия седемгодишен Тео образува нещо като аура на сградата. И от смъртта на това момче насам знаем, че когато работим по сградата, когато

трябва да намерим идеите за нея, които да я поставят по правилния начин в духовния свят, получаваме инспирация също и от етерното тяло, което участва в образуването на аурата на сградата – етерното тяло на малкия Тео Файс. Разбира се, никакъв копнеж да изглеждам оригинален, не би могъл да ме подведе да отрека, че много от приносите, направени за сградата оттогава насам, са инспирирани също и от аурата на това етерно тяло, която обгръща сградата, и че в работата по сградата, така да се каже, получаваме тази помощ – неизразходваната етерна сила действа в нейна полза. Представете си какви значими вътрешни факти стоят тук зад външните факти: едно семейство се преселва близо до сградата. Има едно момче с особени заложби, обусловени от душевната му същност; то жертва етерното си тяло, за да бъде сградата обгърната от силата на това етерно тяло. Ето един такъв пример, от който виждаме как неизразходвани етерни тела, отдадени в жертва, имат своя задача в света.

Едва тук всъщност започва да се оформя онова съдържание на усещанията, което трябва да извира от нашата духовна наука. Да знаем, че човекът се състои от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз, че преминаваме през различни земни животи – наистина не това теоретично знание е съществено. Съществено е какво внасят тези възгледи в нашето действително преживяване. Стремим се да внесем живот в нашето движение и като се опитваме да преодолеем разликата между живите и мъртвите не само теоретично чрез учението, а чрез самия живот. Когато наскоро ни беше отнет един много скъп сътрудник, Фриц Мичер, тъкмо в тридесетата му година, и трябваше да произнеса словото при кремацията му в Базел, сред важните ми думи бяха и тези, с които се обърнах към тази душа, за да ѝ възложа задачата – бих казал, като молба – да продължи да работи сред нас и след смъртта. Защото са ни нужни не само така наречените живи, а ни е нужно и сътрудничеството на онези, които са преминали през портата на смъртта. И те ще сътрудничат по два начина. От една страна, в близко бъдеще ще сътрудничат голям брой етерни тела, оставени от хората, преминали през портата на смъртта сред тежките съдбовни преживявания. Млади, неизразходвани етерни тела сега са като една голяма, мощна аура, в която живеем. А от друга страна,

самите индивидуалности продължават да действат от етерните си тела. Можем да насочим поглед към неизразходваното етерно тяло в примера с малкия Тео Файс, където етерното тяло става инспиратор за някои от нещата, извършени по сградата. В обръщението си към Фриц Мичер исках да насоча поглед към индивидуалността. Част от нашата духовна наука е да чувстваме и усещаме напълно как се запълва пропастта между живота и смъртта. Защото през периодите, които прекарваме на Земята, съдържание на съзнанието ни трябва да стане не само теоретичното знание, а и напълно живото разбиране, че мъртвите са за нас като живи, че мъртвите дават нещо – като младите, неизразходвани етерни тела. А в тези етерни тела, принадлежали на хора, намерили сега смъртта си вследствие на големите съдбовни събития, живеят отзвуците на всичко онова, което се усеща, когато повече или по-малко съзнателно виждаме пред себе си смъртта като жертва в името на събитията, които времето изисква. Това нахлува в тези етерни тела. Многобройни хора, които в настоящето преминават през портата на смъртта, ще търсят смъртта или, по-добре казано, ще предвиждат смъртта и въпреки това ще знаят, че тази смърт има значение. Може да си материалист; когато живееш така, можеш да кажеш: Душите на народите, Духовете на народите са само имена за нещо, което абстрактно обединява една група хора с еднакъв език и еднакви особености. Да се говори за Духовете на народите като за действителни същества, е нелепост. – Нека дори някои от онези, които сега преминават през портата на смъртта, говорят така на думи; с това, че преминават по този начин през смъртта, те несъзнавано изразяват съгласието си с онова, което духовната наука трябва да каже: че Духът на народа, Душата на народа, е реално същество. Защото какво би означавало, ако Духовете на народите, Душите на народите, не бяха реални същества, а хората от всички страни участваха в кървавата война? При допускането за материалистично устройство на света това би било немислимо. Но ако отделният човек се жертва за Духа на народа, ако Духът на народа е реално същество за него, тогава има най-дълбок смисъл в това, че подобни събития са сполетели хората. Така ще усетим настъпването на време, в което много, много неизразходвани етерни тела ще се носят в духовната

атмосфера и всички ще напомнят, че има нещо духовно. В бъдеще тези етерни тела ще бъдат добри помощници за спиритуалното задълбочаване на човешкото разбиране за света. Хората ще трябва само да усещат в душите си как зоват мъртвите. Когато отново настъпи мир над земите, където сега се развиват ужасните събития, хората, които ще живеят тогава, ще действат толкова по-добре, ако чуват гласа на мъртвите. Но това не се разбира само символично. Неизразходваните етерни тела ще бъдат там и ще надават своя зов. Светът не може да съществува занапред, без хората да почувстват и усетят връзката си с духовния свят. И бъдещото човечество би се оказало безчувствено, ако не би могло да чуе това напомняне на мъртвите. – Във физиката всеки признава, че никоя сила не се губи; говори се за преобразуване на силата. В духовната област е същото. Силите, които неизразходваното етерно тяло пренася през портата на смъртта, не изчезват; те ще бъдат там. И душите на бъдещето могат да ги приемат в себе си и чрез тази връзка с душевните останки от неизразходвани етерни тела да получат сила и увереност за своята спиритуална дейност. Наред с многото неща, които тази война може да ни каже, за нас като последователи на духовната наука най-съществено е още сега сякаш да отправим духовен поглед нагоре към бъдещата атмосфера – атмосферата на неизразходваните етерни тела; но тук долу ще трябва да има души, които усещат в това напомнянията на мъртвите. А да направим това възможно, е част от задачата ни като истински последователи на духовната наука. Трябва да можем да намерим гледна точка, съответстваща на духа, и за такива събития на нашето време, а не гледната точка на абстрактното мислене. Трябва действително да си представим бъдещото население на Земята така: долу има души, които са във физическото тяло, а отгоре надолу действат неизразходвани сили на етерни тела; и тези души долу могат да кажат: не губим надежда, че ще дойдат по-добри времена за спиритуалното познание, защото неизразходваните етерни тела ни помагат със своите сили. – Ако приемем това конкретно, а не абстрактно, тогава сме разбрали нещо от напомнянията, които това тежко съдбовно време може да ни даде особено като последователи на духовната наука. Така трябва да стане, защото са нужни реални

въздействия върху човешкото развитие. Щеше да се наложи да продължим да действаме още дълго, ако отново трябваше да постигнем онова, което спиритуалният светоглед иска да даде, чрез убеждения, основани на разсъдъка. При Орлеанската дева се осъществи подсъзнателно посвещение. В бъдеще спиритуалното ще въздейства по друг начин върху развитието на човечеството. Неизразходваните етерни тела ще бъдат онези, които ще ни помагат и ще стоят до нас – до нас, а също и до онези, които като индивидуалности искат отново да въздействат върху физическия план.

Във връзка с онова, което хората могат да разберат, и днес понякога все още се случват съвсем странни неща. Въз основа на приведения пример ще признаете, че по времето на Орлеанската дева стратезите, пълководците не са предизвиквали онова, което е било предизвикано. Често съм привеждал и друг пример: когато в решителния час войската на Константин потегли към Рим, пак не пълководците бяха онези, които донесоха победата и разбиха пет пъти по-силната войска на Максенций, извел войските си пред вратите на Рим срещу Константин. Константин последва не своите пълководци, а един сън, който му каза да заповяда да носят пред войските му монограма на Христос. Сънища и сибилински оракули тогава събраха войските на определено място и решиха всичко. А с победата на Константин картата на Европа отново придоби съответния си облик. Кой тогава направляваше събитията под прага на съзнанието? Христовият импулс, но Христовият импулс такъв, какъвто беше в действителност, а не такъв, какъвто хората го разбираха. Няма да опознаем Христовия импулс, ако се вслушваме в препирните на теолозите. Христовият импулс действаше не в онова, което хората съзнателно извършваха, което хората разбираха; той действаше в съчетаването на събитията при Константин и Максенций, а по-късно отново при Орлеанската дева. И в днешно време преживяваме какво ли не, макар понякога и във връзка с дребни факти. Понякога малкото може да се сравнява с голямото. Преди няколко години един изтъкнат философ написа в едно южногерманско месечно списание по-дълга статия за духовнонаучния светоглед, който трябва да представлявам. Тази статия оказа много голямо въздействие; беше написана в напълно враждебен дух,

макар да съдържаше и някои благосклонни оценки за теософията изобщо, а и някои признания. Например ме съветваше да използвам дарбите си не за такива неща, а по-скоро за да установя най-сетне дали Мицкевич действително е прераждането на Орлеанската дева и така нататък. Но като цяло статията все пак беше много подходяща да представи онова, което трябва да се смята именно за нашия духовнонаучен светоглед, по начин, който предизвика неблагоприятно впечатление. Философът, написал статията, минаваше за голям платоник, за голям логик. Сам казваше, че не се посвещава на друга задача освен на възвестяването на истината и затова можел да знае истината. Редакторът на списанието изглеждаше много доволен, че може да публикува толкова дълга авторитетна статия за тази духовна наука. Това беше още преди няколко години. После дойде войната. Въпросният човек не е привърженик на възглед, изразяващ симпатия към Средна Европа, а решително симпатизира на Англия и Франция и дори на онези, които се сражават на страната на Англия и Франция. И какво става? Пише редица писма до същия човек, който е редактор на списанието. Редакторът на споменатото списание публикува и тези писма в друго списание – „Зюддойче Монатсхефте“, понеже са твърде характерни. Дори напомня, че е същият човек – това е Карл Мут, – който издава списанието „Хохланд“ и който е отпечатал статията за „Щайнеровата теософия“, както се изразява. За тези писма може да се каже, че в тях е изречена цялата злъч, която един човек със симпатии към Западна Европа може да излее върху средноевропейското население. Между другото този човек заявява: в сравнение с хората, които до един не могат да знаят за какво се борят, чернокожите са свободни благородни хора. Трябвало само да се сравни Средна Европа с английската световна империя, която, също като Католическата църква, била установена от Бога и никога не била вършила нищо друго освен онова, което е в божествения световен ред.

Съвсем естествено е това писмо да бъде отпечатано! Споменатият редактор добавя към него: в цяла Средна Европа извън лудниците няма да се намери човек, който би могъл да застъпва подобно нещо! – И така, сега добрият господин Мут признава, че човекът, когото

е избрал, за да го пусне да нападa нашия духовнонаучен светоглед, всъщност е готов за лудницата. Ето как стоят изобщо нещата с онова, което се изтъква срещу нашия духовнонаучен светоглед. Само че господин Мут още тогава е трябвало да знае, че този човек е готов за лудницата. Но първо му беше нужно напомнянето на войната. Тепърва онова, което сега лесно можеше да разбере, трябваше да събуди неговата проницателност. Не един човек, готов за лудницата, се разхожда наоколо и критикува светогледа, който представляваме, само че това не се разкрива по толкова гротесков начин.

Казах, че този пример показва как разсъдъкът, който хората притежават днес, би изоставал още дълго, когато става дума за духовнонаучен светоглед, и че наистина трябва да се каже: за да навлезе в света количеството спиритуалност, което трябва да навлезе в него, са нужни не само живите, но и мъртвите! А сред най-добрите помощници ще бъдат онези, които трябваше с душата и живота си да подкрепят хода на тежките и съдбовни събития на нашето настояще. И затова днес ни се иска подобни разсъждения да не остават само нещо теоретично в душите, а да станат дълбоко искрено усещане – усещането: нека разбираме верността си към духовната наука така, че душите ни будно да съзнават, че там, в духовния свят, ще има гласове, които ще ни напомнят и ще ни казват: „Нека ние, мъртвите, ви бъдем знак, че у хората трябва да настъпи спиритуално задълбочаване, защото преживяхме тази смърт със съзнание – не за собствената си кауза, а за онова, което не зависи от нас, така че с това скрепихме верността си към нещо, което излиза извън отделния материален човешки живот!“

Когато сред последователите на духовната наука има такива, които ще долавят, усещат и познават сериозния шепот на онези, които са преминали така през портата на смъртта, тогава в усещанията на човешките души действително ще се осъществи част от целта, която се преследва чрез духовната наука; с други думи, това ще стане, когато благодарение на духовната наука има души, които умеят да насочват мисълта си към царството на духовете, защото от царството на духовете много неща ще могат да бъдат казани на хората в идващите времена.

Това исках да загатна, за да го усетите, понеже обстоятелствата се стекоха така, че тъкмо по това време можем да бъдем заедно и на събрание на клона тук. Желанието е при подобни събрания да се дава не просто знание в зародиш, а онова, което се говори на такива събрания, да действа като жив зародиш, положен в почвата на усещащата душа. Главното ще бъде онова, което ще носите по-нататък като усещане от подобно разглеждане.

Затова нека завършим тези разсъждения, като си спомним какво трябва да възникне за нас от съдбовните събития на времето:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Значението на положението на Средна Европа между Изтока и Запада – ариманична инспирация и спиритуални импулси – символът на розенкройцерския кръст

Прага, 15 май 1915 г.

Когато се събираме по повод отреждането на отделно помещение за нашите стремежи – помещение, на което можем да придадем духовен облик, съответстващ на нашето духовнонаучно усещане и чувстване, – тогава е добре да си припомним широката гледна точка, от която като последователи на духовната наука възнамеряваме да разглеждаме света и неговите явления, неговите задачи, неговите големи загадки. А и как нашето време – нашето толкова изпълнено с изпитания, толкова разтърсено от болка време – да не подтиква и без това душите ни да добият гледна точка, която стига по-далеч! Особено в нашето време трябва да копнеем за гледна точка, от която се вижда по-далеч, отколкото позволяват външният живот и външните човешки стремежи.

Именно в съответствие със задачите и стремежите на нашия духовнонаучен светоглед ще поставим на важно място в новата си сграда в Дорнах една скулптурна група. Тази скулптурна група има за цел да представя онова, което душите ни трябва да чувстват чрез нашето движение в най-съкровения, а също и в най-дълбокия смисъл. Тази група ще съдържа една централна фигура. Тази централна фигура може да бъде наречена Христос, може също да бъде наречена божественото у човека – живеещото в човека божествено, което се опитва по правилен начин да заеме мястото си в света. Тази

централна фигура може да бъде наречена „човекът“ – космическият човек, изразен в една земна личност, както в историческия живот Христос намери израз чрез земната личност на Исус от Назарет.

Но отстрани на тази централна фигура ще има две други фигури, едната сякаш горе върху скала, с крила, но падаща от скалата. И своеобразното положение на ръката на централната фигура, проникнато не от омраза или от сила, а от вътрешна твърдост, поражда сила, чрез която фигурата горе на скалата, крилатата фигура, си счупва крилата и поради това пада надолу в дълбините. В това скулптурно изображение трябва добре да се изрази счупването на крилата: то се причинява не от това, че човекът в средата, Христос-човекът, чупи крилата, а от това, че другото – крилатото същество – не понася спиритуалния жест, с който Христос протяга ръка, и понеже намира онова, което живее долу, за непоносимо за собствената си същност, в него протича нещо, вследствие на което то само си счупва крилата с вътрешна сила и пада надолу. Следователно трябва да се има предвид, че това същество само се хвърля надолу, че съвсем не е хвърлено долу от някаква враждебност.

А долу, вътре в скалата, виждаме друга фигура, лежаща окована, във вериги. Тя се стреми отдолу нагоре да разрови земята. Но в този стремеж не може да надделее над онова, което се излъчва от насочената надолу ръка на централната фигура. Тя се извива и гърчи от това, че силата на централната фигура я отхвърля и отблъсква – нещо, което отново е заложено в собствената ѝ същност.

Досещате се, че в тази група чрез централната фигура е изразено онова, което наричаме Христов принцип на нашия космос, чрез падащия от скалата Ангел – луциферичният принцип, а чрез фигурата, която долу в пещерата се стреми отдолу нагоре, – ариманичният принцип. Опитах се да изобразя тези три фигури – в такъв тесен кръг можем да кажем подобно нещо – с възможно най-голяма портретна прилика, така че действително да се добие впечатление за формата, която Ариман приема, когато се явява на човека в подобна връзка, а също и за физиономията, която Луцифер приема, когато се явява на човека. Онова, което липсва на западния религиозен светоглед чак до наши дни и което може да бъде внесено в него едва

чрез нашия духовнонаучен светоглед, е познанието, че Ариман и Луцифер действат вътре в цялата световна взаимовръзка. Публично тези неща могат само да се загатнат, защото днес хората все още се плашат от точното им изказване. Но нека си спомним, че дори във вчерашната публична лекция беше казано: чрез медитация човекът се издига, от една страна, в област, където в най-вътрешната си същност се чувства самотен и безсилен, а от друга страна, в област, където чувства съществото си проникнато от страх и безсилие. Когато едностранчиво се стремим само да се освободим от материалното, ни заплашва опасността да ни завладее луциферичният принцип; същото ни заплашва, когато се стремим абстрактно към духовното. Когато се стремим само надолу към материалното, когато живеем с копнеж по материалното, при което изглеждаме като вкаменени – както обясних вчера в публичната лекция, – ни заплашва ариманичният принцип. А човекът стои между луциферичния и ариманичния принцип. Това трябва да се познае. Но трябва да се познае по правилен начин и това, че съвсем не е достатъчно само да кажем: трябва да се освободим от луциферичното и ариманичното. – Всички чувства на омраза или страх, които изпитваме към луциферичното и ариманичното, всъщност не са благотворни за нашата човешка природа. Трябва да познаем, че Ариман и Луцифер имат своето основание в целия космос. Затова в скулптурната фигура е загатнато, че Христос не иска да победи Луцифер и Ариман чрез вътрешна омраза или чрез порив, изхождащ от самия него, а че Луцифер сам побеждава себе си, че Ариман сам побеждава себе си. Напълно погрешно е да развиваме у себе си чувства, сякаш Ариман и Луцифер трябва да бъдат отблъснати от нас, сякаш трябва пряко да се борим с тях. Дори нормалното Божество, което преминава през света, не е разпоредило в своето мъдро ръководство на света ариманичното и луциферичното да отсъстват от това ръководство. Те са там.

Ако се запитаме къде в развитието на хората и днес още присъства луциферичният принцип, трябва да погледнем на Изток. На Изток, в Азия и в европейска Русия, Луцифер действа в цялата култура. И макар че, както изложих в цикъла за мисията на Душите на народите, руският елемент е призван в по-нататъшното развитие да

изгради Духа-Себе, все пак за руската култура съществува опасност да бъде впримчена от Луцифер. Тя е на път към това. Луциферичният принцип се състои в това, че добри духове изостават. До шести, седми век в Гръцката православна църква е имало добър дух, но онова, което в дадено време е добър дух, се превръща в луциферичен дух, ако бъде запазено след това време. Да се придържаш към православната религия, означава „да бъдеш в лапите на Луцифер“. И това важи още много по-силно за духовните форми, които се развиват в Ориента и са имали своето основание в най-древни времена. Като се запазват, те навлизат в луциферичния елемент. Навсякъде там, на Изток, откриваме, че на твърде много от хората, инкарнирани там, им предстои да преминат през нещо в света на луциферичното. А на Запад, според мъдрото ръководство на света, навсякъде откриваме души, потопени в ариманичния елемент. Това откриваме най-силно изразено в Америка. В Америка съществува тенденцията да се развива култура, която напълно потъва в материалистичния, ариманичния елемент, която напълно се прониква – дори там, където има стремеж към спиритуализъм – от чисто материални възгледи. Дори там, където се стремят към духовното, искат да имат пред себе си духовете в осезаем вид, по спиритически начин. Това ще става все по-силно и копнежът за осезаемото ще става все по-голям. Постепенно той ще обхване и Западна Европа. Там ще бъде изпълнена мисията да се въведе ариманичният елемент в културата.

Когато говоря за широките гледни точки, имам предвид да осъзнаем как в Средна Европа сме поставени между луциферичния принцип на Изтока и ариманичния принцип на Запада, но и как сме призвани да се издигнем до силите, представени чрез Христовия принцип: от една страна, чрез преодоляването на чувството за безсилие той кара Луцифер да си счупи крилата, а от друга страна, развива сили, които се излъчват към Ариман и прогонват всеки страх от знанието за духовния свят. Защото в действителност ариманичният елемент, който пулсира през света, не може да бъде възпрян, той е там. Този ариманичен елемент обхваща и средноевропейския свят. Само че трябва да знаем как да се отнасяме към него, защото пътят на ариманичния елемент е пътят през материализма. А този път през

материализма е необходим и има една дълбока, изпълнена с мъдрост връзка, която обяснява защо този път през материализма трябва да съществува.

Помислете, че онова, което е едностранчиво религиозно движение – изрично казвам „едностранчиво“ религиозно движение, – съществува и в християнството и е най-силно изразено в елемента на йезуитизма. Помислете, че то винаги се обръща срещу действителния научен напредък. Католическата църква официално призна Коперниковия светоглед чак през деветнадесети век. Разбира се, едностранчивата религия се бори с външната наука, това не може да бъде другояче. В тази борба на религията срещу външната наука има два импулса. Единият импулс е, че едностранчивата религия усеща: в науката, която се развива с оглед само на външния свят, се проявява Ариман. Това е основателното в борбата на църквата. Ариман не може да бъде държан далеч от външната наука, ако тя не погледне нагоре към спиритуалния светоглед; това е основателното. Но от друга страна, в обръщането на едностранчивата религия срещу науката има неоснователен импулс. А именно самият този едностранчив религиозен светоглед е одушевен – проникнат душевно, бихме искали да кажем – особено от луциферичния елемент. Защото да се стреми към религиозно задълбочаване и да мрази научното проникване в духовните светове – това иска Луцифер от човека. Луцифер не би могъл да постигне по-добре целта си, отколкото ако всички хора бяха само религиозни. В тази религиозност има извънредно силен егоистичен примес. Помислете само как хората, които не се стремят към духовното знание, разбират своята религия. От егоизъм искат да постигнат блаженство, от егоизъм искат след смъртта да водят живот, какъвто си го рисуват! От егоизъм искат само веднъж да бъдат въплътени в света! В едностранчивата религия егоизмът е доведен до най-високата си степен: егоизъм на душата, а не само на тялото. Най-добрите религиозни стремежи, които ни заобикалят, са затънали в егоизъм. И наистина религиозните чувства на най-набожните хора, които ни трогват с набожността си, са подвластни именно на Луцифер. На Луцифер му е много по-приятно да получава набожни души, които имат усет за духовното, за доброто,

към което се стремят от егоизъм. Защото той не иска само престъпни души, иска да въведе в своя елемент именно набожните души.

И така, от едната страна стои оправданият научен елемент, който тъкмо на прага би се движил към ариманичното, ако не вдигаше поглед към духовния свят, а от другата страна – луциферичният елемент, който и в Средна Европа би изпаднал в егоистична религиозност, ако спиритуалният светоглед не внасяше в него духовно знание. В това ще се състои напредъкът в християнството. Тъкмо когато се проникнем от следното познание, то се превръща в безкрайно значимо съкровище за сърцето ни: съзнателно стоим между онова, което трябва да съществува – луциферичното и ариманичното, от което не можем да избягаме, но което губи властта си, когато го познаем. Такава е особеността на духовния свят: когато познаем луциферичното и ариманичното, те губят властта, чрез която обсебват хората. Луцифер и Ариман са невидими. Щом си създадем представа за тях в пространството и времето, те губят властта си над нас.

Не бива да мислите, че когато човек предусеща някой зъл дух чрез ясновидска сила, но не го вижда, той прави нещо лошо, ако този дух бъде изобразен или представен скулптурно. Вярно е следното: чрез сетивното съзерцание духът губи властта си. Духовното представяне на една фигура вече няма да прави хората нервни; чрез него обаче духът губи значението си на невидима сила и съзнателно навлизаме в тази сила. Както самото Божество използва Луцифер и Ариман, за да направлява света от изток и запад по правилния път, така че светът да не преминава през неправилно развитие, а да напредва сякаш чрез движение на махало, така световното ръководство оставя луциферичното да действа от изток, а ариманичното – от запад. Но то поставя и пред нас в Средна Европа тежката, голяма задача да разглеждаме това движение на махалото по правилния начин. Това махало всъщност е лодка, сякаш на часовник с махало е окачена лодка. И в тази лодка седят душите в Средна Европа, които се стремят по правилния начин. Тези души трябва действително да се потопят в това и трябва да знаят, че е необходимо да намерят правилната точка на равновесие. Те трябва да познаят онова, което лежи зад прага на обикновеното съзнание, трябва да го приемат в съзнанието

си. И нашите сегашни тежки дни са преди всичко предупреждение към онези, които вече предусещат нещо от това, което предстои на света в бъдеще. Важното не е само във войната едната или другата страна да извоюва външна победа, а как ще се живее след тази победа. Помислете си: ако се стигне дотам средноевропейските народи да победят, но на почвата на тази победа се разпространи чисто материалистичният ариманичен светоглед и луциферичният елемент го задържи – ако Изтокът от едната страна и Западът от другата страна нахлуят в средноевропейската духовност, – тогава дори една външна победа не би била благотворна за тази Средна Европа. А от столетия елементът с ариманичен и луциферичен характер нахлува с голяма сила, без хората да го забелязват. Помислете само колко необходимо беше да отхвърлим ориенталския луциферичен елемент в нашето средноевропейско теософско движение. Защото онова, което получихме от изток като теософия, беше проникнато от Луцифер и в крайния си вид доведе и до признаването на един външен човешки идол, на един физически прероден Христос. Това беше борбата, която трябваше да водим срещу неоправданото тълкуване на теософското разбиране за света.

Но трябва да сме наясно и с това: в Средна Европа трябва да добием правилно познание за начина, по който трябва да намерим мястото си в онова, което предстои на човечеството в бъдеще. Тъкмо чрез това, което духовната наука може да бъде за нас, тъкмо чрез него ще се научим да разбираме, че материализмът, материалистичният светоглед, не бива да се разпростира в областта, която се подготвя за Средна Европа. Онези, които донякъде предусещат действителното разпространение на един духовен светоглед, разливащ се през Средна Европа и излъчващ се оттам по цялата Земя, ще трябва да се стремят да предотвратят разпространението на материалистичния светоглед. А би могло да се допусне – по отношение на външния развой, като хипотеза да се допусне, – че след една победа тази Средна Европа би служила на една материалистична култура. Тогава Ариман би прибрал плодовете на тази победа. И това трябва да бъде предотвратено.

Помислете само за една такава трагична фигура като Ернст Хекел! Гьоте е написал учение за развитието. От 1884 г. се старая да изясня на хората, че това учение за развитието в най-висш смисъл съответства на духа. Но хората не могат да го разберат у Гьоте така дълбоко, както е дадено там. Когато после Дарвин го поднесе по един тривиален начин, хората го разбраха, тогава ученията можаха да се влеят в сърцата и душите на хората: тогава учението беше получило материалистична окраска! И вземете една такава трагична фигура като Ернст Хекел: всяка мисъл, всяка нишка от научния си живот той е заимствал от Англия. Хъксли, Лок, Дарвин са били неговите учители. А днес Ернст Хекел е един от онези, които най-остро се обявяват срещу Англия, той е един от най-яростните борци – доколкото може да бъде такъв на стари години; той беше начело на онези, които изпратиха обратно в Англия всичките си ордени, дипломи и отличия. Но няма никакво значение да се изпращат обратно ордени и отличия, ако не бъде изпратен обратно и дарвинизмът с английска окраска. И има още някои неща. Душите се подготвят най-добре за материализма, когато, бих искал да кажа, още са полузаспали за външния живот, когато са още детски души. Не се забелязва, че тогава най-добре могат да се вложат в душите представи, които по-късно ги подготвят духовно да приемат материалистичното като нещо разбиращо се от само себе си. Това е извършил Ариман, като е накарал сред британския народ да се появи един много влиятелен дух, чрез когото незабелязано, без хората ни най-малко да подозират, в детските души се насажда поривът към материализъм. Това е необикновено гениалният автор на „Робинзон Крузо“. Когато в детските души се вложат представите, от които е проникнат Робинзон, те придобиват склонност към материализъм. В книгата дори религията възниква от само себе си, както растат зелките. В книгата изобщо не се взема предвид онова, което трябва да се влее от спиритуалния свят. И вижте само как Робинзон обикаля света! В литературното развитие на Средна Европа имаше време, когато на всички езици се появяваха подражания на „Робинзон“. А многото преводи на „Робинзон“! Дори не могат да се преброят всички „Робинзоновци“, разпространени сред всички народи! Толкова дълбоко е залегнало

това. Но чрез великото, значимото в средноевропейската култура, което действително е насочено към спиритуалното, отново трябва да бъде посочен духовният път. И наистина под висше ръководство се появиха братя Грим и отново събраха немските приказки. И когато вместо ариманичния „Робинзон“ даваме на младежта си немските приказки, тогава пораждаме у нея склонност към спиритуализъм.

Дълбока печал ни обзема, когато преживеем следното (всичко това е симптоматично): един много значим австрийски философ, професор д-р Ернст Мах, е написал книгата „Анализ на усещанията“, която оказа дълбоко въздействие върху мнозина, които днес искат да мислят философски. На третата страница ще намерите следното. Той говори за самопознанието. Знаем, че самопознанието е толкова извънредно важно, неведнъж съм го обяснявал. Ернст Мах дава доказателство, че самопознанието е доста трудно дори по отношение на външния свят. Той разказва: минах покрай витрина с огледала и видях собствения си образ, собствената си фигура да идва насреща ми. Помислих си: какъв несимпатичен, противен човек идва насреща ми! Бях самият аз. – Така каза той. Значи това е бил самият той, който толкова малко се е познавал, че е казал за огледалния си образ: какъв несимпатичен, противен човек! И за да го изясни напълно, добавя: когато вече бил професор, веднъж се върнал през нощта от пътуване и се качил в един омнибус. Като се качвал, видял в огледалото да се качва някакъв мъж и пак си казал: какъв пропаднал даскал се качва тук? И добавя: така съм познавал по-добре родовия си облик, отколкото индивидуалния. – Е, щом дори човек, който не се оглежда често в огледалото, толкова трудно разпознава външния си облик – случилото се говори в полза на Ернст Мах, – можем да добием представа колко трудно е да придобием самопознание в душата си. А е необходимо тъкмо това: да придобием самопознание в душата си. И бих искал да кажа: когато четем по-нататък в същата книга, почти трагично впечатление ни правят думите на Ернст Мах, който говори за възпитанието на сина си и от дълбините на една действително сериозна душа казва: слава Богу – не, той не казва това, а нещо, което му съответства, – децата ми никога не са чели каквито и да било приказки. – Значи четенето на приказки не ги е отвеждало по

някакъв начин в един духовен свят чрез фантастични представи. – Тук виждаме как в душите на съвремието се загнездва онова, което иска да отведе средноевропейската култура при Ариман. И така, трябва да кажем: важното не е да се победи, а върху основата на победата да победи правилното.

И в Средна Европа носим тежест, която тегне дори върху една победа. Защото сме свързани дори с нещо, което е силно проникнато от луциферичното. Някога за Европа е било благословия, че арабската, мавританската култура се е разпространила през Южна Европа. За онова време напълно оправдано е било онова, което днес обаче е станало ариманично. Обременени сме с тежестта на съюза с османците. Тук трябва да намерим правилната гледна точка и в никакъв случай да не вярваме, че можем да определяме усещанията си според външни политически съображения. Онова, което живее във външния свят, наистина не е подходящо да възпира ариманичното. Външната журналистика се насочва право към ариманичния принцип и обсипва с насмешка и подигравки онова, което иска да вижда ясно силите, намесващи се в нашия свят. И затова в онова, което ни се явява в нашето време под знака на кръвта и страданието, трябва да виждаме голямото предупреждение да настроим душите си да приемат онова, което иска да се влее в настоящето от духовния живот. И душите ни трябва да се обърнат към онова, което в средноевропейската култура е било подготвено особено по такъв начин, че действително да изразява как сме поставени между два елемента на сила, преминаващи през света като махало, но и как трябва да намерим равновесието. Трябва да ни е ясно, че светът от едната страна се стреми към ариманично втвърдяване, стреми се да застине в огъня на чисто материалното, а от другата страна се стреми егоистично да се издигне до нещо абстрактно духовно. За средноевропейския човек би било гибелно да последва едната или другата страна. Да следваме само науката, обвързана с външните сетива, би ни довело дотам да откъснем розите от кръста и да гледаме само към онова, което застива. Постепенно бихме придобили светоглед, който напълно би отвърнал погледа на човека от духовното; който би го оставил да гледа само към онова, което е застинало ариманично. Опитайте се да си представите

идеалите на ариманичната наука: това е свят от вихрено движещи се едни сред други атоми, чисто материално световно образувание. От тази картина на света искат да изхвърлят всичко духовно. Искат да си представят – и вече така учат децата в училище, – че някога газообразните световни маси са се движели вихрено едни около други, че от това движение се е образувало Слънцето, което след това от своя страна е отделило планетите. Обясняват го на децата в училище, като поставят капка масло във вода, прокарват през нея на мястото на екватора едно малко кръгло листче хартия, пробождат го в средата с карфица и после въртят карфицата. Така се отделят малки капки, възниква малка планетна система. Разбира се, онова, което така се показва, е доказано, но се забравя най-важното: че учителят трябва да върти. И така, ако искаме честно да си представим това, в действителност трябва да си представим един голям господин учител, който върти цялото това нещо в световното пространство. Но в мислите, усещанията и чувствата, които се стремят към Ариман, възникването на Слънцето и планетите се представя по току-що описания начин. А в това пък се съдържаше онова, което доведе до разбирането за историята. Херман Грим казва на едно място: парче кост от мърша, около което обикаля гладно куче, е по-апетитна гледка от този светоглед, който се основава единствено и само на този Коперников светоглед.

Едната опасност е да откъснем розите от кръста и да имаме само черния, овъглен кръст. Другата опасност е да откъснем кръста от розите и да искаме да се стремим само към духа, да презираме онова, което самото Божество е вложило в световното развитие, да не искаме с любов да се потопим в мисълта, че онова, което е тук, в сетивния свят, е израз на Божественото. Това е едностранчивият религиозен светоглед, който презира науката, който иска само розите и несъзнателно се стреми към луциферичния елемент на Изтока – както науката, която иска да откъсне розите от кръста и да запази само овъгления кръст, се стреми към Запада. А ние в Средна Европа сме призвани да имаме розите върху кръста, да имаме онова, което се изразява само чрез връзката на розите с кръста, на розите върху кръста. И когато гледаме застиналия кръст, усещаме, че онова, което

е дошло в света като застинала материя, е навлязло в света от Божественото. Сякаш самата духовност си е създала кръг в материалното: „От Бога се раждаме“.

Чувстваме също, че ако разбираме това правилно, не бива да влизаме в духовния свят само с Луцифер, а че умираме, като се свързваме с онова, което е слязло в света от божественото висше Себе: „В Христос умираме“.

И в съединяването на кръста с розите, на материалния светоглед със спиритуалния светоглед, чувстваме как човешката душа може да се пробуди в духа: „Чрез Светия Дух оживяваме отново“.

Затова кръстът, обвит с рози, е бил символ на онзи, който в средноевропейската култура е навлязъл дълбоко в спиритуалността: Гьоте. Затова той трябва да бъде и наш символ. И затова, доколкото ще можем да присъстваме тук в бъдеще, когато се събираме в това помещение, искаме да помним онова, което произтича от големите задачи на земното развитие и трябва да бъде наш идеал: да обвием кръста с рози, без да откъсваме розите от кръста и да държим в ръката си само кръста, и без да ценим единствено розите и само чрез розите да се устремяваме нагоре в абстракцията към духовния живот, който цъфти и покълва. Това е изразено в нашия символ, в розенкройцерския кръст, това искаме все повече и повече да приемаме в сърцето си, в усещанията си, когато се събираме в помещение, посветено по този начин на нашите стремежи. Тогава можем да бъдем сигурни, че духовете, които в добрия смисъл ръководят земното развитие, невидимо ще действат сред нас; че думите ни и всичко, което мислим и усещаме, като се отдаваме на духовнонаучните стремежи, – всичко това действително намира в такова помещение подкрепата на духовните Власти и Сили, които ръководят нашия стремеж. И можем да се чувстваме така, сякаш духовете, които невидимо действат в такова помещение, непрестанно ни инспирират, когато се занимаваме с нашите духовнонаучни възгледи. А тях, тези духовни Сили, бих искал да призова да бъдат винаги при стремящите се души, когато в това помещение се стремим с истинска сериозност, честно и с любов! Тогава, ако това може да се изпълни, ще можем да бъдем сигурни, че

този духовнонаучен светоглед ще бъде онова, което ще намери пътя на боговете, както той винаги е бил намиран.

Днес се събираме в такива помещения. Те са отделени от онова, което се стреми навън в света. Онова, което се стреми навън в света, вижда в нашите помещения нещо сектантско, нещо суеверно. И така, събрани сме сякаш под земята спрямо духовната култура на съвремието. Над земята е тази днешна духовна култура, която на Изток е дълбоко проникната от Луцифер, на Запад – от Ариман. За да укрепваме сърцата си, да оживяваме душите си, отново и отново си спомняме как на един друг етап западният светоглед се е издигнал от подземното към надземното. Съществуваше светогледът на Римската империя, светогледът, който беше приел в себе си възвишената философия и художествения светоглед на гърците. Всъщност сред онези, които живееха в този древен Рим и околностите му с този стар светоглед, имаше блестящи духове. А онези, които под земята, в катакомбите, развиваха едно съвсем ново учение, бяха дълбоко презирани. Но откъснати от онова, което тогава над земята се смяташе за оправдан светоглед, онези, които в катакомбите развиваха новото учение, знаеха, че трябва да се придържат единствено към съдържанието на този свой стремеж, че трябва да държат здраво на онова, което е навлязло в света чрез Христовия импулс. Те се стремяха в катакомбите и знаеха: там горе живееха онези, които искаха да им отнемат живота, които ги преследваха, които не ги разбираха. – След като си представихме тези условия на древната Римска империя, нека разгледаме развитието на човечеството няколко столетия по-късно. Онова, което беше горе, е изчезнало. Онова, което живееше долу в катакомбите, се е издигнало, то преминава победоносно през Запада. То вече живееше в душите на онези, които долу, в катакомбите, отхвърлени, презирани и осмивани, се стремяха към онова, което после трябваше да завладее света. Така трябва да се чувстваме, скъпи мои приятели, сякаш още духовно отхвърлени, осмивани и преследвани от онези, които днес развиват така наречения оправдан светоглед. Но както е станало през първия етап на западното християнско развитие, така ще продължи и по-нататък. Ще се наложи онова, което най-много биха искали да унищожат – не както някога, като зашиват

хората в смола и ги изгарят, а като ги осмиват и им се подиграват. Онова, което се надсмива и се подиграва, което иска да завладее земята единствено с един ариманичен и луциферичен светоглед, ще е изчезнало, както в известен смисъл е изчезнала древната римска култура – старият светоглед в онази форма, в която е съществувал. А онова, което се развива в нашите катакомби – те са духовни катакомби, светът все пак е напреднал, – ще се издигне и ще започне победното си шествие в новата култура: онова, което се мисли, обмисля, чувства в тези наши катакомби, онова, от което се прониква сърцето. Нека помним това във всеки миг, когато прекрачваме прага на такова помещение. И докато пребиваваме вътре, нека помним, че все още сме като в лодка под морето, която обаче всъщност ще поеме нагоре – и със сигурност ще поеме, ако силно, мощно се вглъбим в онова, с което сме се научили да свързваме душите си. Искаме действително да влизаме в това помещение с тази нагласа, с този обет – с обета, че така силно искаме да се проникнем от духовния Христов импулс, който иска да направи още една крачка в развитието си, – и да влизаме в духа на тези усещания: всичко трябва да се смята за посветено на духовните Сили, на спиритуалните индивидуалности, които, както можем да знаем, действат и тъкат в нашето движение, които простират закрилящо над нас благославящите си ръце. Това искаме да помним, когато в бъдеще се събираме тук.

Христос в отношението му към Луцифер и Ариман – троякото оформяне на съществото

Линц, 18 май 1915 г.

Когато сградата ни в Дорнах, посветена на духовната наука, бъде завършена, на едно значимо място в нея ще има скулптурна група, която ще представя главно три фигури. В средата на тази група ще стои една фигура, която, бих искал да кажа, е като представител на най-висшето у човека, което е могло да се разгърне на Земята. Затова тази фигура на най-висшето у човека в земното развитие ще може да се възприема и като Христос, който три години е живял в тялото на Исус от Назарет в хода на земното развитие. Особената задача ще бъде тази Христова фигура да се извае така, че да можем да видим, от една страна, как съществото, за което става дума, обитава едно човешко земно тяло, но и как във всяко изражение, във всичко по него това земно тяло все пак е одухотворено от онова, което през тридесетата година от живота е влязло в това земно тяло като Христос от космически, от духовни висини. Там ще се намират още две фигури, едната от лявата, другата от дясната страна на Христовата фигура, ако мога да нарека Христова фигура тази фигура, която току-що очертах с няколко думи. Тази Христова фигура стои сякаш пред скала, която се издига особено там, където е лявата страна на Христос, така че върхът ѝ се намира над главата на Христовата фигура. Горе, върху скалата, има друга фигура, крилата фигура; но крилете са счупени и тази фигура пада в бездната, защото е счупила крилете си. Особено отчетливо в художествено отношение ще трябва да се предаде начинът, по който тази Христова фигура вдига лявата си ръка. Защото чрез това вдигане на лявата ръка на Христовата фигура

падащото същество счупва крилете си. Но не бива да изглежда така, сякаш Христос счупва крилете на това същество, а цялото трябва да се оформи художествено така, че когато Христос вдига ръката си нагоре, още самото ѝ движение да показва, че всъщност и към това същество той изпитва само безкрайно състрадание. Но това същество не понася онова, което струи нагоре през ръката и дланта и което ще личи и по нещо като вдлъбнатини от пръстите на протегнатата нагоре ръка, каквито ще има дори в скалата. Когато това същество се приближава до същността, което стои там като Христовото същество, то усеща в себе си нещо, което бихме искали да облечем в думите: не мога да понеса нещо толкова чисто да сияе нагоре към мен.

Това живее в това същество и живее в него като нещо толкова същностно, че крилете му се счупват и вследствие на това то пада в бездната. Това ще бъде една особено значима художествена задача. И забелязвате каква грешка би могла да се допусне, ако в скулптурното изображение Христос просто с вдигането на ръката излъчва такава сила, че счупва крилете на това същество и така то пада в бездната. Тогава Христос би бил този, който сякаш с омраза облъчва това същество и го кара да падне. Но не бива да се представя така, а самото същество трябва да предизвиква падането си. Защото това същество, което се представя падащо със счупени криле, е Луцифер. А от другата страна, вдясно от Христовата фигура, скалата ще бъде издълбана там, където ще има издатина. В тази кухина също има фигура, която има криле. И тази фигура с крилете насочва органите си, подобни на ръце, към горната част на скалната кухина. Значи трябва да си представите: вдясно скалната кухина, а в кухината тази крилата фигура, чиито криле обаче са съвсем различни от тези на фигурата горе върху скалата. Фигурата горе върху скалата има по-скоро орлови криле, а фигурата в скалната кухина – криле на прилеп. Фигурата в пещерата сякаш се вкопчва в самата пещера, виждаме я в окови, виждаме я долу да работи, да издълбава земята.

Фигурата, която стои в средата, Христовата фигура, е насочила дясната си ръка надолу. И така, докато Христовата фигура насочва лявата си ръка нагоре, дясната ѝ ръка е насочена надолу. Отново ще бъде значима художествена задача това да не се представи така,

сякаш Христос иска да окове тази фигура, която е Ариман; самият Христос обаче изпитва безкрайно състрадание към Ариман. Ариман обаче не може да понесе това, той се гърчи от болка поради онова, което се излъчва през ръката на Христос. И онова, което се излъчва, кара златните жили долу в скалната кухина да се увият като шнурове около тялото на Ариман и да го оковат. Както онова, което става с Луцифер, става чрез самия него, така е и при Ариман. След това ще се опитаме да представим същия мотив и в живописно изображение над скулптурната творба, която ще стои на едно значимо място в сградата, като живописното изображение тогава трябва да бъде съвсем различно. Значи долу ще стои тази група от три фигури: Христос, Луцифер, Ариман като скулптурна група, а над нея същият мотив ще бъде нарисуван.

В сградата ни в Дорнах представяме това отношение между Христос, Луцифер и Ариман, защото духовната наука действително ни показва по определен начин каква е следващата задача във връзка с разбирането на Христовия импулс: човекът най-сетне да придобие знание за това какво отношение съществува в света между тези три сили – Христос, Луцифер и Ариман. Защото досега, макар да се говори много за християнство и за Христовия импулс, хората още не са си изяснили напълно какво всъщност е дошло в света чрез Христовия импулс вследствие на Мистерията на Голгота. Наистина говори се, че има Луцифер, че има Ариман, но когато се говори за Луцифер и Ариман, много често се говори така, сякаш трябва да бягаме от тях, сякаш направо винаги трябва да казваме: не искам да зная нищо, абсолютно нищо за Луцифер и Ариман! – Ако божествено-духовните Сили, които се откриват по начина, описан от мен вчера в публичната лекция, също не искаха да знаят нищо за Луцифер и Ариман, светът просто не би могъл да съществува. Правилното отношение към тях установяваме не като казваме: Луцифер! Бягам от него; Ариман! Бягам от него, – а като разглеждаме онова, към което човекът трябва да се стреми вследствие на Христовия импулс, като равновесното положение на едно махало. Махалото е в равновесие в средата, но трябва да се отклонява към едната и към другата страна. Така е и в земното развитие на човека. Човекът трябва да се отклонява

към луциферичния принцип от едната страна и към ариманичния принцип от другата страна, но трябва да има здрав устой, като развива онова, което Павел е нарекъл: „Не аз, а Христос в мен“.

Защото трябва изцяло да схващаме Христос в неговото действие като реалност, като действителност. Това значи, че трябва да ни е ясно: онова, което чрез Мистерията на Голгота се е вляло в нашето земно развитие, действително е присъствало. Важното не е колко добре или колко зле хората са го разбирали досега, а че то е присъствало, че е действало в човешкото земно развитие. Би могло да се каже твърде много за онова, което хората досега не са разбирали от Христовия импулс. И духовната наука ще трябва да добави нещичко към разбирането на онова, което от духовни висини чрез Мистерията на Голгота се е вляло в земното развитие като Христов импулс. За да си представим как е действал Христос, нека, както вече е ставало и на други места, насочим поглед към два момента от земното развитие на човечеството – два момента, които са станали важни за цялото западно развитие.

От историята ще знаете какъв важен момент е бил, когато Константин, синът на Констанций Хлор, е победил Максенций и чрез Константин християнството е било въведено външно в по-нататъшното развитие на Запада. За да може да стане това, Константин е трябвало да води онази важна битка срещу Максенций, чрез която после е превърнал християнството в държавна религия в своята западна империя. Цялата карта на Европа би станала друга, ако тогава тази битка на Константин срещу Максенций не се беше състояла. Но изходът на тази битка действително не е бил решен от пълководческото изкуство – онова, което хората тогава са били способни да постигнат с разсъдъка, – а от нещо съвсем друго. Максенций наредил да се допитат до така наречените Сибилински книги, пророческите книги на Рим, и тогава бил насочен така, че извел войската си – която би била добре защитена зад стените на Рим, – извън стените на Рим и я изправил в открито поле срещу войската на Константин. А преди битката Константин имал сън, в който му било посочено: ако тръгнеш срещу Максенций под знака на Мистерията на Голгота, ще постигнеш една голяма цел. – И като носел отпред знака на

Мистерията на Голгота, кръста, Константин влязъл в битката с войска, с три четвърти по-малка от тази на Максенций. И въодушевен от силата, която идвала от Мистерията на Голгота, Константин спечелил онази значима битка, чрез която християнството било външно въведено в Европа. Ако си спомним какво тогава хората са разбирали с разсъдъка си от Христовия импулс, ще намерим безкрайни богословски препирни. Хората са спорили дали Христос от вечността е равен на Отца и други подобни неща. Трябва да кажем: важното не е какво хората тогава са знаели за Христовия импулс, а че Христовият импулс е присъствал – че е присъствал и че чрез Константин, чрез един сън на Константин е ръководил онова, което е трябвало да се случи. Важна е действителността на Христос, реалната, действителната сила на Христос. Едва в духовната наука започваме да разбираме какво е Христовият импулс.

Друг момент е бил онзи, когато в борбата между Франция и Англия Европа отново е придобила такъв облик, за който може да се каже: ако тогава Франция не беше победила Англия, всички отношения щяха да се развият по друг начин. Но как е станало това? – Христовият импулс е действал тъкмо в подсъзнателното на душата до нашето време, когато трябва да става все по-съзнателен и по-съзнателен. И тогава в духовното развитие на Запада виждаме как Христовият импулс търси в душите на хората онези състояния, чрез които може да стане действен у отделни хора. Легенди са ни съхранили начина, по който Христовият импулс може да се прояви в духовното развитие на Запада. Тези легенди отчасти отвеждат назад към стари езически времена, но навсякъде към такива времена, в които тъкмо в езичеството се е подготвяло разбиране за християнството.

Ако душата не се стреми съзнателно към посвещението по пътя, очертан в „Как се постигат познания за висшите светове?“, а Христовият импулс е проникнал в нея, така да се каже, по естествен начин, сякаш чрез природно посвещение, то най-благоприятно е времето от Бъдни вечер до Богоявление, времето от 25 декември до 6 януари, през което този Христов импулс може да я инспирира отвътре. Можем да разберем това, като си изясним следното: за окултното

познание става съвсем недвусмислено ясно, че нашата Земя не е само онова, за което говорят геолозите. Онова, за което говорят геолозите, е за Земята това, което костният скелет е за човека. Но нашата Земя има и духовното, което ѝ принадлежи. И тъкмо в аурата на Земята се е вселил Христос. И тази Земя спи и будува, както спим и будуваме в рамките на двадесет и четири часа. Трябва да се запознаем с факта, че състоянието на сън на Земята настъпва през лятото, а будното ѝ състояние – през зимата. И Духът на Земята е най-буден през тези дванадесет или тринадесет нощи от Рождество до Богоявление. В древните времена хората се издигаха към духовния принцип на света повече чрез един вид съноподобно ясновидство, както знаете от разнообразните изложения в моите лекционни цикли, и тогава най-благоприятното време беше лятото. Съвсем естествено е онзи, който иска да се издигне към духовното чрез едно по-скоро съноподобно ясновидство, да успява по-лесно през времето, когато Земята спи, през лятото. Затова в древните времена празникът на Йоан беше най-благоприятният момент за издигане на силата на душата към духовното. На мястото на стария начин, по който духовното въздейства в Земята, е дошъл новият, по-съзнателен начин; при него най-добро е времето, когато Земята будува.

Затова легендите ни разказват, че около Рождество хора с особена благодат, хора, особено подходящи за това поради кармата си, изпадат в особено състояние на съзнанието: то само външно прилича на сън, но вътрешно е такова, че в него може да въздейства инспириращо онова, чрез което хората са били издигани до света, наричан от нас царството на духовете. Има една много хубава легенда, една норвежка легенда за Олаф Астезон, за когото ни се разказва как на Бъдни вечер отива на църква, изпада в състояние, подобно на сън, а после на 6 януари се събужда и може да разкаже какво е преживял в това съноподобно състояние. И действително тази норвежка легенда ни разказва как Олаф Астезон е преживял нещо, което отначало се усеща като душевния свят, а после нещо, което се усеща като царството на духовете, само че всичко в образи, в имагинации.

Това време е било най-благоприятно през онези епохи, когато хората още не са били толкова напреднали, колкото в наше време. Днес

са отминали времената, когато Христовият импулс можеше по този начин да се влива в душите сякаш чрез природно посвещение. Днес хората трябва да се изкачват към посвещението така съзнателно, както е предписано в „Как се постигат познания за висшите светове?“. Живеем във време, когато природните посвещения стават все по-редки и накрая съвсем ще изчезнат, така че повече не можем да разчитаме на тях. Но онова посвещение все още можеше да се нарече – по същество – природно посвещение: чрез него Христовият импулс въздейства в сърцето на простото селско момиче, в Орлеанската дева, благодарение на която беше постигната победата на французите над англичаните, преобразила така величествено картата на Европа. Отново решаващо беше не онова, което човешкият разсъдък можеше да постигне, а Христовият импулс: той тогава ръководеше Орлеанската дева, надхвърляше цялото изкуство на пълководците и чрез него Европа доби нов облик; той работеше в несъзнаваното на една отделна личност, но работеше така, че после от тази личност се излъчваше онова, което действа в цялата история.

И така, би трябвало да обърнем внимание дали нещо подобно би могло да се е случило като природно посвещение при Орлеанската дева, дали душата на Орлеанската дева не е била инспирирана през нощите от 25 декември до 6 януари. Изглежда, в жизнения ѝ път не може да се докаже, че някога през дванадесетте или тринадесетте дни от 25 декември до 6 януари Орлеанската дева е била в съноподобно състояние, в което по-специално Христовият импулс би могъл да ѝ въздейства отвътре, така че после като човек да действа по бойните полета на Франция сякаш само като обвивка на Христовия импулс. И все пак е било така. Защото има време, което човек действително може да прекара в такова съноподобно състояние, ако кармата на съответната индивидуалност му дава особено голяма възможност за това. Това е времето на последните дни, през които човекът още живее в тялото на майката, преди да види физическата земна светлина. Тогава човекът живее в състояние, подобно на съществуване, подобно на сън. Той още не е видял чрез сетивата нищо от онова, което се случва външно в света. Ако поради кармата си един човек би бил особено подходящ да приеме Христовия импулс през тези последни

дни, през които обитава тялото на майката, то тези дни биха били и дни на природно посвещение. Тогава такъв човек би отворил очи за първи път след посвещението, тоест в този случай след раждането, вече укрепнал и подсилен от заложения в него Христов импулс. И такъв човек би трябвало да е роден на 6 януари. Орлеанската дева е родена на 6 януари. Това е тайната на Орлеанската дева: че е родена на 6 януари, че е прекарала времето от Рождество до Богоявление в онова своеобразно съноподобно състояние в тялото на майката и тогава е получила своето природно посвещение. Помислете сега за дълбоките връзки, които стоят зад външното развитие, наричано обикновено история. Онова, което се излага външно в историята въз основа на документи, по правило е дори най-маловажното. Простата дата 6 януари, отбелязана в нашия календар като деня, в който Орлеанската дева е била изпратена в света, има определящо историческо значение. Така силите от свръхсетивното въздействат в сетивното. И трябва да четем това окултно писмо, чрез което пред нас се разкрива въздействието на свръхсетивното в сетивното. И така, при Орлеанската дева е имало вливане на Христовия импулс сякаш чрез природно посвещение още преди физическото раждане.

Искам да изложа тези неща, за да събудя в душите ви усещане как зад онова, което обикновено се нарича история, действат сили и връзки, непознати за външното съзерцание. Но от Мистерията на Голгота насам Христовият импулс ръководи по този начин историята, особено историята на европейското човечество. А в Ориента, в Азия, се е запазило едно разбиране за света, за което може да се каже: в своите усещания то още не е стигнало до Христовия импулс. Разбира се, европеецът се е оставил да бъде подведен да нарича особено дълбоко онова, което се усеща като индийска същност. Но характерното за тази индийска същност – изобщо за цялото азиатско религиозно усещане – е, че с цялото си чувстване тя стои пред Христовия импулс, но е запазила състоянието, което е съществувало в религиозното усещане на земното човечество преди Христовия импулс. Да изоставаш в развитието, винаги означава да приемаш в себе си нещо луциферично. Затова азиатското религиозно развитие носи в себе си луциферичен елемент. И ако насочим поглед към

азиатското религиозно развитие, трябва да осъзнаем: разбира се, в него можем да видим много неща, които човечеството някога вече е имало, но от които е трябвало да се отдалечи. Но в западната култура всичко това трябва отчасти да пречистим от луциферичния елемент, отчасти да издигнем така, че Христовият принцип да може да се влее.

Ако преминем от Азия към Европа, в източната част на Европа, в руската култура, ще намерим разпространено православното християнство, което е спряло на една по-ранна степен на християнското развитие, което не е искало да продължи напред, което е искало да запази още нещо луциферично. Накратко, ако насочим поглед на изток, пред нас е онова, което, бих искал да кажа, мъдрото ръководство на света е оставило в цялото развитие на човечеството като луциферичен елемент.

Ако насочим поглед на запад, особено към американската култура, ще срещнем друга особеност. Характерното за тази американска култура е, че всичко се търси във външното. Така несъмнено се създават велики, значими неща; но всичко се търси във външното. Да вземем един пример. Ако в Европа, особено в Средна Европа, видим, че поради нещо изведнъж сякаш е настъпил обрат в живота на човек, който отначало не е имал възможност да насочи сърцето си към Христос и духовните световни сили, тогава ни интересува какво е станало в тази душа. Не ни интересува това, че е преживял скок в развитието си – това намираме навсякъде. Защото най-неверен е изразът, създаден от външната наука: природата не прави скокове. – От зеления лист на растението до червеното венчелистче има огромен скок, от венчелистчето до чашката отново има огромен скок. Това е съвсем неверен израз и истината за развитието се основава тъкмо на това, че навсякъде се правят скокове. Следователно особеното, което ни интересува, не е, че и един човек, след като известно време е живял така външно, може поради нещо сякаш внезапно да се насочи към духовното. Но ще ни интересува вътрешната мощ и сила, която предизвиква нещо такова, което бихме могли да наречем обръщане към духовното. Ще искаме да се вгледаме в сърцето на такъв човек, ще искаме да знаем какво го е довело до такъв обрат. Ще ни интересува вътрешното душевно съдържание. А

как постъпва американецът? – Той прави нещо много своеобразно. В Америка често можеше да се наблюдава, че са настъпвали такива обръщания. И така, американецът кара онези, които са преживели обръщане, да напишат писма. После събира всички тези писма на купчинка и казва: получих писмата от известен брой хора; онези, които са написали писма, бяха около двеста. Четиринадесет процента от всички тези души, преживели такова обръщане, са ги написали от внезапно обзел ги страх от смъртта или ада; от алтруистични мотиви – пет процента; от стремеж към нравствени идеали – седемнадесет процента; от угризения на съвестта – петнадесет процента; защото са следвали дадени им учения – десет процента; защото са видели, че други са се обърнали – следователно от подражание, – тринадесет процента; защото са ги принудили, като са ги набили в съответната възраст – деветнадесет процента и така нататък. Така се подбират душите, които представляват най-крайните случаи, сортират се и се получава резултат, изграден върху „сигурни данни“. После това се записва в книгите, които се разпространяват сред хората като „познание за душата“. За тези хора всички други основания са несигурни, били изградени само върху субективното, така казват те. Ето ви пример за превръщане дори на най-вътрешното в нещо външно. Така е в много, много отношения в Америка. Във време, което изисква особено спиритуално задълбочаване, в Америка се шири най-външният спиритизъм! Там искат всичко да е осезаемо.

Това е материалистично схващане за духовния живот. Бихме могли да приведем още много такива неща, от които бихте видели, че ариманичното обхваща културата на Запада. Това е отклоняването на махалото в другата посока. Ако погледнем на изток, имаме луциферичния елемент, ако погледнем на запад, имаме ариманичния елемент. А задачата с толкова безкрайно голямо значение, която имаме в Средна Европа между Запада и Изтока, е да намерим равновесието. Затова в нашата сграда в Дорнах бихме искали да представим като скулптурна група най-великото от спиритуалните изисквания на нашето време: да намерим равновесието между отношението към Луцифер и отношението към Ариман. Едва тогава ще познаем какво е искал Христовият импулс от земното развитие,

когато не представяме Христос просто така, а правилно разбираме как той е онази сила, която ни служи като прообраз в отношението към Луцифер и Ариман.

Следното може нагледно да ви покаже, че все още няма яснота за отношението на човека и на Христос към Луцифер и Ариман. Дори най-великото, онова, което в едно отношение съдържа най-великото, невинаги е свободно от онова, което като едностранчивост все още трябва да господства в дадена епоха. Несъмнено не можем да оценим достатъчно високо онази картина „Страшният съд“, която Микеланджело е създал в Сикстинската капела в Рим, тази чудна картина. Христос триумфира, насочва добрите на едната страна, злите – на другата. Нека погледнем този Христос. Той няма онези черти, които бихме искали да постигнем у Христос, който се предвижда да стои в нашата сграда в Дорнах. Трябва да се вижда, че Христос вдига ръката си със състрадание, въпреки че горе е Луцифер. Луцифер не трябва да бъде повален от силата на Христос, а сам се сгромолясва надолу, защото не може да понесе онова, което Христос излъчва в близост до него. И Христос повдига поглед и смръщва чело, като повдига смръщеното си чело към Луцифер. И Ариман не е победен от омразата на Христос, а чувства, че не може да понесе онова, което струи от Христос. Но Христос стои в средата като онзи, който пренася Парцифаловия елемент в по-новото време, който трябва да доведе другите до самопреодоляване чрез своето съществуване, а не чрез своята сила, така че другите сами да се преодолеят, а не той да ги преодолява. При Микеланджело още виждаме как Христос със своята мощ изпраща едните на небето, другите – в ада. В бъдеще това няма да бъде истинският Христос, а ще бъде един Христос, който все още е много луциферичен. Разбира се, с това картината не се принизява. Признава се цялото величие на тази картина, но трябва да се признае, че Микеланджело още не е могъл да нарисува Христос, защото развитието на света още не е било стигнало толкова далеч. Трябва напълно да се осъзнае, че следва да насочваме мисълта си не само към Христос, а към тройния същностен образ: Христос, Луцифер, Ариман. Мога само да загатна това. Духовната наука тепърва ще разкрие всичко, което се крие в тази тайна: Христос в отношението му

към Луцифер и Ариман. Но помислете сега за следното: ако погледнем на изток, дори в най-близкия изток ще видим луциферични сили. А на запад виждаме ариманични сили. Наистина при духовнонаучното разглеждане трябва да ни стане навик да разглеждаме нещата не със симпатия и антипатия – и също народите и Душите на народите не със симпатия и антипатия, – а такива, каквито са в своята особеност. Онова, което наричаме национална особеност на един човек, който принадлежи към своя народ, зависи преди всичко от онова, което действа във физическото и в етерното тяло. Когато от заспиването до събуждането живеем с нашето душевно-духовно като астрално тяло и Аз, живеем извън обикновеното национално. Само от събуждането до заспиването, когато се потапяме в тялото, живеем в националното. Затова националното е и нещо, което човекът постепенно преодолява по време на престоя си в Камалока. Човекът се стреми към общочовешкото, като в Камалока преодолява националното, за да живее после в общочовешкото през по-голямата част от времето между смъртта и новото раждане. Към качествата, които се оставят в Камалока, спада и онова, което ни обособява като хора от определен народ.

В това отношение отделните националности се различават много една от друга. Нека сравним един французин и един руснак. Особеното при французина е, че той задържа особено здраво онова, което Душата на народа внася във физическото и в етерното му тяло по време на живота му между раждането и смъртта, че живее особено силно в него. Това намира израз във факта, че французинът – като французин, а не като отделен човек – има представа за това какво е французинът; че преди всичко поставя на преден план това какво всъщност е французинът. Но мислите на французина за своята националност – изобщо мислите на човека от романските народи за своята националност – водят дотам, че представата на французина за националността се отпечатва рязко в етерното тяло. Когато премине през портата на смъртта, само след дни той отделя етерното тяло; тогава това етерно тяло представлява здраво затворена форма, която дълго остава в етерния свят. Етерното тяло дълго не може да се разтвори, защото в него здраво са отпечатани представите за собствената

националност; тези представи държат етерното тяло цяло. Затова, ако насочим поглед на запад, виждаме полето на смъртта изпълнено с етерни тела с твърдо отпечатани форми.

Ако сега погледнем по-близо на изток, към руснака, ще видим следната особеност при руснаците: когато душите преминат през портата на смъртта, те носят в себе си такова етерно тяло, което се разтваря сравнително много бързо. Това е разликата между Запада и Изтока. Етерните тела, които западноевропеецът отделя след смъртта, имат особеността, че искат да запазят твърдостта си. Онова, което французинът нарича „слава“, здраво се отпечатва в етерното му тяло като национална слава, така че той е осъден дълго, дълго след смъртта си да насочва духовния си поглед към това етерно тяло, да съзерцава себе си след смъртта. Руснакът, напротив, малко съзерцава себе си след смъртта. Поради всичко това западноевропеецът е изложен на ариманичното влияние; това материализиране на етерното тяло на свой ред е изложено на ариманичния принцип. Разливането на етерното тяло, скорошното разтваряне на етерното тяло се съпровожда от чувство на сладострастие и тъкмо това е особеното – едно инстинктивно чувство на сладострастие в националното. Как се изразява това на Изток? – Средна Европа не разбира това, както и не го съпреживява. Ако проследим Достоевски и дори Толстой или други, които са давали тон и които винаги говорят за „руския човек“, ще открием чувство на сладострастие в националното, което не може да определи само себе си. Дори при Соловьов още виждаме как във философията му живее нещо задушно, което средноевропеецът не може да съчетае с яснотата и чистотата, които търси. Онова, което действа в Европа като духовна сила, е свързано с всичко това. В Средна Европа съществува друго, едно междинно състояние, а именно нещо, което би могло да се изложи още по-подробно, отколкото беше възможно във вчерашната публична лекция. Казах: в Средна Европа съществува нещо, което по своята природа е вътрешен стремеж. Гьоте и през четиридесетте години би написал своя „Фауст“ по съвсем същия начин: винаги да се стремиш, винаги да се стремиш! – Но този стремеж е най-вътрешна природа. В Средна Европа се появиха мистиците, които искаха не просто да познаят

божествено-духовното, а да го преживеят със собствената си душа. Мистиците искаха вътрешно да преживеят Христовото събитие. Ако сега се обърнем към Соловьов, ще намерим, че преди всичко той изхожда от това: Христос е умрял веднъж исторически за човечеството. Това е напълно вярно, но при Соловьов става дума за душа, която вижда духовния живот извън себе си като облак, за душа, която вижда, че сякаш всичко вече се е случило, докато средноевропеецът изисква всеки наново да изживее в себе си Христовото преживяване. Дори на един Соловьов Майстер Екхарт би отвърнал приблизително следното. Когато Соловьов отново и отново подчертава, че Христос трябва да премине през смъртта, за да може човекът да бъде човек, Майстер Екхарт би казал: гледате Христос така, както се гледа нещо външно. Не е важно винаги да гледаме само към историческите събития, а трябва вътрешно да преживеем самия Христос, трябва да открием в себе си нещо, което преминава през такива състояния като Христос, поне духовно, така че духовно, спиритуално отново да се изживее Христовото преживяване.

Несъмнено изглежда странно и фантастично, когато на днешното човечество се казва: цялото развитие и дори езиковият Дух на народа са действали в Средна Европа така, че в езика се е отпечатала тази връзка на Аза с Христовия принцип: I-CH = Jesus Christus. I-CH се съчетават така, че се е получило „Ich“. И когато в Средна Европа се изговаря „Ich“, се изговаря името на Христос. Искаме да чувстваме Аза толкова близо до Христос, да бъдем толкова съкровено свързани с него. Това съкровено съжителство с духовния свят, към което в Средна Европа трябва да се стремим във всички духовни области, не се познава нито на Запад, нито на Изток. Затова през двадесети век трябва да се случи нещо, за да може Христовият принцип постепенно да се разпространи по съответния начин над целия европейски континент. Често съм подчертавал в различни лекционни цикли, че през ноември 1879 г. онова духовно същество, което наричаме Архангел Михаил, е достигнало особена степен на развитие. Михаил стана, така да се каже, ръководният дух. Сега този ръководен дух подготвя събитието, за което в първата от моите мистерийни драми се загатва като за явяване на етерния Христос по цялата Земя, събитието, което

трябва да настъпи през двадесети век. Тогава ще стане така, че първо отделни души, после повече и все повече души ще знаят: Христос действително е тук, Христос отново ходи по Земята, но в етерен образ, а не във физически образ. – Това трябва да се подготви. Ако в течение на този двадесети век духовните очи на определени души се отворят за ясновидско възприемане на онова, което живее в етерния свят – а това ще се случи, – онези етерни тела, които се разпростират откъм Западна Европа, биха им пречили. Най-напред духовният поглед би се насочил към тях и образът на Христос би се виждал по неправилен начин. Затова Михаил трябва да води борба в Европа. Той трябва да допринесе за разтварянето на тези западноевропейски твърди етерни тела в етерния свят. За целта трябва да вземе онези етерни тела, които охотно се разтварят, етерните тела на Изтока, и с тях да се бори срещу Запада. Поради това от 1879 г. насам в астралния свят се е подготвила мощна борба между руските и западноевропейските етерни тела и тази борба бушува из целия астрален свят. В астралния свят действително се води ожесточена борба между Русия и Франция, ръководена от Михаил. Това е онова, което в астралния свят лежи в основата на борбата, бушуваща в Европа. И както често така силно ни разтърсва това, че нещо, което се извършва тук, във физическия свят, е противоположно в духовния свят, така е и в този случай. Онзи съюз между Франция и Русия, възникнал чрез съблазънта на Ариман, се основава предимно на ариманичния елемент, а именно на двадесетте милиарда, дадени от Франция на Русия, и е физическият израз на една борба, бушуваща между френските и руските души, на една борба, в която е поставена Средна Европа със своя стремеж, който в най-вътрешния душевен елемент е насочен към среща с Христос. И Европа е подчинена на кармата, според която тъкмо в Средна Европа трябва трагично да се преживее онова, което Изтокът има да урежда със Запада и Западът – с Изтока. Нещата, които външно германският елемент има да урежда с френския елемент, трябва да се разбират само така: германското се намира тъкмо по средата между Изтока и Запада и служи за наковалня и на двете страни. Защото онова, което от двете страни се сблъсква в Германия, в действителност се урежда между тези две страни. Това е духовната истина, която е съвсем

различна от онова, което външно се разиграва във физическия свят. Помислете колко различна е духовната истина от онова, което външно се разиграва във физическия свят! Всичко това сигурно звучи гротескно на днешните хора, но е истина. Тази истина трябва да ни въздейства разтърсващо.

Но още едно нещо е извънредно значимо. Несъмнено в противоречие с всичко, което историята може да ни покаже, Англия сега изведнъж трябва да се бори заедно с Русия срещу Турция, след като винаги е била обединена с Турция срещу Русия. Това противоречие може да се разбере едва когато се направи следното окултно наблюдение. Докато тук долу, на физическия план, Англия, обединена с Русия, се бори с турския елемент, пред окултното наблюдение се разкрива следното. Ако наблюдаваме тази борба окултно и погледнем сякаш отдолу нагоре към физическия план, а след това към астралния план, ще се окаже: на север Русия ни се явява в съюз с Англия, а на югоизток Турция ни се явява в съюз с Англия. Това се дължи на факта, че съюзът между Англия и Русия има значение само на физическия план, но няма отражение в духовния свят, тъй като се основава изцяло на материални интереси. Отдолу виждаме Англия и Русия свързани на север само на физическия план. На югоизток през физическия план виждаме на астралния план англичаните, душевно обединени с турците, да се борят срещу Русия. Така, от една страна, Англия се бори на физическия план заедно с Русия, а от друга страна, Англия се бори срещу Русия. Така трябва да разглеждаме нещата, които действително се разиграват външно, доколкото се разкриват като външна история. Защото онова, което се крие зад тях, е нещо съвсем друго. Ще дойде време, когато хората ще говорят за сегашните събития съвсем различно, отколкото се говори сега. Трябва да се каже, че в цялата военна литература има нещо доста неприятно. Казват се и някои хубави неща, но и твърде много неприятни. А преди всичко едно е неприятно. Постоянно се казва: днес още не може да се говори кой е виновен за войната и така нататък. – Хората се утешават, за да подминат нещата. Казва се: в бъдеще от документите в архивите все ще се установи кой е виновен за войната! – Но що се отнася до външните събития, това съвсем не е толкова трудно да се установи,

ако преценяваме, без да се поддаваме на страсти. И Чембърлейн в своите „Военни статии“, макар да греши в подробностите, е прав, когато казва, че можем да имаме най-сигурно знание тъкмо за тази война. Вярно е, че в това няма съмнение, само че трябва да се постави правилният въпрос. Например на един въпрос, ако е поставен правилно, ще може да се отговори само еднозначно. Това е въпросът: кой би могъл да предотврати тази война? – Постоянно повтаряният въпрос: кой е виновен за тази война? – и още много други въпроси не са правилни. Кой би могъл да предотврати войната? – Отговорът не би могъл да бъде друг освен този: руското правителство би могло да предотврати войната! – И само така ще може да се намери правилното определение на подтиците, които действат поотделно. Разбира се, от друга страна, войната, която Изтокът иска от десетилетия, не би могла да настъпи днес, ако не съществуваше определено отношение между Англия, Русия и Франция, така че, ако желаем, можем да припишем и на Англия по-голямата вина. Но всички тези неща не отчитат причините, които все пак стоят зад всичко това и представят цялата световна война като необходимост. Наивно е да се вярва, че войната е можела да не настъпи. Сега хората говорят така, сякаш не е било нужно тази война да настъпи. Тя, естествено, е заложена в европейската карма.

Исках да загатна нещо чрез духовните противоположности между Изтока и Запада. Не е важно, така да се каже, по особен начин да питаме за външните причини, защото те не са важни. Трябва само да знаем, че тази война е историческа необходимост. Тук отделните причини не са важни.

Но важни са всички разнообразни въздействия, към които ще трябва да се отнесем по правилния начин. И тук едно въздействие може да застане пред душата ни като особено значимо. Велико, характерно явление е, че чрез такава война се създават много неизразходвани етерни тела. И тъй като това е най-голямата война, която човечеството е водило от началото на съзнателното историческо развитие, тази особеност също е налице в най-висока степен. Създават се неизразходвани етерни тела. И виждате ли, етерното тяло, което човекът носи в себе си, може дълго да го поддържа, докато стане

на седемдесет, осемдесет, деветдесет години. Но във войната хората биват жертвани в разцвета на годините си. Когато човекът премине през портата на смъртта, етерното тяло, както знаете, се отделя след кратко време; но при падналите във войната то се отделя така, че още дълго, в продължение на десетилетия, би могло да поддържа тези човешки животи във физическото тяло. Във физиката се признава, че никоя сила не се губи. Но в духовното е същото. Тези етерни тела, които преждевременно навлизат в етерния свят, продължават да съществуват със своите сили. Помислете сега за безбройните неизразходвани етерни тела на онези, които преминават през портата на смъртта като млади хора. Тези етерни тела имат все пак нещо особено. Бих искал да изясня това с един пример, близък до нашето движение, за да премина след това към етерните тела на воините, преминали през смъртта, които в най-близко бъдеще ще се намират в етерния свят.

През тази есен в Дорнах преживяхме смъртта на малкия син на едно семейство от Антропософското общество, което сега работи там, в околностите на сградата – смъртта на малкия седемгодишен Теодор Файс. Бащата преди живееше в Щутгарт, после дойде като градинар в Дорнах, в околностите на сградата, и живееше там със семейството си. Самият той беше мобилизиран скоро след избухването на войната и по времето на събитието, за което искам да разкажа, беше в лазарета. Малкият седемгодишен Теодор беше истинско слънчево дете, чудно, мило момче. И един ден се случи следното. Тъкмо имахме една от лекциите, които изнасям в Дорнах във връзка с онова, което се случва в сградата. След лекцията дойде един човек и каза, че малкият Теодор Файс не се е върнал при майка си от късния следобед. Беше десет часът вечерта и не можеше да се мисли друго, освен че е станало голямо нещастие. Защото този следобед беше пристигнала една кола за превоз на мебели и близо до така наречената столова беше минала по един път, на който трябваше да завие. За мястото, до което тогава беше стигнала тази кола, действително спокойно може да се каже: много десетилетия преди това по него не е минавала толкова голяма кола, може би изобщо дотогава не е минавала кола за мебели, нито пък е минавала след това. Преди тази кола да завие, малкият Теодор

беше в столовата. Там го бяха забавили малко, иначе щеше да се е прибрал по-рано вкъщи с храната, която беше взел от столовата за вечеря. И на връщане по пътя към къщи – разстоянието е съвсем кратко – той се е озовал точно на онова място, където колата се е преобърнала и е паднала върху него, малкия Теодор. Никой не беше забелязал това, дори коларят. Когато колата се преобърнала, той само извел конете си на безопасно място и не знаел, че детето е отдолу. Когато ни съобщиха, че детето липсва, трябваше да се опитаме да повдигнем колата. Приятелите донесоха инструменти и мобилизираните швейцарски войници ни помогнаха. Разбира се, детето вече беше мъртво от около пет и половина следобед. Колата за мебели веднага го беше премазала, то беше умряло от задушаване.

Ето един такъв случай, при който трябва да имаме предвид разменянето на причината и следствието – нещо, което вече често се опитвах да изясня чрез едно сравнение. Вече често съм използвал следното сравнение: да приемем, че виждаме човек да върви покрай брега на една река. Човекът пада в реката. Притичваме, намираме камък на мястото, където човекът е паднал в реката, и си мислим, че се е спънал, после е паднал в реката и така е умрял. Казваме следователно, че човекът е умрял, защото е паднал в реката. Но ако го подложим на аутопсия, може би ще открием, че е получил сърдечен удар и вследствие на това е паднал мъртъв във водата. Значи той не е умрял, защото е паднал във водата, а е паднал във водата, защото е умрял. Такива размени на причината и следствието срещате много често при преценката на живота, а в обикновената наука – още повече.

При малкия Теодор кармата се беше изчерпала, така че наистина може да се каже: сам е поръчал колата да дойде там. Споменавам целия този случай, който външно е извънредно трагичен, защото тук имаме работа с етерното тяло на едно дете – тяло, което още десетилетия би могло да поддържа живота на това дете. Това етерно тяло с всичките си неизразходвани сили премина в духовния свят, в етерния свят. Къде е то? Какво прави? – Който оттогава трябва да работи по сградата в Дорнах с художествени замисли, изобщо да развива мисли в ограденото пространство около нея, ако същевременно

притежава окултно съзерцание, той знае следното: цялото това етерно тяло с неговите сили се е разширило в аурата на сградата в Дорнах. Трябва да правим разлика: индивидуалността е другаде, тя върви по свой собствен път, но етерното тяло се изхвърля след няколко дни и сега присъства в сградата. И никога няма да се поколебая да кажа, че сред силите, които са необходими за интуицията, са и силите на това етерно тяло, пожертвано за сградата. Зад живота често се крият съвсем различни връзки от онези, за които само се досещаме. Това етерно тяло се превърна в закрилящи сили на сградата. В такава връзка има нещо величествено могъщо.

И така, нека помислим колко голямо количество сила се издига в духовния свят в неизразходваните етерни тела на онези, които сега преминават през портата на смъртта вследствие на военните събития.

Нещата все пак са свързани по различен начин, отколкото хората могат да си представят; кармата в света се осъществява по друг начин. И духовната наука трябва да служи именно за това: на мястото на фантастичните представи да постави духовно истинни представи. Едва ли можем – нека посоча само един пример – да си представим нещо по-фантастично и по-неистинно от спиритуална гледна точка от онова, което се случи през последните десетилетия. Какво всъщност се случи с основаването на специално „Дружество за мир“, което да постави на мястото на войната правото, както се казваше, „международното право“! – В никоя епоха на човечеството не са се водили толкова страшни войни, колкото от времето, откакто съществува „Дружеството за мир“. А през последните десетилетия това движение за мир имаше сред своите особени покровители монарха, водил най-кръвопролитните и най-жестоките войни, които някога са се водили в световната история. Така че фактът, че царят е дал началото на движението за мир, наистина трябва да изглежда като най-голямата комедия, разигравана някога в световната история, като най-голямата и същевременно най-отвратителната комедия! Ето какво там трябва да се нарече луциферично изкушение. То може добре да се проследи в подробности. Може да се каже, че е потресаващо за душата да виждаме – както и да се гледа иначе на нещата,

– как в началото, когато тези военни импулси навлязоха в Европа, всички хора в Средна Европа почти нищо не говореха дори там, където се бяха събрали, както в Германския райхстаг в Берлин. Малко се говореше, но нещата говореха. Безкрайно много се говореше както на Запад, така и на Изток. Но в известно отношение най-потресаващо впечатление остави онова, което различните партии изговориха в Петербургската дума. По най-различни начини представителите на Думата не изричаха всъщност нищо друго освен най-кухите фрази с най-пламенен възторг. Беше потресаващо. Това е луциферично изкушение. Но всичко това ни показва, че огънят, който гори в тази война, е огън на предупреждение и увещание и че хората трябва добре да внимават. Всичко, което изобщо става сега, показва, че поне някои души трябва да си кажат: не може да продължава така, както е вървяло в света; в развитието на човечеството трябва да се влее спиритуалното! Материализмът намери своята карма в тази най-страшна от всички войни. В известно отношение тази война е кармата на материализма. Колкото повече човешките души разбират това, толкова повече ще надмогват споровете дали този, или онзи е виновен за войната, и ще си казват: тази война ни беше изпратена в хода на световната история, за да ни увещава, за да се обърнем към спиритуално разбиране на целия човешки живот.

Материализмът не само придава материалистична нагласа на човешките души, той разваля и логиката и притъпява чувстването. В Средна Европа ще трябва да се разбере още не едно нещо, свързано с казаното от мен: че именно в Средна Европа трябва най-дълбоко да се занимават с по-нататъшното развитие на Христовия импулс. Но за това ще е нужно да започнат да разбират духовете, които вече са положили зародишите му. Само един пример: Гьоте написа едно учение за цветовете. Физиците гледат на него като на нещо, за което с усмивка на съжаление казват: какво е разбирал поетът от цветовете? Той е бил просто дилетант! – От осемдесетте години насам се стремя да утвърдя Гьотевото учение за цветовете в противовес на съвременната физика. Това не може да бъде разбрано. Защо не може да бъде разбрано? Защото материалистичният принцип, който изхожда от британската Душа на народа, навлезе в Средна Европа.

Нютон, срещу когото Гьоте трябваше да се бори, победи онова, което у Гьоте произлезе от духа. Гьоте основа и едно учение за развитието, в което се показва как чрез схващането на духовни закони същества напредват от най-несъвършеното към най-съвършеното. Това беше твърде трудно за разбиране от хората. Когато Дарвин представи по по-лесен начин своето учение за развитието, хората приеха него. Дарвин победи Гьоте. Материалистичният мислител, инспириран от британската Душа на народа, победи Гьоте, който черпеше всичко от най-съкровения диалог с германската Душа на народа.

Ернст Хекел преживя нещо трагично. През целия си живот се хранеше духовно с онова, което му дадоха Хъксли и Дарвин. Материализмът на Ернст Хекел всъщност е чисто английски продукт. Когато избухна войната, Хекел беше възмутен от действията, идващи от Британските острови. Беше един от първите, които върнаха английските ордени, дипломи и отличия. Но онова, което трябва да се върне, не са дипломите, ордените и отличията, а дарвинизмът с английска окраска и физиката с английска окраска. До това осъзнаване трябва да стигнем, за да разберем към какво съкровено единение със законите на света можем да се стремим в средноевропейската област.

Най-много може да се навреди, когато още в детската душа се влива онова, което после се развива с чисто материалистична окраска. Към това са се стремили вековете. Там, при британците, Ариман инспирира дори един наистина голям писател така, че писателят написа произведение, изцяло замислено да въздейства материалистично върху душата още от детска възраст, и то незабелязано, защото всичко това не се разглежда като подготовка за материализъм. Това е „Робинзон Крузо“. Целият начин, по който е описан Робинзон, е толкова ловко замислен, че ако бъдат възприети, тези представи от робинзонадата подготвят духа така, че по-късно той може да мисли само материалистично. Човечеството още не се е излекувало от изобретателите на робинзонади; такива винаги е имало и има и днес. И така би могло да се посочи още много. Тези неща се изричат не за да се каже нещо отрицателно за народите на Запада, които трябва да бъдат такива, каквито са, а за да се посочи как хората в Средна Европа трябва да намерят връзката с големите ценности за

бъдещото развитие, които са още само в зародиш. Колко значимо място всъщност заема тук по-специално и Австрия. През последните десетилетия можеше да се види стремежът към нещо най-висше: у духове като Хамерлинг в областта на поезията, като Карнери, който искаше да задълбочи дарвинизма в морално отношение, и у творци като Брукнер и други във всевъзможни области. Народната общност да осмисли сама тези неща – ето какво ще бъде от значение.

И така, нека помислим за неизразходваните етерни тела, които съществуват. Тези етерни тела бяха оставени от хора, които в едно голямо събитие се научиха да се жертват за нещо, което за тях вече не съществува, поне сетивно: за народната общност. Ако днес един познавач на духовната наука заговори, че има Душа на народа като Архангел и така нататък, му се присмиват. Онова, което в материализма се нарича Душа на народа, е само абстрактната връзка между качествата, които имат хората от един народ. Онова, което материалистът нарича народ, е само сборът от хора, които си приличат и живеят заедно на едно място. Говорим за народната общност със знанието, че Духът на народа действително съществува като реално същество с ранг на Архангел. Дори онзи, който се жертва, който преминава през смъртта за своя народ, да не съзнава напълно сред събитията, че има реален Дух на народа, все пак с начина, по който преминава през смъртта, той потвърждава, че вярва в действие, което продължава след тази смърт, че вярва в съществуването на нещо повече от онова, което очите виждат в народната общност: нейната връзка и нейното единство със свръхсетивното. Всички, които така преминават през смъртта, независимо дали знаят това в по-голяма, или в по-малка степен, преминават през тази смърт, като потвърждават, че има свръхсетивен свят; това се отпечатва в техните етерни тела. Така че в бъдеще, освен онези, които ще живеят на физическото земно кълбо, когато отново настъпи мир, ще живеят и неизразходваните етерни тела, които непрестанно ще изпращат в музиката на сферите тоновете: в света има повече от онова, което може да се види само с физически очи! Чрез онова, което мъртвите оставят в етерното си тяло, в музиката на сферите ще звучи спиритуална истина, съвсем независимо от онова, което вземат със своята индивидуалност, която

носят през живота между смъртта и новото раждане. Но ще трябва да се чуе онова, което ще живее, което ще звучи отгоре от тези етерни тела, защото тези етерни тела са били оставени от хора, преминали през смъртта, като са запечатали истината на спиритуалния свят. Най-големият грях на човечеството ще бъде, ако не се вслуша в онова, което починалите хора ще му викат чрез своите увещаващи етерни тела. И колко безкрайно ще се оживи онова, което искаме така да видим с поглед към духовния свят, когато трябва да си представим следното: бащите и майките, сестрите и братята, синовете и дъщерите, които преживяват загубата на скъпи за тях покойници, трябва да си кажат: пожертваното живее за цялото човечество и напомня за онова, което трябва да дойде!

Ако искахме да разчитаме само на онова, което се разиграва тук, във физическия свят, не бихме могли да имаме големи надежди за благотворния напредък на спиритуалното движение, което целим да подхранваме в рамките на нашия духовнонаучен светоглед. Когато неотдавна ни напусна един добър, верен сътрудник, приблизително в тридесетата година от живота си, отправих към тази душа, преминала през портата на смъртта, думи с молба: да продължи да сътрудничи в нашата духовнонаучна област също тъй вярно и смело, както тук сътрудничеше вярно и всеотдайно, като използваше всичко, което знаеше. Този сътрудник участваше усърдно в работата тук, на физическия план. Това му предадох като послание за живота му между смъртта и новото раждане: да сътрудничи след смъртта, както го правеше преди смъртта, защото разчитаме на тези мъртви, на така наречените мъртви, както на живите. Духовнонаучният светоглед трябва да бъде толкова жив за нас, че да се преодолее пропастта между така наречените мъртви и живите, че да чувстваме мъртвите сред нас като живи. Искаме не само теория, искаме живот. Така искаме да посочим също, че съществува жива връзка между онези, които ще живеят на Земята, когато отново има мир, и онези, които са преминали през портата на смъртта. Хората ще могат да се учат от мъртвите, ще трябва да се учат как тези мъртви по посочения начин участват в големия спиритуален напредък, който трябва да обхване Земята.

Понякога в живота става така, че се вижда колко недостатъчна е човешката логика. Бих искал да ви дам един пример не по лични причини, а за да характеризирам начина, по който хората се отнасят към нашето движение. Преди няколко години в едно много сериозно южногерманско списание можеше да се прочете статия за нашата духовна наука, написана от един известен съвременен философ. Там духовната наука беше разгледана по начин, който можеше да направи известно впечатление на хората, защото статията беше написана от голям философ. Редакторът на списанието особено се гордееше, че може да публикува статия за духовната наука от толкова известен човек. Разбира се, всичко беше представено зле и изопачено; дадена беше съвсем изопачена картина на духовната наука. Но какво беше нужно на редактора, за да разбере каква всъщност преценка за нашето движение е позволил да се изкаже в неговото месечно списание? – Дойде войната. Човекът, който беше написал статията, изпрати на редактора няколко писма. Тези писма съдържат едва ли не най-отблъскващото, което изобщо може да се каже за средноевропейската култура. В тях тази средноевропейска култура беше страшно ругана и осмивана. Сега редакторът отпечата тези писма като пример за това колко глупаво може да се мисли за тази култура. И сега казва: така, както пише този човек, може да пише само човек, чието място е в лудницата. – Следователно факт е, че на един добър редактор му беше нужно такова нещо, за да разбере, че мястото на човека, който преди няколко години написа тази статия за духовната наука, нанесла и много вреди извън нашите среди, е в лудницата. Но ако сега мястото му е в лудницата, то и тогава вече е било там. Само че тогава той пишеше статия за духовната наука!

Така стоят нещата в света! За да си съставим преценка, трябва да получим и друга помощ освен онази, с която човекът разполага днес. Познавачът на духовната наука наистина стои здраво върху почвата, която ясно показва, че истината намира своя път. Но духовната наука трябва да действа в развитието на човечеството, за да стане необходимото. И както по онова време, когато император Константин трябваше да изпълни задачата си, Христовият импулс трябваше да действа от духовния свят в подсъзнателното, както

Христовият импулс трябваше да действа при Орлеанската дева, за да стане онова, което трябваше да стане, така Христовият импулс трябва да продължава да действа, само че сега по-съзнателно. В бъдеще трябва да има души, които ще знаят: там горе, в духовния свят, онези, които се пожертваха със своята индивидуалност, ни призовават да ги последваме във вярата в действието на духовното, която придобиха в смъртта. Но и силите от неизразходваните етерни тела викат към бъдещето онова, което е нужно само да се разбере, за да бъде прието в собствената душа. Долу обаче трябва да има души, които да го чуват. Трябва да има души, които се подготвят за това чрез правилното, чрез живото разбиране на нашата духовна наука. Тук долу нашата духовна наука трябва да създаде души, способни да предчувстват какво ще говорят там горе етерните тела на мъртвите в бъдеще. Души, които знаят: там горе са силите, които могат да увещават човека, който на Земята трябваше да бъде оставен сам на себе си. И ако тук долу души, съзнаващи духа, насочат своя усет към скритите тонове на духовния свят, тогава от всичката пролята кръв, от всички принесени жертви, от всичкото страдание, което трябваше да се понесе и още трябва да се понася, ще израснат правилните плодове. Като обобщя заключителните думи на днешното разглеждане, бих искал да изрека думи, които да предадат само чрез усещането онова, което бих искал да пробудя в душите ви, като при това имам предвид надеждата, която е позволено да изразим – че чрез духовната наука ще се намерят много, много души, способни да чуват тези гласове, които особено чрез тази война ще зазвучат от духовния свят:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

С такива чувства в сърцето нека непрестанно се проникваме със смисъла на розенкройцерския кръст, за да гледаме на този

розенкройцерски кръст по правилния начин като на девиза на нашето действие, тъкане и чувстване. Не само черният кръст. Който би откъснал розите от черния кръст, който би имал само черния кръст, би попаднал под властта на Ариман. Черният кръст е живото, което се стреми към голата материя. Няма да намери правилното и онзи, който откъсва кръста от розите и иска да държи само розите. Защото розите, отделени от кръста, наистина искат да ни издигнат към живота, но този живот би искал егоистично да се стреми само нагоре към духовното, без да разкрива духа в материалното. Не само кръстът, не само розите, а розите на кръста, кръстът, носещ розите, двете в хармонично взаимодействие: това е правилният ни символ.

Духовната наука като нагласа – етерното тяло като отражение на Вселената

Елберфелд, 13 юни 1915 г.

Днес живеем в епоха на събития, които трябва да пробудят всички усещания на човешката душа в най-дълбок, в най-значим смисъл. Намираме се сред събития, които карат онова, което винаги е поставено като загадка пред нашата духовна наука – смъртта, – да преминава много, много пъти по Земята за сравнително кратко време. Живеем във време, което носи страдание и болки на безброй души, и във време, за което искаме да се надяваме, че носи в лоното си значими сили за разгръщането на бъдещото развитие на човечеството. Щом толкова много трябва да се роди от болка и страдание и щом именно духовната наука ни учи, че много трябва да се роди от болка и страдание, то именно духовнонаучните разглеждания могат и в това съдбовно време да се окажат подходящи да пробудят в нас една или друга сила на увереност, една или друга сила на надежда. И така, нека днес пред душите ви се разгърнат някои разглеждания, които наистина не са пряко свързани, но все пак са косвено свързани с онези усещания и чувства, които могат да бъдат предизвикани в нас в това наше време, раздвижено от болки и бури.

Онова, което днес виждаме и чувстваме да се случва толкова често, е, че хората напускат физическия план в сравнително ранна възраст на своето физическо съществуване. Тъкмо това е особеното на събития като сегашните: те отзовават млади животи от физическия план. Знаем, че когато преминава през портата на смъртта, човекът трябва да предаде физическото си тяло на елементите на Земята и че като пристъпва през портата на смъртта, първоначално все още е

свързан със своето етерно тяло, със своето астрално тяло и със своя Аз. Знаем, че след сравнително кратко време това етерно тяло се отделя от човека и че след това в Аза и в астралното тяло човекът продължава странстването, което му предстои между смъртта и новото раждане, като е свързан с онези членове на духовната си природа, които може да придобие едва в духовния свят; но за по-нататъшното му странстване във времето между смъртта и новото раждане етерното тяло тогава се отделя от човешката индивидуалност и изминава свой собствен път. Трябва да ни направи впечатление, че при смърт в млада възраст това етерно тяло трябва да е в съвсем друго състояние, отколкото при смъртта на човек, достигнал обичайната за края на живота възраст. Знаем как външното природознание говори за това, че силите могат да се преобразуват, но не могат да се изгубят. За външния свят на физическото съществуване природознанието напълно признава тази истина: че силите никога не се изгубват, а само се преобразуват. Духовната наука трябва да ни учи да признаваме тази истина и за духовния свят. Когато от човек, преминал през портата на смъртта в млада възраст, се отдели етерното му тяло, това етерно тяло още много десетилетия би могло да поддържа живота на този човек на физическия план. Етерното тяло трябва да е устроено така, че да може да отдаде всички онези жизнени сили, които човекът трябва да използва до най-дълбока старост. Когато човекът премине през портата на смъртта, да кажем, в двадесет и петата, двадесет и шестата, тридесетата година от живота си, етерното му тяло го напуска, но това етерно тяло все още има сили, чрез които може би би могло да поддържа физическия му живот до шестдесетата, седемдесетата, осемдесетата му година. Тези сили са в етерното тяло, тези сили не се изгубват. И тъкмо в такова време като сегашното, когато толкова много такива етерни тела, така да се каже, се поверяват на духовните светове, трябва да ни занимава въпросът: какво става с етерните тела на онези хора, които са преминали през портата на смъртта в ранна младост? – За да си отговорим съвсем задълбочено на такъв въпрос, ще бъде добре да се запознаем с пътя, който всъщност изминава етерното тяло на човека, докато човекът преминава през живота между раждането и смъртта. Външното физическо тяло на

човека все повече остарява. С етерното тяло не е така. Колкото и трудно да изглежда за разбиране, етерното тяло съвсем не остарява все повече, а става все по-младо и по-младо в същата степен, в която физическото тяло остарява, и достига известен, би могло да се каже, детски стадий на етерното съществуване по времето, когато човекът преминава през портата на смъртта на нормалната за това възраст. Така че трябва да си кажем: когато с раждането започваме физическото си земно съществуване, тогава етерното тяло, съединило се с физическото ни тяло, – можем да кажем това, като си послужим със сравнение, – всъщност е старо и през живота става все по-младо, а достига детския си стадий тогава, когато преминаваме през портата на смъртта. Следователно бихме могли да кажем и така: когато човек умре в млада възраст, етерното му тяло не става достатъчно младо, а остава на определена възраст. – Но какво означава това в действителност? Какво означава то, може да ни покаже един пример, който някои от вас вече познават, но който все пак отново трябва да спомена тук: конкретен пример от последно време, който някои приятели можаха да преживеят.

Този конкретен пример се отнася всъщност до едно съвсем малко дете, малкото синче на един наш член. Тъкмо една вечер след лекцията в Дорнах трябваше да научим, че едно седемгодишно момче, синът на нашия приятел Файс, е изчезнало. И скоро стана ясно, че трябва да се е случило голямо нещастие. Късно следобед в близост до сградата в Дорнах беше дошла една кола за мебели, и то, колкото и да е странно, в местност, където може би много дълго преди това не беше минавала кола за мебели, ако изобщо някога беше минавала, а вероятно и след това не е минавала. Тази кола за мебели се беше преобърнала на определено място. Това се беше случило привечер, нищо друго не беше забелязано; но момчето беше изчезнало. И когато между десет и дванадесет часа вечерта нашите приятели заедно с други хора положиха всички усилия да повдигнат колата за мебели – собствениците ѝ не я бяха изправили: бяха отложили това за следващия ден, защото колата беше паднала в много неудобно положение и беше много тежка, – когато успяха да я повдигнат, се оказа, че детето, малкият Теодор Файс, действително е минавало

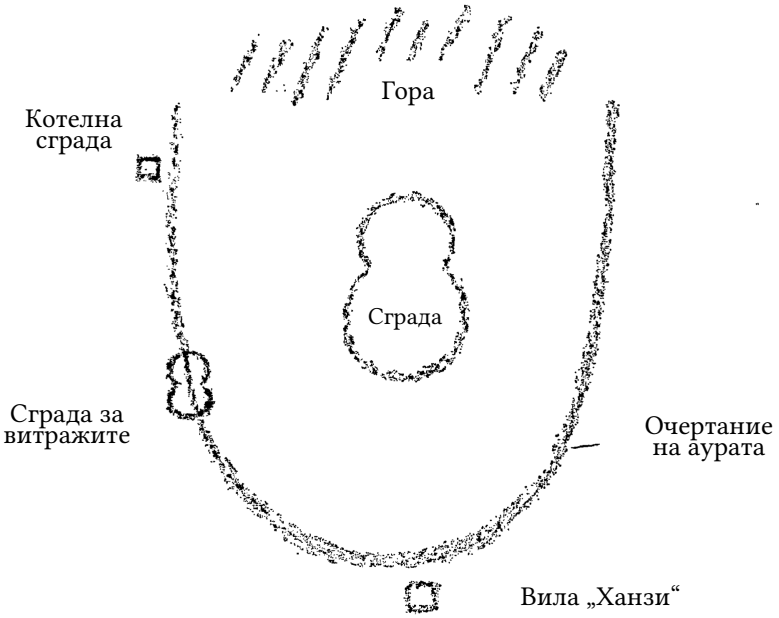
точно в мига, когато колата за мебели се е преобърнала, и че колата е паднала върху детето. А това дете – то доживя само до седем години – беше извънредно мило дете, дете с извънредно хубави качества.

За да осветля такъв факт чрез нашата духовна наука, бих искал да припомня едно логическо разсъждение, което често съм развивал в нашия кръг. Често съм казвал как чрез външното мислене, чрез необученото мислене могат да се разменят причината и следствието и че такива размени на причината и следствието действително се срещат извънредно често. Опитвах се да онагледя това с един пример, пример, който трябва да служи само като сравнение. Да приемем, че виждаме в далечината човек да върви покрай брега на един поток. Виждаме как той пада в потока, опитваме се да се приближим и виждаме, че точно на мястото, където човекът е паднал във водата, лежи камък. Опитваме се да извадим човека от потока: той е мъртъв. Какво по-естествено от това да кажем: човекът се е спънал в камъка, паднал е в потока и после се е удавил. Но съвсем не е задължително да е така; напротив, тук обикновеното физическо изследване може би ще може да ни покаже, че без съдбата му да има нещо общо с камъка или с нещо друго, човекът е получил сърдечен удар в мига, когато е стъпил точно на това място, и вследствие на това е паднал във водата – така че сърдечният удар е бил причината за падането във водата, – докато, ако не си дадем труд да стигнем до същината на нещата, бихме казали, че падането във водата е причината за смъртта. Следователно бихме приели тъкмо обратното на правилното.

По-трудно вече е да се разбере такова нещо по отношение на връзката между причина и следствие, когато става дума за неща, свързани с духовния свят. Така трябва да кажем: в случай като този с детето, което действително намира смъртта си при толкова извънредни обстоятелства – извънредни и поради някои други неща, – не бива от една по-висша гледна точка да се мисли следното: колата за мебели е дошла и се е преобърнала, а детето случайно е попаднало под нея; следователно колата е причината за смъртта на детето. Напротив, в такъв случай правилната духовнонаучна мисъл ще бъде, че кармата на детето се е изчерпала и че всъщност колата е отишла

на онова място, защото детето е трябвало да намери смъртта си; че следователно колата само е създала външните условия, за да донесе на детето смъртта, предначертана в кармата му. Казано по-просто, би могло да се каже: висшето Себе на детето, което е искало да премине през портата на смъртта, само си е поръчало така цялата ситуация, всички събития. Разбира се, за човека, който мисли в духа на нашето време, ще бъде нещо съвсем безумно да чуе такава идея. Именно духовната наука трябва да ни покаже как не едно нещо, което хората с материалистична нагласа днес смятат за безумно, съответства тъкмо на истината.

Значимото обаче е, че тъкмо в този случай етерното тяло на едно седемгодишно дете се е отделило от индивидуалността на детето, от онова, което след това продължава да върви през духовните светове във връзка с Аза и астралното тяло. Сега задачата ми няма да бъде да говоря за това как протича по-нататък животът на тази индивидуалност на малкия Теодор Файс, а задачата ми е по-скоро да насоча вниманието към това, че в този случай етерното тяло е снабдявало физическия живот с жизнени сили само седем години; но то е имало в себе си сили да снабдява с жизнени сили цял един дълъг живот между раждането и смъртта. Тези сили остават в етерното тяло. И значимото е, че всеки, който от смъртта на малкия Теодор Файс насам е имал някаква духовна връзка със сградата, която трябва да издигнем за духовната наука в Дорнах, сега може да знае какво е станало с етерното тяло на малкия Теодор Файс. При тази сграда трябва да се свършат най-различни неща. След малко ще поговорим и за някои от нещата, които днес трябва да се свалят от духовния свят във връзка с инспирациите. Нужни са сили, които да помагат, ако целта е всичко онова, което искаме да вземем от духовния свят, действително да слезе долу. И тогава се вижда, че от смъртта на малкия Теодор Файс насам нашата сграда в Дорнах действително е обвита от разширеното етерно тяло на това дете като от аура, и то в широк кръг наоколо. Възможно е действително да се определи докъде стига тази обвивка.

Когато видите сградата в Дорнах – онези, които вече са я виждали, го знаят, – ще видите двойна кръгла постройка (виж рисунката). Тук имаме котелна сграда, изградена по особен начин, според принципите на духовната наука, а тук сме построили друга сграда, в която се шлифоват витражите за основната сграда. Само между другото ще спомена, че приблизително тук се намира така наречения дом „Ханзи“ – това е къщата, в която живеем. Забележителното е, че тази аура на малкия Теодор Файс обгръща цялата сграда, като стига дотук, нагоре към гората, после минава точно покрай котелната сграда, пресича по средата постройката, в която се шлифоват прозорците, и минава тук покрай тази къща, дом „Ханзи“, без да я включва. Така че, когато влезем в сградата, действително влизаме в тази етерна аура.

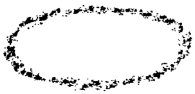
Неведнъж съм обръщал внимание, че етерното тяло се уголемява, когато се освободи от физическото тяло. Затова не е нужно да се учудваме, че това етерно тяло ни се явява толкова уголемено. И в него се намират посредническите сили, чрез които добиваме определени впечатления от духовния свят, нужни ни, за да ги използваме във

формите и художественото оформление на сградата. А онзи, който трябва да работи за сградата, знае какво дължи на тази етерна аура. Никога няма да се поколебая да призная, че след смъртта на малкия Теодор Файс работата ми е възможна, защото в разпростряното над сградата етерно тяло на момчето се намират посреднически сили за инспирациите. Би било много по-лесно изобщо да не се споменава такова нещо. Бихме могли да се перчим, че нямаме нужда от такива посреднически сили. Но въпросът не е в такива неща, а в познаването на истината.

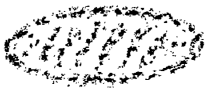
Когато си представим току-що описаните факти, добиваме впечатление за състоянието на едно етерно тяло, което трябва да се отдели от човешки живот, когато този живот завърши със смърт в младежка възраст. Тук е важно да имаме предвид, че етерното тяло на човека не остава за нас само някакво мъгляво образувание, в което е вложено физическото тяло. Нали познаваме и физическото човешко тяло не като го описваме само като маса от мускули и кости и така нататък, а като разбираме как то съществува, така да се каже, като своеобразен храм на Божеството, като микрокосмос. Познаваме истински онова, което е във физическото тяло, само когато осъзнаем, че формите, в които то е изваяно, действително са взети от цялата Вселена и че по отношение на физическото си тяло човекът е чудно творение. Който може да изпита чувствата, изразени в първия разговор на втората мистерийна драма „Изпитанието на душата“, ще може да си представи как всевъзможни йерархии са поставили отделния човек в това негово физическо съществуване, що се отнася до физическото му тяло; как цял свят от богове вижда своята цел в това да постави този човек във физическото съществуване. А истински ще познаем значението на това физическо тяло, ако се спрем за малко на наблюденията на ясновидското познание.

Ясновидското познаване се осъществява, когато човекът извлече духовно-душевното си от физическо-телесното си и тогава може да придобие съзнание и да започне да възприема извън тялото си, в духовно-душевното. И по отношение на всичко външно по същество няма разлика между човека, който възприема ясновидски, и спящия човек, който също е извлякъл духовно-душевното си от

физическо-телесното. Но тъй като ясновидското съзнание може да възприема извън физическото тяло, то може да си състави представа какво става с човека, когато спи. Тази схематична рисунка е направена само за улеснение. Да приемем, че това е физическо-телесното, а това – духовно-душевното у спящия човек. У будния човек духовно-душевното, разбира се, се намира във физическо-телесното; нека следователно си представим човека в състояние на сън. Физическото тяло и етерното тяло лежат в леглото, те не съдържат астралното тяло и Аза, както ги съдържат в будно състояние. Но бихме искали да кажем, че онова, което астралното тяло и Азът извършват във физическото тяло в будно състояние, не се прекратява напълно по време на сън. Ако се съди по всичко, което човекът може непосредствено да възприеме, лежащият в леглото човек изглежда без душа. Но за ясновидското съзнание този физически човек и това етерно тяло в леглото не изглеждат без душа. Ясновидецът трябва да каже нещо съвсем друго за този спящ физически и етерен човек. Той трябва да каже: През целия ден областта на Земята, в която хората сега спят, е била огрявана от Слънцето. Сега е нощ. Говоря за нормалните условия, когато се спи нощем и се будува денем, а не за днешните условия в големите или най-големите градове. Мрак се разстила над областта, над която денем е светило Слънцето. И забележителното е, че тогава долавяме: Земята като същество започва да мисли, а органите, чрез които мисли, са тези спящи човешки тела.

Духовно-душевното

Физическо-телесното

Както хората мислят чрез своя мозък, така Земята мисли чрез тези спящи човешки тела. Денем тя винаги възприема – а възприемането се състои в това, че Слънцето я огрява от световното пространство, това е възприятието на Земята, – а нощем преработва в мисли онова, което е възприела. Земята мисли, казва ясновидецът, и мисли, като

си служи със спящите хора. Всеки спящ човек става, така да се каже, мозъчна молекула на Земята. Физическото ни тяло е така устроено, че когато не го използваме сами, то може да служи на Земята, за да мисли чрез него. Но както Земята мисли чрез физическото тяло, така тя имагинира – знаете какво е имагинативно познание, – така имагинира всичко, което на самата Земя не е земно, което принадлежи към нея от целия космос. Това тя имагинира в етерното тяло. В спящото физическо тяло на човека разпознаваме части от мозъка на Земята, а в етерното тяло на спящия човек разпознаваме имагинирането на онази Вселена, която непосредствено принадлежи към Земята. Тук в етерното тяло под формата на чудни образи прониква всичко, което трябва да се влива в Земята като сили от етерния свят, за да могат да се разиграват събитията на тази Земя. Колкото е вярно, че като физически човек човекът принадлежи на Земята, толкова е вярно, че като етерен човек принадлежи на небесата. И можем да използваме физическото си тяло за себе си като орган на мисленето само защото то е създадено за мислене, защото, така да се каже, Земята ни го отстъпва в будно състояние. Също така можем да използваме етерното си тяло така, че да ни дава жизнени сили, само защото небесата ни го отстъпват в будно състояние и защото силите на имагинацията на небесата се превръщат в нас в жизнени сили, докато сме будни. Затова нека говорим за етерното си тяло не само като за мъгляво образувание, а като за микрокосмическо образувание, което отразява в себе си небесата.

При раждането ни етерното ни тяло ни се предава като особено съвършено образувание. При раждането етерното ни тяло е такова, че отвътре блести и сияе единствено с имагинации, които идват към него от необятната Вселена. То е великолепно отражение на Вселената. И от това етерно тяло се извлича всичко, което човекът може да придобие през живота си, докато остарява между раждането и смъртта: възпитание, знание, волеви и сърдечни сили. През живота между раждането и смъртта космическите небесни сили ни предават онова, което имат да ни предадат. Затова като етерни хора отново сме млади, когато сме преминали през съвсем нормален живот между раждането и смъртта, защото тогава сме изсмукали всичко от това

етерно тяло. Но ако през портата на смъртта премине етерно тяло, което принадлежи на младо тяло, в него има още много, много неизразходвана небесна светлина. Затова то става посредник на такива сили, за каквито разказах. Съвсем независимо от това какво става с индивидуалността на такава човешка душа като онази, за която говорихме преди малко, етерното тяло се превръща в нещо като дар от небесата, дар от духовните светове. Затова това етерно тяло може да действа вдъхновяващо в описания смисъл.

Би ни отвело твърде далеч да говорим за особената карма на човешка душа, която е в състояние да принесе именно такава жертва. Защото това не може да се предизвика изкуствено, а трябва да е свързано с цялата карма на такъв човек: човек, който трябва да принесе жертва и да извърши нещо, призвано да играе роля в духовния световен процес на човечеството – роля, каквато се предвижда и за нашата сграда в Дорнах, която трябва да приюти духовнонаучните ни стремежи.

Но сега помислете, че вървим към време, когато в духовната атмосфера ще има много, много такива етерни тела – на хора, които, макар и не в толкова ранна възраст, все пак са починали млади. Всички, които са преминали през портата на смъртта по кървавите бойни полета, преминават през нея по различен начин от този, по който преминава през портата на смъртта онзи, който умира в леглото си или при обикновена злополука. Те преминават през портата на смъртта така, че в известен смисъл допускат възможността да умрат, макар и повече или по-малко подсъзнателно – астралното тяло в известен смисъл допуска възможността за смърт. И при тази смърт винаги може да се говори за жертва. Всички етерни тела, които по този начин се издигат от млади хора в духовния свят, ще имат неизразходвани сили. И пред нас стои период от развитието на човечеството, в който човешките души ще могат съзнателно да поглеждат нагоре към духовния свят и да си казват: Измина време, което изпрати в духовния свят много, много неизразходвани етерни тела. И в тези неизразходвани етерни тела се съдържат сили, сили, за които още днес от гледна точка на духовната наука можем да кажем какво значение ще имат за развитието на човечеството.

Когато обсъждаме подобно нещо, трябва изрично да обърнем внимание, че онова, което следва да се каже по този въпрос, съвсем не важи за всяка война, водена в хода на човешкото развитие на Земята. Онова, което става духовно и трябва да се разгледа чрез духовната наука, не е толкова просто, колкото си го представя природната наука. Други войни от минали времена изискваха да се говори за тях по друг начин. Онова, което имам да кажа, важи за сегашните съдбовни времена. Помислете за следното: По различни поводи, при различни случаи е трябвало да се подчертава, че днешните ни занимания с духовна наука не произтичат от произволно хрумване, а че действително в самия процес на развитие на човечеството е заложено хората постепенно да се запознават с духовната наука. Знаем, че всяка епоха от земното развитие на човечеството има определена задача. Можем да научим това от различни цикли. И можем да познаем, че благото на бъдещото, на най-близкото бъдещо развитие на човечеството може да разцъфти само ако онова, което духовната наука може да разкрие, действително стане духовна собственост на все по-голям и по-голям брой души.

Но помислете сега, вие, които вероятно в по-голямата си част сте изпълнени с искрен ентусиазъм за духовната наука, помислете какви трудности съществуват днес пред разпространението на духовнонаучните истини. Помислете как хората навън в света се съпротивляват на тези духовнонаучни истини. Помислете как тези истини биват хулени, как хората ги смятат за безумни, за изопачени, за налудничави, за фантазьорство. Наистина биха могли да се приведат поразителни примери, но всички примери все пак биха били само малка част от онова, което по същество може да изпита всеки, въодушевен от духовната наука, когато се изправи пред света и толкова би желал този свят да приеме духовната наука – а той днес я приема толкова малко. Самият познавач на духовната наука може да си каже следното: Онова, което се цели да се постигне само със земните сили на човечеството, изглежда слабо, твърде слабо с оглед на задачата на духовната наука. Но в най-близката бъдеща епоха ще бъдат налице неизразходваните етерни тела на онези, които на полетата, където се разиграват събитията на нашето време, трябваше

да пренесат душа и живот през портата на смъртта, и етерните тела с техните неизразходвани сили ще могат да бъдат вдъхновяващи сили, помагащи сили в най-близкото бъдеще. И нужно е само – сега не разсъдъчно и теоретично, а от все сърце – да придобием нагласата да гледаме нагоре към небесните етерни тела на онези, които в нашето съдбовно време преминаха през портата на смъртта още в ранната младост, нужно е само, така да се каже, в молитвено настроение да обърнем душите си нагоре към тези етерни тела, и въодушевените от духовната наука трябва само да обърнат душите си нагоре към тези сили – и ще получат помощ от тези етерни тела. Така че, ако се проникнем истински с духовнонаучна нагласа и благодарение на това стане възможно да водим пламенен духовен живот заедно с тези етерни тела, сред многообразните плодове в лоното на нашето тежко съдбовно време ще се намери и този: в душите на бъдещите хора, въодушевени от духовната наука, ще се влее онова, което се съдържа в силите на етерните тела, пожертвани в младостта в нашето време, разтърсвано от съдбата. През душите на онези, които в най-близкото бъдеще ще живеят във физическо тяло, ще могат да струят силите на така пожертваните етерни тела, ако тези души са проникнати от истинската нагласа. И това ще бъдат небесни сили, тоест сили на духовния свят! И тогава в света ще могат да действат съвсем други сили, за да му донесат онова, което трябва да дойде в него – духовнонаучната нагласа. И нужно е само да намерим възможност да застанем зад онова, което става сега, в смисъла на току-що направеното разяснение – тогава тези съдбовни дни ще имат дълбоко, дълбоко значение и за онзи, който живее с духовната наука.

Великолепни са, казахме, имагинативните образувания в етерното тяло на човека. И все пак са различни от онова, което биха били, ако не бяха преминали през едно човешко етерно тяло. Но и в тази област важи положението: От нищо не става нищо! – Това не е абсолютно положение, но в тази област то важи. И така, онова, което се прибавя като етерно тяло чрез човешката душа, когато с раждането тя навлиза във физическото съществуване, събира сили на духовния свят, които се изразходват през физическия живот. Тези сили не са от нищото,

те съществуват в духовния свят. Разбира се, могат да се намерят и в духовния свят, но ако искаме да ги открием направо в духовния свят, това е трудно. Трябва да се прибегне до много по-мощни средства. Но ако вече са преминали през физически човек, който след това е починал рано, и ни се представят, така да се каже, с онова, което носят в себе си от преминаването през човека, тогава е по-лесно да използваме помощта им. Всички сили, които се намират в това младо етерно тяло на малкия Теодор Файс, разбира се, биха били и иначе в духовния свят, но да ги привлечем по друг начин, би било духовна задача, достойна за Херкулес. Понеже са дошли по околен път, през момчето, вече е значително по-лесно да им позволим да ни вдъхновяват – и самото вдъхновяване се е променило. Помислете тогава какво извънредно голямо значение има за цялото по-нататъшно развитие на човечеството това, че в най-близкото бъдеще ще му бъдат дадени толкова много етерни тела с все още неизразходвани сили! Но поради обстоятелството, поради факта, че са преминали през хора, тези сили – бих искал отново и отново да кажа: небесни сили – в известен смисъл са се освободили от законите, на които се подчиняват навън в космоса. Невъзможно е в космоса да бъдат използвани за зло силите, които се вземат непосредствено от него. Да приемем, че войната не беше избухнала: всички хора, които сега преминават през портата на смъртта поради военните събития или поради други обстоятелства, нямаше да предоставят такова множество етерни тела. Разбира се, всички тези сили щяха да съществуват и в космоса; но тогава хората нямаше да могат да ги използват, защото използването им би било твърде трудно. Нямаше да могат да ги използват и защото те щяха да бъдат изразходвани през живота на хората, доживели до обичайната възраст. Има огромно значение, че тези небесни сили са преминали през човешки тела. Така те в известен смисъл се освобождават от обичайния ход на развитието. И тази свобода действително позволява тези сили да бъдат използвани и по друг начин, освен за благото на човечеството.

Те могат да бъдат използвани и по друг начин. Човешкият живот трябва да се развива в светлината на свободата. Да приемем, че Ариман действително успее дотолкова да помрачи мислите и разума на

хората, че те да отхвърлят всякаква духовна наука. Тогава тези етерни тела все пак биха съществували, но не би имало души, въодушевени от духовната наука, които да поставят тези сили в служба на земния напредък. Тогава Луцифер или Ариман биха могли да се намесят и да използват тези сили било в света, който си изгражда Луцифер, било в света, който си изгражда Ариман. Помислете, че с това се изказва нещо извънредно важно! С това се казва, че в известен смисъл от хората зависи по какъв начин в земния процес ще бъдат включени силите, дарени на света чрез жертвени смърти. Това, че тези сили могат да вдъхновяват онова, което духовната наука разпалва, ще ги постави в служба на напредъка на земното развитие. Иначе обаче, ако материализмът обхване всички умове или ако национализмът се разпространи в чисто страстна форма, Луцифер или Ариман биха могли да поставят тези сили в своя служба; тогава земният напредък не би могъл да получи нищо от тези сили. Едва когато обмислим тези връзки, ни се разкрива цялото дълбоко значение на духовната наука за човешкото земно развитие. Едва тогава се научаваме да си казваме: Колко необходимо е, колко необходимо е отделни хора, които са способни на това, да бъдат обхванати от нагласата, която може да се породи от духовната наука, за да се използват жертвените сили в правилния смисъл в развитието! – И тази духовна наука се превръща в нещо извънредно свято, когато я разглеждаме във връзка с духовния ход на развитието, изразяващ се и в нашите съдбовни дни. Така нагласата, която може да израсне у нас от духовната наука, се превръща в нещо подобно на молитва, което може да се изрази с думите: Дай ни, о, Дух на света, да бъдем истински проникнати от тази духовнонаучна нагласа, за да не пропуснем да изтръгнем по правилния начин от Луцифер и Ариман онова, което може да послужи за благото на Земята и за напредъка на Земята!

Нашата сграда трябва да служи като знак за нагласата, в която духовната наука трябва да се превърне за човечеството. Затова тя е така устроена, че във формите ѝ художествено се изразява онова, което духовната наука може да даде от себе си. Би трябвало да говоря много, ако исках да ви разясня онова, което е вложено във всяка подробност на тази сграда. Всичко това ще узнаете, когато през

годините посещавате сградата и участвате в онова, което трябва да се извършва в нея. Днес искам да говоря само за едно нещо във връзка с току-що разясненото.

На едно важно място в сградата, в частта ѝ, обърната на изток, ще има скулптурна група. В тази скулптурна група трябва по-специално да се изрази онова, от което съзнанието на нашето време трябва да бъде проникнато в правилната мяра. Независимо от всичко, което ще бъде добавено, тази група ще се състои по същество от три фигури. В нея ще бъдат изразени три същества. Ще има нещо като скала. Тази скала има издатина напред, а в тази издатина има пещера. Върху скалната издатина стои главната фигура. Тази главна фигура може да бъде наречена както пожелаем, но в нея ще трябва да се вижда представителят на земния човек в най-висшия смисъл на думата. И ако искаме да видим идеала на земния човек в онзи човек, който три години от земния си живот е носил в себе си Христовото същество, тогава и в тази главна фигура ще можем да видим Христос. Но това не бива да става така, че да застанем пред тази група със съзнанието: това трябва да изобразява Христос, а всичко трябва да се почувства художествено. Тоест не бива да се тълкува външно и символично, а всичко трябва да произтича от самите форми.

Тук горе има второ същество. Това същество има тук човекоподобна, мога да кажа само човекоподобна глава. Главата наистина е такава, че можем да кажем: една човешка глава напомня тази глава. Защото тази глава е оформена така, че черепната част, особено челната част, е силно развита. Докато у човека тези части тук горе са сравнително неподвижни, у това същество всичко е подвижно. Всичко е душевен израз. Както човекът може да движи ръцете си с пръстите, но не и тази част тук, така това същество тук горе може да движи всичко. И в скулптурата се вижда, че там горе всичко е подвижно. Долната част на лицето у това същество е силно отдръпната назад. Бихме искали да кажем, че могъщият череп се извисява като свод над отдръпнатото назад лице. Мога да обсъдя само отделни части, защото всяка отделна черта на тази фигура има голямо значение. Особеното обаче е, че у тази фигура съществува връзка между онова, което у човека е закърняло до гръклян, и ухото. Онова, което е в

нея като малък дял на гръкляна, се извива нагоре и образува долната част на ушите. Горната част се образува от челната област. От другата страна се присъединяват две образувания, напомнящи птичи крила, между които е разгърнато тяло, което в своята цялост е като преобразено човешко лице. Крилата, гръклянът и ухото са оформени в едно, така че ще разпознаем: с крилата съществото живее в хармонията на сферите, рее се през пространството, през вълните на хармонията на сферите, и това се съсредоточава в ухото. У човека всичко това е закърняло. И понеже представителят на човечеството вдига лявата си ръка тук нагоре, крилата на тази фигура върху скалата се пречупват и тя пада от скалата. – Досещате се: тази фигура, която пада от скалата с пречупените си крила, представлява Луцифер.

Тук долу, в пещерата, се намира друга фигура. Тя няма птичи крила, а крила като на прилеп, нещо като драконоподобно или червеподобно тяло и глава, за която отново напомня човешката глава. Но всичко онова, което у Луцифер е могъщо развито чело, у тази долна фигура е съвсем отстъпило назад, закърняло е. У тази фигура са силно развити долните части на лицето откъм устата. И тази фигура е оплетена в златото, което се намира в Земята. Земното злато се превръща в окови, които я държат окована вътре. Тази фигура се гърчи под въздействието, което идва от спускащата се надолу ръка на представителя на човечеството, на Христос. Тази фигура долу е Ариман, това е Ариман, окован от земното злато.

С онова, което току-що казах, в известен смисъл е дадена идеята на цялото. Но с тази идея само се посочва за какво става дума. И тук никога няма да се стремим да следваме лошия навик на старите теософи, които винаги са работили със символи, а ще се стремим всичко, което се устремява от духовната наука към човешкото чувство, действително да се преобрази в изкуство. Затова не бива да се казва: тези фигури изразяват това или онова, – а самите те трябва чрез художествената си същност, чрез онова, което виждаме в тях, да представят отношението на човека, или пък на Христос, към Луцифер и Ариман. Затова това не може да се изрази и със старите художествени средства. Всяко движение на пръстите на ръцете, начинът, по който са оформени ръцете, ще има значение, защото в

него трябва да се изрази нещо значимо. Отначало бихме могли да си представим, че Христос вдига лявата си ръка и чрез волята си оставя да се излъчват сили, които пречупват крилата на Луцифер, така че той пада. А през дясната, спусната надолу ръка отново биха се излъчвали сили, които оковават Ариман. Ако си представяхме това, щяхме да си представяме нещо съвсем погрешно.

За да изясня голямото значение на онова, което се съдържа тук, бих искал да напомня нещо, което действително принадлежи към най-великото, създадено досега от изкуството: „Страшният съд“ на Микеланджело в Сикстинската капела в Рим. Там виждаме как Христос отправя добрите към рая, злите към ада. От изображението на Христос се вижда как той отправя едните към добрия свят, другите към лошия свят. Този Христос, както е представен там, вече не е Христос, когото тепърва трябва да разберем в истинската му същност чрез духовната наука. Истинският Христос не осъжда и не хвали чрез гняв или обикновена любов, а действа чрез онова, което е. Крилата на Луцифер не биват пречупени, а той сам си ги пречупва чрез душевното си състояние, когато се приближава до Христос. И Ариман сам се оковава чрез онова, което става в душата му, когато се приближава до Христос. Затова във вдигнатата нагоре и спуснатата надолу ръка не трябва да има нищо, което да не е съчувствие към света в чистото си битие. Луцифер там горе не може да понесе, от своя страна не може да понесе приближаването на Христовата ръка към него. И чрез онова, което вследствие на това преживява в себе си, сам си пречупва крилата, Христос не му ги пречупва, той сам си ги пречупва. И същото е при Ариман. Микеланджело още не е успял да изобрази Христос такъв, какъвто е в действителност. Христовото същество е толкова значимо, разбирането на Христовото същество е толкова трудно, че това може да се постигне само с течение на времето. Тепърва ще бъде разбран Христос, който чрез онова, което е, кара съществата сами да се осъждат или спасяват. В Христос от картината на Микеланджело има още нещо луциферично и ариманично, защото чрез гнева си отвежда злите в ада, добрите в рая: там той участва със страстите си. Христос тук стои, без да влага нищо лично, а съществата, които се приближават до него, сами се осъждат.

От това виждате, че положението на човека в света, в който има луциферични и ариманични сили, трябва да се изрази на едно важно място в нашата сграда; че трябва да се изобразят същества, които могат да бъдат намерени само в духовния свят. Целият натурализъм на изкуството, всичко онова, към което то се стремеше особено в последно време, когато хората бяха обхванати от материализма, всичко това трябва да бъде преодоляно именно чрез изкуството, което се развива тук. И чрез духовната наука в света трябва да навлезе нещо толкова съвършено ново и в художествено отношение, че да бъде преодоляно и едно от най-великите неща, възможни досега: фигурата на Христос от Микеланджело в „Страшният съд“.

Такива неща могат да се изрекат, ако, от друга страна, отново подчертаем всичко, което не бива да се забравя: че за всичко това нашата сграда, разбира се, може да бъде само едно примитивно начало. Всичко е несъвършено, всичко е елементарно, всичко е само начало, но още това начало трябва да бъде нещо съвършено ново. Разбира се, може да се знае, че всичко е несъвършено, но трябва да се посочи нещо, което като импулс трябва да навлезе в целия човешки живот.

Помислете сега колко лесно е да подминем равнодушно един дар на космическото съществуване, състоящ се в неизразходваните сили на човешките етерни тела. Помислете как тези етерни сили биха могли да станат плячка на Луцифер и Ариман, ако човекът не намери възможност да ги насочи към благото на земното развитие. Тук се докоснахме до огромна тайна на развитието на земното човечество: тайната за отношението на Христовия импулс към импулса на Луцифер, към импулса на Ариман. И в най-близкото бъдеще човечеството ще може все повече и повече да разбира това отношение на Христовия импулс към импулса на Луцифер и импулса на Ариман. Силите на Луцифер и силите на Ариман пронизват света и чрез Христовото си съзнание човекът трябва да стане като същество, което сякаш седи в лодка, която трябва непрестанно да се люшка в бурите, предизвиквани от Луцифер и Ариман, но намира пътя си през морето – море, чиято жива субстанция се състои от Луцифер

и Ариман и през което обаче човекът все пак води своята Христова лодка.

В нашите клонове се събираме не за да научим теоретично едно или друго от онова, което духовната наука може да ни разкрие, а се събираме, за да се изпълни всичко, което живее в душите ни, с нагласа, която може да произтече от тази духовна наука. Важно е не какво мислим въз основа на духовната наука, а как го мислим, усещаме, чувстваме и искаме. И независимо дали пред душевното ни око се явява най-малкото, или най-великото от онова, което можем да наблюдаваме в земното развитие на човечеството, навсякъде може да ни стане ясно колко е необходимо човекът на бъдещето да се запознае именно със значението на троичността Христос, Луцифер, Ариман. Микеланджело не е могъл да види, досегашните времена не са могли да видят по правилния начин как тази троичност присъства в света. Но и Христос ще бъде правилно познат в своята същност едва когато го видим в отношението му към онова, което действа в света като Северния и Южния полюс: Луцифер и Ариман.

През следващите дни ще трябва да обсъдим още различни неща по тези въпроси за онези, които ще могат да присъстват тогава. Днес исках да вложа в душите ви онова, заради което духовнонаучната нагласа ни изглежда толкова важна и с оглед на значими неща, които в най-близкото бъдеще могат да се разкрият в духовния свят на онзи, който е способен да прозре и духовно онова, което става физически.

О, как би ни се искало да умоляваме добрите богове и духове, които закрилят Земята и човечеството, да дадат сила на хората, за да може да настъпи онова, което трябва да стане за благото на човечеството!

Там горе ще бъдат неизразходваните етерни сили на хората, преминали през смъртта в младежка възраст. Но тук на Земята ще трябва да има човешки сърца и човешки души, които така да поглеждат нагоре към тези сили, че чрез тези сърца и души силите да могат да бъдат насочени в правилната посока на развитие. Важно е не само там горе да съществуват силите, които биха могли да станат и плячка на Луцифер и Ариман, а долу във физически тела да има човешки души, които да изпращат благоговейното си настроение

нагоре към тези пожертвани етерни тела. От това ще зависи в какъв смисъл в развитието на човечеството ще се влеят силите, създавани по полетата, по които тече кръв, по които се принасят жертви, по които се понасят болки.

Това приблизително очертава приноса, който духовната наука може да даде за бъдещия ход на развитието на човечеството, ако известен брой хора действително приемат онова, което може да бъде познато само чрез духовната наука.

В заключение бих искал още веднъж да представя пред душите ви в няколко думи с практическа насоченост онова, което може да произлезе от сегашните съдбовни дни:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Общност над нас, Христос в нас

Дюселдорф, 15 юни 1915 г.

Днес се събрахме тук, скъпи мои приятели, преди всичко за да отпразнуваме учредяването на онзи клон, който нашият скъп приятел професор Кремер основа и който иска да посвети силите си на духовния живот на настоящето и бъдещето по начина, възприет в нашето духовнонаучно движение. При такъв повод винаги е добре да си припомним истинския смисъл на обединяването ни в отделни клонове, да се запитаме: Защо се обединяваме в работни групи и защо в тези работни групи се грижим за духовното богатство, на което искаме да посветим способностите си? Ако искаме да си отговорим правилно на този въпрос, трябва да сме наясно, че в известен смисъл все още отделяме работата, която вършим тук, от начина, по който организираме останалата си работа – отделяме я, макар и само мислено.

Който в нашето съвремие изобщо не иска да се запознае по-точно с някои по-съкровени истини за духовния напредък на човечеството, би могъл да попита: Не бихте ли могли да се занимавате с тази духовна наука и без да се обединявате в отделни затворени групи, просто като се намерят лектори от тези групи, които съвсем свободно да събират хора дори когато те не се познават особено добре, да ги свикват, за да стига до душите им духовното богатство, за което говорите? – Разбира се, бихме могли да постъпваме и така. Но докато по някакъв начин ни е възможно да създаваме по-широки и по-тесни връзки между хора, които се познават и в известно отношение се обединяват в тези работни групи с най-приятелски и най-братски чувства, дотогава искаме да го правим с пълно съзнание за

духовнонаучната си нагласа. Защото не напразно при нас се срещат хора, които тържествено си обещават да бъдат заедно в братска любов и сговор, за да се грижат за по-съкровената част от духовното ни богатство. За отношението ни един към друг, за общуването ни има известно значение това, че можем да говорим по съвсем друг начин, когато знаем, че говорим на сродни души, съзнателно свързани с нас; но не е само това – има и нещо друго. Като се обединяваме така в отделните клонове, наистина вършим нещо, което е тясно свързано с цялото разбиране, което трябва да имаме за духовното си движение, ако го разбираме в най-дълбоката му същност. Нашето духовно движение трябва да проникне всички ни със съзнанието, че има значение не само за онова съществуване, което сетивата могат да обхванат, и за съществуването, което може да обхване човешкият разсъдък, насочен към външното; нашето духовно движение трябва да е наясно, че чрез него душите ни търсят истинска и действителна връзка с духовните светове. Трябва, така да се каже, съзнателно да си повтаряме отново и отново: Като се занимаваме с духовна наука, в известен смисъл пренасяме душите си в онези светове, които обитават не само земни същества, но които са място на съществуване и на съществата на висшите йерархии, съществата на невидимите светове. В работата си трябва напълно да осъзнаем, че така да се каже, сме в тези невидими светове и че работата ни има значение за тези невидими светове, че действително сме в тези невидими светове. И наистина за духовния свят духовната работа, която вършим, като работим заедно в отделни работни групи и се познаваме, има съвсем друго значение, отколкото ако я вършехме извън тези работни групи, разпръснати из света. И така, работата, която вършим заедно в братски сговор в нашите групи, има за духовните светове съвсем друго значение от работата, която иначе бихме могли да вършим. За да разберем това в пълния му смисъл, трябва да си припомним важни неща, които през последните години по различни начини можеха да се явят пред душите ни в духовнонаучната ни работа.

Нека си припомним как протече земното развитие за нас, хората: в следатлантското време първоначално негова опора беше онази културна общност, която наричаме древноиндийски културен период.

След това този културен период бе продължен от онова, което с един повече или по-малко подходящ израз – сега не това е важно – наричаме праперсийски културен период. После дойде египетско-халдейско-вавилонският културен период, после гръко-латинският, после нашият пети следатлантски културен период. От една страна, всеки такъв културен период трябва особено да се грижи за онова в културата и духовния живот, което му е отредено най-напред за външния видим свят. Но същевременно всеки такъв културен период трябва да подготвя, така да се каже, да носи и подготвя в лоното си онова, което трябва да дойде в следващия културен период.

Първият следатлантски културен период, древноиндийският, трябваше да подготви в лоното си праперсийския, праперсийският на свой ред – египетско-халдейския и така нататък. А нашият пети следатлантски културен период трябва да подготви шестия културен период, който предстои. Неведнъж е казвано: Духовнонаучната ни задача е чрез онова, което усвояваме, не само да придобиваме духовно богатство за отделните си души – това е съвсем правилно, но не е единственото; това богатство ни се дава за вечния живот на душата ни, – а и да подготвяме онова, което е предназначено да бъде съдържание на шестия културен период, негова особена работа във външния свят. Така е било във всеки от отделните следатлантски културни периоди. А местата, където винаги се е подготвяло онова, което е щяло да бъде значимо във външния живот на следващия културен период, са били мистерийните средища. Това са били онези обединения на хора, в които се е поддържало нещо различно от поддържаното във външния свят.

Знаете също, че в първия следатлантски културен период, в древноиндийския културен период, е било особено важно тази древноиндийска култура да развива етерното тяло на човека, праперсийската – астралното тяло, египетско-халдейската – сетивната душа, гръко-латинската – разсъдъчната или сърдечната душа. Нашият културен период развива и до края си ще изгради онова, което се нарича съзнаваща душа. Трябва обаче да се подготви онова, което в шестия културен период ще съставлява, така да се каже, съдържанието, характера на външната култура. О, този шести културен период ще

носи в себе си най-различни черти, най-различни характерни черти, които твърде много се различават от характерните черти на нашето време. Преди всичко можем да откроим три характерни черти, за които трябва да знаем, че още сега трябва да ги носим в сърцата си като наши идеали за шестия следатлантски културен период, че трябва да ги подготвяме за този шести културен период. В човешката общност сега още липсва нещо, което през шестия културен период ще бъде присъщо на хората, смятани тогава за достигнали целта на шестия културен период, а не за изостанали в развитието си спрямо тази цел; тоест то няма да бъде присъщо на онези, които през шестия културен период ще са диваци или варвари. Една от най-важните характерни черти на тези земни жители в шестия културен период – тоест на онези, които тогава ще са на висотата на културата – ще бъде, така да се каже, морална черта. Сега сред човечеството още малко се забелязва тази черта. Днес човек трябва да е по-фино устроен, за да го боли душата от това, че трябва да съзерцава, да наблюдава, да вижда по света други хора, които съществуват наред с него и на които им е по-зле от него. Наистина хората с по-фино устроена природа още днес изпитват страдание заради страданието, изляло се върху много хора по света – но това трябва да са именно хора с по-фино устроена природа. През шестия културен период хората, които ще са изцяло на висотата на тази култура, не само ще изпитват онова чувство, което днес изпитваме като болка заради нещастието, страданието и бедността, разпространени по света, а тогава, на висотата на културата на шестия следатлантски културен период, ще усещат всяко чуждо страдание като свое собствено страдание. Ако видят гладен човек, ще усещат глада толкова живо, чак на физическо равнище, че този глад на другия ще им бъде непоносим. Тук загатнахме за една морална черта: в шестия културен период вече няма да е както в петия, а благополучието на отделния човек ще зависи напълно от благополучието на всички. Както сега само благополучието на отделния член на човешкото тяло зависи от здравето на цялото тяло и когато целият човек не е здрав, отделният член също не е разположен да върши това или онова, така през шестия културен период нещо общо ще обхване тогавашното цивилизовано, тогавашното културно

човечество и отделният човек като член на цялото ще съпреживява в много по-голяма степен страданието, цялата неволя, цялата бедност или богатството. Това е първата, предимно морална съществена черта, която ще характеризира цивилизованото човечество на шестия културен период.

* * *

Втора основна черта тогава ще бъде, че всичко, което днес наричаме съдържание на вярата, ще зависи в много, много по-голяма степен от индивидуалността на отделния човек, отколкото днес. Духовната наука го изразява така: през шестия културен период пълната свобода на мисълта и копнежът за свобода на мисълта ще завладеят хората във всяка религиозна област, така че силата на индивидуалността на всеки човек ще определя всичко, в което той иска да вярва, в което особено по религиозните въпроси иска да бъде убеден. Верската обвързаност, каквато днес още толкова често съществува, верската обвързаност, която под най-различни форми господства сред отделните човешки общности, вече няма да господства през шестия културен период в онази част от човечеството, която тогава ще бъде цивилизована. Всеки ще чувства пълната свобода на мисълта в религиозната област като необходима черта на човека.

А третото ще бъде, че в шестия културен период хората ще смятат, че изобщо имат познания само ако познават нещо духовно, ако разбират, че духовното е разпростряно в света и че човешките души трябва да се свържат с духовното. Онова, което днес се нарича наука и което като наука носи материалистичен оттенък, в шестия културен период вече изобщо няма да се нарича наука. То ще се разглежда като старо суеверие, което може да бъде присъщо само на онези хора, които са изостанали на степента на петия следатлантски културен период, тогава вече отминал. Днес го смятаме за старо суеверие, да речем, когато негърът мисли, че след смъртта му не бива да се отделя от тялото му нито един негов член, защото тогава не би могъл да влезе като цял човек в духовния свят. И днес негърът още свързва мисълта за безсмъртието с чист материализъм, а именно с вярата, че някакъв отпечатък на цялостната му форма трябва да влезе в духовния свят. Както днес трябва да смятаме онази негова

материалистична вяра в безсмъртието за суеверие, защото от духовната си наука знаем, че трябва да отделяме духовното от тялото и че само духовното влиза в свръхсетивния свят – докато той всъщност мисли материалистично, но вярва в безсмъртието, – така в шестия следатлантски културен период всяка материалистична вяра, включително в науката, ще съществува като старо суеверие. А за наука хората съвсем естествено ще признават само онова, което, както казва духовната наука, има за основа пневматологията, духовното.

Виждате, духовната ни наука е насочена изцяло към това да подготвя за шестия културен период нещата, които току-що назовахме. Стараем се да развиваме духовната наука, за да преодолеем материализма, за да подготвим онова, което трябва да съществува като наука в шестия културен период. Основаваме човешки общности, в които не бива да има никаква вяра в авторитети, никакво признаване на учение само защото е поднесено от една или друга личност. Основаваме човешки общности, в които всичко, всичко трябва да се гради върху свободното съгласие на душата с ученията. Така подготвяме онова, което духовната наука нарича свобода на мисълта. А като се обединяваме, като се свързваме в братски обединения, за да се занимаваме с духовната си наука, подготвяме онова, което трябва да проникне шестия следатлантски културен период като култура, като цивилизация. Но трябва да се вгледаме още по-дълбоко в хода на развитието на човечеството, ако искаме напълно да разберем какво всъщност представляват нашите братски обединения. В първия следатлантски културен период в общности, които тогава са имали мистериен характер, също са развивали онова, което после е господствало във втория културен период. Тоест още в особените обединения на първия следатлантски, на древноиндийския културен период са развивали онова, което после е трябвало да господства като грижа за астралното тяло. Бихме се отклонили твърде много, ако днес поискаме да опишем какво се е развивало в тези особени обединения на древна Индия, различно от външната древноиндийска култура, за да се подготви праперсийската културна епоха. Но трябва да кажем следното: когато тези хора от древноиндийския културен период са се обединявали, за да подготвят необходимото за втория културен

период, тогава са чувствали: Онова, което ще бъде в нас, когато душите ни се преродят в следващия културен период, още не е постигнато, още не е в нас. То сякаш още витае над нас. – И наистина е така. В този първи културен период над душите още е витаело онова, което чак във втория е трябвало, бихме казали, да слезе от небето на земята. И работата е била организирана така, че духовете на висшите йерархии са получавали сили, изливащи се нагоре чрез работата на хората на земята в по-тесни обединения, в мистерийни обединения, и чрез тези сили са можели да развиват онова, което после е трябвало да се излее надолу като съдържание на астралното тяло в човешките души през втория, праперсийския културен период. Бихме могли да кажем, че силите, които после, поотраснали, са слезли в душите, въплътени в древноперсийски тела, още са съществували като малки деца. Горе в духовния свят силите, които после е трябвало да се излеят надолу, са получавали силите от човешката работа, които са се изливали отдолу нагоре за подготовка на следващия културен период, и са били отглеждани чрез тези сили. И така трябва да е във всеки следващ културен период.

В нашия културен период трябва да осъзнаем: съзнаващата душа трябва да е онова, което се е развило в нас чрез обикновената цивилизация, чрез обикновената култура; тя трябва да е онова, което от четиринадесетото, петнадесетото, шестнадесетото столетие започна да обхваща хората като наука, като външно материалистично съзнание, което ще се разпространява все повече и повече и което с изтичането на петия културен период, до края на петия културен период, ще се е развило напълно. Онова обаче, което трябва да обхване шестия културен период, трябва да бъде Духът-Себе. Тогава Духът-Себе трябва да се развие в самите души, както сега се развива съзнаващата душа. Но особеността на Духа-Себе е, че предполага наличието в човешките души на онези три характерни черти, за които говорих, както ги назовава духовната наука: братски съвместен живот в обществото, свобода на мисълта и пневматология. Една човешка общност, в която Духът-Себе се развива така, както външната култура развива съзнаващата душа в нашите души от петия следатлантски културен период, се нуждае именно от тези характерни черти. Затова

можем да си представим, че като се обединяваме братски в работни групи, невидимо над работата ни витае онова, което е като дете на силите на Духа-Себе и за което се грижат съществата на висшите йерархии, за да може после то да се излее в душите ни, когато отново ще бъдат тук в шестия културен период. В нашите братски работни групи вършим работа, която се излива нагоре към силите, подготвяни за Духа-Себе.

Така виждате как всъщност само чрез мъдростта на духовната си наука можем да разберем какво вършим за връзката си с висшите, с духовните светове, когато се обединяваме в такива работни групи. И мисълта за тази работа във връзка с духовните светове придава на един работен клон истинското освещение: мисълта, че вършим това – че работим в нашите работни групи не само заради собственото си аз, а за да се излива работата ни нагоре в духовните светове. А като храним такава мисъл, се проникваме от мисълта за освещаване, която стои в основата на една такава работна група в духовното ни движение. Затова е особено важно да схванем този факт наистина духовно. Събираме се в работни групи, които потапят работата си в братско сътрудничество, като наред с това се занимават с духовна наука, с пневматологична наука, като наред с това искат да се градят върху свободата на мисълта и не признават никаква догма, никаква верска принуда. Важно е действително да приемем по правилен начин тази мисъл за общност в съзнанието си, да си кажем, така да се каже: Като сегашни души принадлежим на петия следатлантски културен период и в него се развиваме съвсем индивидуално, като все повече и повече извеждаме отделната личност от общностния живот; наред с това трябва отново да усещаме една по-висша общност като вълшебния полъх, който вдишваме в работните си групи – общност, която основаваме върху свободната братска любов.

Това е дълбокото значение на западноевропейската култура: в петата следатлантска култура трябва да се търси съзнаващата душа. Задачата на западноевропейската и особено на средноевропейската култура е хората все повече и повече да развиват в душата си индивидуална култура, индивидуално съзнание. Това е важно в настоящето. Можем да сравним нашия културен период с гръцкия,

с римския. В гръцкия културен период го виждаме особено ясно: именно сред цивилизованите гърци още особено силно господства груповата душевност, съзнанието за групова душевност. Който е живял и е бил роден в Атина, се е чувствал преди всичко атинянин. Тази градска общност с всичко, което принадлежи към нея, е имала за отделния човек друго значение, отколкото една човешка общност има днес. Днес човекът иска да израсне извън общността и това е правилната задача на петия следатлантски културен период. В Рим човекът преди всичко не е бил нищо друго освен римски гражданин; това е бил на първо място. Но с петия следатлантски културен период настъпи времето, в което искаме преди всичко да бъдем хора, хора и само хора в най-дълбоката си същност. Онова, което днес ни кара така болезнено да преживяваме как хората по земята насочват стремежите си едни срещу други, е само реакция срещу непрестанния стремеж на петия културен период към свободно развитие на общочовешкото. Чрез днешното враждебно затваряне на отделните страни и народности се цели само още повече да се развие в съпротивата срещу него онази сила, която позволява на човека преди всичко да бъде изцяло човек – силите, които му позволяват да израсне извън всеки вид общност. Но затова той трябва отново да подготви общности, изградени върху пълно съзнание, в които ще влезе свободно през шестия културен период и с които се обвързва съвсем сам. Като висок идеал пред нас витае тази общност, която така ще обхване шестия културен период, че цивилизованите хора съвсем естествено, от душата си ще се отнасят един към друг като братя и сестри.

От многобройните лекции, изнесени през изминалите години, знаем едно: че в източната част на Европа живее народ, който ще бъде особено призван да даде особен израз на заложените в него стихийни сили чак в шестия културен период. Знаем, че руският народ ще бъде узрял чак в шестия културен период да даде израз на силите, които днес са стихийно заложени в него. Западна и Средна Европа са призвани да внесат в човешките души онова, което може да се внесе чрез съзнаващата душа. Изтокът не е призван за това. Източна Европа ще трябва да изчака, докато Духът-Себе слезе на земята и може да проникне човешките души. Това често е споменавано; трябва да го

разбираме правилно. Ако бъде разбрано неправилно, то много лесно може да доведе до високомерие и възгордяване именно на Изток. Върхът на следатлантската култура трябва да бъде достигнат още в петия следатлантски културен период. Онова, което ще последва в шестия и седмия културен период, ще бъде низходящо развитие. Но въпреки това в шестия културен период това низходящо културно развитие ще бъде вдъхновявано, ще бъде проникване от Духа-Себе. Днес човекът от Изтока – онзи, когото самите духовни представители на Изтока наричат „руския човек“ – усеща инстинктивно, но бихме казали, често с доста погрешен инстинкт, че с него нещата стоят така; само че в повечето случаи има крайно неясно съзнание за това. Характерен е още самият факт, че изразът „руският човек“ е могъл да се появява толкова често. В езика властва един дух, когато от него се извежда подобен израз и не се казва както на Запад: британецът, французинът, италианецът, германецът, а „руският човек“. И много от руските интелектуалци държат винаги да се казва „руският човек“. Това има дълбокото си основание в целия гений на съответната култура. Има се предвид именно онова, което като човешко начало, сякаш като братство, се разпростира над една общност. Искат да загатнат за това, като в самия израз назовават човешкото битие. Но като се добавя нещо, което всъщност рязко противоречи на съществителното, същевременно се показва, че още не е достигната пълната висота, която предстои да бъде достигната в далечното бъдеще. „Руският“ човек: сякаш с прилагателното се отнема онова, което се изказва със съществителното. Защото, ако трябва да се постигне общочовешкото, то не бива да носи такова прилагателно, което отново превръща това общочовешко в нещо изключващо другите.

Но още много, много по-дълбоко е вкоренено днес именно у представителите на руската интелигенция убеждението, че трябва да господства известна идея за общност, която ще се разбира в бъдещето, идея за братство. В това отношение руската душа вече чувства: Духът-Себе трябва един ден да слезе, но може да слезе само в човешка общност, проникната от братство. Никога не може да се разпростре в човешка общност, която не е проникната от братство. Затова руските интелектуалци, както се наричат, отправят към Западна Европа, а

също и към Средна Европа следния упрек. Казват: Вие изобщо не обръщате внимание на онова, което е истински общностен живот, развивате само индивидуализма. Всеки иска да бъде самостоятелен, всеки иска само да бъде индивидуалност. Довеждате до крайност личностното, чрез което всеки отделен човек се чувства като Себе, като индивидуалност. – Това звучи от Изтока към Средна Европа и Западна Европа в твърде много упреци за варварство и така нататък. А онези, които искат да осъзнаят какво всъщност стои зад това, казват: Цялата тази Западна и Средна Европа вече е изгубила всяко чувство за човешки връзки. И като се смесват настояще и бъдеще, се казва: Само в Русия има истински човешки общностен живот, истински човешки връзки, при които всеки се чувства брат на другия, при които онзи, който стои над другия, се чувства негово „татенце“ и „майчица“. – Така казва руската интелигенция. И казва, че затова западноевропейското християнство не е съумяло да развива истинската човешка общност. Руснакът още познава общността, казват те. И един такъв изтъкнат руски интелектуалец като Александър Херцен, живял през деветнадесетото столетие, стигна дотам да каже като свое крайно заключение: В Западна Европа никога не може да възникне щастие. Каквито и опити да се правят в западноевропейската култура и цивилизация, там никога няма да възникне щастие. Човечеството никога няма да може да бъде доволно. Там може да цари само хаосът. Единствената благодат е в руската същност, където хората още не са се отделили от общността, където в селските си общини още имат нещо като групова душевност, към която се придържат.

Именно онова, което наричаме групова душа, от което човечеството постепенно се е измъкнало и в което животните още изцяло живеят, руските интелектуалци почитат у народа си като нещо особено велико и значимо. Те не могат да се издигнат до мисълта, че бъдещата общност трябва да витае пред тях като висок идеал, идеал, който тепърва трябва да бъде осъществен. Придържат се към мисълта: Да погледнем какво е останало у нас, последните в Европа! Другите вече са се издигнали над груповата душевност, ние още сме я запазили; трябва да я запазим. – Тази групова душевност всъщност изобщо не бива да съществува в бъдещето, защото това е

старата групова душевност. Тя би била само луциферична групова душевност, групова душевност, изостанала на по-ранна степен, докато истинската групова душевност, към която трябва да се стремим, е онази, която търсим в нашата духовна наука. Но именно по порива и копнежа на руските хора, особено на интелектуалците, може да се познае как за слизането на Духа-Себе е нужен духът на общността. Както там той се търси само по погрешен път, така в нашето духовнонаучно течение трябва да се търси по правилен път. И бихме искали да извикаме към Изтока: Именно онова, което се опитвате да запазите по външен начин, трябва да преодолеем докрай: старата луциферична и ариманична общност. – В общността от луциферичен и ариманичен вид ще цари толкова силна верска принуда, каквато трябваше да установи католическата църква в Русия, останала ортодоксална. Тази общност няма да разбира какво е свобода на мисълта и най-малко ще може да се издигне до пълна индивидуалност, а при това и до братски съвместен живот в обществото. Затова тя би искала да запази онова, което е останало в кръвното братство, в свързаността само чрез кръвта. По духовнонаучния път трябва да се стремим към общност, основана не на кръвта, а на духа, на общността на душите. И към това се стремим, като си казваме: Трябва да се стремим към общности, в които кръвта вече не говори. Разбира се, кръвта ще продължи да съществува, ще се изживява в семейните връзки – онова, което трябва да остане, няма да бъде изкоренено, но трябва да възникне нещо ново! Онова, което е значимо в детето, ще се запази в силите на стареца, но в по-късната възраст човекът трябва да получи и нещо ново.

Онова, което носи кръвта, не бива да се претълкува така, сякаш то би обхванало големите човешки общности на бъдещето. Това е голямата заблуда, която от Изтока се намесва в днешните кървави събития: че се разпали война под знака на кръвната общност на славянските народи. В съдбовното ни време се намесва всичко, което току-що бе изложено, но което всъщност все пак съдържа вярното ядро, а именно инстинктивното усещане: Духът-Себе може да се яви само в братска общност. Но тя не бива да бъде общност на кръвта, а трябва да бъде общност на душите. В нашите работни общности,

в нашите клонове развиваме онова, което после ще израсне като общност на душите, онова, което тя трябва да бъде – развиваме го още в детската му възраст. Трябва да бъде преодоляно тъкмо придържането към груповата душевност по начина, по който към нея се придържа Източна Европа: например тя определя славянската групова душа като нещо, от което не иска да излезе и което, напротив, иска да разглежда като всеобхватен принцип на цялото си държавно устройство.

Ето какво стои пред нас като голям символ, като огромен символ: от двете държави, от които тръгна войната, едната – Русия с цялото славянство – посочва кръвното братство като основание за войната, а другата държава, която стои срещу нея, има тринадесет официални народности и тринадесет държавни езика. Заповедта за мобилизация в Австрия трябваше да бъде издадена на тринадесет езика, защото в Австрия са обединени тринадесет народности: германци, чехи, поляци, рутени, румънци, маджари, словаци, сърби, хървати, словенци – освен това и едно особено словенско народно наречие, – босненци, далматинци и италианци. Така в Австрия са обединени тринадесет различни племена, без да се смятат всички дребни разграничения. Независимо дали това се осъзнава, или не, то показва, че тази Австрия е обединение на хора, чиято общност никога не може да се основе върху кръвното братство, защото онова, което властва в тези своеобразни граници, израства от тринадесет различни кръвни линии. Бихме могли да кажем, че най-разнородната държава в Европа стои срещу държавата, която най-силно се стреми към групова душевност или към еднообразие.

Но този стремеж към групова душевност влече след себе си и някои други неща. И тук стигаме до още нещо, което днес можем да си припомним като особено значимо. Още вчера в публичната лекция назовах великия философ Соловьов като един от най-значимите духове на цяла Русия. Соловьов действително е забележителен дух, но изцяло руски дух. Дух, който е извънредно труден за разбиране от западноевропейска гледна точка. Но антропософите би трябвало да го опознаят. Онези, които се опират на духовната наука, би трябвало да го опознаят, би трябвало да могат да се издигнат до

известно разбиране за Соловьов. Искам да представя пред душите ви от нашата съкровена гледна точка една идея на Соловьов – бих казал, неговата главна и централна идея. Соловьов е в твърде голяма степен философ, за да може действително току-така да възприеме груповата душевност като своя. Това го затруднява и той изпада в различни противоречия. Но една идея го владее, без той напълно да го осъзнава, владее го така, че трябва да кажем: Ах, ако този Соловьов само беше напълно ясновиждащ, за да можеше предварително да узнае онова, което душата му ще разбере на земята чак когато се инкарнира в шестия културен период!

Идеята, която още в изходната си точка е доста трудна за разбиране от западноевропееца, разбира се, и от средноевропееца, стана главна и централна идея у Соловьов. Тя е следната. В Западна Европа се стремим, наред с много друго, да разберем значението на смъртта за живота тъкмо като част от онова, което развиваме като подготовка за шестия културен период. Опитваме се да разберем как смъртта е проява на една форма на съществуване, как в смъртта душата се преобразява в друга форма на съществуване. Описваме как човекът живее в тялото си и какъв живот води между смъртта и новото раждане. Стремим се да разберем смъртта. Стремим се да преодолеем смъртта, като я разбираме, като показваме, че тя е само привидност, че душата в действителност живее, като минава през смъртта. Но едно от главните неща за нас е да се стремим да преодолеем смъртта чрез разбирането.

Тук обаче се намираме например в една от точките, и то именно в една от най-съществените точки, в които духовнонаучният стремеж се различава напълно от идеята на Соловьов, великия руски дух: в света има беди, в света има зло. Злото в света, бедите съществуват. Ако погледнем със сетивата си бедите, злото, не можем да отречем, че светът е пълен със зло. Това говори против божествеността на света, казва Соловьов. Защото как може да се вярва в един божествен свят, когато го гледаме със сетивата си, след като един божествен свят все пак не може да бъде израз на злото! Но сетивата го виждат навсякъде – злото, а най-страшното зло е смъртта. С това, че смъртта съществува

в света, светът се разкрива в цялата си злина, във всичките си беди. Първичната беда е смъртта.

Така Соловьов характеризира света. Той казва – цитирам почти дословно: само погледнете света единствено със сетивата си! Само се опитайте да разберете света единствено с разсъдъка си. Никога няма да можете да отречете съществуването на бедите в света. А да искаме да разберем смъртта, би било абсурдно! Смъртта съществува. Тя се проявява. Сетивното познание никога не може да познае смъртта. Затова сетивното познание показва един зъл свят, един свят на беди. Можем ли тогава да вярваме – казва Соловьов, – че този свят е божествен, щом ни показва, че е пълен с беди? Щом на всяка крачка ни показва смъртта? Никога не можем да вярваме, че този свят, който ни показва смъртта, е божествен. Защото в Бога не може да има беди, не може да има зло и преди всичко не може да има първичната беда, първичното зло. В Бога не може да има смърт. И така, ако Бог дойдеше в света – повтарям почти дословно казаното от Соловьов, – ако Бог дойдеше в света, ако се явеше в света, бихме ли могли направо да Му повярваме, че е Бог? Не, не бихме могли направо да повярваме на Бога, че е Бог! Първо би трябвало да се легитимира! Ако дойдеше едно същество и заявеше, че е Бог, нямаше да му повярваме. Тогава то първо би трябвало да се легитимира. Първо би трябвало да представи нещо – така говори Соловьов – като световен документ, нещо, чрез което да можем да познаем: това е Бог! А подобно нещо не можем да намерим в света. Бог не може да се легитимира чрез онова, което е в света, защото всичко, което е в света, противоречи на божественото. Чрез какво тогава може да се легитимира? Може да се легитимира само чрез това, че когато дойде в света, показва, че е победител над смъртта, че смъртта не може да Му стори нищо. Никога не бихме повярвали, че Христос е Бог, ако не се легитимираше. А Той го направи, като възкръсна, като показа, че първичната беда, смъртта, не е в Него. – И така, тук имаме едно съзнание за Бога, което се гради само върху едно действително, историческо Възкресение на Христос, легитимиращо Бога като Бог. Нищо в света освен Възкресението не ни позволява да познаем, че има Бог. Ако Христос не беше възкръснал – Соловьов отново и отново привежда главно тези думи

на Павел, – напразна щеше да е цялата ни вяра. И напразно щеше да е всичко, което можем да кажем за нещо божествено в света.

Оттук и твърдението на Соловьов: ако погледнем света, навсякъде в него виждаме само беди и зло, и разложение, и безсмислие. Ако Христос не беше възкръснал, светът щеше да е безсмислен. Следователно Христос е възкръснал! – Запомнете добре това твърдение! Защото то е основно твърдение на един от най-великите духове на Изтока! Ако Христос не беше възкръснал, светът щеше да е безсмислен. Следователно Христос е възкръснал! – Соловьов казва: може да има хора, които смятат, че не е логично да кажа: ако Христос не беше възкръснал, светът щеше да е безсмислен; следователно Той е възкръснал! – Но това е много по-добра логика – смята Соловьов – от всяка логика, която можете да ми противопоставите!

Именно чрез това своеобразно изискване у Соловьов Бог да представи документ за Своята божественост, ви показах конкретно колко своеобразни са мислите на Изток; колко своеобразно мислите се вият нагоре, за да обхванат най-сетне онова, чрез което Бог непосредствено показва, че е Бог. Колко различно е на Запад, колко различно е в Средна Европа! На какво посвещаваме духовнонаучния си стремеж? Опитайте се да сравните и да обхванете с поглед всичко, с което се занимаваме в духовната наука! Каква е целта на всичко това, към какво се стремим? Чрез знанието, чрез познанието искаме да познаем в света следното: светът има смисъл, светът има значение, в него няма само беди и разложение – така че да можем да разберем това. Непосредствено чрез познанието искаме да разберем, че светът има смисъл. И именно чрез това разбиране, че светът има смисъл, искаме да се подготвим да съпреживеем Христовото същество. Искаме да обхванем живия Христос. Наистина искаме да приемем всичко това като дар, като благодат от Христос. Знаем, че действително може да ни се даде онова, за което се говори в думите: „Аз съм с вас през всички дни до свършека на света“. Искаме да приемем всичко, което Христос непрестанно ни обещава. Защото Той говори не само чрез Евангелията, но и в душите ни. Това има предвид с думите: „Аз съм с вас през всички дни до свършека на света.“ Винаги може да бъде намерен като живия Христос. Искаме да живеем в Него,

да Го приемем в себе си: „Не аз, а Христос в мен!“ Това са за нас най-съществените думи на Павел: „Не аз, а Христос в мен!“ За да виждаме чрез Него: навсякъде, където отидем, има смисъл! Още Фауст искаше да каже това, когато изрази целия си светоглед с думите:

Възвишен дух, ти ми даде, даде ми всичко,
за което молех. Не напразно ти обърна
към мен лика си в огъня.
Даде ми дивната природа за царство,
сила да я чувствам, да ѝ се наслаждавам.
Не ми позволяваш само да я посещавам
с хладно удивление,
а ми даваш възможност да поглеждам
в дълбоката ѝ гръд като в гърдите на приятел.
Водиш пред мен редицата на живите същества
и ме учиш да познавам братята си
в тихия храсталак, във въздуха и водата.
А когато бурята в гората бучи и скърца
и събаря гигантската ела,
която при падането смазва съседни клони
и съседни стволове,
и хълмът отеква глухо и кухо от падането ѝ,
тогава ме водиш в сигурната пещера,
показваш ме на самия мен
и в собствената ми гръд се разкриват
съкровени, дълбоки чудеса.

Да обхванем духовно външното и вътрешното, да обхванем навсякъде смисъла, да разберем смисъла и на самата смърт – че тя е преходът от една форма на живот към друга форма на живот! И като търсим така живия Христос, тогава – търсейки живия Христос – Го следваме и през смъртта, и през Възкресението. Не тръгваме от Възкресението като източноевропейския човек. Следваме Христос, Когото оставяме да ни инспирира, Христос, Когото приемаме в имагинациите си. Следваме Христос чак до смъртта. Следваме Го не само като казваме: „От Бога се раждаме“, а и като казваме: „В Христос

умираме“. – Проследяваме света и знаем, че светът е документът, чрез който Бог изразява Своята божественост. На Запад, когато искаме да преживеем и обхванем духовното тъкане и действие, не можем да кажем: нужен ни е документ, когато Бог влезе в света и трябва да удостовери Кой е. – А търсим Бога навсякъде. В природата и в човешките души търсим Бога.

Затова обаче и тази пета следатлантска културна епоха се нуждае от онова, което развиваме в нашите братски обединения в клоновете. Тя се нуждае, така да се каже, от съзнателна грижа за онази духовна аура, която още се носи над нас, за която се грижат Духовете на висшите йерархии и която ще се влее в човешките души, когато те заживеят в шестия културен период. Не искаме да се обръщаме към нещо мъртво, както Изтокът се обръща към груповата душевност, към останалата от миналото общност. Искаме да развиваме живото още от детството и това е духът на общността в нашите клонове. Не искаме да търсим онова, което кипи долу в кръвта, за да свикаме само онези, в чиято кръв кипи нещо общо, и да го развиваме в някаква общност. Искаме да свикаме хората, които решават да бъдат братя и сестри и искат да се грижат за онова, което се носи над тях, като се занимават с духовната наука и чувстват добрия дух на братството да се носи над тях.

Когато някой от нашите клонове започва да се разгръща, приемаме това в себе си като мисъл за посвещаване. С това посвещаваме един клон, когато го основаваме. Общност и жизненост! Търсим общността над нас, живия Христос в нас, Който няма нужда от документ, Който не трябва тепърва да се удостовери чрез Възкресението, а е удостоверен, защото Го преживяваме в самите себе си. Общността над нас, Христос в нас: това превръщаме в свой девиз, в свой девиз за посвещаване, когато основаваме един клон. И знаем: независимо дали двама, или трима, или седмина, или много, много хора са обединени в този смисъл в името на Христос, в тях живее Христос. И всички, които в този смисъл признават Христос за свой брат, сами са сестри и братя. А Христос иска да признае за Свой брат онзи, който признава другия човек за свой брат. Ако сме в състояние да приемем в себе си такъв девиз за посвещаване, да вършим работата си с такава

нагласа, тогава верният дух на нашето духовнонаучно движение ще действа в тази наша работа. И в това трудно време нашите духовнонаучни приятели от други места се обединиха с онези, които основаха своя клон тук. Това винаги е хубав обичай. Защото така и другите, които работят в други клонове, отнасят със себе си мислите за посвещаване, девиза за посвещаване. И се заричат отново и отново да мислят за онези, които в един клон са си обещали да работят заедно в духа на нашето движение. И така расте и расте онова, което искаме да основем като наша невидима общност чрез начина, по който работим. А когато такава нагласа, свързана с нашата работа, се разпространява все повече, тогава изпълняваме изискванията, които духовната наука ни поставя за напредъка на човечеството. И тогава можем да вярваме, че онези, които като велики Учители на мъдростта направляват човешкия напредък и човешкото знание, са сред нас в нашата работа. И зная в същия смисъл: доколкото вие, които работите тук, работите с тази наша духовнонаучна нагласа, висшите Учители, които действително направляват нашето движение от духовните светове, ще присъстват и в самата ви работа.

От тази гледна точка днес призовавам силата и благодатта, и любовта на тези Учители на мъдростта, които насочват и направляват работата ни в братските обединения на нашите клонове, призовавам благодатта, призовавам силата, призовавам любовта на тези Учители на мъдростта, които са непосредствено свързани със силите на висшите йерархии, да се спуснат и над работата на този клон. Нека с този клон бъде онова, което е добрият дух, идващ от Вас, велики Учители, и нека с него бъде онова, което е добрият дух на нашето духовнонаучно движение. Нека то цари и действа в него!

Преживяванията на човека след преминаването през портата на смъртта

Дюселдорф, 17 юни 1915 г.

Често сме казвали във връзка с не едно духовнонаучно разглеждане: в нашето духовнонаучно движение и неговите стремежи преди всичко не става дума само за теоретично усвояване на понятията и идеите, които можем да придобием чрез духовната наука. Духовнонаучните резултати трябва и да проникнат в най-съкровените движения, в най-съкровените импулси на душевния ни живот. Разбира се, трябва да тръгнем от резултатите на духовнонаучните познания, а такива познания могат да се усвоят само когато ги изучаваме, когато се занимаваме с тях. Но духовната наука не бива да се усвоява като някоя друга наука, така че след това само да знаем, че сме чули това или онова, че това или онова е вярно по отношение на едно или друго в света, а трябва да въздейства на душата ни така, че тази душа да стане различна в една или друга област на усещанията, да стане различна, като приеме онова, което може да се излее от духовната наука. Понятията, идеите и представите, които приемаме чрез духовната наука, трябва да разтърсят душата ни до дъно, трябва да се свържат с нашето усещане, така че чрез духовната наука да се научим не само да гледаме на света по друг начин, но и да го усещаме по друг начин, отколкото без нея. Познавачът на духовната наука всъщност трябва да умее да се ориентира в известни житейски положения по съвсем друг начин, отколкото е възможно без духовната наука. И когато може това, едва тогава всъщност е постигнал онова, което трябва да получим от духовната наука.

Днес живеем в тежко време, в което в неизброимо много случаи пред очите ни, пред душите ни, пред сърцата ни изниква нещо от най-важния въпрос на духовната наука, въпроса за смъртта – по-близо до едни, съвсем близо до други. И в това тежко време познавачът на духовната наука би трябвало да може да покаже чрез чувствата си стойността на духовната наука. Би трябвало да може да се отнася към събитията на нашето време по-различно от друг човек, колкото и отблизо да го засягат. Един със сигурност ще се нуждае от утеха, друг – от насърчение; но и двамата трябва да намират това в духовната наука. Едва когато това стане възможно, сме разбрали в правилния смисъл духовната наука такава, каквато тя иска да бъде.

Чрез представите на духовната наука душата ни трябва да изпита известно разтърсване още от това, че се научаваме да изпитваме към някои неща съвсем различни чувства от онези, които без духовната наука можем да изпитваме към каквото и да било в света. Съберете много от онова, което вече е казано в нашата духовна наука за загадката на смъртта, и ще можете да разберете какво искам да изложа и днес, като не само повтарям, но и добавям по нещо към някои предишни разглеждания. Трябва да се научим не само да мислим по различен начин за смъртта, но трябва да се научим и да изпитваме различни чувства към смъртта. Защото загадката на смъртта наистина е свързана с най-дълбоките световни загадки. Нека само си изясним напълно, че когато преминем през портата на смъртта, оставяме всичко, чрез което си осигуряваме възприятия и познания във физическия свят, чрез което узнаваме нещо за външния свят. Във физическия свят чрез сетивата си добиваме впечатления за света. Тези сетива ги оставяме, когато влизаме в духовния свят. Тогава вече нямаме сетивата. Само това вече трябва да ни докаже, че когато мислим за свръхсетивния свят, трябва да се стремим да мислим различно от начина, по който сме се научили да мислим чрез сетивата си.

Разбира се, имаме един вид опорна точка, защото и в обикновения живот, който прекарваме между раждането и смъртта, прониква нещо аналогично, нещо подобно на преживяванията в духовния свят. Това са сънищните преживявания, които проникват в обикновения

живот. Сънищните преживявания не ни се дават чрез сетивата; сетивата ни действително нямат нищо общо със сънищните преживявания. И все пак те се състоят от образи, които понякога напомнят за живота чрез сетивата. В тези сънищни образи все пак имаме отблясък, макар и слаб, от начина, по който духовното съществуване ни се явява като имагинативен свят между смъртта и новото раждане. След смъртта действително имаме имагинативни възприятия; преживяването изплува в образи. Само че, когато в сетивния свят видите например червен цвят и трябва да си помислите: какво стои зад този червен цвят? – тогава ще си кажете: там има нещо, което изпълва пространството, зад него има нещо материално. – Червеният цвят ви се явява и в духовния свят, но зад него няма нещо материално, няма нещо, което би създавало материално впечатление в обикновения смисъл. Зад червеното има духовно-душевно същество; зад червеното има същото, което чувствате като свой свят в душевното си същество. Би ни се искало да кажем: във външния физически свят слизаме от сетивното впечатление за цвета към материалния свят, а в духовния свят се издигаме от имагинациите все по-нагоре и по-нагоре в духовни области. И трябва да сме наясно – това бе особено силно подчертано в новото издание на „Теософия“, – че и тези имагинации не ни се явяват така, както сетивните впечатления във физическия свят. Разбира се, тези имагинации съществуват там, но се явяват като преживявания: червеното, синьото там са преживявания. С право можем да наричаме тези имагинации червени или сини, но все пак те са нещо различно от сетивните впечатления във физическия свят. Те са много по-вътрешни, много по-вътрешно сме свързани с тях. Вие самите сте извън червения цвят на розата; в червения цвят на духовния свят се чувствате вътре, свързани сте с червения цвят. Когато възприемате нещо червено в духовния свят, се разгръща една воля, една силно действаща воля на духовно същество. И тази воля излъчва, а онова, което излъчва, е червено. Но се чувствате вътре във волята и тогава, естествено, наричате червено това, че пребивавате вътре в нея, това, че се чувствате вътре, това преживяване. Бих искал да кажа, че физическият цвят е като замръзналото духовно преживяване, като втвърденото духовно преживяване. И така, в много

области трябва да придобием способността да мислим нещо друго, да придаваме на представите си други стойности и значения, ако действително искаме да се издигнем до разбиране на духовния свят. Тогава трябва да сме наясно, че горе, в духовния свят, отношението между онова, което наричаме имагинации, и духовните същества, чийто израз са например цветовете, също не е като отношението на един цвят към едно сетивно същество. Розата е червена – това е свойство на розата. Но когато един дух се приближи и според казаното сега трябва да съзнаваме: духът излъчва червено, – тогава червеното не означава свойство на духа по същия начин, както червеното на розата означава свойство; това червено по-скоро е един вид откровение на онова, което е вътре в духа, по-скоро е писмен знак, който духът поставя в духовния свят. И първо трябва да прогледнем през имагинациите. Дейността, която развиваме тогава, може да се сравни във физическия свят само с нейното ариманично отражение, а именно с четенето. Гледаме червения цвят на розата и знаем: червеното е свойство на розата. Червеното в духовния свят не само го гледаме, а го тълкуваме, но не като умуваме отвлечено – винаги трябва отново и отново да предупреждавам за това, – а като душата ни сама открива, че с него ни е дадено нещо като звук, като буква, като нещо, което трябва да се разчете, да се прочете и само чрез което познаваме какво се има предвид. Духът има нещо предвид, когато се разкрива като червено или синьо, или зелено, или когато се разкрива като до диез или сол диез. Духът има нещо предвид с това; започваме да говорим с духа, започваме да четем неговото писмо. Външната култура се основава на това, че подобни неща, които в духовния свят носят своята дълбока мъдрост, се пренасят и във външния свят. С право говорим за окултно четене, защото онзи, който придобие ясновидско съзнание, който влезе в духовния свят, който обхване с поглед имагинациите и чете в тях, вижда през тях – не само през цветове, но и през други впечатления – дълбините на душите, живеещи в духовния свят; сред тези впечатления има такива, които напомнят за сетивни впечатления, и такива, които се прибавят като нови в духовността.

Тази дейност, която е чисто душевно-духовна дейност, се намира, така да се каже, под управлението на правилно напредващите духовни същества. Тук, във физическия свят, Ариман създава отражение именно на онова, което току-що характеризирах. Външното четене на писмени знаци във физическия свят е ариманично отражение на това окултно четене. Защото всяко четене във физическия свят чрез знаци, които са изкуствено създадени, е ариманична дейност. Съвсем не без основание изобретяването на книгопечатането е било почувствано като ариманично изкуство, като „черно изкуство“, както са го наричали. Не бива да се смята, че чрез някакви действия можем да се измъкнем от ноктите на Луцифер и Ариман. Луцифер и Ариман трябва да присъстват във външната култура. Въпросът е само да намерим точката на равновесие, да намерим пътя, когато животът непрестанно се отклонява ту към луциферичната, ту към ариманичната страна. Ако някой искаше изобщо да не бъде докоснат от Ариман, никога не би трябвало да се научава да чете. Но въпросът не е да бягаме от Ариман и Луцифер, а да влезем в правилно отношение с тях; въпреки че те съществуват като сили около нас, да можем да се отнасяме правилно към тях. Ако знаем, че следваме онова, което толкова често сме описвали като живеещия в нас Христов импулс, и ако придобием духовните усещания, които във всеки миг от живота ни ни задължават да имаме волята да следваме Христос, тогава можем и да четем. Тогава можем да узнаем – а и ще го узнаем, когато това е правилно за нас според кармата ни, – че Ариман е уредил и четенето, и ще видим това ариманично изкуство в правилната светлина. Ако не узнаем това, тогава изричаме гръмки думи за ариманичната култура, за напредъка, за славата на ариманичната култура, например на четенето.

Но всички тези неща налагат и задължения, а въпросът е такива задължения и да се изпълняват. Именно в сегашното ни време могат да се приведат много неща, за да се защити или обвини едно или друго. Наистина имаме онова, което можем да наречем заливаща ни военна литература. Всеки ден носи не само брошури, но и книги и така нататък. В тях често можете да прочетете и следното: в тази страна има толкова и толкова неграмотни, в тази страна толкова и

толкова хора могат да четат и пишат и други подобни. Ако просто така възприемем това, то не би съответствало на онова, което вещият в духовната наука трябва да каже от чувството си за отговорност. Ако например исках да посоча всичко особено лошо в един народ като част от онова, което имам да приведа за нашето време, и за да го посоча, кажех, че в този народ има толкова и толкова хора, които не могат да четат, и толкова и толкова, които не могат да пишат, нямаше да говоря правилно от гледна точка на духовната наука. В такива случаи винаги трябва да се привеждат само неща, за които можем да поемем отговорност с оглед на окултните си задължения. От това виждате – исках да го приведа само като пример, – че духовната наука в този по-дълбок смисъл трябва действително да навлезе в живота и налага задължения. И когато духовният изследовател казва такива неща, каквито казват и другите, винаги ще можете да проследите, че те се казват в съвсем друга връзка, и това е съществено. Затова, разбира се, човекът, който не е запознат с духовната наука, често ще намира някои неща за съвсем странни, когато са казани в духовната наука, защото е свикнал да има други представи, и понякога ще трябва да си каже: тази духовна наука нарича черното бяло, а бялото – черно! – А това наистина понякога е необходимо, защото, когато с обикновените представи и понятия, които усвояваме във физическия свят, се издигнем в духовния свят, действително се оказва, че някои понятия трябва да се променят из основи.

Нека от тази гледна точка вземем едно от най-важните, най-загадъчните понятия, които трябва да усвоим от впечатленията на физическия свят – понятието за смъртта. Във физическия свят човекът винаги вижда смъртта само от едната страна: вижда как човешкият живот се развива до точката, в която човекът умира, тоест когато физическото тяло първо се отделя от висшите членове на човешката природа, а след това се разлага във физическия свят. Наистина може да се каже: като наблюдава смъртта във физическия свят, човекът я вижда от едната страна. А да гледаме смъртта от другата страна, означава действително да я виждаме в противоположна светлина, означава да я виждаме коренно различно.

Когато чрез раждането влезем във физическия живот, първоначално преживяваме нещо, при което физическото ни съзнание още не е достигнало напълно своя връх. Знаете, че с обикновеното физическо съзнание не си спомняме преживяванията си от първите години на живота. Никой не може да си спомни раждането си с обикновеното физическо съзнание. Най-малкото никой човек в света няма да се появи и да твърди, че с физическото си съзнание може да си спомни как се е родил. Можем да кажем: така е устроено физическото съзнание, че раждането на човека трябва да бъде забравено. То се забравя, забравят се и първите години от живота. Когато във физическия живот между раждането и смъртта погледнем назад към живота си, си спомняме до определена точка. Тогава споменът се прекъсва. Точката, в която се прекъсва, не е физическото ни раждане, а преди нея има преживявания. Никой човек не може да знае от опит, че е роден. Може само да го заключи. Че сме родени, заключаваме от това – и само от това, – че след нас се раждат хора, чието раждане възприемаме. Ако природоизследователят твърди, че иска да признава само онова, което може да се види, и ако иска да е логичен, то според този принцип никой не би могъл да твърди, че се е родил, защото е невъзможно да възприемем собственото си раждане по друг начин освен чрез ясновидство; можем само да направим извод за него.

По отношение на смъртта става точно обратното. През целия живот между смъртта и новото раждане мигът на смъртта, през който човекът е преминал преди това, стои пред душевното му око като най-живо, като най-светло впечатление. Но не мислете, че оттук можете да заключите, че това е болезнено впечатление. Тогава бихте смятали, че мъртвият гледа назад към онова, което виждате от смъртта във физическия свят – разпадането, гибелта. Но той вижда смъртта от другата страна; в смъртта вижда нещо, което трябва да наречем най-прекрасното и в духовния свят. Защото в онова, което човекът първоначално обикновено може да преживее в духовния свят, няма нищо по-прекрасно от гледката на смъртта. Да видим тази победа на духа над материалното, това проблясване на духовната светлина на душата от мрачната тъмнина на материалното – това

е най-великото, най-значимото, което може да се види от другата страна на живота, която човекът изживява между смъртта и новото раждане.

Когато между смъртта и новото раждане човекът остави етерното тяло и постепенно изгради напълно съзнанието си – това става не много време след смъртта, – вече не се отнася към самия себе си така, както тук, във физическия свят. Когато тук, във физическия свят, спи, човекът не съзнава себе си, а когато се пробуди, осъзнава, че вече знае: имам в себе си едно Себе, един Аз. След смъртта в духовния свят е друго – там самосъзнанието му е на по-висока степен, – тогава не е точно така. След малко ще говоря как е. Но и там има нещо като осъзнаване на Аза, на Себето. Точно както сутрин при пробуждането трябва да осъзнаем Себето, така е и в духовния свят. Но това осъзнаване е поглед назад към мига на смъртта. Винаги е така, сякаш, за да възприемем своя Аз между смъртта и новото раждане, си казваме: ти действително си умрял, следователно си Аз, ти си един Аз! Това е най-значимото: поглеждаме назад към победата на духа над тялото, поглеждаме назад към мига на смъртта, който е най-прекрасното, което може да се преживее в духовния свят. И в този поглед назад осъзнаваме своето Себе в духовния свят. Това винаги е осъзнаване на себе си чрез погледа назад към собствената смърт – не може да се каже „като пробуждане“, защото и така бихме формирали понятията едностранчиво. Затова е толкова важно човекът да има възможност с пълно съзнание след смъртта – съзнание, което настъпва след смъртта, – действително да погледне назад към мига на смъртта, за да не сънува само по някакъв начин онова, което вижда, а да може напълно да разбере какво вижда; това е извънредно важно. А за това можем да се подготвим още през живота, като се опитваме да се упражняваме в себепознание. Особено от нашето време нататък за човечеството е необходимо да се упражнява в себепознание. Всъщност цялата духовна наука съществува, за да даде на човека онова себепознание, което му е необходимо. Защото духовната наука всъщност е въведение в разширеното Себе на човека, онова Себе, чрез което всъщност принадлежим на целия свят. Казах, че след смъртта съзнанието е различно от това тук, във физическия свят.

Ако исках да ви представя съвсем нагледно какво е съзнанието след смъртта, бих могъл да го направя по следния начин.

Да приемем, че тук имаме око, а тук имаме предмет. Как добиваме съзнанието, че там, извън нас, има предмет? Чрез това, че окото ни получава впечатление от предмета. Окото ни получава впечатление от предмета и узнаваме нещо за предмета. Предметът е навън в света, сетивата ни получават впечатление от него и приемаме в себе си, в душата си, представата, която можем да си изградим за него. Предметът е извън нас. След това той ни е предал представата, която си изграждаме. В духовния свят е друго. И понеже не мога да го представя нагледно по друг начин, бих искал също да ви нарисувам онова, което винаги наричам душевно око, във вид на душевно око, макар това, строго погледнато, да е неправилно. Това душевно око, което човекът има след смъртта, е устроено така, че след смъртта човекът не вижда например един Ангел или друга човешка душа, която също е в духовния свят, както вижда едно цвете във физическия свят; а това душевно око е устроено така: нека засега оставим човешката душа настрана, нека погледнем само едно същество от висшата йерархия – когато тук има едно Ангелско същество, едно Архангелско същество, окото не съзнава: виждам това Ангелско същество там, извън мен, – а: Ангелското същество ме вижда, то ме гледа. – Това е точно обратното на онова във физическия свят. Така навлизаме в живота на духовния свят, че по отношение на съществата от висшите йерархии добиваме съзнанието, че те ни познават, че ни мислят. Чувстваме се обгърнати вътре в тях, чувстваме, че Ангелите, Архангелите, Духовете на личността ни обхващат с познанието си, както минералното, растителното и животинското царство се чувстват обхванати от нас.

Само по отношение на човешките души е така, че и те могат да ни виждат, така че имаме чувството, че ни виждат, и същевременно имаме чувството, че нашето виждане преминава в тях. Виждане има и у нас, и у човешките души. По отношение на всички останали същества от висшите йерархии имаме чувството, че те ни възприемат, мислят ни и си ни представят; и като възприемани, мислени и представяни от тях сме вътре в духовния свят. И тогава е така: да приемем, че като душа странстваме в духовния свят, както странстваме във физическия свят. Тогава навсякъде имаме чувството, че влизаме във връзка със съществата от висшите йерархии, както тук, във физическия свят, имаме чувството, че влизаме във връзка с минералното, растителното и животинското царство. Само че отново и отново трябва да осъзнаваме, че имаме Себе. Тогава поглеждаме към своята смърт и си казваме: това си ти! – Това е непрестанно съзнание, непрестанно съдържание на съзнанието.

Казаното днес се прибавя към различните представи, които можете да усвоите от циклите и книгите. То е изказано повече от душевна гледна точка, отколкото например изложеното в книгата „Теософия“, където нещата са представени повече според външното съзерцание. Но едва чрез такова душевно съзерцание навлизаме истински в усещанията, които трябва да имаме към тези неща и изобщо към духовния свят.

Затова самопознанието е онова, което ни помага да напредваме, което ни прави силни за живота между смъртта и новото раждане. Наскоро това отново можа да ми се разкрие с особена живост, когато след кончината на приятели на нашето дело няколко пъти имах

задачата да говоря при кремацията им. При това винаги се явяваше необходимостта да кажа нещо, което е тясно свързано с характера, със Себето на онзи, който е минал през портата на смъртта. Защо по инспирация или интуиция идваше този подтик да изпратя починалите с нещо, свързано с тяхната същност? Това се разкрива от живота на съответните хора след смъртта. Помага им онова, което укрепва силите на самопознанието им. Непосредствено след смъртта, когато съзнанието им още не се беше пробудило, като говорех за тези качества, които чувстват в самите себе си, можех, така да се каже, да оставя да се влее в тях нещо от силата, която им е нужна, за да развият постепенно възможността да погледнат към мига на смъртта, в който цялото им същество се явява съсредоточено, такова, каквото се е развило между раждането и смъртта. Следователно помагаме на починалите, когато тъкмо след смъртта оставяме да се влее в тях нещо, което им напомня за качества, за преживявания и така нататък, които са били техни. Така подпомагаме силата на самопознанието. И ако чрез ясновидство имаме възможността да се пренесем в душата на такъв починал, тогава усещаме в душата му порива тъкмо в това време да чуе нещо за това какъв е бил, за едно или друго, през което е преминал, или за основните си качества. Можете да разберете: както тук, на Земята, животът на един човек не прилича на живота на друг, а всички хора имат различни един от друг животи, така е и при онези, които са минали през портата на смъртта. Нито един душевен живот между смъртта и новото раждане не прилича на друг. Бих искал да кажа: всеки душевен живот, който може да се наблюдава там, е отново едно ново откровение и винаги могат да се открояят само отделни особени качества. Бих искал днес, а след това и вдругиден в Кьолн да говоря за такива неща. Бих искал да говоря за един конкретен случай като пример.

Преди известно време в Дорнах видяхме как един член, достигнал доста напреднала възраст, напусна физическия план. Един член, който във всеки случай беше прекарал живота си в усърден труд, в грижовен труд, но през последните години, вече от доста време, беше свързан с нашия духовнонаучен светоглед с цялата дълбочина на душата си и му беше дал пълен израз в собственото си сърце,

в собствената си душа. Така че може да се каже: тази личност беше стигнала дотам, че през последния период на физическото си съществуване беше напълно едно с нашия светоглед, напълно едно по усещане, по чувство. Знаете, че когато човек мине през портата на смъртта, първо отхвърля физическото си тяло, след това още известно време носи със себе си етерното тяло, а после отхвърля и него. И тогава идва време, когато тепърва трябва постепенно да придобие съзнанието, което трябва да му е присъщо между смъртта и новото раждане. Непосредствено след смъртта човек е в етерното си тяло. Тогава, както знаем, преживява пълен обратен преглед на живота си като една голяма панорама на живота. През това време най-вече силните импулси също се появяват в душата му, бих искал да кажа, като с един удар, така че някои неща, които са значими тъкмо в това отношение, могат след смъртта да се проявят по съвсем друг начин, отколкото през живота. През живота човек в много отношения е скован от границите, които му поставя физическото тяло. Непосредствено след смъртта сме преодолели тежестта, потискащото, твърдото във физическото, онова, което отслабва яснотата на някои душевни импулси. Все още носим със себе си етерното тяло и затова не сме загубили спомена за живота. Това е един изцяло имагинативен свят, който съдържа, първо, образите на миналия живот, а после и особено силните импулси. Ако през живота една душа е приела с такава мощ импулсите на духовната наука, ако е внесла тези импулси в себе си чак до най-съкровеното си чувстване и усещане, тогава след смъртта тя може да разгърне тези впечатления и по съвсем друг начин, тъй като разполага с еластичното, податливо етерно тяло, което вече не е сковано от онова, което допуска физическото тяло. Това можеше да се види особено при личността, за която току-що говорих: съвсем скоро след смъртта, след като ми се удаде да се пренеса напълно в душата ѝ, тя остави онова, което беше живяло в нея от духовнонаучните импулси, да изтече от душата си. По време на физическия живот тя, разбира се, не би го изразила с такива думи. Но понеже етерното тяло още беше там, можеше да го облече във физически думи. Тя още не беше излязла от еластичното етерно тяло и тогава онова, което беше приела чрез духовната наука, се оформи

така, че стана израз на душата ѝ. И няколко дни по-късно, при кремацията на тази личност, изпитах необходимостта да произнеса тъкмо тези думи, които звучаха от нейното същество и следователно принадлежаха на нея, а не на мен:

В световните простори искам да нося
чувстващото си сърце, за да се сгрее
в огъня на свещеното действие на силите;
в мислите на света искам да втъка
собственото мислене, за да се проясни
в светлината на вечния живот на ставането;

в дълбините на душата искам да потопя
размисъл, изпълнен с отдаденост, за да укрепне
за истинските цели на човешката дейност;

към Божия покой се стремя така
с житейските борби и с грижите,
подготвяйки своето Себе за висшето Себе;

към мир, изпълнен с радост от труда, се стремя,
предусещам световното битие в собственото си битие
и бих искала да изпълня човешкия дълг;

тогава ми е позволено да живея в очакване,
като се насочвам към звездата на моята съдба,
която ми отрежда мястото в духовната област.

Може да се каже, че тук в думи, които изразяват усещането след смъртта, е вложено онова, в което душата се е превърнала чрез духовната наука. После дойде времето, през което след смъртта всеки трябва повече или по-малко да премине и което само неточно наричаме време на сън, защото, след като отхвърлим етерното тяло, всъщност веднага сме изцяло вътре в духовния свят, само че сме заслепени от неговото изобилие. Не можем да обхванем всичко това с поглед, тепърва трябва да приспособим към духовния свят силата, която сме донесли със себе си; трябва да се настроим на по-ниска степен. След смъртта виждаме прекалено много; съзнанието е налице,

тепърва трябва да го понижим до силите, които сме придобили. Тогава вече можем да се ориентираме и започваме действително да живеем в духовния свят. Всъщност не е съвсем правилно да се казва, че след известно време съзнанието ни се пробужда, а трябва да се каже, че имаме прекалено много съзнание и трябва да го понижим до степента, която можем да понесем. Това тогава е пробуждането. Ето защо душата, за която току-що ви говорих, изпадна в тази невъзможност да понася духовната светлина, след като етерното тяло е отхвърлено. Но тя имаше много сила в себе си; от думите, които прочетох, виждате и че е така, и че тази сила постепенно беше проникната изцяло от онова, което духовната наука може да направи от човешкото чувстване и воля. Затова известно време след смъртта това същество, тази душа, придоби съзнание, което можеше да понесе. Разбира се, би имало много да се описва за времето, което тогава започва за една душа, ако искаме да опишем всичко, което такава душа преживява там. Винаги описваме само части; и разбира се, понеже участваме в нашето движение, сред най-значимото е тъкмо да наблюдаваме у душите онова, което ги свързва с нашето движение. Можем да се учим от онова, което изобщо свързва човешките души след смъртта с целия свят; но най-добре можем да наблюдаваме в такива души какъв е животът на душата след смъртта, особено когато тя ни е станала толкова близка, колкото тази душа, за която говоря тук сега. И така, именно при тази душа най-напред по участието ѝ в нашите събрания, действително по участието ѝ в нашите събрания, можеше да се наблюдава как тя придобиваше съзнание, което ѝ позволяваше да се ориентира. И това участие беше напълно изявено на един великденски празник в Дорнах тази година, на онзи великденски празник, когато се опитахме да разясним на нашите скъпи приятели там, в Дорнах, особено дълбочината на мисълта за Великден. Тази душа присъстваше там. Тя участваше; както преди беше участвала със сърдечна топлота, така сега участваше като душа. И искаше да се изкаже, както и някои хора във физическо тяло изпитват потребност после да се изкажат за онова, което са възприели. Искаше да се изкаже и особеното е, че отново изрази с такива думи как живее сега, и то тъкмо по отношение на онова, което беше съпреживяла

при нашата великденска лекция – отново го изрази с такива думи, защото така става възможно общуването. И тогава дойде нещо като допълнение към онова, което се беше предало тогава след смъртта. Това допълнение, което сега идваше от съзнанието, е следното:

В човешките души искам да насочвам
чувството за духа, за да събуди то охотно
великденското слово в сърцата;

с човешките духове искам да мисля
душевната топлина, за да могат те със сила
да почувстват Възкръсналия;

Виждаме, че тя иска да продължи да работи с онези, с които е била свързана в нашето духовнонаучно движение. Иска да им се посвети, за да се пробуди великденското слово в сърцето им, както се опитахме да постигнем чрез великденската лекция, така че онова, което в духовната наука наричаме Възкръсналия, да може да се почувства по правилния начин. Но особено значимо беше нещо, което се разкри в следващите три реда. То е особено красиво и дълбоко вълнуващо.

Тъкмо в онези великденски лекции и в някои други лекции, които бяха изнесени тогава, се стараех отново и отново да насоча вниманието, както вече често бях правил, към значението на духовната наука не само тук, за земния живот, а за целия свят. Онзи, който мине през портата на смъртта, може да съпреживява и узнава също и онова от всичко това, което се върши тук в духовната наука. Затова съветвам толкова много хора, ако имат скъпи починали, минали през портата на смъртта, да им четат или да им разказват за духовнонаучните учения, защото онова, което е изразено в духовнонаучни думи, има значение не само за душите, които живеят във физическо тяло, а има пълно значение и за душите, които са се освободили от тялото. То достига до тях като духовен живителен въздух, като духовна живителна вода, или бихме могли също да кажем: чрез нас тук долу те възприемат светлина. За нас тази светлина е първоначално, бихме искали да кажем, символична, защото чуваме думи и ги приемаме в душата си като мисли; починалите обаче действително я виждат като духовна светлина.

Много значимо е, че тъкмо тази душа, която често е чувала това, искаше сякаш направо да каже: разбрах го и действително е така! – Защото думите ѝ в това отношение са:

Свети ярко на смъртната привидност
на духовното знание земният пламък...

За душата това е факт. Тя иска да каже: онова, което говорите долу, свети нагоре като пламък. – И го изрази, като каза „земният пламък“: „Свети ярко на смъртната привидност...“ Защо казва „смъртната привидност“? Ако помислите, ще го откриете. Тя го каза, защото винаги е чувала, че наричаме света Майя: на Земята тя е в привидността на сетивата; сега също е в една привидност, през която тепърва трябва да съзре същността:

Свети ярко на смъртната привидност
на духовното знание земният пламък;

– и нещо, което сега тя също потвърждава:

Себето става световно око и ухо.

Тя има предвид световно ухо. Има предвид, че цялото Себе сега става като един могъщ сетивен орган, става орган за възприятие на целия свят. Това е един прекрасен начин, по който починалият показва как осъзнава, че онова, което казва духовната наука, става истина. За тази душа е характерно, че иска да се изкаже веднага след смъртта и да каже: да, сега съм стигнала дотам, че онова, което научих на Земята, ми се разкрива като правилното.

За самия мен тези думи имаха известно значение, защото дойдоха от духовния свят, от онази душа, за която говорих, известно време – може би няколко седмици – след друго събитие, което ме удовлетвори и което се беше случило малко преди това, няколко седмици по-рано.

Приятели от нашето движение загубиха в сегашната война един още доста млад син, който беше отишъл доброволец на война. Младежът загина. Може да се каже, че през последния период от земния си живот се беше приближил донякъде до духовната наука. Беше едва на седемнадесет, осемнадесет години. И така, той си беше

отишъл, беше загинал. След известно време можеше да се види как душата на този младеж се приближава към родителите му – а при много души, които сега, във войната, минаха през портата на смъртта, се случва така, че сравнително бързо достигат до съзнание, – та при тази душа можеше да се види как той действително идва при родителите си. И беше така – можеше съвсем ясно да се чуе, – сякаш им казваше: сега бих искал и на вас действително да обясня, че мога да разбера онова, което често съм чувал във вашия дом за духовната наука, за духовната светлина и духовните същества, че то е истина, че ми помага онова, което съм чувал там.

Споменавам това не за да го представя като нещо особено, а защото то тъкмо показва каква е връзката между земния живот и духовния живот. Все пак искам да спомена една особеност във връзка с това. След една лекция, която тогава изнесох в един от нашите клонове, отидох при родителите на младежа и им разказах това – по онова време бях записал думите, които се бяха предали, – като им посочих и нощта, през която младежът се беше приближил към родителите си и сякаш беше изрекъл това на душите им. И тогава бащата каза: много е странно, много рядко сънувам. Но тази нощ, точно тази нощ, сънувах моето момче, че ми се явява и че иска да ми каже нещо; но не го разбрах.

И днес още тези неща ще се сторят странни на хората извън нашето духовно движение, когато им ги разкажем; затова ги запазваме колкото е възможно помежду си. Но за самите нас трябва да е важно да се занимаем конкретно и с тези неща, защото именно от тези отделни градивни камъни на опитностите от духовния свят се съставя нашето знание. И ще получим конкретен образ едва когато не искаме да се ограничаваме толкова само със слушане на красиви теории за духовния свят, а отново можем да оживим духовната наука в душите си дотолкова, че да понасяме да се говори за духовния свят действително така, както разумните хора говорят за онова, което преживяват в сетивния свят. Само по този начин духовната наука става в нас напълно жива в правилния смисъл – и тя трябва да стане такава, напълно жива трябва да стане в нас, – за да придобием чрез нея един живот – не само едно учение, едно познание, – за да

придобием един живот чрез нея; за да ни хвърли мост над пропастта, която иначе възниква чрез материализма – той може да се разпростира само извън духовната наука и трябва да става все по-голям и по-голям, – за да ни хвърли мост над тази пропаст между физическо-сетивното, през което преминаваме между раждането и смъртта, и духовното, в което живеем между смъртта и новото раждане, та да се научим постепенно действително да ставаме граждани и на духовния свят. Това е същественото: да се научим да усещаме, че онзи, който е минал през портата на смъртта, само е приел друга форма на живот и след смъртта за нашето чувство е като някого, който поради житейските събития е трябвало да замине в далечна страна, където можем да го последваме едва по-късно; така че трябва да понесем само едно време на раздяла. Но това трябва да се усеща живо и да се чувства живо чрез духовната наука. И само опитайте да съставите образ от отделните конкретни факти: ще видите, че и за онзи, който не вижда в духовния свят, тези факти така се съгласуват, така се подкрепят взаимно, че вярата, която имаме, преди да виждаме в духовния свят, действително не е сляпа вяра, не е вяра в авторитет, а вяра, поддържана от чувството, което е по-дълбоко от критичното знание, от първичното чувство за истина, вродено в човешката душа.

Живеем все пак във време, когато външните съдбовни събития ни подсказват как би трябвало да се задълбочи човешкият живот. Много по-добре би било хората, вместо да обсъждат кой е виновен за тази война, кой върши това или онова, да разглеждат тези военни събития като призив душите да се задълбочат повече, отколкото досега се е случвало при далеч преобладаващото мнозинство от хората. Когато говорих пред сърцата ви за най-важни неща, казах: по отношение на някои неща чрез духовната наука трябва да се научим да преобразуваме, да променяме представите, понятията, които имаме. Към тези понятия, към тези представи можем да причислим и представата за войната – нека днес добавим това към нашето разглеждане, посветено на един наистина толкова значим предмет като смъртта. Ще бъде правилно и от духовнонаучна гледна точка войната да се разглежда като болест на развитието. Несъмнено тя е болест, но помислете, че няма да прецените справедливо и една болест, ако я осъдите само

такава, каквато е. При една болест често е съществено и онова, което я е предшествало в човешкото тяло: предшествали са я безредието, дисхармонията. После идва болестта, която често съществува, за да противодейства тъкмо на онова, което е било безредно в тялото. Така е дори когато човек боледува преди смъртта. Той носи в себе си дисхармонии, заради които не може да влезе непосредствено в духовния свят. Може би духовният свят би останал за него прекалено дълго в мъгла или би имало други пречки, защото в него има дисхармонии, които така не могат да бъдат внесени в духовния свят. Затова преди смъртта го сполетява болест. Тя тепърва освобождава душата му от дисхармонията дотолкова, че той да може да влезе в духовния свят.

А ако е болест, която води до оздравяване, тогава тя съществува, за да уравновеси онова, което я е предшествало и което е било обусловено от кармата на предишни животи, може би от хилядолетия и хилядолетия. Например съвсем няма да постъпим добре, ако кажем: детето има морбили; само да не се беше разболяло от тези морбили! – Не можем да знаем какво ли не би сполетяло детето, ако не се беше разболяло от морбили. Защото в тях се прояви онова, което винаги е стояло дълбоко в детето и е търсело своето уравновесяване.

Добре е така да се разглежда и войната и злото да се вижда не толкова в онова, през което сега трябва да се премине в кръв и желязо, а да се погледне и онова, което от дълги, дълги времена се е разигравало в културните течения. Хората трябва да се научат да се вглеждат по-дълбоко във връзките! След тази война ще дойде време, когато хората ще започнат да размишляват тъкмо върху тази война. Тогава ще осъзнаят колко празни думи са били изговорени, когато се е казвало: този е виновен, онзи е виновен. – И именно тогава ще дойде нещо, макар може би чак доста време след войната. Тогава хората ще кажат нещо съвсем различно от днешното. Тогава ще има хора, които ще кажат: ах, ако действително изучаваме историята така, както сме я изучавали досега, наистина намираме в тези дипломатически документи едно, в онези дипломатически документи – друго; тук и там е било записано това или онова. Но ако постъпваме така, както досега историята е разглеждала всичко това, и искаме, както се казва, да „преценим обективно“ всичко, тогава никога няма

да открием защо е възникнала тази война. Тогава ще се осъзнае необходимостта да се погледне отвъд външните причини към подълбоките основания, които духовната наука ще трябва да обясни. За съжаление, днес за тези неща може само да се загатва. Ще се установи, че на различни места тъкмо при избухването на тази война се е случило едно или друго, при което най-значимата роля не е играло съзнанието, а се е проявило нещо несъзнавано, лежащо под прага на външните събития; така че съвсем не се обхващат изчерпателно онези неща, които историкът е свикнал да разглежда като решаващи за съществуващата причинност. Тъкмо от този пример ще се научим: историята, с която досега сме свикнали, не ни обяснява нищо. Това ще бъде призив да навлезем в по-дълбоките основания.

И както в края на почти всяка от лекциите, които изнесох напоследък, трябваше да отправям един вид призив към душите ни, така бих искал да го направя и днес отново.

Известна отговорност за душите произтича просто от факта, че сме се приближили до духовнонаучното разбиране за света. Чрез духовнонаучното разбиране за света трябва да станем способни поне да имаме мисълта, че онези повърхностни преценки, които днес всъщност се правят навсякъде тъкмо защото материализмът владее целия свят, не бива да стават и наши преценки като привърженици на духовната наука. Онова, което днес се разиграва в света, действително е повърхностна омраза от нация към нация. Често съм говорил за това в нашите лекции по клоновете. Не е нужно тя да изпълва и нас по същия начин, но затова не е нужно и да ставаме несправедливи. Защото от старото Теософско общество можем да се научим да бъдем съвсем несправедливи! В старото Теософско общество внушиха на своите хора по отношение на религиите: всички религии са равни. – Това е приблизително същото, както ако искаме да внушим на хората: на масата има подправки – пипер, сол, захар, червен пипер; е, всичко е подправка, не бива да предпочитаме едното пред другото. И така, ако тук имам кафе, е, ще сложа вътре малко пипер, нали всичко е съвсем еднакво! Същата логика се съдържа в твърдението, че една и съща сърцевина на истината лежи в основата на всички религии. Наистина тази логика ни спестява да изучаваме в подробности

великото, чудно развитие на света, защото можем да минем с изречението: една сърцевина на истината лежи в основата на всичко. Но в това отношение отдавна сме се освободили от най-повърхностните преценки. Така вникването с изпълнено с обич разбиране във всяка национална особеност – което с право признаваме, – не може да ни попречи въз основа на познанието да виждаме къде трябва да застанем със сърцето си. Няма да е възможно всички приятели да са единодушни в това отношение. Но не това е същественото, а душите ни да се стараят да надмогнат гледната точка на външния свят и да вникнат в особеностите на различните Души на народите. – Тогава ще видим, че принадлежността ни към нашия духовнонаучен светоглед ни налага в някои отношения известна отговорност – отговорността да бъдем задълбочени, както позволява духовната наука, и да вникваме по-дълбоко в нещата.

Тогава понякога преживяваме болезнени неща. Узнаваме, че големият призив, който тъкмо сега ни отправят тежките ни съдбовни събития, не се изправя пред всички души така, че те да се чувстват задължени действително да вложат сърцата си в ставащото с повече дълбочина и задълбоченост, отколкото има в повърхностните преценки на външния материализъм, който именно искаме да преодолеем. В това отношение бихме искали и копнеем душите в нашето движение да образуват, така да се каже, един отряд, който да подхожда с известна задълбоченост и към въпросите, които днес ни вълнуват дълбоко. И по отношение на много неща е необходима задълбоченост. Не можем и да си представим какво ли не е възможно в нашето време.

О, бих могъл да разкажа много, много неща, които могат да разкървавят сърцето на онзи, който днес действително следи събитията на своето време с любов към хората. Днес се разпространяват много възгледи и мисли, понякога с най-добро желание, въз основа на един нездрав светоглед, обхванат от Ариман. Но тъкмо по отношение на заливащата ни литература за войната в много отношения трябва да се вглъбяваме в по-дълбоки мисли за задачите на културното развитие. Тъкмо това се опитваме сега да постигнем в нашите лекции, като посочваме действителното място на отделните народи. Защото в

много отношения действително става дума за защита на задълбочеността срещу повърхностността. Например тъкмо през последните седмици можеше да се узнае нещо много странно. По разбираеми причини тук не бих искал да назова заглавието на една книга, която се появи в чужбина, дори на немски език, и за която се твърди, че уж е написана от германец. Бих искал изрично да подчертая, че можем да се издигнем дотам да разберем всякаква гледна точка. Може би можем да разберем и най-враждебната към Германия гледна точка, когато я застъпва един или друг. Ще се опитаме да я разберем, не е нужно да я споделяме, но може би можем да я разберем. Но книгата, която имам предвид, има такива черти, че не е съществено това, че тя заема изцяло враждебна към Германия гледна точка и всеки неин ред бълва злоба срещу германското и германската същност. Дори това, че е написана отровно, би могло да се разбере. Но въпреки това никой не бива да дойде и да каже: ако един германец говори така за книгата, можем да го разберем, защото той говори пренебрежително за германското. – Става дума обаче за нещо друго. Книгата е написана така, че всеки с малко усет за вътрешна обективност и вътрешна задълбоченост, с малко образование, трябва да установи: тя е най-ужасното подражание на най-долнопробната булевардна литература. – Съвсем независимо от гледната точка, в литературно отношение тя стои толкова ниско, че който намира нещо в нея, показва, че в литературно отношение приема едно булевардно произведение за нещо, което може да се вземе насериозно – скърпено произведение, написано с невежество, бих искал да кажа, с невежество, изложено по най-явен начин на показ. Следователно не гледната точка е съществена; а от начина, по който е написана – така, както не би писал никой, който се е научил да мисли дори само от формална страна, – се вижда, че имаме работа с една съвсем долнопробна книжна халтура. И все пак вече трябваше да чуя и преценки, според които тази книга, чието заглавие по особени причини не назовавам тук, се взема насериозно. Когато се случват такива неща, именно ние действително не бива да се боим да си съставим преценка, като проявим известна всестранност. Ако някой може би би искал да се съгласи по съдържание и с някои положения, изказани в тази

книга, все пак не е нужно да взема такава книга насериозно – дори само защото книгата е ужасна халтура и защото все пак не вземаме насериозно една ужасна халтура, тъй като не можем да желаем дори истинното да бъде изказано по ужасен начин, в състояние на най-лош афект и по необразован начин. Исках само да охарактеризирам такъв пример, защото бих искал да обърна внимание, че много неща имат значение, когато познавачът на духовната наука се опитва да си състави преценка за света.

Ако действително би било възможно да смятаме една книга за добра дори когато в стилово отношение е ужасна книга, с това свидетелстваме, че твърде малко сме оживили духовнонаучното чувстване в сърцето си, в душата си. И в тази област конкретните примери се привеждат несъмнено само за да обърнем внимание как духовната наука трябва действително да прониква живо в нашето чувстване и мислене в най-дълбоко преобразяващ смисъл. И наистина е необходимо в душите ни да се търсят такива конкретни импулси. Трябва да призная: онова, което досега можеше особено да ни удовлетворява, когато пътувахме из Германия, беше, че дори след големи победи не се забелязваше бурно ликуване. Усещаше се нещо от това, че във всяка душа същевременно живее болката от огромните загуби. Вярвам, че е така. Не бива да звучи само суетно ликуване от победата. Защото тези наши тежки, съдбовни дни не само изискват огромни жертви, а и отварят извънредно много рани, също и духовни рани, ако се вгледаме в поведението на много хора. Затова наистина е необходимо понякога тъкмо когато разглеждаме важни неща от областта на духовната наука, да си припомняме каква отговорност се възлага на душите ни и как трябва да копнеем за времена, когато действително ще могат да се срещнат въздействията на младите, неизразходвани етерни тела с въздействията на душите, които още са долу, в човешките тела, и могат да изпращат нагоре усещанията и способностите на душата.

Ще дойде време след тази война, когато ще действат неизразходваните етерни тела на онези, които са преминали през портата на смъртта и са развили сили от принесените жертви – сили, които сега биха могли да изпращат надолу за спиритуализирането на

човечеството. Но долу ще трябва да има души, които могат да ги приемат, които с жива вяра ще отправят поглед нагоре към онова, което се е издигнало в духовния свят от преждевременно преминалите през смъртта, за да излъчва надолу силите за спиритуализирането на човечеството.

Бих искал това да се яви пред очите ни в духа на думите, които и този път бих искал да произнеса в края на това разглеждане:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

Преодоляване на смъртта чрез познанието – душевни преживявания преди раждането и след смъртта – нашата връзка с мъртвите

Кьолн, 19 юни 1915 г.

Завчера в разглеждането ни в дюселдорфския клон насочихме за малко поглед към онова, което в общия ход на живота се нарича преминаване на човека през портата на смъртта. Важното е западното духовно развитие постепенно да се проникне от едно познание, което, така да се каже, преодолява смъртта чрез познанието, преодолява я, като я познава като преобразяване на самия живот. Разбира се, тъкмо в нашето време, проникнато от материалистични възгледи, смъртта трябва все повече и повече да изглежда като граница на света, в който човекът живее. Лесно можем да си представим, че в по-древни времена е било съществено различно; различно, разбира се, защото, както знаем, хората в тези по-древни времена все още са имали нещо като остатък от старото съновидско ясновидство. Това съновидско ясновидство е било свързано с пребиваване в духовния свят. И смъртта тогава не е била за душите ни такова значимо, такова окончателно явление, каквото е в наше време, понеже в онези времена те са били свързани с духовния свят и са били въплътени в такива тела, чрез които все още е било възможно ясновидско пребиваване в духовните светове. Но това би се засилвало все повече, ако в нашето време постепенно не навлизаше онова познание, което духовната наука има за цел да разкрие. Защото в никакъв случай не бива да се смята, че духовната наука, която усвояваме, няма

най-голямо значение за цялото човешко преживяване още сама по себе си.

Разбира се, мнозина от нас ще кажат: По пътя си през духовнонаучното движение се стремим към две неща. Първо: да проникнем с разума, с разсъдъка в онова, което духовната наука ни дава. Второ: стремим се сами да започнем да възприемаме духовния свят още по време на физическото си въплъщение, като прилагаме към душата си духовнонаучните методи, както са ни очертани например в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“. Но някои ще кажат: Съвсем сигурно е, че кармата отрежда само на някои, само на съвсем малцина да навлязат напълно съзнателно в духовния свят през тази инкарнация. Наистина в известен смисъл всеки би навлязъл в него и всеки навлиза, стига да прилага тези правила; но да забележи, че е вътре, да обърне внимание на това, е по-трудно от самото навлизане. И не един човек, макар вече действително да се намира в духовния свят, не е в състояние да насочи онова фино, съкровено внимание към това, което преживява сега, и това му пречи действително да осъзнае как пребивава в духовния свят. Бихме могли да кажем, че всеки, който прилага правилата, дадени в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“, след сравнително кратко време се оказва със своето Себе в духовния свят, но – не го забелязва. Тъкмо във връзка с едно такова разсъждение трябва отново и отново да се подчертава, че разумното разбиране на онова, което се дава в духовната наука, съвсем не зависи от това дали сам виждаш в духовния свят. Често сме казвали: За да се изложат фактите на духовния свят, е нужно, разбира се, духовнонаучно съзерцание. Но когато откритото бъде представено, всеки може да го разбере, стига действително непредубедено да прилага здравия си разсъдък, незамъглен от предразсъдъците на външния материалистичен свят. Трябва да ни е ясно, че не е достатъчно само да решим или да си внушим, че сме напълно надмогнали предразсъдъците, които материалистичната епоха поражда. Разбира се, що се отнася до волята ни, до копнежа ни, ще сме надмогнали тези предразсъдъци на материалистичното време, ако изобщо сериозно навлезем в духовнонаучното движение. Защото по същество никой не би се причислил честно и искрено към това духовнонаучно

движение, ако най-дълбоко в себе си не е проникнат от копнежа да надмогне материалистичните предразсъдъци. Но тези материалистични предразсъдъци са толкова дълбоко вкоренени в мисловните ни навици, а особено дълбоко е вкоренено онова, което не е пряко материалистичен предразсъдък, но е свързано с него. В известно отношение човекът не може да развие всеобхватна мисловна способност и това е свързано с материалистичния предразсъдък, с целия материалистичен светоглед. Колкото и силно нашето време да се стреми към разсъдък и логика, всъщност острият разсъдък и строгата логика са толкова слабо присъщи тъкмо на онези, които може би искат да направляват научните или другите културни стремежи на епохата.

В нашето време изобщо няма стремеж към пълна яснота на мисленето. Защото, ако се стремяхме докрай към пълна яснота на мисленето, вече бихме могли действително напълно да разберем и духовната наука. Който мисли съвсем ясно, никъде не намира какво да възрази срещу онова, което духовната наука излага – разбира се, в общи линии; защото в подробностите познавачът на духовната наука може да греши, както човекът изобщо може да греши. Биха могли да се приведат безброй примери, които ни показват колко малко именно нашето време е склонно да прилага ясно, остро мислене.

Бих искал да ви дам само един пример от наши дни. Отново и отново можеше да се прочете едно много разпространено съждение на един действително велик мъж, на един много значителен човек. Това съждение се повтаряше и един от германските публицисти особено много се хвалеше, че го изтъква отново и отново. И така, веднъж един велик мъж е казал, че войната е продължение на политиката с други средства. И на някой мислител, който мисли тъкмо съвсем в духа на нашето време, това му се струва безкрайно логично: войната е продължение на политиката. Разбира се, няма да възразяваме срещу величието на човека, изрекъл тези думи. Той има предвид, че народите водят помежду си определена политика и чрез нея уреждат отношенията си; когато тази политика стигне до точка, в която, така да се каже, вече не може да продължи, тогава – е, какво става тогава? – тогава войната продължава политиката.

В този смисъл съждението на всички хора може да бъде оправдано и непосредствено признато. Но ако се помисли малко, става ясно колко едностранчиво е най-често едно такова съждение. Защото то е съвсем равнозначно на това да се каже например: Ето двама души, които са приятели или са в някакви други отношения, които винаги са се разбирали добре, може би безкрайно са се обичали, а после започват да се карат. Тогава би могло да се каже и: караницата е продължение на любовта. Погледнато отвън, караницата е продължение на любовта. Но за същността на караницата няма да сме установили нищо особено, ако знаем, че тя е продължение на любовта. Така, разбира се, не сме постигнали нищо, не сме казали и най-малкото за войната, ако гледаме на нея така, че да кажем: войната е продължение на политиката. Действително в нашето съвремие могат да изглеждат извънредно значими съждения, които всъщност са доста едностранчиви. Днес се цени високо не едно съждение, което не установява нищо особено за същността на съответното нещо. И все пак подобно съждение не е непременно безплодно. То може дори да има много плодотворно значение. Но онези, които се придържат към нашия светоглед, трябва да проникнат малко през завесата на Майя и по отношение на външния живот. Разбира се, няма ни най-малко да възразяваме по какъвто и да е начин срещу съждението, което днес стои във всяка трета вестникарска колона, защото то е плодотворно съждение, но ако поискаме да го проверим с ясно мислене, бихме имали странни вътрешни преживявания, свързани с неговата правилност. Така е и когато днес почти във всяка вестникарска колона пише: Ще победим, защото трябва да победим! – Както казах, няма да възразяваме срещу основателността на това съждение, срещу неговата плодотворност и стойност; но ако някой, който стои пред река и трябва да я прекоси, каже: ще плувам, защото трябва да плувам, – правилността на съждението зависи от това дали той може да плува. И в този случай напълно можем с ясно мислене да засвидетелстваме правилността на съждението на човек, който не умее да плува: Искам да преплувам отсреща, защото трябва да плувам. Каква стойност има едно такова съждение? О, то има голяма стойност, защото дава сили, дава смелост и увереност, прониква във

волята; то е съждение, което подтиква волята. То не е съждение, чрез което познаваме нещо, а съждение, чрез което се закалява волята. Поради това то е значимо и важно. Не разбирайте погрешно подобни неща. Те се привеждат с цел да покажат, че ясното мислене, което прозира в нещата, все пак е нещо различно от онова, което толкова често се представя за такова. В нашето време материалистичните мисловни навици наистина са извънредно силни и разпространени. Но преценката ни се замъглява най-много тъкмо когато се заемем да проверяваме с нея онова, което познавачът на духовната наука казва. Нещата са такива, че всичко, което познавачът на духовната наука казва, може да бъде разбрано дори ако никога не сме хвърляли поглед в духовния свят, стига да прилагаме действително здраво, правилно мислене. Няма човек, който, дори да не е ясновидец, би трябвало да бъде противник на духовната наука, ако само има здрава преценка. Причините човек да е противник на духовната наука, действително са съвсем други и се коренят в човешката природа, в човешката душа. Една от тези причини е преди всичко следната.

Когато човекът възприема във физическия свят, при това възприемане във физическия свят винаги му помагат физическото му тяло, етерното му тяло, а също и астралното му тяло. Тези тела – физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло – дълго време са участвали в хода на световното развитие, през сатурновото, слънчевото и лунното време, и са били изградени за човека от силите на божествените йерархии. Днес те са онова, в което са се превърнали в миналото. Когато започва физическото си съществуване в света, човекът бива поставен в онова, което е било подготвяно за него през дълги периоди. Всичко това го подкрепя при физическото възприемане. Защото всеки път, когато възприемаме нещо, когато си създаваме представа, в нашето физическо тяло се прави отпечатък. Не знаем нищо за това, но този отпечатък във физическото тяло се създава. И това, че се създава, е причината по време на физическия си живот да имаме памет. Само трябва да си представим правилно тези неща. Нека поставим въпроса: Защо имаме памет във физическия живот? – Тогава трябва да кажем: Всеки път, когато създаваме представа, тя оставя отпечатък във физическото тяло. Този отпечатък дори повече

или по-малко прилича на човек. Всяка представа, която си създаваме, оставя отпечатък не само тук или там в мозъка, както смята човекът, който мисли материалистично и фантазьорски, а върху целия човек. И всяка представа, която си създаваме, действително оставя отпечатък като своеобразно възпроизвеждане на главата и дори на горната част на човешките гърди. Наистина е така: ако сега ви говоря, може би по сто срички в минута, през тези минути бързо сте образували в себе си един след друг петдесет човека, но и бързо сте отстранили петдесет човешки образа; единият бързо се сменя с другия. Можете да си представите колко такива човешки образа сте създали в себе си, когато часът на разглеждането отмине. Тези човешки образи са повече или по-малко еднакви по външната си форма, но все пак са и различни; никой не е напълно еднакъв с другия. Всеки се различава от другия, макар и само малко. Детинска е представата на онзи, който би повярвал, че ако сега има впечатление от външния свят и утре си го спомни, това впечатление е стояло в него под някаква форма. То изобщо не е стояло в него, а в човека е останал един образ, който прилича на човек. Действително от всяко впечатление от външния свят остава образ, който прилича на човек. И когато утре отново си спомните впечатлението, тогава пренасяте душата си в този човешки образ, който е във вас. А причината утре да не виждате този човешки образ, а да си спомняте впечатлението, е, че четете в астралното си тяло. Това е истинска дейност на четене, подсъзнателна дейност на четене; точно както, когато запишете нещо и по-късно искате да го прочетете, не описвате буквите, а онова, което буквите означават, така е и утре, когато си спомняте преживяното днес. Не разглеждате образа, който е възникнал във вас, човешкия фантом, който живее във вас, а го тълкувате. С душата си се пренасяте в този човешки фантом и тя преживява нещо съвсем различно от него. Тя преживява още веднъж онова, което е преживяла вчера. Няма защо да се чудим толкова много на това, защото, ако днес четете Гьотевия „Фауст“ – какво имате пред себе си в него? Само известно количество хартия и печатарско мастило в каквато и да е форма. Външно, материално, това е целият „Фауст“. И никога не бихте имали Гьотевия „Фауст“, ако душевно не можехте по някакъв начин да боравите с хартията и

печатарското мастило пред себе си. Ако не можехте да ги разчитате, това щеше да е просто хартия и печатарско мастило. По отношение на външния свят материалистите непрестанно твърдят в споровете си, че онова, за което познавачът на духовната наука казва, че също съществува, всъщност не съществува. Но тези материалисти са толкова умни, колкото би бил умен човек, който би казал: Какво ни разправяш за Гьотевия „Фауст“, него изобщо го няма, тук има само хартия и печатарско мастило! – Тази преценка за „Фауст“ е съвсем същата като преценката, която днес материалистите дават за света. Но така е и с нашите спомени. Утре в човешкото ни същество от едно днешно впечатление няма да има нищо друго освен фантома, отражението, а за всичко останало трябва да се погрижи работата на душата върху този фантом. И както от хартията и печатарското мастило в душата ни изплува цялата тъкан на Гьотевия „Фауст“, така утре, когато си спомним днешното впечатление, от останалия в нас фантом изплува това впечатление, съживено отново.

Но нашето толкова чудно устроено физическо тяло, а след него – етерното ни тяло, извършват за нас дейността, нужна, за да можем да си спомняме; те са онова, което е подготвено през сатурновото, слънчевото и лунното време. Те оформят образите, те правят това за нас. И мислещият материалистично усеща това, чувства го. Помислете: духовните истини, които се придобиват, се придобиват без тази помощ, така че не се използва помощта на външното физическо тяло. Тогава силите, които иначе работят във външното тяло, трябва да дойдат отвътре, от душата; тогава трябва да се работи отвътре, от душевното. Когато имаме духовно съзерцание, което не е породено от външния свят, и искаме да си го спомним, не можем да се пренесем в някакъв останал вътрешен фантом; нали той е в тялото. Тогава с много по-голяма сила, без тази подкрепа, трябва отново да постигнем всичко това чрез вътрешна работа, действително да го постигнем. И това не е нещо особено чудно. Защото помислете само за разликата, която отразява в малък мащаб онова, което имам предвид сега. Да приемем, че днес някой чете стихотворение и запазва до утре напечатаното стихотворение, което е прочел днес. Тогава утре може отново да го прочете от листа, вдругиден – отново.

Но да приемем, че не го запази – тогава трябва отново да го каже по памет. Виждате разликата: в единия случай вършим, така да се каже, нещо, в което не участваме; хартията извън нас пренася от единия момент към другия онова, което иначе би трябвало да извършим; хартията ни служи за опора. Трябва да се напрегнем повече, когато възстановяваме стихотворението от душата си. Така онзи, който живее в духовния свят, трябва вътрешно да напряга волята си повече от онзи, който разчита на подкрепата на тялото си. Но това е свързано с обстоятелството, че всичко, което се постига в духовната наука, дори когато целта е само да бъде разбрано, изисква изобщо голямо душевно усилие. Един материалист може да бъде много по-ленив, по-мързелив от един познавач на духовната наука. И това е причината хората да са материалисти, или поне една от причините. Те не са материалисти, защото някаква логика ги принуждава към това, а са материалисти от страх, но също и от леност, защото искат всичко, което става в душата, да става не чрез вътрешните сили на душата, а чрез онова, което е записано в тялото, което се отбелязва там. Това са неща, които непременно трябва да обмислим, ако искаме да разберем причините, поради които не един човек е противник на духовната наука. Но преди всичко е трудно да се справим напълно с мисленето, когато целта е да се постигне нещо, което човекът все пак трябва да постигне, когато пристъпва през портата на смъртта.

Още завчера посочих кое е съществено за преминаването през портата на смъртта: то е самопознанието. Разбира се, това самопознание съвсем не е толкова лесно. Някои от вас вече са ме чували да говоря как дори по отношение на външния си облик хората твърде често изпадат в най-голяма заблуда. Има един философ, Мах, който е живял във Виена и чието име сега често се споменава; нямам предвид хамбургския хулител на теософията Маак, а Ернст Мах, философа, когото трябва да приемаме сериозно. Той е написал „Анализ на усещанията“. В него съвсем наивно казва следното: Веднъж вървях по улицата; изведнъж трябваше да спра, защото насреща ми идваше един човек и си помислих: Ама че човек с много несимпатично лице, дори с непоносимо лице. И ето, откривам, че съм минал покрай огледално стъкло, а огледалата бяха поставени така, че бях видял самия

себе си. Тогава забелязах колко малко познавам собствения си облик. – И така, когато се видял, той се сметнал за несимпатичен човек с непоносимо лице. Това е професор по философия, известен професор от нашето съвремие. И за да потвърди още повече онова, което му се случило, добавя и нещо друго: Когато вече отдавна бил професор, един ден пътувал с железницата, пристигнал много уморен в един град и там се качил в омнибус. Тогава видял и от другата страна да се качва един мъж и си помислил: Ама че пропаднал даскал се качва! – После обаче видял, че отсреща пак има огледало, и открил, че е нарекъл самия себе си пропаднал даскал. Той обръща внимание на това, че познавал, както казва, родовия тип по-точно от собствения си конкретен облик.

И така, щом е толкова трудно да се познаем по отношение на външността си – за дамите може би е по-лесно, защото по-често се оглеждат в огледалото, – съвсем друго е, когато става дума за душевното. За нашия времеви цикъл едва ли има друга възможност да се познаем освен да изострим познавателните си сили чрез онова, което можем да приемем от духовната наука. Понятията, представите, които приемаме чрез духовната наука, са тъкмо в най-добрия смисъл подходящи да изострят самопознанието ни. По същество всичко, което приемаме в себе си чрез книгата „Тайната наука в очертания“, е насочено към самопознанието изобщо. Всички представи, които приемаме чрез тази книга, всъщност водят до това да познаем самите себе си, да знаем какво всъщност е човекът. Като изучаваме как физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло на човека постепенно са се образували през сатурновото, слънчевото и лунното развитие, опознаваме онова, което е в нас. И като опознаваме така в общи линии онова, което е в нас, изостряме силите си за създаване на представи, за да опознаем себе си и в конкретните си особености много по-добре, отколкото би било възможно иначе.

А какво значение има това самопознание за мига на смъртта? Докато пребиваваме тук във физическото тяло, самопознанието е именно познание. Но когато преминем през портата на смъртта, всичко, което сме придобили като самопознание, се превръща във волеви сили. Колкото по-добре познаваме себе си, толкова по-силна

става една своеобразна волева сила тъкмо когато сме отхвърлили физическото тяло. Да приемем например, че тук сме осъзнали, че по отношение на някои неща сме били, да речем, избухливи. Знаете колко е трудно във физическия живот да се преобразим напълно, да речем, действително да се освободим от избухливостта, дори да я осъзнаваме. Но в мига, в който отхвърлим физическото тяло, само знанието: ти беше избухлив, – се превръща във воля. И тази воля се насочва към това да отстрани избухливостта от нашето същество. Всяко съждение на познанието става волево съждение, когато преминем през портата на смъртта; то става волева сила. И тогава настъпва нещо много значително, което в известен смисъл можем да наречем обратното на онова, което се преживява преди раждането на човека, но се забравя, защото той не може да погледне назад към периодите, през които е преминал преди раждането си. Но да си представим, че човекът още сега беше способен на онова, което ще развие в юпитеровото съществуване: когато от духовния свят постепенно започва да се подготвя за нова инкарнация, тогава би преживял по крайно своеобразен начин нещо подобно на това да погледне към бъдещия си облик, към бъдещия си живот. Действително би видял и нещо от физическия си облик. Но в този физически облик тъкмо едно нещо винаги би останало непроницаемо за него – онова, което би му изглеждало като две точки. Да си представим, че когато пристъпваме към раждането, физическият ни облик е пред нас, сякаш се губи в мъгла. Бихме го виждали като светлина, но в него бихме виждали непроницаеми, тъмни точки, тъмни кълба, а също и още някои неща, но наред с тях и тези тъмни кълба. Дълго преди човекът да пристъпи към физическото си раждане, вижда пред себе си – сякаш във времето, а не в пространството: такъв ще станеш! И в известен смисъл вече вижда как от същността на Духовете на формата се оформя физическото му естество. То му се явява повече или по-малко като светъл образ, но в него сякаш се носят две тъмни кълба. Когато човекът се приближава към физическия живот, това става отчасти още в тялото на майката; тогава приема определени сили от тази среда, която майката съставлява по това време. Постепенно се чувства свързан с този светъл образ и след това усеща, сякаш се намира

тъкмо в тези две кълба. Преди те са му изглеждали непроницаеми, а сега самият той е вътре и тогава чувства как силите, които идват към него отвсякъде, навлизат в него. После пробива тези две кълба, тоест пространството им; пространството загубва своята непроницаемост. И това са местата, където по-късно са очите. Когато така се приближаваме към физическата земна инкарнация, тъкмо очите са онова, което не виждаме, но което прави възможно да виждаме. Те са като непроницаеми кълба, към които се приближаваме в живота си. После проникваме в тях в последната фаза, преди да встъпим във физическия свят. Ако преживявахме това съзнателно, всъщност то би било едно чудно явление. Представете си как, когато излизаме от духовния свят и навлизаме във физическия, си казваме: сега с душата си се приближаваш към този физически облик. Там ще намериш две тъмни кълба. Със сегашното си душевно виждане не можеш да виждаш през тях; те са изцяло изпълнени с духовна субстанция! – После получаваме силата да направим прозрачно онова, което отначало е духовно непрозрачно. И когато след това, както се казва, „видим светлината на света“, тъкмо тези пространства, които са били непрозрачни, са причината да виждаме. Не можем да виждаме самите очи; ако ги виждахме, нямаше да виждаме света.

А след като пристъпим през портата на смъртта, гледката на смъртта е толкова чудно явление в духовния живот на човека след смъртта и защото с целия човек става нещо подобно на онова, което тук е станало с очите. Само че онова, което сега става с целия човек, се преживява съзнателно. След смъртта трябва да добием чувството във вътрешното си преживяване: ето, ти излезе от света. Дотогава сме имали пред очите си физическия свят като физическо преживяване, тъкмо онова, което етерното тяло накрая все още показва като панорама. Сега с онова, което сме придобили като самопознание, преминаваме през портата на смъртта и тогава то става волева сила. – А сега си представете, че тук е мъртвият. Той оставя зад себе си своите физически преживявания. Излъчва волевата си сила, тази волева сила, която е придобил чрез самопознание. Тази излъчваща се волева сила, придобита чрез самопознание, премахва онова, което ни пречи да погледнем в заобикалящия ни духовен свят. Както,

когато се раждаме, така да се каже, премахваме помътняването на окото, така чрез тази волева сила премахваме онова, което ни пречи да погледнем в духовния свят. След смъртта правим самите себе си прозрачни. Това е значимото събитие.

Когато човек премине през портата на смъртта, докато все още има етерното тяло у себе си, той обхваща с поглед целия си живот като в една могъща панорама. Целият му живот стои пред него. Но сега у него възниква и чувството: Виждаш себе си! Това си ти, когато живееше между раждането и смъртта, всичко това си самият ти! – Сега в него се раздвижва цялата сила на самопознанието, която е придобил, и пронизва тази панорама, така да се каже, по начина, който описах; така етерното тяло си отива. Тогава сякаш пада завеса и чак сега се показва онова, което е зад нея, а това е духовният свят. Необикновено силно преживяване е да преминеш през портата на смъртта и благодарение на освобождаването на етерното тяло да имаш пред себе си целия си последен живот и да почувстваш: Този последен живот е завеса, която закрива пред теб един необятен свят, който през живота не си могъл да видиш. Сега срещу тази завеса се бори волевата сила, израснала от самопознанието, и я отстранява. И когато завесата се разкъса, зад нея се появява духовният свят.

Не е нужно да се тревожим, да речем, защото някой би могъл да си каже: В нашето време толкова много хора не са направили нищо, за да постигнат някакво самопознание. Според преценката на много хора едва ли можеш да бъдеш по-умен и по-интелигентен от един днешен университетски професор по философия; нали това е идеалът за

интелигентност в съвременността. И все пак можеш да си толкова слабо предразположен към самопознание, колкото Ернст Мах – един толкова прочут човек, при това дори философ, който действително е видна личност! Следователно някой би могъл да се обезсърчи и да каже: Положението със самопознанието е лошо. – Наистина, ако нещата стояха така, че хората трябваше да разчитат само на волевата сила, която произтича от самопознанието в съвременния живот, тогава положението им щеше да бъде много лошо! Съвременните хора са много горди с огромния напредък в познанието, който е постигнат, а от известна гледна точка – и с право. Помислете само колко гордо един днешен лекар, който познава всичко, което сега е на мода в лечението, гледа отвисоко на онези, които са били лекари съвсем доскоро. Естествено, мисли си той, всички те са били глупци. Що се отнася до външното познание, през последните столетия хората придобиха и научиха най-различни неща за външния свят, за връзките между външните явления и така нататък. В това бе постигнат голям напредък. Но по отношение на самопознанието по-старите времена, през които сме преминали в предишни инкарнации, бяха далеч пред съвременността; всъщност толкова далеч пред нея, че днешният човек, ако мисли материалистично, няма никаква представа какво да прави с онова, което идва от древните времена. Защото всичко, което днес хората смятат за стари предразсъдъци, по същество е било самопознание, когато са го преживявали душите от по-старите времена. А онова, което е записано, са само последните останки от самопознанието.

В земния живот с обикновеното външно съзнание човек не знае нищо за предишните си инкарнации. Вярно е, че сред теософите има хора, които след сравнително кратко време започват да знаят страшно много за предишните си инкарнации. Веднъж в един европейски град се запознах с едно общество, в което около една маса за кафе седяха заедно Сенека, Фридрих Велики, император Йозеф, херцогът на Райхщат, мадам Помпадур, Мария-Антоанета и още няколко души. Но ако изключим онези, които знаят толкова много за предишната си инкарнация, след като са понаучили малко теософия, хората, както е известно, чрез обикновеното външно познание знаят твърде малко

или изобщо нищо за предишната си инкарнация. Защото, колкото е вярно, че чрез онова, което му дава сегашният цикъл от развитието на човечеството, човек не знае нищо за предходната инкарнация, толкова е вярно и че след смъртта разполага с всичко, останало му от предишни животи, за да разгърне волята си. Защото между смъртта и новото раждане положението е различно. Докато тук, между раждането и смъртта, хората не знаят нищо за предишните си инкарнации, в живота между смъртта и новото раждане имат в себе си всички сили от предишните си инкарнации, а също и онова, което всеки път е било преживявано между смъртта и новото раждане. Следователно, когато човек премине през портата на смъртта, той има не само онази волева сила, която идва от самопознанието, каквото днес хората най-често нямат, а и всички онези волеви сили, които не идват от самопознанието в този живот, а от самопознанието, през което е преминал в предишни времена. Така че, когато човек премине през портата на смъртта, не му липсва волевата сила, която премахва тази тъкан, изтъкана от собствения му живот. Но ако през следващите хилядолетия човек иска да придобие нови волеви сили, в сегашния времеви цикъл и това самопознание от древните времена би се ценяло все повече. Ето защо духовната наука трябва да се появи за по-нататъшното развитие на човечеството. Защото развитието на човечеството протича така, че днес волевата сила на човека все още е достатъчна, но сега започва и времето, когато в хода на земното развитие тази волева сила може да се укрепва, като човек се запознава с духовния свят.

Земното развитие на човечеството би било изложено на опасност, ако отсега нататък, да речем, чак до края на земното развитие хората сами се противят във всяко отношение на приемането на нещо от духовната наука. Тогава отвъд, в духовния свят, човек наистина би могъл да възприема все по-малко от духовните неща и събития. Все по-малко би могъл да прави това. Все по-малко би могъл да прониква през завесата, за която говорих. Така виждате какво значение има самопознанието, преобразувано във волева сила. Тук това познание е съзерцание на себе си, отвъд е воля на Себето, насочена към отдръпване на завесата от духовния свят. Тъкмо при онези, които

преминават през портата на смъртта, се забелязва колко е важно за тях самите да укрепват волевата си сила, както тя бе охарактеризирана сега – волевата сила, която идва от самопознанието. Ето защо е много съществено, когато преминава през портата на смъртта и през тези различни стадии, човек да се занимава с онова, което е в него, което е в неговото Себе, което е бил през земния живот. И ако някой общува с един мъртъв, от голямо, от съществено значение е да направи това общуване още по-плодотворно и като помага на починалия да укрепи самосъзнанието си и да изпълни това самосъзнание със съдържание. Конкретно се има предвид следното: Да си представим, да речем, че някой, който е бил с нас тук, във физическия живот, премине през портата на смъртта. Тъй като сме живели с него, знаем какъв е бил, знаем какво особено е обичал да прави и така нататък. След като е преминал през портата на смъртта, му е необходимо, крайно необходимо, така да се каже, да породи със силни вътрешни сили всичко, което иска. А това трябва да извира от погледа му назад към изминалия живот. И можем да му помогнем, ако мислим за него такъв, какъвто ни се е явявал в живота; ако се занимаваме с него и му изпращаме мислите, които го характеризират. Наред с различните неща, които вече бяха казани за заниманията ни с мъртвите, които са си отишли от нас, можем да им помогнем и като им поднасяме, така да се каже, образа на тяхната същност. Така им спестяваме известно усилие при разгръщането на онази воля, която трябва да разкъса описаната завеса. Оттук произлезе и другото, което се разкри пред мен и за което вече ви говорих завчера. Когато неотдавна трябваше да говоря при погребението на приятели, се почувствах изправен пред необходимостта да изрека тъкмо при погребението онова, което живее в тях като тяхна същност. Тогава не говорих въз основа на спомена, а говорих от собствената си душа така, че тя се бе пренесла изцяло в другата душа, след като тази друга душа вече бе преминала през портата на смъртта.

Когато имаме работа с душа, която вече е преминала през портата на смъртта, трябва да се пренесем в тази душа. Тук, във физическия свят, предметът е пред нас и го гледаме отвън. В духовното е така, че с цялото си същество се намираме вътре в самото това

духовно-душевно. И в отделния случай, за който говорих завчера, бе възможно да се пренеса в душата на тази личност, която бе преминала през портата на смъртта и за която казах, че дълги години преди смъртта си се бе занимавала много с нашия светоглед и бе живяла изцяло в него; благодарение на това, докато още бе в етерното си тяло, тя можеше да облече в думи онова, което носеше в себе си – онова, което представляваше като същество благодарение на вживяването си в духовната наука и на определените сили, които бе приела. Успях да уловя това от починалата, която бе преминала през портата на смъртта, и трябваше да го изрека при погребението.

В други случаи бе различно. Когато трябваше да говоря при погребението на нашия скъп Фриц Мичер, който трябва да е особено скъп на членовете на нашия тукашен клон, почувствах необходимостта да се пренеса напълно и в тази душа, която бе преминала през портата на смъртта. Но тогава възникна необходимостта да облека в думи онова, което тази душа означаваше приживе за онези, които ѝ бяха приятели и бяха около нея, също и като членове на нашето антропософско движение; възникна необходимостта да облека това в думи, за да премислим и преживеем заедно с тази душа след смъртта онова, което подтиква и усилва волята, произтичаща от самопознанието. Тогава възникна необходимостта тъкмо при това погребение да кажа неща, които са в съзвучие с преживяното от нашия скъп приятел Фриц Мичер през годините на развитието му, след като бе навлязъл в нашето духовнонаучно движение – какво бе усвоил, как го бе подтиквала вътрешната му карма. И думите, които трябваше да изрека тогава, както казах, не са мои думи; те произлязоха от силите на собствената му душа, но бяха оформени така, че да изразяват съществено от годините, предхождащи смъртта му. Трябваше да кажа това – „трябваше“, а не „исках“ да изрека онова, което тогава имах да кажа. Разбира се, това не бяха непосредствено неговите собствени думи; тази душа никога не би казала това за себе си приживе. Това все пак е онова, което другата душа е почувствала; но тогава тя е свързана с душата на покойния и чувства заедно с нея, както може да се чувства само с душа, която вече е освободена от тялото. Искам да ви съобщя думите, които трябваше да изрека при погребението:

Една надежда, която ни дарява щастие:
така пристъпи ти в полето,
където духовните цветя на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият за изследване.

Със същността на чистата любов към истината
твоят копнеж бе изначално сроден;
да твориш от духовната светлина,
бе сериозната житейска цел,
към която неуморно се стремеше.

Красивите си дарби развиваше,
за да вървиш по светлия път на познанието на духа,
несмутен от противодействието на света,
като верен служител на истината
със сигурна крачка.

Духовните си органи упражняваше,
та храбро и упорито
да изтласкват за теб заблудата
към двата ръба на пътя
и да ти разчистват място за истината.

За теб твоето Себе в откровение
на чиста светлина да изваеш,
та слънчевата сила на душата
могъщо да сияе в теб,
бе грижата и радостта в живота ти.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата ти,
защото познанието ти се явяваше като светлина,
която придава смисъл на битието,
като истинската стойност на живота.

Една надежда, която ни дарява щастие:
така пристъпи ти в полето,
където духовните цветя на Земята
чрез силата на душевното битие
биха искали да се разкрият за изследване.

Една загуба, която дълбоко ни боли:
така изчезваш ти от полето,
където земните зародиши на духа
в лоното на душевното битие
зрееха за твоя усет за сферите.

Почувствай как с любов поглеждаме
към висините, които сега те зоват
към друго творчество.
Подай на изоставените приятели
своята сила от духовните области.

Чуй молбата на душите ни,
с доверие изпратена след теб:
за земното дело тук се нуждаем
от мощна сила от земите на духа,
която дължим на мъртвите приятели.

Една надежда, която ни дарява щастие,
една загуба, която дълбоко ни боли:
нека се надяваме, че далечен и близък,
неизгубен за живота ни, ще светиш
като душевна звезда в духовната област.

Макар тези думи да не бива да се приемат така, сякаш ги изговаря самата душа, те все пак бяха изречени в такова общение с нея, че след съвсем кратко време, сравнително погледнато, от тази душа се разкри нещо, което обаче този път идваше само от нея – следователно изобщо не от моята душа, а само от душата, която бе преминала през портата на смъртта. И то прозвуча така, и оттогава насам тези думи отново и отново звучат в мен:

За мен моето Себе в откровение
на чиста светлина да извая,
та слънчевата сила на душата
могъщо да сияе в мен,
бе грижата и радостта в живота ми.

Други грижи, други радости
едва докосваха душата ми,
защото познанието ми се явяваше като светлина,
която придава смисъл на битието,
като истинската стойност на живота.

И когато за пръв път чух тези думи от душата, преминала през смъртта – оттогава това се случи неведнъж, – чак тогава осъзнах – защото прочетеното тук действително е записано дословно така, както бе чуто в общение с другата душа, – чак тогава осъзнах, че може да възникне диалог. При кремацията бе казано:

За теб твоето Себе в откровение
на чиста светлина да изваеш...

„За теб“ и „твоето“ се срещат в тези строфи. Но това по никакъв начин не бе мое дело. Чак когато думите се върнаха от починалата душа, забелязах, че са оформени така, че могат да бъдат изречени в отговор и в първо лице:

За мен моето Себе в откровение
на чиста светлина да извая...

Тук виждате един диалог отвъд гроба, един вид разбирателство.

Във връзка с това бих искал да говоря за нещо, което често се споменава в нашето духовнонаучно движение, но за което не може да се говори достатъчно често. В строфите, отправени към една душа, преминала през портата на смъртта, ще доловите нещо, което най-съществено е изказано там, където се казва:

Чуй молбата на душите ни,
с доверие изпратена след теб:
в земното дело тук се нуждаем
от мощна сила от земите на духа,
която дължим на мъртвите приятели.

Не приемайте такова нещо просто като думи. То говори за нещо, което в най-дълбокия смисъл е съществено свързано с цялата същност на нашето духовнонаучно движение.

Ако една душа се е стремила като тази, за която става дума тук – така че е искала да пропие с духовнонаучните импулси всичко, което е могла да усвои като знания и опит, – и премине толкова рано през портата на смъртта, тогава действително може да остане верен сътрудник. Така че, когато отправих тези думи към тази душа, те бяха нещо като молба да стане помощник на онова, което трябва да искаме за земното бъдеще. Защото можете да смятате следното за напълно сигурно: В хода на земното развитие нашата духовна наука трябва действително да създаде жива връзка над пропастта между живите и мъртвите. Трябва да се научим да гледаме на мъртвите не като на мъртви, а като на хора, които живеят сред нас, живеят и творят заедно с нас, също както сме заедно с живеещите във физическо тяло. Онези, които са така наречените мъртви, тогава действат заедно с нас чрез силите, с които разполагат.

Трябва да се стремим към живо, а не теоретично разбиране на онова, което духовната наука има за задача да създаде в нас като импулси и да превърне в жив живот, който искаме да внесем от духа тъкмо в културното развитие. И наистина трябва да се каже: С оглед на състоянието на нашата външна култура в бъдеще ще е нужна помощта на онези, които са горе, в духовните светове. Онези, които тук, на Земята, действително отварят път на духовнонаучното движение, ще имат нужда от душите на мъртвите. Затова бе казано, че за земното дело ни е нужна сила от земите на духа, която дължим на мъртвите приятели. Това е, така да се каже, поръчение под формата на молба: душите, които продължават да работят, да действат заедно с нас на Земята със силите, укрепени от онова, което са приели тук,

и проникнати от онова, което са приели в земите на духа; тези души да се изпълнят с нещо от същото естество като онова, което искаме.

Ах, понякога като симптом проличава на какви трудности и пречки се натъква онова, което наричаме наше антропософско земно дело. Сред различните неща, които могат да се наблюдават отново и отново, сега нека изтъкнем само едно. Преди няколко години в едно южногерманско списание излезе статия, която предизвика сензация, защото се разнесе вестта, че е написана от един много значителен философ. Редакторът на списанието се казва Карл Мут. Тогава този Карл Мут прие една статия, в която се разглеждат най-различни въпроси; когато излезе моята „Тайната наука в очертания“, той публикува тази статия именно във връзка с книгата „Тайната наука“. Може би нямаше да ми бъде чак толкова трудно да премахна поне отчасти най-лошото в статията, най-глупавите твърдения. Защото истината за този велик философ е следната: мнозина действително го смятат за велик философ. Но на някои, с които се е сближил в живота, той прилича на един вид репей, който се залепва – дори не е нужно да се е сближил особено с тях, достатъчно е веднъж да е седял срещу тях. Така ми се стори и на мен и трябваше да се отбранявам от него. Но след като ми бе писал картичка след картичка, писмо след писмо, ми изпрати и ръкописа на тази статия. Не можах да се реша да прочета статията, защото още началото ѝ бе прекалено глупаво. Там например се казваше: Щайнер наричал тайна наука онова, което бил написал в книгата си. Но изобщо не можело да има наука, пазена в тайна, защото същността на науката била да бъде публична, а не пазена в тайна. – Следователно една тайна наука противоречи на същността на самата наука! Така започваше. И на което и място да отворех ръкописа, попадах на толкова безсрамни глупости, че ми бе неприятно да продължа да чета, да чета ръкописа. Той още стои някъде там. Глупост е това за „тайната наука“, защото е достатъчно да знаеш немски, за да усетиш тази глупост. То е точно както ако някой кажеше: Естествена наука няма. Но природна наука има! Разбира се, наука, пазена в тайна, няма, но тайна наука има. И така, това бе прекалено глупаво, но издателят на списанието сметна статията за особено значителна. Статията бе много четена

и написаното за духовната наука, в което тя бе унищожително критикувана, се смяташе за нещо много умно. Сега дойде войната. Онзи философ не е германец, а сега се причислява към най-върлите врагове на Германия. И пише поредица писма до същия Карл Мут, който тогава – простете баналния израз – си бе облизал пръстите от удоволствие, че бе получил статията от прочутия философ. Вече бяха излети много отрова и жлъч върху Германия и германския народ, но малко написани неща са толкова отровни, толкова зловещи, колкото онова, което този прочут философ написа в писмата си до Карл Мут. Там действително се намират най-ужасните преценки и критики за германското и германската същност. Следващото дори може да се смята за добър знак. За съжаление, онова, което въпросният философ написа, след като бе избълвал отрова и жлъч, не остана „наука, пазена в тайна“, защото цензурата изобщо не попречи то да премине границата, така че стигна дори до Мюнхен, а Мут намери смелостта отново да отпечата тази отрова и жлъч; сега обаче целта му вече не е да публикува „значителната статия на един значителен човек“: напротив, години по-късно същият Карл Мут препечатва това писание за германците и пише: Разбира се, трябвало да си представяме човек, който пише така, като човек, чието място е в лудницата! – Виждате, за да разбере Карл Мут, че този човек е глупак, бе нужно това писание за германската същност. Но преди няколко години той бе насъскал същия глупак срещу нашата духовна наука. Един разумен човек можеше да знае това още тогава, но глупаците често минават и за прочути философи; не това е важното! Но оттук виждате как стоят нещата, на какви опасности всъщност е изложена духовната наука. Ако не бе дошла войната и Карл Мут не бе научил, че добрият човек, този професор Винценти Лютославски, всъщност е глупак, той при случай отново би приел от перото на този „прочут философ“ статия, която унищожава духовната наука.

Оттук виждате също как в наше време хората често не са склонни чрез собствената си способност за преценка да разберат каква позиция трябва да заемат спрямо духовната наука. Посочвам това само за да покажа с един пример – а биха могли да се посочат много такива примери, – на какви препятствия се натъква нашето духовнонаучно

движение: срещу него биват насъсквани дори хора, които по-късно трябва да бъдат смятани за глупаци. Тогава може би е оправдана и преценката, че и някои други неща, които се казват против тази духовна наука, не са по-умни. Защото там, където това можеше да бъде доказано съвсем очевидно, то бе доказано.

Трябва да си изясним, че за да оживим духовнонаучните импулси, са ни нужни и силите тъкмо на онези, които са преминали през портата на смъртта и които, преди да преминат през нея, са приели онова, което се съдържа в светлината на духовната наука. Преди всичко пропастта между живите и мъртвите трябва най-напред да бъде премахната в самата област на нашата духовна наука. Затова отново и отново трябва да прозвучава нещо като напомняне: Искаме да запазим точно както преди съзнанието, че тези души са ни били близки, докато са ходили сред нас във физическо тяло, като само съобразим насоката му с другата форма на живот; искаме да го запазим и когато тези души са преминали през портата на смъртта. Защото сред най-красивото, сред най-значителното, което можем да извоюваме чрез духовната наука, ще бъде способността да гледаме на онези, които са преминали през портата на смъртта, като на хора, живеещи сред нас, като на хора, които срещаме; точно както срещаме онези, които живеят във физическо тяло. И за това съществено ще допринесе обстоятелството, че сега на полетата, където от кръв и смърт се подготвя нещо ново, толкова много души преминават през портата на смъртта рано във физическия си живот и предават на духовния свят неизразходвани етерни тела.

Етерното тяло на човека е устроено така, че може да го снабдява с жизнена сила до най-дълбока старост. Когато човек премине през портата на смъртта в млада възраст, остават неизразходвани силите, които тук все още биха могли да се използват, ако той бе достигнал по-напреднала възраст. И сега можем да погледнем нагоре към духовния, към етерния свят, където човек остава още известно време, след като е напуснал физическия план; там има много млади етерни тела на онези, които са паднали на полетата, където се разиграват събитията, и са преминали през портата на смъртта – тези тела не се

разпадат веднага, а остават, запазват целостта си и съдържат силите, които още дълго време биха могли да осигуряват условията за живот.

Но тези етерни тела ще бъдат там, ще бъдат сили, които могат да се притекат на помощ на хората, ако те с духовнонаучно съзнание поглеждат с копнеж нагоре, натам, където ще бъде онова, което се съдържа в неизразходваните етерни тела. Онези сили отгоре ще се свържат с хората, които искат съзнателно да се свържат с тях, водени от духовнонаучното съзнание. Като чувстваме и усещаме това, трябва да се обърнем към тях. Трябва да изповядваме с живо чувство принадлежността си към духовния свят. Трябва да можем да си кажем: Тук, на тази наша Земя, тъкмо в бъдещето, във времето след тази война, трябва да има хора, които носят в себе си души, способни така да поглеждат нагоре към духовния свят, че тези неизразходвани етерни тела да станат за тях реалности – да станат реалност чрез познанието за духовния свят. Тогава духовната наука ще покаже, че е на висотата на онова, което е не само познание, а реален живот; реален живот и чрез съдбоносните събития на нашето време. И тогава ще може да се каже: В света ще има души, които поглеждат нагоре към неизразходваните етерни тела там горе, разгръщащи силите си, и благодарение на това тези човешки души на Земята ще могат да приемат тези сили и да действат толкова по-мощно. И за земните души в бъдеще ще бъдат плодотворни неизразходваните сили на етерните тела на онези, които днес принесоха жертвите си на полетата на кръвта и смъртта. По тази причина и днес отново искаме да помислим за онова възможно взаимодействие между душите, които, одушевени и одухотворени от духовнонаучни познания, в бъдеще ще поглеждат нагоре към останалото от етерните тела вследствие на тази война – за онова, което може да възникне от това вътрешно душевно взаимодействие. И днес отново искаме да вписем в душите си думите, които сега обичам да изричам в края на нашите размишления в клоновете, като се опирам на цялата взаимовръзка между събитията на нашето време:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданието на изоставените,
от жертвените дела на народа
ще израсне духовен плод –
ако душите, съзнаващи духа,
насочат своята мисъл към царството на духовете.

За записките от лекциите

Из автобиографията на Рудолф Щайнер
„Моят жизнен път“ (гл. 35, 1925 г.)

Антропософската ми дейност има два резултата: първо, книгите ми, публикувани за широката общественост, и второ, голяма поредица от курсове, които първоначално бяха замислени като частни издания, предназначени за продажба само на членове на Теософското (по-късно Антропософското) общество. Това бяха записки, водени повече или по-малко добре по време на лекциите, и поради липса на време не можах да ги коригирам. Най-добре за мен щеше да е устно изговореното слово да си беше останало устно изговорено слово. Но членовете искаха курсовете да бъдат отпечатани като частни издания. И така се стигна до частното им отпечатване. Ако бях имал време да коригирам тези текстове, още от самото начало нямаше да е нужно ограничението „Само за членове“. Сега то вече е отменено от повече от година.

Тук, в моя „Жизнен път“, е необходимо преди всичко да кажа как двете – публикуваните ми книги и тези частни издания – се вписват в онова, което разработих като антропософия.

Който иска да проследи собствената ми вътрешна борба и работа, насочени към това да представя антропософията на съвременното съзнание, трябва да се опре на общодостъпните ми съчинения. В тях вземах отношение и към всички съществуващи в епохата стремежи към познание. В съчиненията е представено онова, което при „духовно виждане“ все повече се оформяше пред мен и се превърна в сградата на антропософията, макар и в много отношения по несъвършен начин.

Едното изискване беше да изграждам „антропософията“ и при това да служа само на онова, което произтичаше от задачата да предавам съобщения от духовния свят на съвременната образована общественост; наред с него обаче възникна и друго: да откликвам напълно и на онова, което се проявяваше сред членовете като душевна потребност, като духовен копнеж.

Преди всичко членовете изпитваха силно желание да слушат изложение на Евангелията и изобщо на съдържанието на библейските писания в светлината, която се бе разкрила като антропософска. Искаха да слушат лекционни курсове за тези откровения, дадени на човечеството. При провеждането на вътрешни лекционни курсове в съответствие с това изискване се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове. Те познаваха първоначалните съобщения от антропософията. Можеше да им се говори именно така, както се говори на напреднали в областта на антропософията. Тези вътрешни лекции имаха характер, какъвто не можеха да имат съчиненията, предназначени изцяло за широката публика.

Във вътрешните кръгове можех да говоря по определен начин за неща, на които, ако още отначало бяха предназначени за публично представяне, щеше да се наложи да придам друга форма.

Така в тази двойственост – публичните и частните съчинения – действително е налице нещо, което произтича от две различни основи. Изцяло публичните съчинения са резултат от онова, което се бореше и работеше в мен; в частните издания в борбата и работата участва и Обществото. Вслушвам се в трептенията на душевния живот на членовете и характерът на лекциите се ражда от живото ми потапяне в онова, което чувам там.

Никъде не е казано дори и най-малкото нещо, което да не е най-чист резултат от изграждащата се антропософия. Не може и дума да става за каквато и да е отстъпка пред предразсъдъците на членовете или пред чувствата, които изпитват предварително. Който чете тези частни издания, може в най-пълния смисъл да ги приема именно като онова, което антропософията има да каже. Затова, когато обвиненията в тази насока станаха твърде настойчиви, можеше без колебание да се изостави и практиката тези издания да се

разпространяват само сред членовете. Ще трябва само да се приеме, че в непрегледаните от мен текстове има грешки.

Правото да преценява съдържанието на подобно частно издание, обаче ще може да се признае само на онзи, който познава приетото като предпоставка за такава преценка. А за огромното мнозинство от тези издания предпоставката е поне антропософското познание: за човека; за космоса, доколкото същността му е представена в антропософията; и за онова, което се съдържа като „антропософска история“ в съобщенията от духовния свят.